

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2062
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1096

Anadolu Üniversitesi
İlâhiyat Önlisans Programı

İSLÂM İNANÇ ESASLARI

Editör

Prof.Dr. Mehmet Sait ÖZERVARLI

Yazarlar

Prof.Dr. Mehmet Sait ÖZERVARLI (Ünite 3, 4)

Prof.Dr. Ramazan ALTINTAŞ (Ünite 9, 10)

Prof.Dr. Yusuf Şevki YAVUZ (Ünite 7, 8)

Prof.Dr. Mustafa SİNANOĞLU (Ünite 5, 6)

Doç.Dr. Tüfrik YÜCEDOĞRU (Ünite 1, 2)

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
“Uzaktan Öğretim” tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt
veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2010 by Anadolu University
All rights reserved

No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted
in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic, tape or otherwise, without
permission in writing from the University.

Genel Akademik Koordinatörler

Prof.Dr. İbrahim Hatiboğlu (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof.Dr. Ali Erbaş (Sakarya Üniversitesi)

Program Koordinatörü

Doç.Dr. Cemil Ulukan

Uzaktan Öğretim Tasarım Birimi

Genel Koordinatör

Prof.Dr. Levend Kılıç

Genel Koordinatör Yardımcısı

Öğretim Tasarımcısı

Doç.Dr. Müjgan Bozkaya

Öğretim Tasarımcısı Yardımcıları

Arş.Gör. Mehmet Fırat

Arş.Gör. Nur Özer

Grafik Tasarım Yönetmenleri

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Ölçme Değerlendirme Sorumlusu

Öğr.Gör. Betül Hacıköylü

Kitap Koordinasyon Birimi

Yrd.Doç.Dr. Feyyaz Bodur

Uzm. Nermin Özgür

Kapak Düzeni

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Dizgi

Açıköğretim Fakültesi Dizgi Ekibi

İslâm İnanç Esasları

ISBN

978-975-06-0745-5

4. Baskı

Bu kitap ANADOLU ÜNİVERSİTESİ Web-Ofset Tesislerinde 73.000 adet basılmıştır.
ESKİŞEHİR, Nisan 2012

İÇİNDEKİLER

Ünite 1: Din ve İnanç	2
Ünite 2: İslam Dini ve İnancı	22
Ünite 3: Allah İnancı	40
Ünite 4: Melek İnancı	60
Ünite 5: Kutsal Kitap İnancı	82
Ünite 6: Peygamber İnancı	100
Ünite 7: Ahiret İnancı	122
Ünite 8: Kader İnancı	140
Ünite 9: İnanç ve Davranış İlişkisi	154
Ünite 10: İnançsızlık	168

ÖNSÖZ

İslâm dininin temeli inançtır. Çünkü Müslüman olmak iman etmekle başlar ve bunun gereklerini yapmak, iyi bir insan ve iyi bir mümin olmakla devam eder. İnanç konusu her dinde olduğu gibi İslâm'da da bazı temel esaslar çerçevesinde olur. Bu esaslar inancın ana ilkelerini ortaya koyar, bunların içeriklerini ve gerekçelerini açıklar.

İslâm dininin inanç esasları itikat olarak isimlendirilir. İtikat ise "Bir şeye gönül bağlamak, düğüm atmışçasına kesinlikle inanmak ve bütünüyle benimsemek" anlamlarına gelir. İman etmekle eş anlamlıdır. İtikat esasları bir bütün olarak İslâm dininde kesinlikle inanılan ve inanılan hususlarda şüpheye yer vermeden doğru kabul edilen değerler anlamına gelir. Yine bu kelimelerle ilgili diğer bir terim de "akîde", çoğulu "akâid"tir.

Kabul etme, benimseme ve gönülden bağlanma anlamına gelen inanç İslâm'da altı iman esası üzerine kuruludur. Kaynaklarda "âmentü esasları" olarak da bilinen bu ilkeler her Müslüman'ın diniyle ilgili öğrendiği ilk bilgilerdir. Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberine, âhiret gününe ve kadere inanma olarak Kur'an ve Sünnet'te yer alan ve ayrıntıları bildirilen bu ilkeler, Müslümanların sıkça tekrarladıkları Kelime-i şehâdet'te öz olarak bulunmaktadır. Allah'tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna iman edildiği zaman Hz. Peygamber'in elçiliğiyle gelen bütün inanç esasları kabul edilmiş olmaktadır. Hatta "Lâ ilahe illallah" olarak bilinen Kelime-i tevhîd bile İslam inançlarının kaynağı olarak bütün ilkeleri içinde toplar.

Bu kitapta İslâm'ın ana esaslarını, yani tevhid ve şehadet kelimelerinde özetlenen, "âmentü" içerisinde sıralanan, ayrıca Kur'an-ı kerîm ve hadislerde bütün yönleriyle açıklanan temel prensipleri özlü bir şekilde ve açık bir dille aktarmış bulunuyoruz. Kitabın her bir bölümünde bir inanç esasını ele alarak her birini kendi bütünlüğü içinde vermeyi amaçlıyoruz.

Bununla beraber İslâm inanç esaslarının bağlamını ve nereye oturduğunu göstermek için baş tarafına iki ünite ekledik. Birinci ünite giriş mahiyetinde genel olarak "din ve inanç" konusunu, ikinci ünite de "İslâm dini inancı"nı toplu olarak her bir inanç esasının dayanağını ve arka planını göstermek üzere ele aldık. Bu ünitelerde iman tasdik boyutu, dille ifadesi, yansımaları ve ibadetle, ahlâkla ilişkileri belirgin bir şekilde sunulmaya çalışılmıştır.

Üçüncü ünite İslâm inanç esaslarının başı olan "Allah inancı" konu edilmiştir. Dinî açıdan bakıldığında Allah'a iman aslında insanın yeryüzüne geliş gayesidir. İnsanın dünyadaki asıl görevi kâinatı yaratan yüce güce inanmak ve onun emirlerini yerine getirmektir. Çünkü ilahî bir varlığa

inanmak, bir inanca sahip olmak insanın temel özelliklerinden biridir. Bu yolla insan varlık ve olaylar hakkında düşünerek içinde bulunduğu durumu anlamaya çalışır.

Aşkın bir varlık olan Allah'ın insanlarla ve tabiatla ilişkisinin vasıtası meleklerdir. Bu sebeple dördüncü ünite “Melek inancı” işlenmiştir. İman esaslarından biri olan melekler duyu organlarıyla algılanması mümkün olmayan varlıklardır. Melek inancı maddeci ve pozitivist anlayışlara karşı varlığın sadece görünen nesnelerden ibaret olmadığını hatırlatıp manevî ve ruhanî âlemlerin bulunduğunu da hatırlattığı için bütün dinlerde olduğu gibi İslâm'da da önem kazanmıştır.

İman esaslarının bir diğeri de Allah'ın melekler vasıtasıyla insanlara gönderdiği vahiy ve kitaplara inanmaktır. Bu da beşinci ünite olan “Kutsal Kitap inancı”nın konusudur. Bu inanç, Allah Taâlâ tarafından bazı peygamberlere vahiy iletildiğine ve bu vahiyle gelen kitaplarda bulunan her bilginin doğru ve hak olduğuna inanmaktır. Başka bir ifadeyle Allah'ın peygamberlere inanç, ibadet, ahlâkın yanı sıra birey ve toplumla ilgili hükümler içeren metinler gönderdiğine kesin olarak iman etmektir.

Vahyin ve kutsal kitapların insanlar arasındaki alıcısı ve tebliğcisi peygamberlerdir. Peygamberler Allah'ın kulu ve elçisi olan ve insanlar arasından seçilen üstün bireylerdir. Bu konu da altıncı ünitenin başlığı olan “Peygamberlik inancı” içerisinde ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Nitekim İslâm inancında peygamberler Allah'ın izniyle O'nun dinini insanlara tebliğ etmek, onları hidayete ulaştırmak, karanlıktan aydınlığa çıkarmak, aralarında adaletle hükmetmek, anlaşmazlığa düştükleri konuları halletmek, onları ıslah etmek ve âhirette mutluluklarını sağlamak gibi görevleri üstlenmişlerdir.

Bundan da anlaşılacağı üzere vahiy ve peygamberliğin hedefi dünya mutluluğu kadar insanların ölümden sonraki ebedi hayatı olan âhiret saadetidir. Bundan dolayı “Âhiret inancı” en temel iman esaslardan biri olup kitabımızın yedinci ünitesinde yerini almıştır. Evrenin kozmolojik düzeninin yıkılması anlamına gelen kıyâmetin kopmasının ardından Allah tarafından ölenlerin tekrar dirilmesiyle başlayacak olan ebedî âlemi ve onun çeşitli aşamalarını konu alır.

Sekizinci ünite ise “Kader ve kaza inancı” anlatılmıştır. Kader Allah'ın canlı ve cansız bütün yaratıklarına ilişkin ezeli planını, kaza da bu planın gerçekleştirilmesini açıklar. Kader inancı Allah'a, dolayısıyla O'nun sıfatlarının yanı sıra fiillerinin yetkinliğine inanmanın tabii ve kaçınılmaz bir sonucudur.

Kitabın son iki ünitesinde ise doğrudan iman esaslarına girmeyen, ancak İslâm inanç esaslarıyla bağlantılı olan iki önemli konuya yer verilmiştir. Dokuzuncu ünite “İnanç ve Davranış” ilişkisine, onuncu ünite ise tarihte ve günümüzde insanları meşgul eden “İnançsızlık” problemine yer verilmiştir. Böylece inancın pratik boyutu ve inanmayla ilgili zihinlere takılan şüphelere cevap verilmek istenmiştir.

Bu bilgi ve tematik işleyiş ışığında İslâm inanç esaslarının ilgili öğrenci ve okuyuculara daha anlaşılır ve özümсенir hale geleceğini umuyoruz. Kitabın kısa sürede ortaya çıkması için gayret gösteren başta ünite yazarları olmak üzere proje koordinatörü ve yetkililerine teşekkürü bir borç biliyorum.

Prof.Dr. M. Sait ÖZERVARLI (Editör)

1

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Dinin gerekliliği üzerinde değerlendirme yapabilecek,
- Dinin kelime ve kavram anlamını tanımlayabilecek,
- İnanç terimi hakkında tartışabilecek,
- Din ve inanç ilişkisi kurabilecek ve bu terimler üzerinde yapılan tartışmaları görüp değerlendirebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Din
- İlâhî Dinler
- İnanç Esasları, İman, Amel, İslam
- Allah, Peygamber

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Çevrenizdeki kişilerin dinle olan ilgilerini gözlemleyiniz.
- Aynı dine mensup olanlar arasında farklılıklar var mıdır, düşününüz.
- İnançların insanlara neler kazandırdığını değerlendiriniz.
- İnanç farklılıklarının topluma katkılarını araştırınız.

Din ve İnanç

GİRİŞ

Bütün insanlık tarihinde dinin yeri olmuştur. Tarihte hiçbir dine inanmayan topluluklar bulunmamaktadır. İnsanı hem içten hem de dıştan kuşatan ve onun düşünce ve davranışlarını temellendiren din, yüce bir varlığa bağlılık ilkesine dayanmaktadır. Kendi ihtiyaçlarını karşılamakta zaman zaman düştüğü çaresizlik durumu insana inanç yoluyla bir çıkış yolu bulma ihtiyacını doğurmuş ve gereksinim ilk çağlardan beri hep var olagelmıştır. Dolayısıyla insanlarda din duygusu fitrîdir, yani içten gelen bir durumdur.

İnsanın yüce bir güce bağlanması onun gücünü artırdığı gibi olaylar karşısında kendisinin yeterli olabileceği kanısını da güçlendirir. Dinin insana temin ettiği birçok prensip, insanın ulvî duygular taşımasını sağlar. Nitekim çeşitli şekillerde icra edilen dua, yakarış ve sığınma eylemleri insanı yüceltir. Allah karşısında duyduğu sevgi ve O'ndan korkması kişinin iç dünyasında oluşan yoğun duyguları ortaya çıkarmak suretiyle yalnızlık duygusunun atılmasına sebep olur. Kendisini evrende yapayalnız kalmış hissetmemesine vesile olur. Bu da sağlam karakterli, problem çözebilen, olaylar karşısında ezilip sönükleşmeyen, iradesi kuvvetli bireylerin oluşmasını sağlar.

Din insana hem bireysel isteklerinin ortaya çıkmasında hem de madde karşısında eğilmemesinde ilk elden yardım eder. Kişi varlığı gereği bencil duyguların esiri olmaya yatkındır. Bu duyguların törpülenmesi din sayesinde mümkün olur. Yine birey, sonsuz bir hürriyet ve sınırsız bir gücün elinde bulunmasını arzu eder. Din bu isteklerin de bir sınırı olduğu duygusunu insanlara hatırlatarak ancak sonsuz isteklerin sonsuz olan varlığa teslimiyetle mümkün olacağını bildirir. Dinin insanlara yaptığı telkinler daha iyi bir birey oluşturmaya yönelik olması nedeniyle, insanın yaratıklar önünde ve tabiat olayları karşısında şaşkınlıktan kurtulmasını ve dehşete düşmesini önlemeyi amaçlar.

Din fertleri mukaddes duygu, ortak vicdan ve şuur etrafında birleştirir. Toplumların yücelmesinde en önemli etkidir. Onların yükselmesine vesile olan en önemli kurumdur. İnsanlar din sayesinde medeniyetler kurar. İnsanlık tarihinin gelişiminde dinin manevi ve zihni kurucu etkisi inkâr edilemez. Dinin sadece fiziki âlem hakkında telkinde bulunmadığı, bunun yanında insanın muhtaç olup da bir türlü değerini takdir edemediği ahiret gibi görünmeyen dünyalar hakkında da bilgi sunduğu bir gerçektir. Bu inanç sistemi insanı uhrevî sorumluluk duygularıyla ahlaki davranışlara yöneltir. Diğer taraftan sorumluluk şuuruyla yaşamaya gayret sarf eden bir fert olmayı

öğütler. Geçici dünya zevklerinin insan ruhunu tatmin etmeyeceğini öğretir. Böylece insana ulvî zevkler ve manevî hazlar kazandırır. Bu özelliklerle bezenmiş kimselerden oluşan toplumlarda da bireylerin birbirini etkilemesi neticesinde bir ahlak ve fazilet yarışı başlar. Bu sebepten ister hak ister batıl olsun her toplumda mutlaka bir din kurumu olagelmiştir. Her zaman diliminde ve her yerde insanoğlunun var olduğu her süreçte din varlığını devam ettirmiştir.

INTERNET

<http://www.diyabet.gov.tr/turkish/dy/Diyabet-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-dini-bilgiler-95>.

DİN

Dinin Tanımı

Din bilginleri genellikle din kelimesinin Arapça *deyn* kökünden bir master veya isim olduğunu kabul ederler. Temel anlam olarak dinin; itaat, ceza, mükâfat, örf, adet, hüküm, tutulan yol ve usul kelimeleriyle karşılandığı ifade edilir. Bu kelimenin Türkçe karşılığının borç ve yükümlülük anlamlarında olduğu düşünüldüğünde, kişinin varlığını meydana getiren, kendisinin ödemekle yükümlü olduğu varlığa duyduğu minnet ve iç bağlılığı, yani itaati ifade ettiği ortaya çıkmaktadır. Nasıl ki insan kendisinden büyük yardımlar gördüğü, en zor zamanlarda destek yapan birine karşı kendisini borçlu hissettiği kimselere karşı minnettarlık duyuyorsa, bütün ihtiyaçlarını karşılayan varlığa bütün benliğiyle emirlerini yerine getirme, yasaklarından kaçınma ve itaati etme isteği duyar. İşte bu sorumluluk duygusu insanda din olarak tezahür eder.

Dinin semantik olarak barındırdığı *belirli bir zaman diliminde ödenmesi gereken borç* anlamındaki *deyn* kelimesinden kalkarak kazandığı bu anlam, zaman içinde toplumda devamlı tekrarlana tekrarlanan alışkanlık haline gelen, bazı davranışlara dönüşen bir yönü olması itibarıyla örf ve adet haline dönüşmektedir. Yaptığı davranışlar ve iç bağlılığından beklentisi mükâfat ve ceza, bu hususta takip ettiği metot da usul ve tutulan yol olarak dinin kelime kökünden çıkan anlamları ortaya koymaktadır.

Bütün bu anlamları göz önüne alarak genel bir din tarifi yapmak gerekirse din: İnsanın düşünce ve inanca dayalı değerlendirmelerini içeren zihinsel fonksiyonlar, her türlü tavır ve davranışlar, insanın diğer insanlar ve varlıklarla olan ilişkilerini düzenlerken dikkat etmesi gereken ilkeler, sosyal davranışlarını belirleyen prensiplerdir. Bu tarif genel bir din tanımını içermekte ve kelime kökünün çağrıştırdığı anlamları içine almaktadır. Dinin bu genel anlamından başka bir de İslam açısından yapılan tarifi vardır. O tarife aşağıda değinilecektir.

SIRA SİZDE

1

Sözlük ve ansiklopedilere bakarak dinin anlamını ve tanımlarını araştırınız.

Dinlerin Sınıflandırılması

Dinlerin çeşitli şekillerde sınıflaması yapılmıştır. İslam âlimleri genelde *hak* ve *batıl* din şeklinde bir sınıflama yapmışlardır. Bu tasnifi yaparken Kur'an'ın bazı ayetlerini dikkate almışlardır. Kur'an'da "Allah katında din İslam'dır" (Âl-i İmrân 3/19), "hak din" (et-Tevbe 9/33) ve "dosdoğru din" (er-Rûm 30/30) nitelendirmelerinin yer alması, hak din olarak sadece İslam'ın gösterilmesini gerekli kılmıştır. Buna rağmen Kur'an'ın diğer inanç

sistemlerine din dediğini belirtmek gerekir (bk. Âl-i İmrân 3/85). Bu inanç sistemlerinden ilahi vahye dayanmayanlara batıl din demişlerdir. İlâhi vahye dayanmakla birlikte Allah'tan geldiği şeklini koruyamamış Yahudilik ve Hristiyanlık gibi dinlere de *muharref* din adını vermişlerdir. Klasik dinler tarihi kitapları ise hak dinlere *mîlel*, batıl dinlere de *nihal* adını vermişlerdir.

Dinlerin kaynağına bakılarak yapılan sınıflamaya göre, *semavi dinler* ve *beşeri dinler* ayrımı yapılmıştır. Kutsal kitaplarının bulunup bulunmamasına göre yapılan tasniflerde de *Ehl-i kitap* Yahudi ve Hristiyanları, *kitabı olduğu şüpheli dinler* de Mecûsiler ve Maniheiztleri ifade etmek için kullanılmıştır.

Dinler *tek tanrılı* ve *çok tanrılı* olmak üzere de sınıflandırılmış ve *ilkel dinler*, *milli dinler* ve *dünya dinleri* adlandırmaları yapılmıştır. Bu konuda dinleri sınıflamanın çok çeşitli yöntemleri olduğu bir gerçektir. Ancak bu bilgileri göz önüne alarak dinleri yerel kabile dinleri, millî dinler ve evrensel dinler şeklinde üç kısma ayırarak anlamak uygun görünmektedir.

İslam Dini

Kur'an-ı Kerîm'de din kelimesi doksan iki yerde geçmektedir; ayrıca üç yerde de din kelimesinin değişik türevleri yer almaktadır. İslam'ın Mekke döneminde ilk zamanlar din insanın iman ve ameline uygun olarak hesaba çekileceği *âhiret gününü* ifade ederken, sonraları *tevhid* ve *teslimiyet* anlamına verildiği görülür. İnsanın sadece Allah'a kulluk etmesi ve O'na ortak koşmaması Mekke'de nazil olan ayetlerin din kelimesine yükledikleri etkin anlamlardır. Bu çerçevede insandan din adına istenen Allah'a karşı görevlerini yapması, O'ndan başka hiçbir varlığa mâbud olarak yönelmemesi, ihlâs ve samimiyet içinde bütün hayatını Yüce Allah'a vakfetmesi, bütün içtenliğiyle O'na ulaştıran yolda yürütmesi ve O'na bağlanıp teslim olmasıdır. İnsanın Allah'a bütün samimiyetiyle yönelmesi sadece üzüntü ve sıkıntı zamanlarında değil her zaman sürmesi ve gafil bir hayat sürmemesidir.

İslam'ın Medine döneminde din anlam olarak, tevhid kavramından bir dine mensup olan insan topluluğuna (ümme) geçmiştir. Kendini Allah'a teslim edenler bir cemaat oluştururken bunun dışındakiler başka bir toplum olarak ifade edilmiştir. İslam'ın *hak din olduğu* ve diğer dinlerden ayrılan bir yönünün bulunduğu vurgulanmıştır. Artık bu safhadan sonra kimsenin İslam'dan başka bir din aramaması gerektiği üzerinde durularak İslam'ın insanları Allah'ın yoluna ileten tek din olduğu üzerinde ısrar edilmiştir. Bu dine inananların *müslümanlar* olduğu ve bunların Allah katındaki değerlerinin yüceliğine dikkat çekilmiştir. Şu ayetler bu anlam algısını doğrulamaktadır:

“Kim İslam'dan başka dine yönelirse bilsin ki kendisinden bu asla kabul edilmeyecek ve o, âhirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır” (Âl-i İmrân 3/85).

“Allah yolunda hakkıyla mücâhede edin. O, sizi seçti; din hususunda size hiçbir zorluk yükledi. Babanız İbrahim'in dini de öyleydi. Peygamberin size şahit olması, sizin de insanlara şahit olmanız için, O, daha önce de ve şimdi de size *Müslümanlar* adını verdi. Öyle ise namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a sımsıkı sarılın. O, sizin Mevlâ'nızdır. Ne güzel Mevlâ, ne güzel yardımcı!” (el-Hac 22/78).

İslam'ın bu iki döneminin şartlarının değişik olmasına ve Kur'ân'da din kelimesine yüklenen anlam genişlemesine göre tarif edilecek olursa gerçek din: "Allah tarafından konulan, Hz. Muhammed'e gelen, insanların hem bu dünyalarını hem de ahiretteki mutluluklarını sağlayan, insanların birbirleri ve diğer varlıklarla ilişkilerinde ilkeler koyarak onların mutlu olmalarını, insanlar arasında ihtilaf ve çekişmeleri önleyerek karşılıklı güven ve barış içinde yaşamalarını temin eden ve akıl sahiplerini hür iradeleriyle iyi ve güzele yönelten ilahî kanunun adıdır." Bu tanımda dikkat edilecek olursa İslam'ın dini insan hayatının bütün yönlerini kuşatıcı olarak kendini takdim etmekte ve kendinden başka bir din aranmasını kabul etmemektedir.

Son din olan İslam, mükemmel ve en gerekli insan ihtiyaçlarını karşılayacak hale getirilmiştir. "Bugün size dininizi mükemmel kıldım, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim." (Mâide, 5/3) ayeti bir gerçeği açıklamaktadır. Çünkü onu yaratan ona göre daha bilgili, ona göre daha mükemmel bir varlık olduğuna göre, insanın yapması gereken Allah'a bağlı bir hayat sürdürmesidir. Allah'ın mutlak tasarruf ve hâkimiyetine girmesi ve bu hususta ihmalkâr davranmaması insanın lehinedir. Bunun aksine davranış ve inanış kişinin yaratılıştan gelen özelliğini zorlaması, suyu tersine akıtmak istemesi olacaktır.

İslam âlimlerinin de din tarifleri vardır. Bu tariflerin geçmiş âlimler tarafından yapılanlarında, dinin insanları özü itibarıyla hayır olana yönelten bir kanun oluşuna ve Allah tarafından gönderilişine dikkat çekilmiştir. Son devir İslam âlimlerinin yaptığı tariflerde de dinin, kişinin kendi çabalarıyla ulaşamadığı, sadece vahiy kanalıyla elde edebileceği gerçekler bütünü veya insanı gerçeğe bağlayan şey olduğu üzerinde durulmuştur. Çağdaş bazı bilginler dinin bu şekilde kısa tarifleri üzerinde dururken, onun bir doktrin ve metot yönünün olduğuna dikkat çekerler. Din mutlak hakikati görece olandan ayıran bir doktrin ve hakikat üzerinde düşünmeye, mutlak olana bağlanmaya, insan varlığının gaye ve anlamına uygun bir biçimde Allah'ın isteğine göre yaşamaya elverişli bir metottur.

Dinin Kaynağı

Din, Allah tarafından konulur. O'ndan başkasının din oluşturma hakkı yoktur. Bu sebeple dinî hükümlerin kaynağı da Allah'tır. O'nun dışında hiç kimsenin dinî hükümleri değiştirme ve yürürlükten kaldırma yetkisi yoktur. Bu genel kuralın içine Peygamberler de dâhildir. Onlar da dine bir ekleme ve eksiltme yapamaz. İlahî vahiy doğrultusunda Allah'tan aldığı emir ve yasakları insanlara aktarır ve onların anlayabileceği şekilde bu emir ve yasakları onlara açıklar. Bu yüzden peygamberlerin dindeki konumu Allah'a bağlı dolaylı bir anlam taşır.

Bütün gerçek dinler Allah'tan gelmiş ve safiyetlerini koruduğu müddetçe yürürlükte kalmışlardır. Bu anlayışa göre ilk insan aynı zamanda ilk peygamberdir. İlk Peygamber Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberlerin getirdiği hak dinlerin genel adı *İslâm*'dır. Onların getirdiği inanç sisteminin içeriği de Allah'ın varlığı, birliği ve sıfatlarına inanmak, O'nun mükemmel bir varlık olduğunu kabullenmek, nübüvvet ve âhiret inancını benimsemek şeklindedir. Bu hakikatler, İslam'ın Allah tarafından konulmuş değişmez ilkeleridir.

Bazı batılı düşünürler dinin kaynağını atalara tapınma, ruh, tabiat olaylarındaki gizil güç, kutsallık, korku ve ümit olarak görmüşlerdir. Bu

sebepten İslâm'ın kaynağını da Hz. Peygamber'e dayandırmak istemişler ve onun getirdiği dine Muhammedîlik (Muhammedanizm) adını vermişlerdir. İslâm'da peygamberin konumunun dini meydana getirmek etmek değil insanlara doğru bir şekilde ulaştırmak olduğunu gözden kaçırdıkları için bu düşünceye sahip olmuşlardır. Hâlbuki İslam âlimleri din tariflerinde *Allah tarafından konulmuş ilâhî kanun* tabirini kullanmak suretiyle bu şekildeki yanlış anlaşılmalara önüne geçmek istemişlerdir.

SIRA SİZDE

2

Dinin kaynağı hakkında ileri sürülen teorilerle ilgili araştırmalar yapıp karşılaştırmalarda bulununuz.

İnsanın en güzel şekilde yaratılmış olması, onun kendini mutlu kılacak bir takım prensipleri geliştirmesi, aynı zamanda metafizik ihtiyaçlarını gidermeye yetkin olduğu anlamına gelmemektedir. Peygamberimiz Hz. Muhammed bile bu hususu insanlara aktarırken kendisinin bir beşer olduğunu ön plana çıkarmaktadır (el-İsrâ 17/93). Peygamberin kendisini yetkili görmediği bir alanda diğer insanların yetkinliğinden söz edilmemelidir.

İNANÇ

İnanç Türkçe'de "Bir düşünceye gönülden bağlanmak, Allah'a veya bir dine inanma, birine duyulan güven duygusu, bir kimse ya da şeyin doğruluğunu, büyüklüğünü ve gücünü sarsılmaz bir duygu ile benimsemek" anlamına gelir. Arapça karşılığı iman ve itikattır. Kelimenin hem Türkçe, hem de Arapça karşılıklarının hemen hemen aynı anlam ağırlığına vurgu yapması, dinin insanlık tarihindeki yerinin aynı akisleri taşıdığını göstermesi açısından önemlidir. Bu sebeple inanç kelimesi, dini kavram olarak Arapça'da *iman* kelimesiyle karşılandığı için bu konuya bağlı açıklamalar bu çerçevede yapılacaktır. Zira Türkçe'de inanç, inanış ve inanç esasları olarak karşılanmaya çalışılan bu kelime ve türevleri dini kavramın içeriğini bütünüyle yansıtmaya açısından yetersizdir. Türkçe'de bütün inanç çeşitleri bu kelime ile karşılandığı için tümüne birden *inançlar* demenin batıl itikatları da kapsadığı unutulmamalıdır.

İmanın Kelime ve Kavram Anlamı

İman Arap dilinde çok değişik manalara gelir. Bunların öne çıkarılması gerekenleri ise "Emniyet ve güven içinde bulunmak, ıkrar etmek, kabul etmek, emin kılmak, sükûna kavuşmak, kalben müsterih olmak, vicdani güven duymak ve iç aydınlığı hissetmek" gibi anlamlardır. Bu anlam zenginliğinden de anlaşılacağı gibi imanın ne olduğu veya ne olması gerektiği hususunu bir çırpıda tanımlamak zor görünmektedir.

Arapçada sağlamlaştırmak, kesin karar vermek ve tasdik etmek anlamına gelen *itikad* da iman karşılığı kullanılmaktadır.

İslam düşüncesinde bir terim olarak iman "Hz. Peygamberin vahiy yoluyla getirdiği tüm hususlarda tereddütsüz tasdik etmek ve getirdiklerine inanmak" demektir. "Allah'tan alıp din adına tebliğ ettikleri kesin inanç ilkelerinde peygamberleri tasdik etmek ve onlara inanmak" şeklinde de tarif edilmektedir. Bu inancı benimseyen kişiye *mü'min* dendiği gibi, inancın

gereklerini tam bir teslimiyetle yerine getiren kişiye de *Müslim* denir. Bunun Farsça'dan geçen çoğul ifadesine de *Müslüman* denir.

Allah'ın güzel isimlerinden (*esmâ-i hüsnâ*) olan el-Mü'min bu anlamıyla O'nun peygamberlerine indirdiği vahye tabi olan kişilere verilmiş olmaktadır. Bu anlamda mümin olanların Allah'ın güzel isminin anlamını her zaman taşıma sorumluluğu vardır.

İmanın Mahiyeti

Bir kimsenin sevinçli, üzüntülü, öfkeli veya başka bir psikolojik ve ruhî durumu, dışarıdan bakıldığında anlaşılmasına rağmen imanlı olup olmadığını bilmek böyle değildir. Bu sebepten iman kalbî bir fiildir. İnsanın dış dünyasından doğrudan anlaşılmaz. Onun dil açısından çok çeşitli manalara taşması de, bu özelliğini yansıtmaması açısından önemlidir.

Kişinin iman etmiş olup olmadığını bilmek dinde son derece önemli görülmüştür. Çünkü dinin kendisine sağladığı hukukî statü ona göre tayin edilmiş olacaktır. Bundan hareketle imanın ne olduğu hususu İslam âlimleri arasında tartışılmış ve tam bir fikir birliği edinilememiştir. Ortak bir görüş bulunmamasına rağmen imanın mahiyeti hakkında oluşmuş düşünceleri meselenin kendi içindeki ilişkileri açısından şöyle sınıflandırmak mümkündür:

İman-Tasdik İlişkisi

İman öncelikle kalbin tasdik etmesi, yani onaylamasıdır. İman kalbin fiili olması nedeniyle insanın inançla ilgili hususları (*mümen'ün bih*) kalben kabullenmesin şarttır. Buradaki kalp ve tasdik sözüne de açıklık getirmek gerekirse, insanın karar verme mekânının kalp olduğu, bunun da mecazî bir anlam taşıdığı belirtilmelidir. Çünkü insanın bütün kararlarının kalpten çıktığını söylemek mümkün değildir. Bu anlamın ona yüklenmesinden maksat, insanın karar merkezinin yani değerler dünyasının kalp ile ifade edilmiş olmasıdır. Öte yandan hadislerde kalbin insan bedeninde günahlarla kirlenebilen bir organ olarak nitelenmesi de bu hususun mecazî olduğunu teyit etmektedir.

Tasdik kavramı bir hükmü veya bir haberi kesin olarak kabul etmek manasına gelir. Tasdikte kesin kabullenmenin gaybla ilgili hususları kapsamaması bir ilke olarak kabul edilir. Bunun gerçekleşmesi için de değerler dünyasını kesin olarak ikna etmiş olmak gerekmektedir. Bu da iyi bir araştırma-soruşturma ve bu çabanın sonucunda belirginleşen şeyi tercih etmeye bağlıdır. İşte bu şekilde bir takım arayışların sonunda imana ulaşmada etkili olan hususun iradeli bir davranış olduğu ortaya çıkar. İman eden kişinin iradesini bu şekilde kullanması, onun kalben rahat, vicdanen huzur ve sükûn içinde olmasını gerektirir. İnsanın aradığı, bulduğu ve bulduklarının içinden seçtiği şeyin kendisi için ne kadar değerli olduğu anlaşılır, idrak edilir. İmanın kalbin tasdiki olduğunu söyleyen düşünürler de konunun bu yönüne dikkat çekmişlerdir.

SIRA SİZDE

Siz de inanmada kabul ve tasdikin nasıl gerçekleşebileceği konusunda inceleme ve okumalar yapınız.

İslâm âlimlerinin büyük bir kısmı bu görüştedir. İmam Mâtürîdî, İmam Eş'arî, Bakıllanî, Cüveynî, Gazzalî ve Ebu'l-Muîn en-Nesefî imanın kalbin tasdikinden ibaret olduğunu savunmuşlardır. Bu görüşlerine Kur'ân'dan ve hadislerden deliller sunmuşlardır. Bunun örnekleri çok olmakla birlikte birkaç örnekle yetineceğiz.

Kur'ân imanının bu boyutuna çeşitli vesilelerle değinmektedir. Âyetlerde imanında tasdik boyutunun ihmal edilmemesini istenmekte ve dilleriyle ifade ettikleri halde bunu kalben kabullenmeyen kimselerin bulunduğu işaret etmektedir. Nitekim münafıklar hakkında “ Ey Peygamber! Kalpleri iman etmediği halde ağızlarıyla inandık diyen kimselerden ve Yahudilerden küfür içinde koşanlar seni üzmesin” denilmektedir (el-Maide 5/41). Yine başka bir âyette konu edildiği üzere kıtlık yıllarından birinde bir grup Medine'ye gelerek Hz. Peygamber'e inandıklarını söylemişlerdir. Hz. Peygamber de onların bu hallerinden etkilenmiş ve onlara hazineden yardımda bulunmuştu. Onların bu hali âyette tahlil edilerek bu kabilenin kalben iman etmediği, sadece dilleriyle böyle bir söz söyledikleri haber verilmektedir. Bu durumdan hareketle akâid âlimlerinin büyük çoğunluğu iman etmenin kalple gerçekleştiğini ileri sürerler ve delil olarak bu ayeti gösterirler: “Bedevîler *inandık* dediler. De ki, siz (gerçekte) iman etmediniz, ama *teslim olduk* deyin. İman kalplerinize yerleşmedi” (el-Hucurât 49/14).

İman konusu Hz. Peygamberin hadislerinde de geniş bir yer tutmaktadır. Hz. Peygamber'in hayatta olduğu zamanda da aynı şekilde olaylar olmuş ve onun da, tıpkı Kur'ân'da olduğu gibi karşılanması gerektiği kanaati bu görüşteki kelimacılar tarafından benimsenmiştir. Gönülden inanmanın önemini ifade etmesi açısından şu hadisler önemlidir: Üsâme b. Zeyd bir gazvede yakaladığı adamı şehadet kelimesini söylemesine rağmen öldürmüş ve bunu gazve dönüşünde Hz. Peygamber'e övgü de umarak; *adamın zordayken gösterdiği davranışa aldanmadım*, manasında anlatmıştı. Hz. Peygamber Üsâme'ye: “öldürdüğün adam doğru mu yoksa yalan mı söylüyordu, kalbini yarıp baktın mı?” (Müslim, “İman”, 41) demek suretiyle onu azarlamıştır. Yine Ebû Hureyre “Yâ Resulallah! İçimizde öyle şeyler hissediyoruz ki, her birimiz bunu söylemeyi büyük günah sayarız” demiş, bunun üzerine Hz. Peygamber de: “Bu imanın ta kendisidir” buyurmuştur (Müslim, “İmân”, 60). İslâm âlimleri bu ve benzeri hadislerden hareketle imanın kalpte olduğunu belirtmişler ve doğruluğuna şüphe edilmeden inanılması gerektiğine delil saymışlardır.

İmanın gayb, ahlak ve derunî dünyayla bağlantılı olması gerektiği bir gerçektir. Bunun için kalbin işin içinde olması mutlak şart olarak görülürken, bunu dil ile söylemeyen bir kişinin mümin olmasını kabul etmek gerekmektedir. Kalbi iman ile dolu olan kişilerin bir zorlama anında bunu inkâr etmeleri onların imanlarına zarar vermezken, hiç gereği yokken iki yüzlülükten iman ettiğini söyleyip bir başka yerde bu halini inkâr edenler mümin sayılmamaktadır. İslâm hiçbir kimseyi imana zorlamamakta ve isteyenin iman etmek, isteyenin de kâfir olmak hürriyetinin olduğunu bildirmektedir. Ama bazı âyetlerde Allah dilerse insanların başka bir seçeneklerinin olmayacağına da dikkat çekilmektedir:

“Kim iman ettikten sonra Allah'ı inkâr ederse, –kalbi iman ile dolu olduğu halde zorlananlar dışında- kim kalbini kâfirliğe açarsa, işte Allah'ın gazabı bunlarıdır; onlar için büyük bir azap vardır” (el-A'râf 16/106).

“De ki: Siz ona ister inanın ister inanmayın; gerçek şu ki, bundan önce kendilerine ilim verilen kimselere o okununca, derhal yüz üstü secdeye kapanırlar” (el-İsrâ 17/107).

“Eğer Rabbin dileyseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi. O halde sen, insanları inanmaları için zorlayacak mısın?” (Yunus, 10/99).

İman-İkrar İlişkisi

İkrar, içten hissedilenlerin dil ile ifade edilmesine denir. Kişinin kalben kabul ettiği iman esaslarını dışa vurmasının önemi bellidir. Sebepsiz olarak onu terk etmemesi gerekir. Ancak Mürcie ve Kerramiyye mezheplerinin imanı tanımını “inanılması gereken inanç esaslarını kalbin tasdiki olmaksızın, dil ile ikrar etmek yeterlidir” şeklindedir. Bu mezhepler, Hz. Peygamber’in şu hadisini görüşlerine delil olarak göstermektedirler: “İnsanlar Allah’tan başka tanrı yoktur. Muhammed O’nun elçisidir deyinceye kadar onlarla mücadele etmekle emrolundum. Eğer bunu söylerlerse, kanlarını, canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Ancak dinin verdiği cezalar bunun dışındadır. İç yüzlerini hesaba çekmek ise Allah’a aittir” (Buhârî, “Cihad”, 102; “İman”, 17; Müslim, “İman”, 8) Söz konusu mezhepler bu hadisi imanın sadece dil ile ifadesinin yeterli olduğu şeklinde değerlendirmişlerdir. Hâlbuki bu hadis inanç esaslarını dile getiren kişinin Müslüman sayılmasını ve ilgili hükümlerden faydalanmasını konu edinmektedir.

İmanın mahiyeti ve hakikatının sadece ikrar ile gerçekleşmesi beklenmemelidir. Gerçi ikrar ile ifade edilenin dışarıdan biri tarafından doğru veya yanlış olduğu şeklinde değerlendirilmesi mümkün değildir. İnsanın ifadelerinin kendine ait olması nedeniyle belki bir çeşit mümin olma ifadesidir. Yine de ikrarı yalnız başına imanın hakikati olarak değerlendirmek doğru değildir. Münafıklar ve Müslüman olmayanlar da bazen sözle inandıklarını dile getirmekte, ancak onların bu ifadeleri iman olarak değer kazanmamakta ve bu gibi kimselere Kur’an’da mümin denmemektedir. İslam’ın Medine döneminde Hz. Peygamber’e gelerek ikrarda bulunan münafıklara verilen cevabı Kur’an şöyle belirtmektedir: “Münafıklar sana gelerek *Şehadet ederiz ki sen Allah’ın elçisisin*, derler. Allah da biliyor ki sen elbette O’nun Peygamberisin! Allah, münafıkların kesinlikle yalnızca olduklarına şahitlik eder” (el-Münafikûn 63/1). Ayetten anlaşıldığı üzere insan ifadelerinde her zaman iç dünyasının sesini dilini aksettirmemektedir. Bu durumda her ikrar sahibi mümin değildir.

İman için hem kabin tasdikinin hem de ikrarın birlikte olması gerektiğini söyleyen âlimler de vardır. Birini diğerine feda etmemenin lüzumu üzerinde duran bu bilginler genelde Hanefî âlimlerdir. Buna göre insanın kalbindeki tasdik son derece önemli olmakla birlikte onun dışa vurulmasını da aynı şekilde lüzumludur. Bu âlimler kalpte gizlenenin ancak ikrar ile açığa çıkacağı kanaatini taşırlar ve kişiye dini hükümlerin tatbiki için şart olarak görürler. Bununla birlikte ikrarı, imanın aslı ve ilk rükünü değil onun şartı olarak değerlendirirler. Böylelikle dilsiz olup konuşamayan veya herhangi bir hastalıktan dolayı ifade edemeyen kimselerin mümin olduğu hususunu ayırt etmiş olurlar. Kişinin Müslüman’a özgü hayat tarzı, namaz kılması, zekât vermesi vs. kendisi hakkında bir kanaat uyandırmaktaysa da ikrarı da şerefle ifade etmesi ve bunu da yerine getirmesi gerekmektedir. Hz. Peygamberin “Kalbinde buğday, arpa ve hardal tanesi kadar iman olduğu halde Allah’tan başka ilah yoktur ve Muhammed O’nun elçisidir diyen kimse cehennemden çıkar” (Buhârî, İman, 33; Müslim, İman, 84) hadisi de buna bir delildir.

İman-Bilgi İlişkisi

İmanın oluşumunda bilginin önemi inkâr edilemez. İnsanın bilgi edinme kaynakları beş duyu, doğru haber ve akıldır. İmanın bu yolların her biriyle olan bağlantısı da bilinmektedir. İnsanda oluşan imanın bilgiden sonra gerçekleştiği ve onun üzerine bina edildiği zaman değerli olduğu söylenmelidir. İslam âlimleri bilginin, insan hayatındaki lüzumunu önemsemişlerdir. Bilgisiz insanla bilgili olanın arasındaki uçurumu en iyi anlatan onlardır. Ancak burada söz konusu olan husus, inanılması gereken konuları sadece bilmek iman etmek için yeterli midir, sorusudur. Bu soruyu *evet* diye cevaplayan Cehmiyye ve Neccâriyye mezhepleridir. Onlara göre kişinin iman esaslarını sadece bilmesi mümin olması için yeterlidir. Matürîdî ve Mu'tezilî âlimler ise bunun yeterli olmadığını ve eğer bu yeterli olsaydı her âlimin mümin olması gerekeceğini söyleyerek onları eleştirmişlerdir. Her âlimin mümin olması ilkesi benimsenirse nitelik aranmaksızın bütün bilginlerin mümin olması gerekecektir. Bu ise makul değildir, zira bizzat günlük hayatımızda bunun böyle olmadığını gözlemlemekteyiz.

Daha önce vurgulandığı gibi imanda gayb ilkesi vardır. Gaybın, yani duyularla kavranamayan varlıkların bilgiye konu olması mümkün değildir. Bu bakımdan bilgi iman edilecek hususların içeriğini kapsamaktan uzaktır. Akıl ve beş duyu ile kavranabilir sahanın dışında olan bu alan insana vahiy yoluyla bildirilmiştir. Onların ispat veya kanıtlanmasında bilgi en üst mevkiye olmakla birlikte, bizzat bilginin kendisi iman olmaktan uzaktır. İmanın bilgiden ibaret olması halinde her cahilin kâfir, her bilginin de mümin olması gerekir diye âlimlerden itirazlar gelmiştir. İman bilgiyle özdeş olsaydı Hz. Peygamber'i bilen Yahudi ve Hristiyanlar ile Allah'ı bilen Şeytanın mümin olması gerekirdi. Bu itiraz da göstermektedir ki bu iddia Kur'an'ın içeriğine aykırıdır.

İman-Amel İlişkisi

İslam düşüncesinde iman konusunda yapılan değerlendirmelerden biri de imanın, kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve İslam'da emredilmiş ibadet veya taat türünden birinin veya yasaklanmış bir emrin yapılmaması, yani amellerin yerine getirilmesi şeklindeki tanımıdır. Bu görüş sahipleri Hâriciyye, Mu'tezile, Şia ve Zeydiyye mezhepleri ile Selef âlimleridir. Onların savunduğu temel görüş, imanın tasdik, ikrar ve İslam'ın amel rükünlerini bizzat yapılmasından ibaret gören daha geniş bir anlayıştır.

Ameli imandan bir parça kabul edenlerin gerek Kur'an-ı Kerîm, gerekse hadislerden görüşlerini destekleyen bazı delilleri vardır. Her şeyden önce Kur'an'da, "Ey iman edenler ve sâlih amel işleyenler" şeklinde birçok ayet mevcuttur (meselâ bk. el-Bakara 2/277, Yunus 10/9, Hûd 11/23). Bunlar iman ve amel bütünlüğünü yansıtmakta ve ikisi bir arada zikredilmek suretiyle iman ve amelin birbirini tamamlayan unsurlar olarak görülmektedir. Yine Kur'an-ı Kerîm'de "Kim bir mümini kasten öldürürse onun cezası, ebedi olarak cehennemde kalmaktır. Allah ona gazap etmiş, onu lanetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır" (en-Nisâ 4/93) denilmekte ve bir mümini öldürmenin cezası olarak ebedi cehennem gösterilmektedir.

Ancak âlimlerin çoğunluğu günah işlemiş kimselere Allah Teâlâ'nın Kur'an'da *mümin* ifadesinin kullanıldığını, kişinin çeşitli sebeplerle ameli ihmal veya terk etmesinin onun imandan çıkmasını gerektirmediğini savunmuşlardır. Nitekim Kur'an'da, "iman edenler ve yararlı iş yapanlar"

ifadelerinin sıkça tekrar edilmiş olması, imanla amel arasındaki sıkı bağın bulunduğunu hissettirmek içindir. Ayrıca bugüne kadar Müslümanlar ameli terk eden veya büyük bir günah işleyen mümine kâfir dememiştir.

Bununla birlikte iman ve amel ilişkisi üzerinde durulurken İslam'ın emrettiği ve yasakladığı her davranışın son derece önemli olduğu hususu gözden kaçırılmamalıdır. Çünkü dinin temel inançlarına imanla birlikte onun temel hükümlerine de iman edilmesi gerekmektedir. Müslüman'ın hayatına imanının yansması ve hayatını düzenlerken hem iman hem de amel ilkelerinden unsurları taşıması gerekmektedir. İmanı önemsemeli ama bunu yaparken amelin gereksizliği gibi bir anlayışı din alanında varsaymamalıdır. Bunların biri diğerinin alternatifi olarak görülmemelidir. Amelin imanı kuvvetlendirdiği, imanın da kişinin hayatına etki ederek nitelik yönünden daha iyi bir hayat sürmesine olumlu katkı sağladığı unutulmamalıdır.

Zira iman sadece kuru bir kabul, vicdanla sınırlı bir olgu değildir. İman nuru insanın içini aydınlatmış gibi amel de müminin hayat tarzını düzenlemektedir. İkisi bir arada olduğu zaman mükemmel bir mümin tipi ortaya çıkmakta ve İslam'ın sadece bir teoriden ibaret olmadığı davranışlarla görülebilmektedir. İslam dininin temel rükünleri açısından hiçbir hükmün terki veya hafife alınması söz konusu değildir. Allah Teâlâ dilerse günah işlemiş müminleri af eder, dilerse onların durumlarına uygun ceza ve karşılıklar verir. Fakat kalbinde tasdik olan kimseyi neticede cennetle mükâfatlandıracağı umulmaktadır.

İmanın Oluşumu

İslâm dininde bir kimsenin mümin olabilmesi için tevhid veya şehâdet kelimelerini kalben kabul edip dillendirmesi yeterlidir. Bu iman en kısa ve kestirme yoldur. Tevhid yani “Lâ ilâhe illallah Muhammedün Rasûlullah” yani *Allahtan başka ilah yoktur. Muhammed O'nun resûlüdür*” veya şehâdet yani “eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhû ve rasûluh” yani *Ben Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve resûlu olduğuna şahitlik ederim*” sözlerini inanarak söylemek mümin olmanın kapısını açmak demektir. Bu ifadeler İslam'a göre insanı kurtuluşa götürür. Bunu içten ve samimiyetle kabullenen kişilerde iman oluşmuş demektir. Bu kapıdan giren insan Allah katında en değerli kimselerden olmuştur. Artık bundan sonra söylenen sözün ağırlığı hissedilerek bunun üzerine ilave şeyler koymak gerekir. Onlar da Allah'ın birliğine, O'nun sonsuz güç ve kudret sahibi olduğuna, Hz. Peygamber'in O'nun gönderdiği son elçi olduğuna şeksiz şüphesiz inanmaktır. Bu şekilde iman etmeye toptan (*icmalî*) iman denilir. Allah'ı, O'nun elçisini ve vahyini toptan kabul ettiren bu iman peygamber aracılığıyla gelen bütün ilâhî mesajları kabul etmeyi içine alır.

Müminin imandan sonra İslam'ın daha temel inanç esaslarına yönelmesi ve onlar hakkındaki iman ve bilgisini daha üst seviyelere çıkarması gerekir. Bu şekilde işi detaylandırarak ayrıntılı bir şekilde tek tek iman esaslarına açık ve geniş bir şekilde inanmaya *tafsilî* iman denir. Bu ayrıntılı iman da üç ayrı derecesi vardır. İlk derecede Allah'a, Hz. Peygamber'e ve âhiret gününe inanmak gelir. İkinci derecede Hz. Peygamber'in Cibril hadisinde (Müslim, “İman”, 1) belirttiği hususlara açık ve net şekilde inanmaktır. Bu hadis çerçevesinde, Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, öldükten sonra tekrar dirilmeye, cennet ve cehennem

mevcudiyetine, orada insanların durumuna göre karşılık bulup sevap veya azap göreceklerine, Allah'ın bütün evreni ve bu arada insan davranışlarını düzenlemekte etkin güç olduğuna; kaza ve kadere ayrıntılı olarak iman etmektir. Bu noktada olan mümin işin şuurunda olup neye niçin ve neden inandığını hem kendisine hem de diğer kişilere açıklayabilmelidir. İman konuları hakkında ayrıntılı bilgi ve donanıma sahiptir. Ayrıca şüphe ve endişelerden uzak biçimde inançla ilgili problemlerine cevaplar bulabilmelidir. Bu müminin kalbinde tasdik yerleşmiş, dilinde ikrarı tam ve amellerin kendisini süslediği güzel bir Müslüman örneği olduğu muhakkaktır.

Ayrıntılı inanmanın üçüncü derecesi ise Peygamberimizin bize ulaştırdığı bütün dini hükümleri itikadî, ameli veya ahlakî olmasına bakmaksızın hepsini Allah ve Resûlü'nün kastettiği şekilde tek tek ve ayrıntılarıyla inanmaktır. Bize tevatür yoluyla ulaşan dinin temel prensipleri (*zarûrât-ı diniyye*) konusunda tereddüt göstermeden olgun müminin yapması gereken görevleri olduğunu idrak etmektir. Emredilen veya yasaklanan dini hükümleri zevkle ifa edip bunları bir yük olarak görmemek, helal ve haram hususunda titizlik göstermektir. Bu şekilde iman eden mümin inancından zevk alır ve onu korumak için gayret gösterir. Böylece ucuz ve suflî arzuların esiri olmaktan kurtulur. Kendisine olduğu gibi diğer insanların başına da herhangi bir olumsuzluğun gelmesini istemez. İşte bu şekilde iman etmek, imanının en üst derecesidir.

SIRA SİZDE

4

İmanın oluşumu kişi için son derece önemli olmakla birlikte yenilenen bir eylem olup olmadığını araştırınız.

İmanda Artma ve Eksilme

İman konusunda tartışılan konulardan biri de müminin imanının artıp eksilme kabul edip etmeyeceğidir. İmanın artıp eksilme kabul etmeyeceğini söyleyenler olduğu gibi çeşitli halleri yaşayan müminin bazen konumunu daha alt seviyeye düşürdüğü, bazen de bu konumunu yücelttiğini göz önüne alarak, imanda artma ve eksilmenin olabileceğini savunanlar olmuştur. İmanda artmanın hem nitelik hem de nicelik yönünden olacağını söyleyenler aynı zamanda amelin imandan bir cüz olduğunu savunan Selefiyye, Mu'tezile, Şia, Zeydiyye ve Hariciyye mezhepleridir. Bunların yorumuna göre Kur'an'da müminlerin inanç coşkusu belirten ayetler imanının artıp eksilen bir şey olduğunu göstermektedir: "Müminler ancak Allah anıldığında kalbleri titreyen, kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğunda imanları artan ve sadece Rableri'ne dayanıp güvenen kimselerdir." (el-Enfâl, 8/2) ve "İmanlarını bir kat daha artsın diye müminlerin kalplerine güven indiren O'dur" (el-Feth, 48/4) gibi âyetler bunlardan bazılarıdır.

Âlimlerin çoğunluğu bu hususa temkinli yaklaşarak Hz. Peygamber döneminde inanılacak hususlarda artma ve eksilmenin olabileceğini kabul ederler. Ancak ondan sonra inanılması gereken inanç esasları artmaz ve eksilmez. Çünkü imanda herhangi bir değişikliğin olması tereddüt haline işaret eder. Daha önce de bahsettiğimiz gibi imanda şüpheye yer yoktur. Bu bakımdan imanda tereddüt, kesin kabulün gerçekleşmemesi sayıldığından imanda artma ve eksilmeyi reddederler.

Ancak şu da unutulmamalıdır ki iman sayı yönünden artıp eksilmese de nitelik yönünden bir derecelendirmeye tabi olabilir. İmanın oluşumu başlığında da söz edildiği gibi müminlerin imanlarında bir derecelendirme vardır. Yani kiminin imanı zayıf, kiminin imanı daha kuvvetlidir. Bazı

kimselerin imanı tam ve kâmil, bazılarının ki de zayıftır. Bazı kimseler iman için artı kanıtlar isterken bazıları buna ihtiyaç hissetmezler. Kur'an'da Hz. İbrahim'in ölümlerini diriltmesi konusunda kalbinin mutmain olması için Allah'tan kanıtlar istediğinin bildirilmesi buna işaret eder (el-Bakara 2/260) Hz. Peygamber'in imanı ile diğer kişilerin imanı arasında inanılması gereken hususlar açısından değil de nitelik açısından büyük farkların bulunması tabiidir. Onun iman ettiği hususlara gösterdiği titizlik ve metanetin diğer müminlerde aynı oranda bulunmadığı açıktır.

İman ve İslam

İman ve İslam kelimeleri Kur'an'da bazen eş anlamlı, bazen tamamen ayrı bazen de iç içe girmiş anlamlarda yer alır. Bu nedenle İslam âlimleri de bu konu üzerinde farklı görüşleri savunmuşlardır. Ameli imanın bir parçası kabul edenler, iman ve İslam ayrımı dini metinlerde olsa da iman ve İslam aynıdır, birdir görüşündedir. İmam Mâtürîdî'ye göre, Kur'an ve Sünnet'te ayrı zikredilse de iman ve İslam aynıdır. Çünkü imandan çıkan İslam'dan çıkmış olur, İslam'dan çıkan da imandan çıkmış olur. Kaldı ki iman ve İslam bazı ayet ve hadislerde aynı manaya kullanılmaktadır: "Musa dedi ki: Ey kavmim, eğer Allah'a iman ettiyseniz (mümin) ve O'na teslim olduysanız (Müslim) sadece O'na güveniniz" (Yûnus 10/84). Bu ayette her iki kelime de birbirinin anlamına kullanılmakta ve aralarında bir fark gözetilmemektedir. Yine hadislerde de bu anlam bütünlüğünü gösteren kullanımlar vardır. Meselâ İslam'ın beş şey üzerine bina edildiğini belirten hadiste Hz. Peygamber, Kelime-i tevhîd'i İslam içinde zikretmiştir (Buhârî, "İmân", 1, 3) Bu görüşe göre aralarında fark olmadığı için mümin olan herkes Müslim ve Müslim olan herkes de mümindir.

Diğer taraftan bu iki kavramın ayrı olduğunu belirten bilginler de kendilerine ayet ve hadislerden destek bulmuşlardır. Onlara göre iman ve İslam iki farklı kavramdır. İman içten bağlılık, İslam ise dıştan boyun eğmek demektir. İman kalp, İslam organ işidir. İmam Eş'arî bu görüştedir ve İslam'ın imandan daha geniş olduğunu ve İslam'ın imanı kuşattığını söyler. Bazılarına göre de iman başlangıç, İslam işin ortası ve ihsan ise işin kemalidir. Bunların delilleri arasında Bedevîlerin halini konu edinen (el-Hucûrât, 49/14) ayet yer alır. Allah Teâlâ onların durumunu Hz. Peygamber'e haber vererek *inandık* demiş olmalarına rağmen *teslim olduklarını* ve iman kalplerine girmediğini haber vermiştir. Yine Cibril hadisinde (Buhârî, "İman", 37) iman, islam ve ihsan kavramları ayrı ayrı Hz. Peygamber'e sorulmuş ve her birine farklı cevaplar alınmıştır.

İmanın kalben teslimiyeti, İslam'ın da organlarla yapılan ibadetler anlamını daha çok karşıladığı yaygın bir anlayış olmakla birlikte her birinde teslimiyetin esas olduğunu unutmamak için en doğru yoldur.

Mukallidin İmanı

Bir kimsenin çevresindeki ana, baba, kardeş, komşu, hoca ve değer verdiği diğer kişilere bakarak, hiçbir araştırma yapmadan inanmasına taklit, bu tür imana da taklidî iman denir. Böyle bir kişiye de mukallit adı verilir. İslam dini, insana sevk ettiği inanç esaslarını araştırıp, delil, akıl, tefekkür ve düşünceye dayandırarak iman etmesine önem vermiştir. Böyle iman türüne tahkikî iman, bu imanâ sahip kişiye de muhakkik adı verilmiş ve en yüksek

iman etme şeklinin bu olduğu belirtilmiştir. Kur’ân, insanın üzerinde en çok hak sahibi olan ana ve babanın dahi inançta taklit edilmesini yasaklamış, körü körüne ataları taklit etmenin yanlışlığını sıkça tekrarlamıştır (el-Bakara 2/170; et-Tevbe 9/23; el-A’râf 7/70, 173)

Dinin anlaşılmasında aklın, tefekkürün önemi hiçbir zaman göz ardı edilmemiştir. Dini düşüncenin mutlaka aklın rolüyle şekillenmesini isteyen İslam, taklit yoluyla mümin olmayı değil, tahkik yani araştırma ve inceleme yoluyla mümin olmayı teşvik etmiştir. Bununla birlikte genişleyen İslam coğrafyasında herkesin Kur’an dili olan Arapça’yı bilmesi mümkün olmadığı için mukallidin imanı da kısmen kabul görmüştür. Kur’ân’ın bütün taklit yollarını kapatmadığı, iyi, güzel ve doğru olanın taklidine açık kapı bıraktığını belirten bir kısım âlimler belli şartlarda taklidî imanın caiz olduğunu savunmuşlardır. Nitekim Hz. Yakup ölümünden önce çocuklarını etrafına toplayarak, kendisinden sonra kime kulluk edeceklerini sormuş ve onlar da “senin ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak’ın ilahı olan tek Allah’a kulluk edeceğiz; biz ancak O’na teslim olmuşuzdur”, demişlerdir (Bakara, 2/133). Bu ayet onların yaptığını kötölemek için değil aksine yaptıklarının yerinde bir davranış olduğunu anlatmak için Kur’ân’da yer almıştır. İşte bu ve benzeri ayetlerden hareketle bazı İslam âlimleri taklidî imanın geçerliliğine hükmetmişlerdir. Özellikle Ebû Hanîfe ve İmam Mâtürîdî mukallidin imanının geçerli olduğuna hükmetmiştir. Eş’ariyye mezhebi de onların bu görüşüne katılmaktadır. Ancak bu iki mezhebe göre de mukallit, araştırmayı terk etmesinden dolayı sorumlu görülmektedir. Bu konuda en çok direten ise Mu’tezile mezhebi olup onlar, mukallidin imanını geçerli görmemiş hatta müminin, aklını kullanmak suretiyle iman esaslarını başkaları karşısında savunabilecek bir konumda olmasını istemişlerdir.

Taklidî iman en ufak tereddüt karşısında sarsılabilir, inkârcı veya değişik düşünceli insanlar karşısında zayıflayabilir durumda olduğundan âlimlerin çoğunluğu bir yandan müminlerin tahkik sahibi olmasını arzu ederken diğer yandan mukallidin imanını geçerli saymıştır. Allah’ın insana verdiği akıl nimetini gerektiği şekilde kullanmak onu verene bir şükran anlamı taşıdığı için iman konusunda buna daha çok dikkat etmek gerekir. Aklın gereği gibi kullanımının teşvik edilmesine rağmen iman sahasında bunun gerçekleşmemiş olması geçerliliğini ortadan kaldırmayacağı için mukallidin imanı genelde caiz görülmüştür.

SIRA SİZDE

5

Siz de çevrenizdeki mümin kişilere bakarak onların mukallit mi yoksa muhakkik mi olduklarını araştırınız.

İmanda İstisna

İman konusunda tartışmalardan biri de “*ben inşallah müminim*” demenin caiz olup olmadığıdır. Bu hususa imanda istisna denir. Bir âyette “Kesinlikle hiçbir şey hakkında *inşâ Allah* (Allah dilerse) demeden *Bunu yarın yapacağım* deme. Unuttuğun zaman da Allah’ı an!” (el-Kehf 18/23-24) buyurulduğu için müminin yapacağı her şeyi takdir ve tayin etmede Allah’a güvenmesi gerekir. O halde iman eden kimse de bir eylem gerçekleştirdiğine göre o da inşallah demek durumunda mıdır? İşte bu konu tartışılarak iman konusunda böyle davranmanın şüphe ve endişe anlamı taşıdığı üzerinde durulmuştur.

Âlimlerin bazıları imanın kesinlikle şüphe ve tereddüt taşınamaması gerektiği daha önce belirtildiği gibi “ben inşallah müminim” demenin doğru

olmadığı belirtilmiştir. Nitekim bu görüşü savunan Matüridiler, iman lafzı dinde kesinlik ifade ettiği için istisna söz konusu olmadığını savunmuşlardır. Bu görüşe gerekçe olarak gerçek müminlerin imanlarında şüphe ve tereddüt taşımadıklarını belirten âyet (el-Hucûrât 49/15) ile müminlerin imanda kesin kararlılıklarını belirten “İşte onlar gerçek müminlerdir” (el-Enfâl, 8/74) ayetini ileri sürmüşlerdir. Ayrıca bir kimsenin burnunun olmasını “inşallah burnum var” diyerek anlatması nasıl anlamsız ise imanını da inşallah müminim diyerek söylemesi anlamsızdır. İnançla ilgili konularda kuşku olmaz düşüncesini benimsemişlerdir. Diğer taraftan Eş’arîler, imanın hakikati ile ilgili değil ama olgunluk hali ve neticesiyle ilgili olarak imanda istisnayı mümkün görmüş, yani “ben inşallah müminim” demeyi mahzurlu saymamışlardır.

İmanın Geçerliliği

İman bir kuruma kayıt yapar gibi bir defalık olay olmayıp, sahibini âhirette ebedi kurtuluşa erdirmesi gereken bir husustur. Ancak imanın âhîret yurdunda kurtuluşa vesile olabilmesi için bazı şartlar vardır. Mümin bu hususları dikkate alarak yaşantısını sürdürdüğü takdirde hem bu dünyada hem de âhirette kazançlı çıkacaktır.

İmanın geçerli olmasının şartları şöyle sıralanabilir:

1. İman son nefeste veya ihtimallerin tükendiği ümitsizlik (ye’s) anıyla sınırlı olmamalıdır. Bu kimselerin imanının kabul olunmayacağı hem ayetlerde hem de hadislerde belirtilmiştir: “Azabımızı gördükleri vakit imanları kendilerine fayda vermeyecektir” (el-Mü’min 40/85) ayeti ile “Güneş batıdan doğmadıkça kıyamet kopmaz. Güneş batıdan doğup insanlar bunu görünce toptan iman edecekler fakat önceden iman etmemiş kişilerin imanlarının artık kendilerine fayda vermediği zamandır” (Buhârî, “Fiten”, 25; “Rikak”, 40) hadisi ümitsizlik halinde iman etmenin geçersizliğini bildirmektedir. Akıl ve beden sağlığı yerindeyken, karar ve davranışları kendi irade ve kontrolünde bulunurken iman etmeyenin çaresizlik halinde buna yeltenmesi iç dünyasının tam olarak yansıtmayabilir. Allah Teâlâ, gerçek ve samimi olan davranışları kabul eder.

2. Kişide mümin niteliğinin devam etmesi için dinin esas ve hükümlerini yok sayan veya yalan ve sahteliğe kaçan bir davranış sergilememelidir. Dini hükümler hafife alınmamalı, alay konusu yapılmamalı ve üzerinde ulu orta konuşulmamalıdır. Mümin, kesin inanç esaslarını veya farz olduğu bilinen hususlardan birini inkâr etmemelidir. Kötü bir alışkanlık olarak devam ettiği içki içmeye besmele ile başlamak veya namazın, orucun farz olduğunu inkâr etmek gibi.

3. Hz. Peygamberin getirdiği dini hükümlerin tamamını hiç yüksünmeden bir bütünlük içinde kabul etmelidir. İslam’ın inanç ve ibadetleri arasında bir ayırım yapmadığı gibi ahlâk ve muamelat hükümleri arasında da bir ayırım yapmamalıdır. Dinî gerekleri yerine getirirken büyüklük göstermemeli, gururla dini esaslardan birini veya birkaçını inkâr sayılabilecek bir inanç veya davranış içinde olmamalıdır. İlahî emir ve hikmet gereği gönderilen dinî esasların hepsini severek ve isteyerek yerine getirmelidir.

4. Mümin olan kimse alçakgönüllü olmalı, Allah’ın azabı bana isabet etmez, diye düşünmemelidir. *İbadet ve taatim yerinde, Allah benden daha iyi kul mu bulacak?* gibi düşünmemelidir. Allah tarafından hiç kimsenin yaptığı

zayi edilmeden münasip karşılık verileceğinin idraki içinde davranmalı, azabından emin olmamalıdır. Buna mukabil, Allah'ın rahmetinden ümit kesmemelidir. *Benim kurtuluş ümidim kalmadı* gibi düşüncelere kapılmamalı ve Allah'ın kullarına merhametinin çok olduğunu unutmamalıdır. Ayetlerde kulun durumu ne kadar ümitsiz olursa olsun Allah'ın onu af edebileceğini hatırlanmalıdır. Nitekim bir âyette “ De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullar! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz O, çok bağışlayan ve çok esirgeyendir” (ez-Zümer 39/53) denilmektedir.

Özet

Dinin Tanımı ve Sınıflandırılması

İnsanın fiziki ve maddi ihtiyaçların karşılanmasında kendi donanımları yeterli olurken metafizik alanı ilgilendiren manevî ihtiyaçlarını gidermesi kendisini aşan bir husustur. İşte onun gücünü aşan ihtiyaçlarını karşılayan yüce bir varlığın olduğu inancı bütün toplumlarda vardır. Bu açıdan din fıtrî bir duygudur, insanın yaratıcısına karşı duyduğu minnettarlık halinin yansımasıdır.

Dinin tanımında var olan bütün unsurlar dikkate alındığında bunların insan kaynaklı olabilmeleri mümkün görülmemektedir. O sebeple İslam'da din ilahî kaynağa dayalı bir sistem olarak kabul edilmiştir. Korku, ümit ve kutsallığı dinin kaynağı olarak görmek daha çok dine beşerî bir kimlik öngören sosyal teorilerin ürünüdür.

İnanç

İman Hz. Peygamberi, vahiy yoluyla getirdiği tüm hususlarda tereddütsüz tasdik etmek ve getirdiklerine inanmaktır. İmanda kesin kabul ve ikrar yani dışavurum aranır, ayrıca bilgi, akıl, istidlal ve tefekkürün iman eylemindeki ağırlıklı payı göz ardı edilmemelidir. İmanın tezahürü olarak nitelenebilecek amelin yani dinî pratiklerin imandan bir cüz olması meselesi çoğunluk tarafından kabul görmemiştir. Hele terk edenin imandan çıkması görüşü uça kalan anlayışlar olarak algılanmıştır. Amelin gerekliliği inkâr edilmezken onun müminin inancını etkileyen değil olgunlaştırıp kuvvetlendiren bir unsur olduğu vurgulanmıştır.

İnancın Oluşumu

İnancın oluşumu, yani bir kişinin mümin niteliğini kazanması tevhd ve şahadet kelimelerini içtenlikle kabullenip bunu başkalarına ifade etmesiyle gerçekleşir. Kişinin bu ilk adımdan sonra basamak basamak dinin hükümlerinde bağlılığını arttırması esas alınmıştır. İmanın artmasının Hz. Peygamber dönemine ait bir konu olduğu ve nicelik olarak artma ve eksilmeden söz edilmezken, nitelik açısından bunun imkânı meselesi tartışılmıştır.

Mukallidin İmanı

Başkasından görerek inanmanın geçerli olup olmadığı konusu taklide prim vermeyecek şekilde ele alınmıştır. Dinde esas olanın araştırmak, düşünmek ve Allah'ın verdiği akıl nimetini yerinde kullanmak olduğu vurgulanmıştır.

Ancak bireysel araştırmaların zorlukları göz önüne alınarak çözüm yoluna gidilmiş, iyi ve doğru şeylerin taklit edilmesinin caiz olduğu belirtilmiştir. İmanın geçerliliğini hem korumak hem de devamlılığını sağlamak açısından dini ilkeleri hafife almamanın ve onlara gönülden bağlanmanın önemi öne çıkarılmıştır.

Kendimizi Sınayalım

1. Din insana aşağıdakilerden hangisini temin etmez?

- a. Ulvi duygular kazanmasını
- b. Olaylar karşısında direnç kazanmasını
- c. Geçim vasıtaları kazanmasını
- d. Ruhî olarak gelişip moral ve güç kazanmasını
- e. Madde karşısında eğilmeyip, metin olmasını

2. Aşağıdakilerden hangisi dinin genel tarifi içinde yer almaz?

- a. Düşünce ve inanca dayalı değerlendirmeleri içerir.
- b. Her türlü tavır ve davranışları içerir.
- c. İnsanın diğer insanlar ve varlıklarla olan ilişkilerini düzenlerken dikkat etmesi gereken ilkeleri barındırır.
- d. Sosyal davranışlarını belirlerken toplumların etnografyasına etki eder.
- e. İnsan düşüncesinin erozyona uğramasına etki eder.

3. Aşağıdakilerden hangisi imanın kelime karşılığını içermez?

- a. Kendini borçlu hissetmek
- b. Başkasına güven duygusu vermek
- c. Güven içinde yaşamak
- d. Kalben sükuna kavuşmak
- e. Kendisine doğru görüneni itiraf etmek

4. Aşağıdaki âlimlerden hangisi imanı kalbin tasdiki olarak görmez?

- a. İmam Mâtüridî
- b. İmam Eş'arî
- c. İmam Mâlik
- d. Ebu'l-Muîn en-Nesefî
- e. Bakıllanî

5. Mukallidin imanını caiz görmeyen mezhep aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Eşariyye
- b. Matüridiyye
- c. Cebriyye
- d. Mu'tezile
- e. Mürcie

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

- 1. c Cevabınız doğru değilse “Giriş”i tekrar okuyunuz.
- 2. e Cevabınız doğru değilse “Dinin Genel Tanımı” başlığını tekrar okuyunuz
- 3. a Cevabınız doğru değilse “İmanın Kelime ve Kavram Anlamı” başlığını tekrar okuyunuz.
- 4. c Cevabınız yanlış ise “İman Tasdik İlişkisi” başlığını tekrar okuyunuz.
- 5. d Cevabınız doğru değilse “Mukallidin İmanı” başlığını tekrar okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Dinin hem İslam bilginleri hem de Batılı düşünürler tarafından yapılar çok çeşitli tarifleri vardır. Seyyid Şerif Cürçânî dini akıl sahiplerini peygamberlerin bildirdiği gerçekleri benimsemeye çağıran ilahi bir kanun” diye tarif eder. İslam düşünürlerinde kısaca *ilahi kanun* olarak görülmekte olan din tarifleri büyük farklılıklar taşımamaktadır. Ancak batılı düşünürler söz konusu olunca Herbert Spencer dini “herşeyin bizim bilgimizin üstünde bir kudretin tezahürü olduğunu kabul etmek” diye tarif ederken, Max Müller “insanın çeşitli adlar ve değişen görüşler altındaki sonsuz kavramasını sağlayan zihni bir melekesi veya yeteneği” şeklinde tanımlar. Yine Mattheew Arnold “din duyguyla yükselmiş, alevlenmiş, yanmış bir ahlak ilmidir.” derken, Emile Durkheim “bir cemaatin meydana gelmesini sağlayan âyin ve inançlar sistemi” şeklinde tarif etmektedir.

Sıra Sizde 2

İslam bilginleri dinin kaynağının Allah olduğu hususunda hemfikirdir. Batılı düşünürler dinin kaynağı hakkında çeşitli fikirler ileri sürmüşlerdir. Bazı arkeolojik bulgular onların düşüncelerinin değiştiğini ve XVIII. asırdan buyana çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Kutsal kitaplarla çatışan teoriler üzerinde geniş tartışmalar yapılmış ve pozitivist ve materyalist söylemler dinin kaynağı konusundaki teorilere damgasını vurmuştur. Evrimci anlayışın da ihmal edilmediği tariflere R. Otto “Hiç kimsenin hortlaklarla dinî biri

ilişkisi yoktur” diyerek eleştiri getirmiştir. H. Spencer, dinin kaynağını atalara tapınma olarak görürken, J. Frazer, büyü yoluyla diğer varlıkları kontrol altına almak olarak görür.

Sıra Sizde 3

Tasdik etmek haber verenin doğruluğunu kabul anlamında genel bir terim olmakla birlikte iman için kullanıldığında gayb konularını ilgilendirir. Görünürler dünyasındaki şeyler zaten insan tarafından gözlemlendiği için onları bir inanç unsuru olarak doğrulamaya ihtiyaç yoktur. Görünmez ve bilinmez bir dünyadan haber verildiğinde bu haber doğrulanırsa o zaman bu gaybı tasdik olur. O haberin insanın değerler dünyasına samimiyetle yansması tasdikin gerçekleşmesidir.

Sıra Sizde 4

Müminin iman eylemini taşımakla ne kadar şerefli bir iş yaptığının idraki içinde olması ve sahip olduğu bu değeri koruması gerekir. Buna gerekli dikkati göstermeyen cahil insanların imanı taşıyıp taşımadıkları konusunda zaman zaman şüpheler oluşmakta ve bunun bir çaresi düşünülmektedir. Elbette esas olan bir müminin bu seviyeye düşmemiş olmasıdır. Buna rağmen kişinin cehaleti sebebiyle dilinden ve elinden kötü söz ve küfür gibi hataları telafi anlamında imanın tazelenmesi gibi bir usul benimsenmiştir. Bu da ona çeşitli vesilelerle kelime-i tevhid veya kelim-i şehadet’i tekrarlatmaktır. İman tazelemek adı altında yapılan da budur.

Sıra Sizde 5

Yaşadığımız toplum bir ölçü alınacak olursa, onun içinde hem mukallit hem de muhakkik Müslüman vardır. İmanın araştırmaya dayalı olması, bilgi ve aklın yardımını alması arzu edilen ve rağbet ettirilen bir husus olmakla birlikte herkesin aklını ve araştırma kabiliyetini bu yönde kullanmadığı görülür. İnsanların çok çeşitli meslek ve yönelişlerinin olması onları din konusunda arzu edildiği seviyede araştırma yapmaya elverişli kılmamaktadır. Bu sebeple mevcut mümin seviyesini iman eyleminde bilinçlendirmek gerekmektedir. Bilinçsiz müminler ifadesi Kur’ân’ın mümin nitelemesine uymamaktadır. Kişileri bilinç seviyesi düşük diye iman dairesinin dışına itmek hem haksızlık hem de insafsızlık olur.

Yararlanılan Kaynaklar

Aydın, A (1969). **İslam’da İman ve Esasları**, İstanbul.

Gölcük, Ş - Toprak, S (1988). **Kelâm**, Konya.

Gölcük, Ş (1994). **İslâm Akâidi**, İstanbul.

Gündüz, Ş (2007). **Yaşayan Dünya Dinleri**, Ankara.

Izutsu, T (1984). **İslam Düşüncesinde İman Kavramı**, Çev. Selahaddin Ayaz, İstanbul, 1984.

- İbn T (1095). **İman Üzerine**, Çev. Salih Uçan, İstanbul.
- Kılavuz, A. S (1984). **İman-Küfür Sınırı**, İstanbul.
- Kılavuz, A. S (2009). **Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm’a Giriş**, İstanbul.
- Sinanoğlu, M, “**İman**”, *DİA*, İstanbul, 2000.
- Tümer, G, “**Din**”, *DİA*, İstanbul, 1994.
- Yücedoğlu, T (2006). “ **Kur’ân’da İman Kavramı**”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/2.
- Yücedoğlu T (2007). “**İtikâdî İlkelerin Tespiti**”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19.

2

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- İslâm dininin kelime ve kavram anlamını tanımlayabilecek,
- İslâm dininin içeriği hakkında değerlendirme yapabilecek,
- İslâm'ın inanç esaslarının özellikleri hakkında tartışabilecek,
- İslâm dinin temel yapısını kapsamlı olarak görebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- İslâm'ın Kelime ve Kavran Anlamı
- İslâm'ın İnanç Yapısı ve Özellikleri
- İslâm'ın İbadet ve Muamelat Esasları ve İnançla olan İlgisi
- İslâm'ın Ahlâk Esasları'nın İnançla Olan İlgisi

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Çevrenizdeki kişilerin İslâm dini ile olan ilgilerini gözleyiniz, İslâm dini ile ilgili bilgileri hakkında araştırma yapınız.
- Aynı dine mensup olanlar arasında inanç esasları bağlılığı farklılıkları var mıdır, gözlemleyiniz.
- İnançların insanlara neler kazandırdığını araştırınız.
- İnanç farklılıklarının topluma katkılarını araştırınız.

İslâm Dini ve İnancı

GİRİŞ

İslâm'ın tanımı ve İslâm dininin hem kelime hem de kavram olarak ele alınması ve dinin inanılması gereken temel inanç esasları bu ünitenin konusudur. İslâm dininin inanç esaslarında bulunması gereken temel özellikler ve onların neler olduğu hususu ile onlarda olması gereken diğer özellikler de yine bu ünite çerçevesinde ele alınacak ve inanç esaslarının değişmezlik ilkesinin üzerinde durulacaktır. İnanç esaslarında bulunması gereken temel özellikler olarak sıralanabilecek hususlar bu düzlemde yakından görülecektir.

Allah tarafından insanlara gönderilen ilâhi vahiye, insanların inanması gerekli konular ilk peygamberden son peygamber Hz. Muhammed'e kadar aynı kalmıştır. Hz. Âdem ilk peygamber olarak insanlara neyi tebliğ etmiş ve ona uymalarını istemişse diğer peygamberler ve Hz. Muhammed de insanlardan aynı inanç esaslarına teslim olmayı istemişlerdir. Bu anlamda bütün peygamberler insanlara aynı dinin prensiplerini iletmislerdir. Peygamberlerin uyulmasını istedikleri temel esaslarda bir değişiklik olmadığı için bütün peygamberlerin insanlara ulaştırdıkları dinin genel adı bu anlamda İslâm'dır. Bir bakıma İslâm, bütün peygamberlerin tebliğ ettiği dinin adıdır. İslâm din adına mükemmel olanı temsil eder. İnsan tabiatını en iyi bilen Allah Teâlâ'nın insanlara olan merhametinin tezahürü ve son mesajıdır. İnsanların doğru yolu en kolay şekilde bulmak için kendilerine lütuf olarak verilen ilkeler bütünüdür.

İslâm'ın tarihi VII. asırdan, Hz. Peygamber'le birlikte başlatılmasına rağmen bu yönüyle bakıldığında bu din Hz. Âdem'le başlamış sayılır. Aslında insanlığın İslâm'dan başka dini olmamıştır. Allah'ın insanlık için önerdiği tek din İslâm'dır. Bu dinin insan fıtratına en uygun olduğu ve ondan başkasının insanın gönül dünyasına hitap etmediği ve onun manevi ihtiyaçlarını tam olarak gideremediği bir gerçektir. Dünyadaki hiçbir inanç sisteminin İslâm'ın yerini dolduramayacağı ve insanları vicdan huzuru yönünden bütünüyle tatmin etmeyeceği yine bu din tarafından haber verilmektedir.

İSLÂM DİNİ

Arapça aslı silm veya selm olan İslâm, sözlükte: “ kurtuluşa ermek, boyun eğmek, teslim olmak, barış yapmak” anlamlarına gelmektedir. Kelimenin çeşitli İslâm bilginleri tarafından yapılan kök araştırmasında; “ *iradeli bir*

barış ortamına giriş ve boyun eğiş” anlamı etrafında durulduğu görülür. İnkıyat ve itaat merkezli bir anlam taşıyan İslâm’ın, her şeye ve her halde bir boyun eğişi değil, sadece hakka boyun eğişi ifade için kullanılır. Doğruya ve hakka uymak, yanlışla ve kötüye uymamak İslâm şiarıdır. Allah’a ve O’nun buyruklarına boyun eğmek, itaat etmek ve isyan etmemek İslâm’ın insana önerdiği temel ilkelerdendir.

İslâm kelimesi Kurân’da çeşitli anlamlarda geçer. Bunların bir kısmı, “Allah’a yönelme ve O’na teslim olma” manasındadır. “Rabbi ona Müslüman ol, demiş, o da Âlemlerin Rabbine boyun eğdim, demişti” (el-Bakara 2/131) ayetinde *esleme* fiili, “teslim olmak, boyun eğmek” manasına gelmekte ve “Allah’a içten gelen bir bağlanışı” ifade etmektedir. Bunun yanında “tevhid inancına sahip olmak ve Allah’a teslimiyetin gereğini yapmak” anlamında da kullanıldığı olmuştur. Bu anlamı itibarıyla Kur’ân’da “Size azap gelip çatmadan önce Rabbinize dönün, O’na teslim olun, sonra size yardım edilmez” (ez-Zümer 39/54). ayeti ile teyit edilmektedir. Ayetlerde geçen kelime anlamları arasında “huzur ortamına girmek” vurgusu da yapılmaktadır. İslâm dairesine giren kimseler rahat ve huzur içinde yaşamayı, barışı tercih etmişlerdir. Bu durumla ilgili ayette şöyle buyrulmaktadır: “Ey iman edenler! Hep birden huzur ortamına girin. Sakın şeytanın adımlarına tabi olmayın. Çünkü o, sizin apaçık düşmanınızdır” (el-Bakara 2/208). Bu dairenin dışında kalmak, İslâm’ın ön gördüğü huzur ortamını yakalayamamak anlamını da içerdiği için bir bakıma İslâm dininin dışındaki din ve anlayışların insan huzurunu karşılamaktan uzak olduğu vurgusu da yapılmıştır.

Kur’ân’da olduğu gibi hadislerde de İslâm kelimesi geçmekte ve “Allah’ın insanlığa gönderdiği son din” anlamı ön plana çıkarılmaktadır. Hadislerde, İslâm’ın bir din olarak insan fıtratına en uygun ve insanlığın devam eden doğruyu algılama sağduyusuna en elverişli bir din olduğuna dikkat çekilmektedir. Burada fıtrat kelimesiyle Allah’ın insanı yarattığında iç dünyasına yerleştirdiği yaratıcısını tanıma kabiliyeti kast edilmektedir. Hadislerin bazısında İslâm dini için, “kolaylaştırılmış Haniflik” (Buhârî, “İman”, 29) tanımlaması yapılması bu dinin insanın Allah tarafından ihtiyaçlarını karşılayan aslî din özelliğini açıklamaktadır. İnsanda var olan hakkı tanıma yatkınlığı ile onun bu özelliğine uygun dinin bir araya gelmesi, yeryüzünün hedeflenen barış ve güvenliğe teslim olmuş insanını ortaya çıkaracaktır. Allah’ın son din olarak insanlığa önerdiği İslâm’ın, hadislerde inanç, ibadet ve ahlâk boyutuyla yaşanması istenmektedir. Hadislerde İslâm’la ilgili geniş kullanım, insanlık için önerilen son dininin yine insanlara öğretmekle yükümlü peygamberin gayretini yansıtmaktadır.

İslâm âlimleri İslâm kelimesine “Allah’a tam teslimiyet, hükümlerine boyun eğmek ve emirlerine uymak” anlamları verdikleri gibi “kişinin kendini her haliyle Allah’a teslim etmesi ve O’na ortak koşmamakla birlikte sadece O’na kulluk etmesi” şeklinde mana vermişlerdir. Yine İslâm “Allah’ın Hz. Peygamber vasıtasıyla gönderdiği bütün hükümleri içtenlikle benimseyip onlara uymak” şeklinde de tarif edilmiştir.

İslâm kelimesinin kavram karşılığı da araştırılmıştır. Kelime kökünden hareketle yapılan tariflerde, Allah’a gerçek bir teslimiyet ile boyun eğmek ön plana çıkmaktadır. Cahiliye döneminin ortalama insanının ortak niteliği olan şirk kavramına karşı gelen ve hiçbir zaman Allah’a şirk koşmayan insan tipini temsil eden kişi Müslüman niteliğini hak etmektedir. Bu çerçevede bakıldığında bugün İslâm şöyle tarif edilmektedir: “Hz. Muhammed’in temel

öğreti ve esaslarını vahiy yoluyla Allah'tan aldığı ve ilk uygulamalarını bizzat kendisinin gösterdiği, zamanla Müslüman toplumlar tarafından insanlığın diğer birikimlerinden faydalanarak evrilen din ve dünya görüşünün, insan, toplum ve devlet gibi insani konularda kendine has ilkeleri ve görüşleri olan tarihi tecrübenin, medeniyet ve uygarlığın genel adıdır.”

Bu tarifte de görüleceği gibi İslâm adı altında bulunan unsurlar hem ilahî vahiy ürünü olanlar, hem Hz. Peygamber'in örneklikleri, uygulamaları, hem de bu ilkelerin tarih içinde Müslümanlar elinde yaptığı yolculuk ve bunların diğer insan birikimlerinden etkilendiği ve onlardan taşıdığı motifler yer almaktadır. Müslümanların İslâm adına yaptıkları uygulamalar da ondan kabul edilir. Dolayısıyla İslâm'ın herhangi bir hususta ileri sürülen görüşü veya bir probleme getirdiği cevap içinde bu unsurlar doğal olarak yer alır. Ama genel yapısı itibarıyla vahye dayanan bu din inanç, amel ve ahlâk ilkelerinden oluşur. Her biri yeni bir anlayışı veya ondan önce Allah'ın insanlara gönderip devamını istediği bir ilkeyi kapsar. Bu hükümlerin hepsinde temel esas, *samimiyet ve O'ndan gelene boyun eğmek* şeklinde ortaya çıktığı için kelimenin kök anlamı çoğu zaman ön plana çıkar.

SIRA SİZDE

1

Siz de İslâm dininin toplumda farklı yansımaları hakkında araştırma yapınız.

İSLÂM DİNİNİN YAPISI

İslâm dini genel iskelet olarak:

1. İslâm dininin inançla (itikât) ilgili hükümleri,
2. İslâm dininin davranışlarla (muâmelât) ilgili hükümleri,
3. İslâm dininin ahlâkla ilgili hükümleri,

olmak üzere üç başlık altında incelenir. Biz bu hükümlerin hepsini inançla bağlantılı yönleri açısından ele alacağız. Bu hükümlerin her birinin ayrı bir İslâm bilim alanının konusu olduğunu da hatırlatmamız yerinde olur. Her bir alanın kendine ait metot ve konularının bulunduğu herkes tarafından bilinir. Bizim ele aldığımız yönü İslâm Hukuku, Tefsir veya Hadis gibi ilimler açısından olmayacaktır. İslâmî bilimlerin dinin çeşitli konularına bakış açıları da değildir. Ama bütün dini hükümlerin inancı ilgilendiren bir yönü olduğu genellikle göz ardı edilir, aşağıdaki başlıklarda bu yönler öne çıkarılacaktır.

İslâm Dininin İnançla İlgili Hükümleri

İslâm inancı her insandan Allah'a mânevî gönül bağıyla bağlanmayı ve bunda samimiyet ve içtenlik göstermeyi ister. İnançlar dışarıdan değerlendirilmesi pek mümkün olmayan ve insanın yaratıcısıyla olan bağına ihtiva eden ilkelerden ibarettir. İnanç konuları temel olarak peygamberlere indirilen vahiyyle belirlenir. Vahyin içeriği de Allah'ın var ve bir olduğuna, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, âhiret gününe ve kaza ve kaderin iyi ve kötü yönleriyle Allah'tan olduğuna inanmaktan ibarettir. Bunlar üçe indirilmek suretiyle Allah, peygamber ve âhiret inancı olarak özetlendiği gibi bazen de bire indirgenmek suretiyle Allah'a iman olarak özetlenir. İslâm tevhit dinidir. Bütün konular bu temel esas etrafında örülür.

Diğer yönden inançla ilgili hükümlere *aslî*, yapıp etmelerle yani ibadet ve muamelâtla ilgili olanlarına *fer'î* esaslar denir. Bu ayırım inanç esasının dinde ne kadar önemli olduğunu göstermek içindir. Dinin aslî inanç esasları aslî birinci derecede önemli, muamelatı ilgilendiren fer'î konulardaki esasları ise ikinci derecede önemli hususlardır. Çünkü insan nasıl inanıyorsa öyle yaşar. İncinı kaybeden veya inancı olmayan kişiler ise yaşadıkları gibi inanmak mecburiyetindedirler.

İslâm dininin inanç esasları itikat olarak isimlendirilir. İtikat ise "Bir şeye gönül bağlamak, düğüm atmışçasına kesinlikle inanmak ve bütünüyle benimsemek" anlamlarına gelir. İman etmekle eş anlamlıdır. İtikat esasları ise "İslâm dininde kesinlikle inanılan ve inanılan hususlarda şüpheye yer vermeden doğru kabul edilen değerler" anlamına gelir. Yine bu kelimelerle ilgili diğer bir terim de "akîde", çoğulu "akâid"tir. Akîde "Gönülden bağlanılan şey" ve "kesinlikle inanılan değer" demektir. Terim olarak anlamı ise "Sahibi nezdinde hiçbir şüphe kabul etmeyen kesin hüküm, inanılması gerekli olan temel ilke, iman esasıdır."

Allah Teâlâ'nın kulları hakkında belirlediği hükümler İslâm dininde üç ana başlık altında incelenir. Bunlar; itikâdî, amelî ve ahlâkî hükümlerdir. Bu hükümlerin tamamı bir bütün olarak İslâm'ı meydana getirir. Bu hükümlerden sadece biri veya ikisi İslâm'ın tamamını karşılamaz. Yani meselâ amelî veya ahlâkî hükümler İslâm'ın sadece bir vechesini temsil eder. Bu temsil İslâm'ın tamamı söz konusu olduğunda eksik demektir. Ancak inanç esaslarının bulunmaması veya eksik veyahut da yanlış olması halinde dini hükümlerin geri kalan kısmı bir anlam ifade etmemektir. Meselâ itikat esaslarını kabul etmeyen bir kişi, çok amel etmiş veya gayet ahlâklı bir davranış sergilemiş olsa bile onun İslâm'la bir ilgisi kurulamayacaktır. İbadetleri lüzumsuz gören kişi de aynı şekildedir. "Kim imanı kabul etmezse onun ameli boşa gitmiştir. O, âhirette de ziyana uğrayanlardandır" (el-Mâide, 5/5; Nisâ 4/124; Enbiyâ 21/94) ifadesiyle bu hususa dikkat çekilmiştir.

Bu inanç konularının neler olduğu ve neleri kapsadığı bu ders kitabının tamamının konusudur. Bu sebeple bu üniteye bunların içeriklerinden de bahsetmeyeceğiz. Her ünite konu olarak seçtiği bir inanç esasını geniş şekilde ele alacaktır. Biz bu konulara işaret etmekle yetinip esas konumuz olan inanç esaslarının itikat olma yönünden incelenmesine geçeceğiz. İnanç esaslarının tespitini, bu esasların devamlılığını, onlara olması gereken bağlılığı ve onların özelliklerini ele alacağız.

İslâm'ın her şeyden önce tevhid dini olması sebebiyle en önemli yönü, evrende Allah'tan başka hiçbir varlığı mabut olarak kabul etmemektir. Bu bağlamda İslâm'ın inanç esasları bazı ayırıcı özellikler taşır. Bu esaslar içine girmesi gerekenler sadece inancı ilgilendiren hususlar olmayıp dinin tamamını içine alacak temel hükümlerdir. İslâm'ın vahiy yapısından ve Hz. Peygamber'in hadislerinden elde edilmiş bütün hükümler belli şartları taşımak şartıyla inanç değeri taşırlar. İslâm'ın inanç esasları Hz. Peygamber'e indirilen vahyin tamamı olarak kabul edildiğinden Kur'ân'ın tamamı inanç esasları olarak değerlendirilir. Onların temel yapısı ve uygulanması İslâm'ı oluşturduğu için bir hüküm itikat, amel veya ahlâk olarak değer kazanmadan önce inanç esaslarına dayanır ve bu yönüyle değer ifade eder.

İnanç Esaslarının Devamlılığı

İslâm'ın inanç esasları insanın gayb dünyasına hitap ettiği için ilk insan ve ilk peygamberden bu yana var olan esaslardır. İnsanın fiziki ihtiyaçları temelde değişmediği gibi inançla olan ilişkisindeki gereksinimi de değişmemektedir. Bu anlam itibarıyla inanç esaslarında zaman içinde hiçbir değişiklik olmamıştır. Bu husus çeşitli ayetlerde vurgulanmıştır. Bunlardan biri "Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin diye Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi Allah size de din kıldı" (eş-Şûrâ 42/13) âyetidir. İnsan ihtiyaçlarının çeşitliliği yanında dine olan gereksinim hiçbir zaman ortadan kalkmamıştır. İlk insanın değer ihtiyacı ne ise son insanın ona olan ihtiyacı da aynı derecededir.

İnancın fert ve toplum hayatındaki faydaları üzerinde durmak bu ünitenin amaçlarını aşabilir. Ancak şunu ifade edelim ki, ahlâkî duygular insanlara din tarafından kazandırılır. Beşerî kanun ve nizamlar yalnız başlarına, insanları ahlâkîliğe teşvik etmeye ve birbirinin hakkına tecavüz etmeyi önlemeye yeterli değildir. Çünkü bu kanun ve nizamlar, daha çok kötülük yapanlara ceza vermekle yetinirler. Onların insanları uyarıcı, hayra, iyiliğe ve ahlâkî olana yöneltici etkileri yoktur. Esasen böyle bir görev onlardan beklenmemelidir. Din ve onun vazgeçilemez değerleri, gönül arılığı, vicdan temizliği ve ahlâkî güzellikler kazandıran yegâne kaynaktır. Bu kaynaktan beslenin kalbinde, vicdanında hak ile bâtıl, doğru ile yanlış birbirinden ayırt etme özelliği ortaya çıkar. Kanun veya nizamın bulunup bulunmaması veya otoritenin temsilcisinin orada olup olmaması dînî değerlerle bezenmiş bir insan için bir farklılık meydana getirmez. Artık o doğru olanın yanında yer almasını bilecek değerlere sahiptir.

İnanç Esaslarının Tespiti

İtikada konu olan şeyler iman esaslardır. Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, kitaplarına ve âhiret gününe inanmak bu esaslardandır. Kur'ân-ı Kerîm'de, inanç esasına konu olan değerler tek tek sayılmıştır. Bu âyetlerden bazıları şunlardır:

"Gerçek iyilik, yüzlerinizi doğu ve batı yönüne çevirmeniz değildir. Asıl iyi olan, Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanan kimsenin yaptığıdır" (el-Bakara 2/177).

"Ey İnananlar! Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba inanın. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr ederse, şüphesiz gerçek bir sapıklığa düşmüştür" (en-Nisâ 4/136).

Burada dikkat edilmesi gereken konu, âyetin hemen başında zikredilen "Allah'a, peygamberine ve peygamberine indirdiği kitaba inanın" ifadesidir. Zikredilen iki ayette de iman esasları halk arasında "amentü" diye bilinen Allah, melek, kitap, peygamber ve âhiret inancını ortaya koymaktadır. Bu anlayış muhtemelen Cibril hadisinden esinlenmektedir (Buhârî, "İman", 37; Müslim, "İman", 1-7) Toplumumuzda da bu sebepten olsa gerektir ki imana konu olan hususlar bu çerçevede öğretilmektedir ve sanki inanca konu olan başka değer yokmuş gibi bir anlayışı beraberinde getirmektedir. Halbuki yukarda da belirttiğimiz gibi inanç esasları, Kur'ân'ın tamamını kapsar. Ayette ifadesini bulan konu da budur, yani Allah'a, Peygamberine ve Peygamberine indirilen kitaba iman edilmesi istenmekte ve emredilmektedir.

Akidemizin "hiçbir şüphe kabul etmeyen kesin inanç esasları" ayette bu şekilde ifadesini bulmaktadır.

İnanç esaslarının çıkarıldığı kaynak, Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in varlığı kesin olan hadisleridir. Yani hem ortaya çıkışında hem de ne anlama geldiğinde hiçbir kuşkunun bulunmadığı âyet ve hadisler inanç esasının çıkış yeri ve temel kaynaklarıdır. İnanç esasları bu kaynaklardan tespit edilir. Başka bir ifadeyle inanca konu olan hükümler, Kur'ân ve Hz. Peygamber'in tevatür derecesine ulaşmış hadislerinin tamamından ibarettir. Kur'ân'da zikredilen her şey bir bakıma inanç esasıdır. İnanılması, tasdik edilmesi, doğruluğundan hiç şüphe etmeden gönülden bağlanması gereken bir inanç esasıdır. Bu sebeple, dinî hükümlerin hepsi bir bakıma inanç esasıdır. Gıybetin, koğuculuğun, yalancılığın kötü olduğunu inanmak Kur'an'da yer almaları sebebiyle inanç esaslarıyla bağlantılı, ama bunlardan sakınmak ahlâkî birer görevdir. Ahlâkî bir hüküm olmalarına rağmen bunları inkâr eden İslâm'la alakasına zarar verirken buna uymayan kişi sadece ahlâksızlıkla itham edilebilir. Bu çerçevede Kur'ân ve mütevâtir sünnette yer alan bütün hususlar bir yönüyle inanç esası olmakta ve inanılması gerekli hale gelmektedir.

SIRA SİZDE

2

Siz de İslâm dinin inanç esaslarının belirlenmesinde izlenen metot hakkında araştırma yapınız.

İnanç Esaslarına Bağlılık

Kur'ân ve mütevâtir hadislerde zikredilen inanç esaslarını benimsemenin ve onları bir değer olarak algılamamanın keyfiyeti gönül bağılılığıdır, içtenliktir ve kendi değer sisteminin bir parçası olduğunu kabullenerek bu hususta hiçbir ikiyüzlülüğe imkân vermemektir. Bu esaslara gönülden bağlanıldığında manevi dünyasının olmazsa olmazı haline gelmekte ve en üst haz unsuru olarak algılanmaktadır. Bu hususu belirten âyette Allah Teâlâ, hac görevini kalp huzuru ile ifa etmiş ve günahlarından arınmış kimselere hitaben şöyle buyurur: "Hac ibadetini bitirince babalarınızı andığınız gibi, hatta ondan daha kuvvetli bir şekilde Allah'ı anın" (el-Bakara 2/200) Yine bir başka ayette "De ki, eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabanız, kazandığınız mallar, kesata uğramasından korktuğunuz ticaret, hoşlandığınız meskenler, size Allah'tan, Resulünden ve Allah yolunda cihat etmekten daha sevgili ise, artık Allah emri (azap) gelinceye kadar bekleyin, Allah fâsıklar topluluğuna doğruyu göstermez" (et-Tevbe 9/24) denilmektedir.

İtikat esaslarının can ve maldan aziz bilinmesini belirten hadisler de mevcuttur. Bir gün Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in huzuruna gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Seni canım hariç her şeyden fazla seviyorum" deyince Hz. Peygamber, Hz. Ömer'e bakarak "Ey Ömer! Böyle yapmakla imanının kemale ermedi (İtikadını sağlam temeller üzerine oturtmadın)." cevabını vermiş, ne zaman ki Hz. Ömer: "Ey Allah'ın Resulü! Seni anamdan, babamdan, ailemden, çoluk çocuğumdan, malımdan ve nihayet canımdan da çok seviyorum" deyince Hz. Peygamber Ömer'e "İşte şimdi, işte şimdi imanının tam olarak kemâline erdi. Ya Ömer!" buyurmuşlardır (Buhârî, "el-Eymân ve'n-nüzûr", 2; Ahmed b. Hanbel, IV, 233, 236; V, 293; Hâkim, *Müstedrek*, III, 516).

SIRA SİZDE

3

Siz de inanç esaslarına bağlılık bildiren ayetleri araştırınız.

İnanç esaslarını benimsemenin şekli hakkında kültürde de söylenecek birçok husus mevcut olmakla birlikte şu meşhur sözü aktarmak yeterli olacaktır:

"Allah katındaki derecenı öğrenmek istiyorsan kalbinde Allah'a ne kadar yer ayırdığına bak".

İNTERNET

[http://kutuphane.uludağ.edu.tr/PDF/ilh/2006-15\(2\)/M4.pdf](http://kutuphane.uludağ.edu.tr/PDF/ilh/2006-15(2)/M4.pdf)

İnanç Esaslarının Özellikleri

İnanç esaslarının kendilerine has birtakım özellikleri vardır. Bunlar gerek Kur'ân-ı Kerîm gerekse hadislerin kapsamlarından çıkarılmıştır. Bunları çoğaltmak mümkün olmakla birlikte özetle anlatmaya çalışacağız.

Tarih içinde süzülüp gelen inanç esaslarıyla ilgili temel özellikler kelâm ilminde birkaç noktada özetlenmiştir. Bu özellikler kesinlik, değişmezlik, açıklık ve bölünmezlik olarak sıralanmaktadır. Bizim tercihimiz ise bunları ihmal etmeden önem sıralaması şeklinde olacaktır.

1. İnanç esaslarında zorlama yoktur. Kişinin, Hz. Peygamber'in getirdiği inanç esaslarına zorlanması ve dolayısıyla neticesinde bir karşılık beklemesi söz konusu değildir. İtikat esaslarını kabullenmek veya kabullenmemek kişilerin kendi sorumluluğu dâhilindedir. Kur'ân, bu konudaki tavrını net bir şekilde ortaya koymuştur: "Kur'ân'a ister inanın ister inanmayın." (el-İsrâ 7/107) "De ki: Hak, Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin" (el-Kehf 18/29).

Dinin inanç esaslarını benimseme noktasında bireyden istediği, kendi kararına tabi olmasıdır. Bu sebepten "Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tâğûtu reddedip Allah'a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah işitir ve bilir." denmiştir. (el-Bakara 2/256) Bu noktada herhangi bir zorlamanın veya bireyi sıkıştırmanın faydasız ve dinin hedeflediği kendisiyle barışık insan tipini gerçekleştirme amacıyla çelişiktir. İşte bu nokta tercih yapma ve karar verme açısından önemlidir. Zira kişinin gönül bağı kuramadığı değerleri benimsemiş görünmesi ikiyüzlü, münafık tip olarak toplumda yer almasına sebep olacaktır. Bu durumdaki kişi dinin arzulamadığı bir insan tipidir. Hür olarak tercihte bulunabilen insan, sadece bu tercihten dolayı mutluluk duyabilir veya hata yaptığını kabullenebilir. Dinlerde var olan âhiret inancı da bu safhadan sonra anlamlılık kazanmaktadır.

Bu sebeple insanın inanç esaslarını benimseme veya benimsememe durumu onun hürriyetinin bir parçasıdır. Kişinin kendisine ulaşan ilâhî mesaja kulak verme veya vermemesi kendi kararına bırakılmıştır. Ancak iman yönünde yapacağı tercih her zaman övülmeye layık görülmüştür. Kalp huzuru, vicdan duruluğu arayan insanların iman etme yolunu tutmaları arzulanmıştır. İkiyüzlü, içi ve dışı başka, münafık tipli insanlar Allah'ın arzu etmediği ve Kur'an'da en çok kötölen kimselerdir.

SIRA SİZDE

4

Siz de dinde zorlamanın olmayacağına dair ayetleri araştırınız.

İslâm'ın özü samimiyet, içtenlik ve Allah rızasına dayanır. Onun için inancın dünyevî fayda beklentisinden uzak olması gerekir. Bu husus İslâm'ın temel bir ilkesidir. İman karşılığında dünyevî fayda temin etme niyetinde

olanlar âyetlerde kınanmıştır. Tarihte “E’arib” denen bir kavim bu şekilde iman etmiş ve onlar hakkında şu âyet nazil olmuştur: "İnsanlardan kimi Allah'a yalnız bir yönden kulluk ederler, öyle ki: Kendisine bir iyilik dokunursa buna pek memnun olur, bir de musibete uğrarsa çehresi değişir (dinden yüz çevirir). O, dünyasını da, âhiretini de kaybetmiştir. İşte bu apaçık bir ziyanın ta kendisidir" (el-Hac 22/11). İnancı tam olan kişilerin dünyada gördükleri fayda da çoktur. İnsanın kendisiyle çelişik olmamasından duyduğu gönül huzuru hiç de azımsanacak bir durum değildir. Bu durumu ölçen bir dünyevî ölçek yoktur.

2. İnancın esasları kesin bilgi verir ve yakîn ifade ederler. Kur'an ve mütevatır sünnette yer almış olması hasebiyle verdikleri bilgiden şüphe edilmez. Şek ve şüphe burada inkâr ve küfür sayılır. İnanan kişi imanının bu nitelikte olmasına dikkat eder.

İnancın esaslarına körü körüne bağlanılmaz. Bu noktada taklit İslâm mezheplerinin tamamı tarafından hoş karşılanmamış ve istidlalin terk edilmesinden dolayı bireyin sorumlu olduğu belirtilmiştir. İslâm inancın sistemi kalp ve vicdana hitap etmenin yanında kesin delillere ve açık akıl yürütmelere yer verir. Kur'an buna: " De ki: Doğru iseniz delillerinizi getirin" (el-Bakara 2/111) şeklinde işaret etmektedir.

3. İnancın esasları açık ve sadedir. Ne istediği apaçık, ayan beyan ve nettir. Muhatabın bunları algılamada bir problemi olmayacak niteliktedir, müphem ve muğlâk değildir. Emredilen de yasaklanan da gayet açık bir şekilde belirtilmiştir. Hâlbuki bir Hıristiyan'ın teslis akidesini izah etmesi, bir Yahudi'nin de milli tanrı anlayışını anlaşılır hale getirmesi oldukça güçtür. Dolayısıyla diğer inancın sistemlerinde görülen karmaşıklık ve muğlâklık İslâm inancın esaslarında yoktur. İslâm mezhepleri arasında görüş ayrılıkları bulunmakla birlikte bunların hiçbirisi kesin inancın esasları üzerinde değil, zannî inancın esasları hükümleri çerçevesindedir. Hiçbir itikâdî fırka meselâ âhiretin varlığı konusunda ihtilaf etmez, belki âhiret hayatının nasıl olacağı hususunda çeşitli görüşler beyan eder.

Bazı itikâdî hükümler etrafında İslâm tarihi boyunca ihtilaflar yaşanmıştır. Bu sebeple onların kesin ve açık olma özellikleri ortadan kalkmıştır. Bu çeşit inancın esaslarına *zannî inancın esasları* denir ve ilgili itikadi mezhebin dünya görüşü olarak nitelendirilebilir. Meselâ Mâtürîdî mezhebinin anlayışına göre peygamberlik için erkek olma şart, Eş'arîlere göre şart değildir. Bir Müslüman'ın bu iki alternatif düşünceden birine inanması inancın esasına zarar vermez. Bu gibi fikir ayrılıkları dolayısıyla mezhep mensuplarının birbirini ithamları da doğru ve yerinde değildir. Zannî olan inancın esaslarında kesinlik, açıklık, beşeri müdahaleye kapalılık gibi özellikler aranmaz. Bunlar aynı zamanda düşünce çeşitliliği getirmesi açısından bir fikir zenginliğidir.

4. İtikat esasları bir bütündür, bölünme ve parçalanma (tecezzî) kabul etmez. Biri olmazsa diğerleri de mevcut olmaz. Bu esaslar ya toptan kabul edilir, ya da biri dahi inkâr edilmiş olsa, toptan reddedilmiş gibi olur. Bir kısmını kabul edip bir kısmını reddetmek İslâm'ın bütünlüğünü bozmak, dini tahrif etmek anlamına gelir; Allah'a inanıp da peygamberine inanmayan kişi İslâm dairesinde değildir. İslâm'ın her şeyini kabul eden ama temel inancın veya ibadetlerden birini veya birkaçını kabul etmeyen kişi İslâm dairesinden uzaklaşır. Kur'an-ı Kerim'de Yahudilere hitaben "Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz! Sizden öyle davrananların cezası dünya hayatında rüsvalık, kıyamet gününde ise en şiddetli azaba

itilmektir" (el-Bakara 2/85) denilmek suretiyle inanç esasında bölünmeye yer olmadığına dikkat çekilmiştir.

5. İslâm inanç esasları zamana, zemine, mekâna, fert ve toplumlara göre değişmez (lâ yeteğayyer), daima sabit kalırlar, ezeli ve ebedî hakikatler olarak inanılırlar. Peygamberden peygambere, ümmetten ümmete, fırkadan fırkaya göre değişmezler. Hz. Âdem ve ümmeti neye inanmakla mükellef ise Hz. Peygamber ve ümmeti de ona inanmakla mükelleftir. Bu itibarla inanç esasları zaman içinde, çağlara göre değişmediği gibi, artma ve eksilme de kabul etmez. Kur'ân ve Hz. Peygamber'in mütevâtir sünnetinde nasıl ifadesini bulmuş ise öyle kalır. Hiçbir kimse veya kuruluş, İslâm inancında olmayan bir esası ona dâhil etmeye veya olan bir kısmı ondan çıkarmaya yetkili değildir. İnanç esaslarına beşerî müdahale yapılamaz, ilave veya eksiltme yapma imkânı yoktur, böyle bir girişim daima geçersizdir. Hz. Peygamber "Kim hakkımızda olmayan bir şeyi uydurursa merduttur." (Buhârî, "Sulh", 5) diyerek bu tür girişimlere kapıları kapatmıştır. Ayetlerde de bu husus reddedilmiştir (bk. Âl-i İmrân, 3/19).

6. İslâm inanç esasları insan fıtratına en uygun bir yapıya sahiptir. Bugüne kadar inanç esaslarından hiçbirisi, ilme veya akla aykırı olduğu hususunda bir ispata maruz kalmamış ve bir tenkide uğramamıştır. İnsanın fıtrî ve doğal yaratılışı İslâm inanç esaslarına uygundur. Çünkü gönül huzuru ve vicdan rahatlığı için tavsiye edilen ilkeler de aynı kaynağa dayanmaktadır. Birçok âyet ve hadislerde bu hususa işaret edilir: "Sen yüzünü Hanîf olarak dine, Allah'ın insanları fıtrat üzere yarattığı dine çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler" (er-Rûm 30/30).

İslâm inanç sistemi, birden fazla ilah anlayışına yer veren sistemlerle, tamamen inkâr eden sistemler arasında orta bir yol tutarak yaratıcının bir tek olduğunu kabul etmiş ve mutedil bir yol tutmuştur. Şu nokta özellikle vurgulanmalıdır ki, İslâm, orta bir yoldur, mutedildir ama uzlaşmacı ve eklektik değildir. Diğer sistemlerle birlikte olmayı kendi esaslarından taviz vererek gerçekleştirmez. Onun bütün din ve inanç sahiplerine yakınlığı ve uzaklığı aynıdır. Her din ve inanç sahibinin kendi olmasını arzular. Kimlik ve kişilik sahibi bireyler arzuladığı gibi muhataplarının da aynı şekilde şahsiyetli olmasını arzu eder. İslâm'ın en çok kötülediği insan tipi kişiliksiz münafık tiplerdir.

SIRA SİZDE

5

Siz de İslâm'ın diğer din ve inanışlara nasıl baktığı konusunda bir araştırma yapınız.

İnancın esas ve özünü Allah Teâlâ'nın bir, eşsiz ve benzersiz olduğuna iman oluşturur. İslâm'ın bütün inanç esasları Allah'a imanla başlar, O'na inanmak bir ölçüde inancı tamamlamak, inanmamak ise inancı yok etmek anlamına gelir. Çünkü Allah'a imanın içerisinde, gönderdiği peygamberi kabul etmek, indirdiği kitabı benimsemek ve kitabında zikrettiği hususları tasdik etmek vardır. Bu bakımdan bir mümin için Allah'a iman, inanç esaslarının tamamını içine alır.

Kısaca İslâm, kendisiyle, çevresiyle ve toplumuyla barışık müminler hedeflemektedir. Onun insan için getirdiği ilkeler bu gayeyi gerçekleştirmesine imkân vermektedir. Bu inanç esaslarının her biri, bireyi her yönüyle çelişkilerden korumayı amaçlamaktadır. Onlara uyan bireyler kimlik ve kişilik sahibi olarak toplumlarına örnek olabilecek insanlar haline gelebilmektedir.

İslâm Dininin Davranışlarla İlgili Hükümleri

İslâm dininin sadece inanç esasları değil aynı zamanda davranışlarla yani amelle ilgili hükümleri de vardır. Muamelat esasları denilen bu hükümler daha çok fıkıh ilmini ilgilendirir. Kaynaklarda davranış ve fiillerle ilgili olarak genelde üç ana konu işlenir: İbadetler, muameleler ve cezalar.

İbadetler kuldan Allah'a yönelik yapılan samimi davranışlardır. İbadetlerde esas olan riyasız bir şekilde Allah'a yönelmek ve sadece O'na kulluk etmektir. İnanç esaslarındaki tevhid ilkesi ibadetlerde de geçerlidir. Hiçbir Müslüman Allah'tan başkasına ibadet etmediği gibi O'ndan başkasına kulluk gösterisinde de bulunmaz. "Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız" (Fâtiha, 1/5) âyetinde vurgulandığı gibi, O'ndan başkasına kulluk İslâm'da yasaklanmıştır.

İbadetler Allah Teâlâ tarafından farz kılınır, Hz. Peygamber'in gösterdiği gibi yapılır. Onlara da kimse ilave ve eksiltme yapamaz. Dinî metinler aynı zamanda ibadetlerin de kaynağıdır. İbadetler sadece Allah rızası için yapılır, niyet ve uygulamada O'ndan başkasını anmak caiz değildir. Müslümanlar Peygamberlere iman ederler, ama onlara asla tapmaz ve ibadet etmezler.

İbadetler de inanç esasları gibi dinin değişmez ilkeleridir. Yapılış şekilleri fiilî mütevâtir sünnete dayanır. Tabii ki burada söz konusu olan farz ibadetlerdir. Bu yönü itibarıyla bütün farz ibadetler inanç esası değeri taşır. Bir Müslüman ibadetleri aksatıyor veya hiç yerine getirmiyorsa bu bir hatadır ve ona yakışmayan bir davranıştır. Ancak onları inkâr etmesi dinin kendini inkâr etmesi anlamı taşır. İbadetler hem yapıları hem de zamanları itibarıyla dinin en temel yapısını oluşturur. Bu yönlerini ele almak diğer bilim dallarına ve özellikle İslâm ibadet esasları dersine olduğu için burada ayrıntılarına girilmeyecektir.

İslâm dininin "muamelât" diye adlandırılan insandan insana yapılan ve karşılıklı ilişkileri içeren hükümleri adalet ilkesine dayanmaktadır. İkili ilişkilerin esası Allah tarafından konulmuş, çeşitliliklerine rağmen vazgeçilmez olarak insanların hakkına riayet edilmesi istenmiştir. Zira güçlü olmak hak sahibi olmak anlamı taşımamaktadır. Sadece dindasına karşı değil bütün insanlığa karşı adil olmak Müslümanlığın temel davranışdır. Hiçbir din ayrımı yapmadan her hak sahibine hakkını vermek bu dinin şiarıdır. İyilikte bulunmak ve Allah Teâlâ'nın koyduğu hükümlere uymak konusunda Müslümanların birbirine destek olması istenirken, kin ve düşmanlık yaymak ve Allah'ın çizdiği sınırlar konusunda kimseye müsamaha gösterilmemesi gerektiği sıkça vurgulanmıştır (bk. Mâide, 5/2). İkili ilişkilerde düzenlemeler yapılabilir ama hiçbir zaman ikili ilişkilerin ilkesinde bir değişiklik yapılamaz. İlkesi itibarıyla karşılıklı muameleler de inanç değeri taşır. Bir kişinin ticaretinde adil olmaması Müslümanlara yakışmayan bir davranış ve bu yönüyle günaha girmektir. Ancak ticarete adaleti inkâr Allah'ın çizdiği hududu lüzumsuz görmektir, bu da inanç alanına girer.

İslâm'ın amelî hükümleri çerçevesinde ele alınan cezalar, yapılması kesinlikle yasak olan fiilleri işleyenlere verilmiştir. Bunlarda asıl olan ibret olması ve bunu görenlerin kesinlikle o fiilleri işlemekten sakınmasıdır. İnsanların birbirlerine zulüm etme yetkisi yoktur. Buna rağmen yine de biri haddi aşp başkasının hakkını ihlal ederse onu cezalandırmak ve bu konuda suçluya müsamaha göstermemek İslâm dininin bir özelliğidir. Toplumun barış içinde yaşaması için bu cezalar vazgeçilmez olarak görülmüştür, zira

İslâm dininde kimsenin suç işleme ayrıcalığı yoktur. İşte bu sebeple hak edene cezaların tavizsiz uygulanması istenir. Bu konuda suçluya karşı bir acıma duygusunun ceza vermenin önüne geçmemesi Allah'ın kullarından istediği bir farzdır (en-Nûr 24/2).

İslâm Dininin Ahlâkla İlgili Hükümleri

İslâm dininin ahlâk ilkeleri Kur'ân'a dayanır. Kur'ân insanın hem bu dünyada insanlarla olan ilişkisinin hem de âhiretle ilgili davranışlarının Allah'ın rızasına uygun olmasını ister. Nitekim müminlere, beden ve kalbin temiz tutulması, kirletilmemesi hususunda tavsiyeler yapılır (el-Bakara 2/222) Müminler kendilerine emredilen iman ve amel ilkeleri doğrultusunda yaşayacaklar ve böylece erdemin hâkim olduğu bir toplum meydana getireceklerdir. Kendi arzu ve heveslerinin peşinden koşmayacaklar ve kötü örnek olmayacaklardır. Kendilerine bu konuda Hz. Peygamber'in sünnetini ve yaşayışını örnek alacaklar ve onun önderliğinde dünyevî istek ve hazınlıktan mümkün olduğunca uzak duracaklardır. Kendilerinden istenen temel görev, Allah'ın bütün hükümlerine saygı ve sorumluluk şuuruyla yaşamaktır. O'nun emir ve yasaklarını çiğnemekten sakınma ve bu duyguyla takvâya uygun olarak hayatı düzenlemeye özen göstermektir.

İslâm'ın ahlâk ilkeleri Hz. Peygamber tarafından yaşanıp uygulamaya geçirildiğinden kuru bir teoriden ibaret değildir. Hz. Peygamber de bu ilkeleri vahiyden almıştır. O yüzden Hz. Âişe'ye onun ahlâkından sorulduğunda, “onun ahlâkı Kur'ân'dır” demiştir. Bizzat kendisi de ahlâk güzelliğini tamamlamak için gönderildiğini belirtmiştir (*Muvatta*, “Hüsnü'l-hulk”, 8) İslâm'ın ahlâk ilkeleri bu açıdan bakıldığında iki kaynağa dayanmaktadır: Kur'ân ve sahih hadisler. Onlara uymayan toplumdaki örf ve adetler Müslümanlar için ahlâkî değer taşımaz. İnsan değerli bir varlık olduğu için erdemsiz davranışlarla ömür tüketmemelidir. Onun hayatının her anı değerlidir ve bu değere uygun davranışları göstermek için ömrünü yaşamalıdır. Müminlerin her ahlâkî davranışı ilâhî bir niteliğin ortaya çıkmasına vesile olmalıdır. İnsan kötü davranışlarını değiştirmeli ve bu niyetinde samimi olmalı, uğraş göstermelidir. Onun bu duygu içinde hayat sürmesi diğer insanların huzuru açısından da önemlidir.

Ahlâkın inanç esaslarıyla olan ilgisi söz konusu olduğunda, ahlâk ilkeleri bulunmayan bir dinin hak din olamayacağında şüphe yoktur. İslâm'ın ahlâk hükümleri bir yönüyle inanç esasıdır. Çünkü kaynak itibarıyla Kurân'a dayanır. Kur'ân'da var olan her ahlâk ilkesi de inanç değeri taşır. Mesela bir kimse başkasıyla alay edip onu küçümserse bu bir ahlâksızlıktır. Onun açısından muhtemelen âhirette bununla ilgili kötü bir sonuç doğacaktır. Ama bir kimse “başkalarıyla alay etmek ve onları küçümsemek günah değildir” derse bu bir ahlâksızlık değil, Allah'ın toplum düzeni için koyduğu esası inkârdır. Böyle inandığı sürece zaten toplum adına bir değer yüklenmemiş olacaktır. İslâm ise sorumlu ve bu duyguyu kendisi için olduğu kadar içinde yaşadığı toplum adına da taşıyan bireyler amaçlamaktadır.

İslâm dininde Allah yaratıklarına karşı merhametli olmak, onları incitmemek esastır. Her şeyi O yarattığına göre, O'nun yarattığı her şeye O'nun adına saygı göstermek, bir esastır. Ahlâklı mümin insana saygı göstermek durumunda olduğu gibi diğer bütün varlıklara ve çevreye karşı da aynı saygıyı korumalıdır. Bu sebeple ahlâk, hem insandan insana olan ilişkileri hem de insandan diğer varlıklara olan ilişkileri belirler.

Sonuç olarak İslâm dinini bu üç önemli ilke oluşturur. İnanç bunların en önemlisidir. Amel ve ahlâk hükümleri de bu inanç esaslarına dayanır. Bir bakıma hiçbir diğeri için terk edilmediği gibi dayandıkları ilke itibariyle bunların hiçbirinin diğesine üstünlüğü olmaz. İslâm dininin ana iskeleti olan inanç, aslında amel ve ahlâkı içinde barındırmaktadır. Bunlardan birinin eksikliği müminin değerini düşürür. İnsanlığa örnek ve onların da doğru yolu bulmalarına vesile olmak görevini zedeler.

Özet

İslâm Dini

Boyun eğme ve itaat merkezli bir anlam taşıyan İslâm, sadece hakka boyun eğişi ifade eder. İslâm kelimesi *Allah'a yönelme ve O'na teslim olma* bir kısmı da *Allah'a içten gelen bir bağlanışı* ifade eder. İnsanda var olan hakkı tanıma yatkınlığı ile onun bu özelliğine uygun dinin bir araya gelmesi, yeryüzünün hedeflenen barış ve güvenliğe teslim olmuş insanını ortaya çıkaracağı öngörüsü yapılır.

İslâm kelimesinin kavram karşılığı çeşitli şekillerde tarif edilmiştir. Kelimenin kökünden hareketle yapılan tariflerde, *Allah'a gerçek bir teslimiyet ile boyun eğmek* ön plana çıkmaktadır. Günümüzde yapılan tanımda İslâm içine dâhil edilebilecek her şey ifade edilmiştir: *H. Muhammed'in temel öğreti ve esaslarını vahiy yoluyla Allah'tan aldığı ve ilk uygulamalarını bizzat kendisinin gösterdiği, zamanla Müslüman toplumlar tarafından insanlığın diğer birikimlerinden faydalanarak evrilen din ve dünya görüşünün; insan, toplum ve devlet gibi insani konularda kendine has ilkeleri ve görüşleri olan tarihi tecrübenin, medeniyet ve uygarlığın genel adıdır, şeklide tarif edilmektedir.*

Yapısı itibariyle vahye dayanan İslâm, inanç, amel ve ahlâk ilkelerinden oluşur. Her biri yeni bir anlayışı veya ondan önce Allah'ın insanlara gönderip devamını istediği bir ilkeyi kapsar. Bu hükümlerin hepsinde esas olan *samimiyyet ve O'ndan gelene boyun eğmektir.*

İslâm Dinin Yapısı

İnanç esasları insandan Allah'a gönül bağlılığıdır. İnanç konuları peygamberlere indirilen vahyin içeriğidir. Allah'ın var ve bir olduğuna, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, âhiret gününe ve kaza ve kaderin iyi ve kötü yönleriyle birlikte Allah'tan olduğuna inanmaktan ibarettir. Bu dinin en önemli yönü, evrende Allah'tan başka hiçbir varlığı tanrı olarak kabul etmemektir.

İnanç esaslarının kendilerine has birtakım özellikleri vardır. Bunlar Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerden çıkarılmıştır. İnanç esaslarında zorlama yoktur. Dinin bireyden istediği kendi kararına tabi olmasıdır. İnanç esasları kesin bilgi verirler ve onlara körü körüne bağlanılmaz. Bu noktada taklit bütün İslâm mezheplerine göre hoş karşılanmamıştır.

İslâm inanç esasları zamana, zemine, mekâna, fert ve toplumlara göre değişmez, Daima sabit kalır, ezeli, ebedî ve sabit hakikatlerdir. İslâm inanç esasları insan fıtratına en uygun bir yapıya sahiptir. İnanç esasları her türlü aşırılıktan, ifrat ve tefritten uzaktır.

İslâm dininin sadece inanç değil aynı zamanda ibadet ve ahlakla ilgili esasları da vardır. İslâm dinini bu üç önemli ilke oluşturur. İnanç esasları en önemlidir. Amel ve ahlâk hükümleri de bu inanç esaslarına dayanır.

Kendimizi Sınayalım

1. İslâm kelimesinin anlamında **bulunmayan** özellik aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Boyun eğmek
 - b. Teslim olmak
 - c. Kurtuluşa erdirmemek
 - d. Teslim etmek
 - e. Barış yapmak
2. İslâm kelimesinin Kur'ân'daki anlamı aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Allah'a yönelme ve O'na teslim olma
 - b. Allah'a içten gelen bir bağlanış
 - c. Allah'a teslimiyetin gereğini yapmak
 - d. Tevhit inancını evrene yayma düşüncesine sahip olmak
 - e. Huzur ortamına girmek
3. Günümüzde yapılan İslâm dini tarifi ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?
 - a. Vahiy yoluyla Allah'tan alınmıştır.
 - b. Hz. Muhammed'in temel öğretisi ve esaslarını içerir.
 - c. İlk uygulamalarını bizzat Hz. Muhammed'in kendisi göstermiştir.
 - d. Zamanla Müslüman toplumlar tarafından insanlığın diğer birikimlerinden faydalanmıştır.
 - e. İnsanlık tarihinin bütün birikimlerini kapsar.
4. Aşağıdakilerden hangisi İslâm inanç esaslarından biri **değildir**?
 - a. Kesinlik
 - b. Değişkenlik
 - c. Açıklık
 - d. Bölünmezlik
 - e. Beşeri müdahaleye açık olmamak

5. Aşağıdakilerden hangileri İslâm'ın inanç esası kapsamına girmez?

- a. Müslümanların aile hukuku ile ilgili birikimleri
- b. İslâm'ın ibadet hükümleri
- c. İslâm'ın muamelat hükümleri
- d. İslâm'ın koğuculukla ilgili hükümleri
- e. İslâm'ın zina hakkındaki hükümleri

Kendimizi Sıneyalım Yanıt Anahtarı

- 1. c Cevabınız doğru değilse “İslâm'ın Kelime ve Kavram Anlamı” başlığını tekrar okuyunuz.
- 2. d Cevabınız doğru değilse “İslâm'ın Kelime ve Kavram Anlamı” başlığını tekrar okuyunuz.
- 3. e Cevabınız doğru değilse “İslâm'ın Kelime ve Kavram Anlamı” başlığını tekrar okuyunuz.
- 4. b Cevabınız yanlış ise “İnanç Esaslarının Özellikleri” başlığını tekrar okuyunuz.
- 5. a Cevabınız doğru değilse Üniteyi tekrar okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

İslâm'ın kelime olarak pek çok karşılığı ve bir tanımı vardır. Bu anlam genişliği aynı zamanda İslâm dininin zengin bir yaşantı kaynağı olduğunu gösterir. Onun yayıldığı coğrafyada bir gezinti yapılacak olsa, hatta sadece kendi ülkemiz ele alınsa çok çeşitli uygulamaların olduğu görülecektir. Bu husus İslâm'ın kendini bütün insanlığa takdim edebilme, onlarla uyum sağlayabilme özelliği ve evrensel bir din olduğunun kanıtıdır. Temel inanç ve ibadet ilkelerine aykırı olmayan örf ve adetleri, kendinden önceki dinlerin tahrif olmamış hakikatlerini benimsemesi onun evrensel olan ihtiyaçlara verebildiği cevaptır. Hiç değişmeyen ilkeleri yanında zaman ve mekâna göre hükümlerin değişebileceği ilkeleri onu evrenselleştirmektedir. Onda herkesin aradığını bulduğu ve bulduğunda mutluluk duyduğu bir din olma kabiliyeti vardır.

Sıra Sizde 2

İslâm dininin inanç esasları kesin kaynağa dayanmaktadır. Kuşku ve endişe belirten hususlar inanç esası olmazlar. O yüzden hem Kur'ân hem de hadisler kaynak olarak değerlendirilirken onlarda bir ihtilafın olmamasına riayet edilir. Doğruluğu ve manaya uygunluğu kesin olanlar birinci derecede inanç esası, doğruluğu kesin manaya uygunluğu şüpheli olanlar ise ikinci derecede inanç esası oluştururlar.

Sıra Sizde 3

Mümin olanlar imanları gereği inanca konu olan esasların tamamına gönülden bağlanırlar. Kur'ân, vahyedilen kitapta bahsi geçen bütün konuların şüpheden uzak ve iç dünyanın kesin kabulü olması gereken konular olduğunu bildirir. Bir şey kesinlik ifade ediyorsa ona güven duymak gerekir. Öyleyse inanca konu olan bütün konular dinin temel kaynaklarının teyit ettiği kesin inançlar olmalıdır.

Sıra Sizde 4

İslâm dini hak bir dindir. En son ve en mükemmel dindir. Dünya ve âhiret dengesinin olması açısından olduğu gibi insanlar arası ilişkilerden tutun da diğer varlıklarla olan ilişkilerde bu dinin belirlediği hakikatler uygulanır. Her varlıkla olan ilişki bir dini esasa bağlandığı gibi insandan insana olan ilişkiler de belli esaslara bağlanmıştır. Hiçbir şekilde dinde bir zorlama olmaması gerekir.

Sıra Sizde 5

İslâm insana insan olarak bakar. Onun bütün ihtiyaçlarını karşılaması ve bunu yaparken de sıkıntıya girmemesi gerektiğine inanır. Elbette her işin bir zorluğu vardır. Fakat inanç konusunda insanlar vicdan rahatlığı yaşamaları gerekirken sadece inançları yüzünden olumsuz bir fiile maruz kalmamalıdır. Onun inancını sorgulamak ve ona verilecekse bir karşılık vermek Allah'ın işidir. İnanç Allah'a karşı takınılan bir duygu olduğu için onun karşılığını da O verecektir.

Yararlanılan Kaynaklar

Atay, H (1998). **Kur'an'da İman Esasları**, Ankara.

Aydın, A (1969). **İslâm'da İman ve Esasları**, İstanbul.

Gölcük, Ş - Toprak, S. (1988). **Kelâm**, Konya.

Gölcük, Ş (1994). **İslâm Akâidi**, İstanbul.

Gündüz, Ş (2007). **Yaşayan Dünya Dinleri**, Ankara.

Harman, Ö. F, “**İslâm**” *DİA*, İstanbul, 2001

İzutsu, T (1984). **İslâm Düşüncesinde İman Kavramı**, Çev. Selahaddin Ayaz, İstanbul.

Kılavuz, A.S, “**Akâid**” *DİA*, İstanbul, 1989.

Sinanoğlu, M, “**İslâm**”, *DİA*, İstanbul, 2000.

Topaloğlu, B, “**İslâm**”, *DİA*, İstanbul, 2001.

Tümer, G, “**Din**”, *DİA*, İstanbul, 1994.

Yücedoğru, T (2006). “**Kur’ân’da İman Kavramı**”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/2.

Yücedoğru, T (2007). “**İtikadi İlkelerin Tespiti**”, *Selçuk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 19.

3

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- İslam dininde Allah'ın varlığını ispatlamak amacıyla ortaya atılan deliller hakkında bilgi edinmiş olacak,
- Allah'ın isimleri ve sıfatları ile bunların anlamları hakkında donanımlı olacak,
- Tevhîd kavramının İslam dinindeki önemini benimseyeceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Allah
- İsbât-I Vâcip
- Hudûs ve İmkan, Gaye ve Nizam
- Tevhid ve Şirk
- Esmâ-i Hüsnâ
- Selbî Sıfatlar-Sübûtî Sıfatlar

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisinden “Allah”, İsbât-ı vâcip”, “Hudus”, “İmkân”, “Esmâ-i hüsnâ” ve “Gâiyyet” maddelerini okuyunuz.
- Bekir Topaloğlu'nun “Allah İnancı” kitabından “Allah'ın Varlığının Delilleri” bölümüne göz atınız.
- Metin içinde tanımı verilmeyen sözcükler için Kelâm Terimleri Sözlüğüne bakınız.

Allah İnancı

GİRİŞ

İslam dininin iman esaslarından ilki Allah’a imandır. Allah’ın varlığına iman bu dinin inanç sisteminin özünü oluşturur. Bütün dini tasavvurları ve varlıklar arasındaki ilişkileri şekillendiren bu inanç ortaya konmadan diğer iman esaslarını benimsemek mümkün değildir. Nitekim bir hadiste “İman nedir?” sorusuna ilk olarak “Allah’a iman etmektir” cevabı verilmiştir. (Buhârî “İman”, 37) İslam dinine girmek de Allah’ın varlığını ve birliğini kabul etmekle gerçekleşir.

Allah’a iman, aynı zamanda insanın yeryüzüne geliş gayesidir. İnsanın dünyadaki asıl görevi kâinatı yaratan yüce güce inanmak ve onun emirlerini yerine getirmektir. Bu yönüyle iman, Allah’a bağlılığın da göstergesidir. Peygamber tarafından getirilen esasların bütününi kuşatan iman, hayatın bütün alanlarını düzenleyen bir etkiye sahiptir. Kişi inancının gereğini yerine getirirken buna ters düşen davranışlardan uzak durur. Böylece hem kendi iç dünyasında huzur bulur hem de çevresine örnek davranışlar sergilemiş olur.

İlahî bir varlığa inanmak, bir inanca sahip olmak insanın temel özelliklerinden biridir. İnsan sürekli olarak varlık ve olaylar hakkında düşünerek içinde bulunduğu ortamı anlamaya çalışır. Böylece o tabiata hâkim olan, kudret sahibi bir yaratıcı fikrine kolayca ulaşır. Bu nedenle tarih boyunca tüm toplumlarda bir yaratıcı fikrinin olduğu görülür. Irkları, ülkeleri, dil ve kültürleri birbirinden farklı olan insanlar, her ne kadar bu yaratıcının niteliklerinde farklı anlayışlara sahip olmuşlarsa da onun varlığından asla şüphe etmemişlerdir. Tarihin çeşitli dönemlerinde puta, ateşe, güneşe ve yıldızlara tapınma şeklinde kendini gösteren bu ihtiyaç inanmanın tüm insanları kuşatan evrensel bir nitelikte olduğunu göstermektedir. İnkârın (inançsızlık) en uç noktasına ulaşmış olan kişiler bile zor durumda kaldıklarında yüce bir güce sığınmışlardır. Ancak bazı durumlarda dıştan gelen olumsuz etkiler şahsiyeti henüz olgunlaşmamış insanları imanda şüpheye düşürebilmiştir. Bu duruma bazen nefsânî arzuların da eklenmesiyle insan kendini inkâr karanlığında bulabilmiştir.

İNTERNET

Bu konuyu daha iyi anlamak için aşağıda adresleri verilen sitelerden yardım alınabilir.

- <http://www.islamiyet.gen.tr/sifatlari.php>
- <http://www.sonpeygamber.info/İslamin-Allah-Inanci->
- <http://www.wikipedia.org/Allah>

ALLAH'IN VARLIĞI

Allah'ın varlığı, varlık türlerinin en üst mertebesini ilgilendirmesi nedeniyle kendine özgü bir nitelik taşır. O'nun zâtı duyularla idrak edilemediği için, Allah'ı kanıtlamak ancak O'nun dışındaki varlıklardan hareketle mümkün olabilir. Bu nedenle Allah'ın varlığına inanmak, zihinsel faaliyette bulunmanın yanında gönlün harekete geçirilmesi ve iradenin eğitilmesiyle mümkündür. İmanın asıl değerini de bu teşkil eder. Şayet bu konunun matematik ispatı mümkün olsaydı, ceza ve mükafatı gerektiren bir önemi de olmazdı. Nitekim Kur'anda, inancın duyularla idrak edilemeyen mutlak varlığa kayıtsız şartsız bağlılığı esas alan bu yönü, “gayba iman” olarak belirtilmiş ve müminlerin özelliklerinden sayılmıştır. (el-Bakara 2/3)

Tanrının varlığı meselesi ilk dönem Yunan Felsefesi'nin de temel konularından birini oluşturur. Bu dönemde Eflatun'un hareketin nihaî kaynağını ruha bağlaması ve Aristo'nun ilk sebep (illet-i ulâ) veya ilk hareket ettirici (muharrik-i evvel) teorisini benimsemesi ile birlikte Tanrı'nın varlığı konusu tartışılmaya başlanmıştır. İlk Çağ Yunan filozofları tarafından evrendeki varlıkların kaynağına ulaşmak amacıyla ortaya atılan kozmolojik kanıtlar sonraları Kitâb-ı Mukaddes'in ulûhiyyet anlayışı ile bağlantılı olarak Yahudi ve Hristiyan teolojilerinde de yer almıştır.

Allah inancı insanda doğuştan varolan bir özelliktir. Kur'ân-ı Kerîm'de yaratılış anında varolan bu duygu “fıtrat” kavramı ile ifade edilir (er-Rûm 30/84). Her insan bu yetenekle donatılmış bir vaziyette dünyaya gelmektedir. Bu durumda insanın inanması, yaratılışında varolan bu özelliğin ortaya çıkarılmasından ibarettir. Bir hadiste her doğan insanın bu fıtrat üzerine doğduğu ancak ailesinin müdahalesiyle yahudi, hristiyan veya Mecusî olmaya yöneltildiği bildirilmektedir (Buhârî, “Cenâiz”, 80, 93; Müslim, “Kader”, 22). Ancak insan çeşitli iç ve dış etkenler nedeniyle bu yeteneğini zaman içinde kaybederek inanç ekseninden uzaklaşabilmektedir. Birçok âyette insanın yaratılışında varolan Allah'a yönelme duygusu üzerinde durulmakta, bu nedenle insanın inanmaya yatkın olduğu söylenmektedir. Nitekim çaresizlik anında inanmayanlar dahil herkesin Allah'a sığınıp O'ndan yardım dilemesi bu eğilimin bir göstergesidir (bk. el-En'âm 6/63-64; en-Neml 27/62). Bundan dolayı yüzyıllar boyunca bütün toplumlar Allah adı yüceltilmiştir. Allah'ı reddetmek anlamına gelen inkâr ise aslında toplumsal sağduyuya aykırı bir durum olup, Kur'an'da; inat, kibir, zulm, zorbalık, nankörlük ve sapırtıcı dış etkenlerin tesiri altında kalmak gibi faktörlere bağlanmıştır (el-En'âm 6/33; Hûd 11/59; en-Neml 31/32).

ALLAH'IN VARLIĞINI KANITLAYAN DELİLLER

İlk dönemden itibaren fetihlerle birlikte genişleyen İslam coğrafyası çeşitli inkârcı akımlarla karşılaşmıştır. Bunun sonucunda müslümanlar Allah'ın varlığını ve buna bağlı inanç esaslarını ispatlamak durumunda kalmışlardır. Bu faaliyetin diğer bir nedeni ise insanların inançlarını temellendirme ve başkalarına açıklama ihtiyacı duymalarıdır. Allah zâtı gereği akılla idrak edilemeyen bir varlık olsa da bu husus O'nu her türlü bilgi alanının dışında çıkarmayı gerektirmez. Akla inanç sahasında tam bir yetkinlik tanıyarak

imanı salt bir bilgi düzeyine indirgemek yanlış olduğu gibi, aklın kullanımını sadece fizik alanla sınırlamak da doğru değildir. Özellikle bu ikinci tavır, inancın işlevini kısıtladığı gibi metodolojik olarak da bizleri dar bir pozitivist anlayışa götürür. Kur'an sürekli olarak görünür âlem üzerinde gözleme dayalı bir düşünme yöntemi önermekte ve bunu imanın bir gereği olarak göstermektedir.

“Üstlerindeki göğe bakmazlar mı? Onu nasıl bina ettik, nasıl donattık! Onda hiçbir düzensizlik ve eksiklik yoktur” (Kaf 50/6).

“O, yeri yayıp döşeyen, orada dağlar, nehirler meydana getiren, orada her türlü meyveden (erkekli-dişili) iki eş yaratandır. O, geceyi gündüze bürüyor. Şüphesiz bunlarda, düşünen bir kavim için (Allah'ın varlığını gösteren) deliller vardır” (er-Ra'd 13/3).

“Allah o su ile size; ekin, zeytin, hurma ağaçları, üzüm ve her türlü meyvelerden bitirir. Elbette bunda düşünen bir kavim için bir ibret vardır” (en-Nahl 16/11).

İslam'da Allah'ın varlığını ispatlamak için yapılan tüm faaliyetlere “isbât-ı vâcib” denir. İslam âlimleri isbât-i vâcib'in gerekliliğini imanda taklitten tahkike yükselme, yani körü körüne bağlanmaktan bilinç seviyesine yükselme ihtiyacı ile açıklarlar. Ayrıca iman konusunda zihne gelebilecek şüpheleri gidermek için de buna gereksinim duyulduğunun altını çizerek Öte yandan insanların Allah'ın varlığının ispatına duydukları ihtiyaç, karakterlerine ve yetişme tarzlarına göre değişir. İnanmak için herhangi bir delile ihtiyaç duymayan insanlar yanında bu konuda mucize gibi olağanüstü hadiseler ya da güçlü akli delillere ihtiyaç duyanlar da vardır.

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın varlığından çok birliğine vurgu yapılmaktadır. Bunun sebebi, insanların yaratıcı gücü inkâr etmelerinin zorluğuna karşın ona ortak koşmaya (şirk) yönelik gösterdikleri eğilimdir. Kur'anın geldiği toplumun çoktanrılı yapısı düşünüldüğünde bu hususun anlaşılması kolaylaşır. Cahiliye Arapları Allah'a inanmakla birlikte ona ulaşmak için putları aracı kılıyorlar ve onlara bazı üstün özellikler vererek Allah'a şirk koşuyorlardı. Kur'an bu durumu açıkça şöyle ifade etmektedir. “İyi bilin ki, halis din yalnız Allah'ındır. O'nu bırakıp da başka dostlar edinenler, “Biz onlara sadece, bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz” diyorlar. Şüphesiz Allah, ayrılığa düştükleri şeyler konusunda aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz Allah, yalancı ve nankör olanları doğru yola iletmez” (ez-Zümer 39/3).

Kuran'da çoğunlukla, âlemin yaratılmışlığını ve düzenli işleyişini öne çıkaran bir ispat yöntemi göze çarpmaktadır. Her ne kadar öncüllere dayalı bir sistem içinde verilmese de tabiattan hareket eden (kozmolojik) ve varlıklardaki gayeliliği vurgulayan (teleolojik) delilleri Kur'an'da bulmak mümkündür. Böylece kendiliğinden meydana gelmesi imkânsız olan evrenin ve onun varlıkları arasındaki uyum Allah'ın varlığına delil kılınmaktadır. Kur'an'da “âfâk ve enfüs” olarak ifade edilen, dış ve iç âlemin varlıkları arasında görülen düzen, ahenk ve güzellik yüce bir yaratıcının varlığına en açık delil olarak sunulmaktadır. (Fussilet 41/53) Ayetlerde belirli bir ölçü ve plan içerisinde yaratılan varlıklar, kendisi hakkında bilgi vermek için değil, Allah'ı gösteren bir işaret (âyet) olarak ele alınmıştır. Böylece Allah'ın varlığı, evreni ve içindeki varlıkları açıklayabilmenin kaçınılmaz şartı haline getirilmiştir. Nitekim bir yerde, gökler ve yer dururken Allah hakkında şüphe

edilmesi, anlaşılmas ve tuhaf bir durum olarak görölmüştür. (İbrahim 14/10). Kur'an'da Allah'ın varlığına götüren akıl yürütme metodu hakkında bazı müşahhas örnekler de bulunmaktadır. Meselâ; Hz. İbrahim'in sırasıyla yıldız, ay ve güneşin ulûhiyyet ihtimalini bunların kayboluşlarından dolayı devre dışı bırakarak bunların ötesinde ve tüm bunları yaratan bir yüce varlığa iman edilmesi gerektiği sonucunu çıkarması bunlardan biridir:

“İşte böylece İbrahim'e göklerdeki ve yerdeki hükümranlığı ve nizamı gösteriyorduk ki kesin ilme erenlerden olsun. Üzerine gece karanlığı basınca, bir yıldız gördü. “İşte Rabbim!” dedi. Yıldız batınca da, “Ben öyle batanları sevmem” dedi. Ay'ı doğarken görünce de, “İşte Rabbim!” dedi. Ay da batınca, “Andolsun ki, Rabbim bana doğru yolu göstermezse, mutlaka ben de sapıklardan olurum” dedi. Güneşi doğarken görünce de, “İşte benim Rabbim! Bu daha büyük” dedi. O da batınca (kavmine dönüp), “Ey kavmim! Ben sizin Allah'a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım” dedi. “Ben, hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim” (el-En'âm 6/76-80).

İslâm âlimleri Allah'ın varlığını genelde kozmolojik ve teleolojik delillere dayalı bir yöntem içinde ispatlamaya çalışmışlardır. Bu amaçla âlimler arasında hudûs, imkân ve gaye ve nizam delilleri şöhet bulmuştur. Bu delillere modern dönemde ortaya çıkan dinî tecrübe ve ahlâk delillerini de ilave etmek mümkündür.

a. Hudûs Delili:

Hudûs delili, evrenin yaratılmış olduğu ve her yaratılmışın da bir yaratıcıya muhtaç olduğundan hareketle Allah'ın varlığını ispata çalışan bir delildir. Bu delile birçok âyette temas edilmektedir. Kur'anda canlı cansız bütün kâinatın kendi kendine varolamayacağı dile getirilmekte, böylece insan hem kendisi hem de dış dünya üzerinde düşünmeye davet edilmektedir:

De ki: “Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?” “Allah'tır” de. De ki: “O'nu bırakıp da kendilerine (bile) bir faydası ve zararı olmayan dostlar (mâbudlar) mı edindiniz?” De ki: “Kör ile gören bir olur mu? Ya da karanlıklarla aydınlık bir olur mu? Yoksa Allah'a, O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma ile Allah'ın yaratması onlara göre birbirine mi benzedi?” De ki: “Her şeyin yaratıcısı Allah'tır. O, birdir, mutlak hâkimiyet sahibidir” (er-Ra'd 13/16).

“Rabbimiz gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa hükmeden, gündüzü durmadan kovalayan gece ile bürüyen; güneşi, ayı, yıldızları hepsini buyruğuna boyun eğdirerek var eden Allah'tır. Bilin ki yaratma da emr de O'na aittir” (el-A'râf 7/54).

Kâinatı oluşturan cisimlerin sürekli olarak bir değişim içinde bulunduğu gözlenmektedir. Bu değişim, cansızlardan başlayarak bitkilere, hayvanlara ve insana doğru ilerledikçe giderek hızını artırmaktadır. Dağ, taş, dere, tepe vb. cansız varlıklar ile sistemin büyük parçalarını oluşturan gökcisimleri de bu kanunun içinde yerini alır. Çevremizde salt gözlem metoduyla bile farkedilebilen bu hareketlilik kâinatın sonradan varolduğunu gösterir. Bu durumda tüm bu varlıkları hareket ettiren ve değişimlerini sağlayan bir gücün olması gerekir. Çünkü madde kendi kendisini varedemediği gibi sebepsiz yere meydana gelmesi de mantıksızdır. Bu akıl yürütmenin bir sonucu olarak o halde tüm varlıkların bir yaratıcının bulunduğu ortaya çıkar. Hudûs

delilinde cisimlerin değişkenliğinden yola çıkılarak tümevarım yöntemiyle âlemin sonradan yaratıldığı ve dolayısıyla bir yaratıcıya muhtaç bulunduğu ispatlanır. Fizik, kimya ve astronomi gibi pozitif bilimlerle meşgul olan bilginler, madde üzerinde yaptıkları incelemeler sonucunda tabiatın sonradan yaratıldığı kanaatine varmışlardır. Bu âlimler bugün mevcut tabiat düzeninin bir gün bozulacağı konusunda da hemfikirdirler.

Kelâm âlimleri bu delili daha çok cevher-araz esasına dayalı bir yöntem içinde ele almışlardır. Buna göre kâinatı oluşturan cisimler bir öz (cevher) ile bu özün taşıdığı vasıflardan (araz) meydana gelmiştir. Bu yapı içinde arazlar kendi başlarına var olamayan nitelikleri oluşturur. Bu nedenle, arazlardan bağımsız varlığını sürdüremeyen cevherlerin de kendi başlarına varlıkları olamaz. Böylece cevher ve arazlardan oluşan cisimlerin varolmak için başka bir varlığa muhtaç olduğu ortaya çıkar ki, O da Allah'tır.

İlk defa Mu'tezile kelâmcıları tarafından kullanıldığı bilinen hudûs delili, sonraları Sünnî kelâmcılar tarafından da farklı biçimlerde işlenmiştir. Bu delile İbn Rüşd ve İbn Sina gibi İslam filozofları tarafından eleştiriler yöneltilmiş zayıf bir delil olduğu belirtilmiştir.

b. İmkân Delili

İmkân delili, bir önceki delilin aksine daha çok İslam filozofları tarafından kullanılmıştır. Varlıkları zorunlu (vâcib) ve zorunsuz (mümkün) varlıklar olmak üzere ikiye ayıran bu delile Aristo'da da rastlanmaktadır. Âlimlere göre zorunlu varlık varlığı kendinden olan ve varolmak için bir başkasına muhtaç olmayan varlıktır. Bu özellik sadece Allah'ta mevcuttur. Mümkün varlık ise kendi kendisini varedici güce sahip olmayan ve varolmak için bir başkasına ihtiyaç duyan varlıktır. Bu nedenle varlık ve yokluğu birbirine eşit olan mümkün varlığın meydana gelmesi için, onun varlığını yokluğuna tercih edecek bir gücün olması zorunludur. Çünkü mümkün olan varlıklar, kendi kendilerinin varlık sebebi olamazlar. Kâinatı oluşturan canlılar da mümkün statüsündedir. Bu nedenle bu nesnelerin varolmaları bir varlığın onları tercih ederek varetmesine bağlıdır.

Farabi ve İbn Sina tarafından tam olarak ortaya konulan bu delil, Şehristani'den itibaren kelâm bilginleri tarafından da kullanılmaya başlanmıştır. Bu delile de çeşitli itirazlar yöneltilmiş, öncüllerinin kesinlik değeri taşımadığı söylenmiştir. Bunun gibi âlemin varlığını yokluğuna tercih eden gücün bizzat kendisinin olabileceği ya da onun içinde bulunan bir cevherin (ruh) bunu gerçekleştirebileceği dile getirilmiştir.

SIRA SİZDE

Hudûs ve imkân delillerini birbirlerine benzeyen yönleri ve farklılıkları açısından karşılaştırınız.

c. Gaye ve Nizam Delili:

İslâm düşüncesinde gaye ve nizam delili olarak bilinen teleolojik delil, temelde evrende bir düzenin olduğu ve bu düzendeki her varlığın belirli bir gayeye yönelik olarak yaratıldığı öncülünden hareket eder. Neticede, bu düzenin kendiliğinden meydana gelemeyeceği dolayısıyla da bir yapıcısının olması gerektiği sonucuna ulaşır. Buna göre âlemin varlıklarının belirli bir estetik bütünlük ve uyum içinde işleyişi sonsuz kudret sahibi bir varlığın

kanıtıdır. Her şeyi yaratıp nizam veren ve her şeyin varlığını bir ölçüye göre belirleyen O'dur (el-Furkân 25/2).

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın varlığı ve kudretine vurgu yapılırken sıkça kullanılan bu delil, geniş kesimlere hitap eden sade ve anlaşılır bir yöntemi olduğu için Gazzâlî, İbn Rüşd, İbn Teymiyye ve İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye'nin de içinde bulunduğu birçok âlim tarafından tercih edilmiştir. İbn Rüşd bu delili hikmet ve inâyet delili olarak tanımlanmıştır. Yakın dönemde hızlanan tabiat araştırmaları nedeniyle evrende mevcut bu hassas düzen bütün açıklığıyla keşfedilmiş, dolayısıyla Allah'a giden yolda gaye ve nizam delili giderek ön plana çıkmıştır.

Evren üzerine yapılan incelemelerden çıkan sonuca göre; her varlık yaratılışı, fonksiyonu ve diğer varlıklarla olan münasebeti bakımından hayret verici bir nizama, eşsiz bir tasarıma sahiptir. Meselâ, insan vücudunu ele aldığımızda, onu teşkil eden organların insanın ihtiyacını giderecek ve hayatini sürdürecektir bir biçimde yaratıldığı görülür. Öyle ki bu organlardan herhangi birinin bir kaza sonucu kaybedilmesi durumunda onun yerine bir başkasının geçmesi mümkün olmamaktadır. Bilim ve tekniğin bu kadar ilerlediği bir çağda bütün bilgilerin bir araya gelmesi bile bunu temin edememektedir. Bu nedenle, bunca insan, hayvan, bitki ve cansız varlıkta görülen bu fevkalâde üstün sanatın bir sanatkarının olması gerekir.

Üzerinde yaşadığımız tabiatın bu fevkalâdeliği tarih öncesi asırlardan itibaren bilim ve düşünce insanların dikkatini çekmiş, bu konuda bir çok yorum yapılmıştır. Çeşitli ırklara sahip insanlar, farklı türde hayvanlar, türlü türlü bitkiler, dağlarıyla, ovalarıyla, nehirleri, denizleri, ayı, mehtabı, güneşi ve yıldızlarıyla "kâinat" denilen bu harikulâde düzen, bir taraftan filozofları düşünmeye sevkederken diğer yandan âlimleri konuşturmuş, şairleri de coşturmuştur. Bu eşsiz intizam sıradan insanın bile dikkatinden kaçmamıştır. Karıncasından devesine, su kabarcığından gökkubbesine, sivrisineğinden yıldızına kadar her şey, bütünüyle tabiat belli bir plan, program çerçevesinde ve belirli bir gayeye yönelik olarak varlığını devam ettirmektedir. Herhangi bir aksama ve bozulma olmaksızın varlığını sürdüren bu sistemin nasıl meydana geldiği konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Materyalistlerin bu soruya verdikleri cevap sadece "tesadüf"ten ibarettir. Darwinistler'e göre ise bu düzen milyonlarca yıllık bir evrimin sonucudur. Pozitivistler ise bunun makul bir izahını yapmaktan uzaktırlar. Bu türden izah denemeleri daima akıl ve vicdanı ikna etmekten uzak kalmış, ilerleyen pozitif bilimlerden de destek görememiştir.

Tabiatı oluşturan tüm varlıklar belirli gayeleri yerine getirmek için önceden üstün özelliklere sahip bir varlık tarafından tasarlanmıştır. Kuş uçuşması için geniş kanatlarla yaratılmış, yılan sürünmeye elverişli bir yapıda varedilmiştir. Evrenin en küçük canlısında görülen bu nizam hiçbir şeyin başıboş olmadığını, gayesiz ve gelişigüzel yaratılmadığını ispatlamaktadır. Nitekim Allah bir ayette yedi kat göğü kat kat yarattığını ve Rahman'ın yaratışında bir uyumsuzluk ve düzensizlik görülemeyeceğini açık bir dille ifade etmektedir (el-Mülk 67/3).

Tabiatın yapısını ve işleyişini inceleyen pozitif bilimler geliştikçe gaye ve nizam delili de kuvvetlenmekte, itibar kazanmaktadır. Modern bilimin her buluşu Allah'ın varlığı için bir delil teşkil eder. On dört asır önce inen âyetlerin ifade ettiği incelikler günümüz bilim anlayışıyla çok daha iyi anlaşılmaktadır. Aşağıda verilen âyette evrenin oluşum dönemine ait bilgiler bulunmaktadır.

“İnanmayanlar bilmiyorlar mıki gökler ile yer önceleri bitişik bir halde iken biz onları ayırdık, canlı olan her şeyi de sudan yarattık? Hâlâ inanmayacak mı onlar?” (el-Enbiyâ 21/30).

Bir başka ayette ise yeryüzü için suyun öneminden ve rüzgârların aşılamadaki etkisinden bahsedilmektedir:

“Biz rüzgârları aşılایıcı olarak gönderdik ve gökten bir su indirdik de onunla su ihtiyacınızı karşıladık. (Biz bunları yapmasaydık) siz yeterli suyu depolayamazdınız” (el-Hicr 15/22).

Aşağıdaki âyette insan evrende Allah tarafından yaratılan bu eşsiz düzen üzerinde düşünmeye çağrılır:

“O, gökten su indirendir. İşte biz her çeşit bitkiyi onunla bitirdik. O bitkiden de kendisinde üstüste binmiş taneler bitireceğimiz bir yeşillik; hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar; üzüm bağları; bir kısmı birbirine benzeyen, bir kısmı da benzemeyen zeytin ve nar bahçeleri meydana getirdik. Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman her birinin meyvesine bakın! Kuşkusuz bütün bunlarda inanan bir toplum için ibretler vardır” (er-Ra’d 13/3-4).

“Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün art arda gelmesinde, insanlara faydalı olan şeylerle yüklü olarak denizde yüzip giden gemilerde, Allah’ın gökten indirip de ölü haldeki toprağı canlandırdığı suda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve yerle gök arasında emre hazır bekleyen bulutları yönlendirmesinde düşünen bir toplum için deliller vardır” (el-Bakara 2/164).

İslam düşünce tarihinde isbât-ı vâcib amacıyla yukarıda zikredilen deliller dışında başka deliller de kullanılmıştır. Bunlardan dînî tecrübe delili, insanın şahsî tecrübesiyle yaşadığı ve sonuçta onu inanmaya götüren manevî deneyimleri esas almaktadır. Buna göre tüm insanların farklı coğrafyalarda benzer tecrübeleri yaşaması, ortak bir dini temelin varlığını ispat etmektedir. Kur’ân-ı Kerim’de Allah’ın varlığının, insanlar tarafından tabîî olarak kabul edilecek bir konu olarak telâkkî edilmesi ise fitrat delilinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Buna göre ırkları, ülkeleri, dil ve dinleri farklı olmasına rağmen tarih boyunca bütün milletler evrende hakim bir yaratıcının varlığını zorunlu kabul etmişlerdir. Bu yüce yaratıcıya her zaman tapınılmış, O her dilde bilinmiş ve her lisanla anılmıştır. Modern dönemde ortaya çıkan ahlak delili ise, Allah’ın varlığını bir bilgi meselesi olmaktan çok erdemli bir hayatın ön şartı olarak ele almaktadır. Buna göre insanın ahlâkî olarak en iyiye ulaşması için bunu sağlayacak bir varlığın (Tanrı) mevcudiyeti gereklidir.

SIRA SİZDE

2

Size göre isbât-ı vacip konusunda yukarıda zikredilen delillerden hangisi halkı ikna etme konusunda diğerlerine göre daha etkilidir?

Allah’ın Birliği

İslâm dininin insanlığa sunduğu ulûhiyyet anlayışında “tevhid” düşüncesi büyük bir önem taşır. İslam’ın Allah kavramı etrafında örgülediği sistemin merkezinde bu düşünce bulunur. Allah’ın birliğini ifade eden tevhid, inancın yapısına rengini veren en temel ilkedir. Bu nedenle İslâm dinine “Tevhid Dini” denildiği de bilinmektedir. Bu inancın gereği olarak Allah, hem düşünce hem de davranış boyutunda tevhide zarar verebilecek her türlü fiilden uzak tutulur. Evrende olup biten her şeyi bir olan Allah’a

dayandırmak insanı diğer tanrılara bağılıktan kurtaracağı gibi onun gerçek anlamda özgürleşmesini sağlar. Bu gerçek “Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz” cümlesiyle Fatiha suresinde (1/4) belirtilmekte ve tüm müslümanlar tarafından günde yaklaşık kırk defa tekrar edilmektedir.

İslâmiyetin ortaya çıkışından önce Araplar, ulûhiyet hakkında Allah’ın şanına yakışmayacak bazı inanışlara sahiptiler. Onlar, putlara tapınıyor, tabiat varlıklarına tanrısal özellikler veriyorlardı. Ayrıca onlar putların üzerinde yüce kudret sahibi bir Tanrı’nın varlığını da kabul ediyorlar, putların o Tanrı’ya aracı olacağına inanıyorlardı. Bu dönemde Hıristiyanlar, üçlü bir tanrı anlayışına (Baba, Oğul, Rûhu’l-kudüs) sahiptiler. Yahûdiler ise Uzeyr’i Allah’ın oğlu kabul ederek tevhid ilkesini ihlal etmekteydiler. Kur’an-ı Kerim ehl-i kitabı bu tür inanışlardan sakındırarak bir olan Allah inancı etrafında birleşmeye çağırıştır (Âl-i İmrân 3/64). İslâm dini kendi tanrı inancıyla bağdaşmayan tüm bu sapmaları ve yanlış anlamaları bertaraf ederek Allah’ın birliğini şüpheyi yer kalmayacak bir biçimde açıklamayı hedeflemiştir:

“O, doğunun da batının da Rabbidir. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Öyle ise O’nu vekil edin” (el-Müzzemmil 73/9)

“O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Yaşatır, öldürür. O, sizin de Rabbiniz, önceki atalarınızın da Rabbidir” (ed-Dûhân 44/8).

“İlahınız tek bir Allah’tır. O’ndan başka ilah yoktur. O rahman ve rahimdir” (el-Bakara 2/163).

İslâm dini gerçek manada tevhid inancını insanlığa sunmuş, gönüllere yerleştirmiştir. Kur’an-ı Kerim’de müslümanlar, bütün insanlığın faydalanması için yaratılan ve her tür aşırılıktan sakındırılan “mutedil bir ümmet” olarak nitelenmektedir (el-Bakara 2/143). Bu özellik en çarpıcı biçimde tevhid inancının yaşatılması sırasında göze çarpar. Allah’ın bir ve tek olduğunun benimsenmesi, O’nun zatında, sıfatlarında, fiillerinde ve ibadet edilmede tek kabul edilmesi demektir. İslâm dininde, Allah Teâlâ’ya ortak koşmak, onun eşinin, benzerinin, ya da denginin olduğunu söylemek şirktir. Öyle ki bu fiil, günahların en büyüğüdür. Allah kendisine ortak koşanı affetmeyeceğini ve bu kimselerin cennete giremeyeceğini haber vermektedir.

“Şüphe yok ki Allah kendisine ortak koşulmasını (şirki) affetmez. Bundan başka dilediği kimselerin günahını bağışlar” (en-Nisâ 4/48).

“Hakikat şu ki Allah kendisine ortak koşan kimseye cenneti haram kılar. Onun varacağı yer ateşten ibarettir” (el-Mâide 5/72).

Bütün peygamberler geldikleri toplumda tevhid ilkesini yerleştirmeye ve ona zarar verebilecek bozulmalara engel olmaya çalışmışlardır (bk. Lokman 31/13; el-Enbiyâ 21/66). Son Peygamber olan Hz. Muhammed de bu hususu açıkça bildirmiş, davranışlarıyla da yol göstermiştir. O, tevhid inancının henüz yerleşmediği bir dönemde kabir inancını yasaklamış, Allah’tan başka herhangi bir şey üzerine yemin edilmesini ise menetmiştir (Ebû Davud, “Cenâiz, 68; Tirmizî, “Nüzür” 8). Ne var ki insanlar, zamanla düşünce tembelliğine saplanıp bedensel arzuların cazibesine kapılarak varlıkların gerçek sebebini unutmuşlar, bunun yerine aracı sebeplere ya da dünyevî menfaatlere itibar gösterebilmişlerdir. Şirk, dün olduğu gibi bugün de, insanlığın kendini kaybederek bayağılaşmasına ve basit bazı düşüncelerin etkisiyle boşluğa düşmesine sebep olmaktadır. Aklını kullanan insan,

iradesini bağlayan bu zincirlerden sıyrılmakta, hem fikren hem de ruhen şirk bataklığından kurtulmaktadır. Kur'an şirk hastalığına yakalanan bir insanın psikolojisini şöyle tasvir eder: "Allah'a ortak koşan kimse, gökten düşen ve kuşlar tarafından kapılan ya da rüzgâr tarafından uzak bir yere sürüklenen kişiye benzetilir (el-Hac 22/31). Ayrıca Kur'an'da şirk, dünyada bazı menfaatler gereği takınılan bir tavır olarak gösterilmekte ve bu kişileri ahirette bekleyen tehlikelere işaret edilmektedir:

"İbrahim, onlara dedi ki: "Sırf aranızda dünya hayatına mahsus bir sevgi (ve çıkar) uğruna Allah'ı bırakıp birtakım putlar edindiniz. Sonra kıyamet gününde kiminiz kiminizi inkâr edip tanımayacak; kiminiz kiminize lânet edecektir. Barınağınız cehennem olacaktır. Yardımcılarınız da olmayacaktır" (el-Ankebût 29/25).

İslam âlimleri, Allah'ın birliği konusunu naklî deliller yanında aklî delillerle de ispatlamaya çalışmışlardır. Bu konuda, yeryüzünde Allah'tan başka tanrılar olması durumunda tabiattaki düzenin bozulacağını beyan eden ayetlerden (Ayetler için bk. el-Enbiyâ 21/22; el-İsrâ 17/42; el-Mü'minûn 23/91) yola çıkan âlimler "burhân-ı temânû" olarak bilinen bir delil oluşturmuşlardır. Bu delile göre tabiatta gözlemlenen kozmolojik düzen Allah'ın bir olduğunun delilidir. Aksi halde çok tanrılı bir dünyada kargaşanın olması kaçınılmazdır. Çünkü er ya da geç bu tanrıların iradeleri çatışacak ve sonuçta evrene bir karmaşa ve düzensizlik hâkim olacaktır.

SIRA SİZDE

3

Tevhidin zıddı olan şirkin çeşitleri hakkında düşünerek buna örnekler veriniz.

Allah'ın İsimleri ve Sıfatları

a. Allah'ın İsimleri:

Tek başına Allah'ın varlığına inanmak, O'nun bütün evreni yarattığını ve idare ettiğini kabul etmek yeterli değildir. Kulluk şuurunun oluşması için O'nun vasıfları hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Aksi halde Allah'ın varlığını tam mânasıyla idrak etmiş olmayız. Çünkü Allah'ı inkâr daha çok, O'nun sıfatlarını bilmemekten veya yanlış anlamaktan doğmaktadır. Bu nedenle varlığını benimsediğimiz Allah'ı sıfatlarıyla tanımalı, O'nun bizimle ve bütün varlıklarla ilişkisini anlamalıyız.

Allah Teâlâ'nın kendine has yapısını oluşturan zâtını idrak etmek mümkün değildir. O'nun zâtı hakkında söyleyeceğimiz yegâne şey, O'nun varoluşudur. Yüce Allah'ı gözle görmek, duyu organlarıyla idrak etmek ya da O'nun niteliklerini akıl yürüterek tespit etmek söz konusu olamaz. Bu durumda Allah'ı tanıma konusunda tek bir vasıtamız kalmıştır ki, o da haberdır. Kâinatın yaratıcısı, bilgi edinme yollarından "doğru haber" vasıtasıyla yani vahiyle bizlere tanıtılmıştır. Son peygamber olan Hz. Muhammed, Allah'tan aldığı talimatla bize O'nu öğretmiştir. Kur'anda Allah'ı en öz biçimde anlatan surelerin başında İhlâs suresi gelir:

"De ki O Allah birdir. O Samed'dir. Doğurmamıştır, doğrulmamıştır. Hiçbir şey O'na denk değildir" (el-İhlâs 112/1-5).

Burada bizlere Allah'ın "tasvir"i değil "tavsif"i yapılmıştır. Tasvir "suretlendirmek, şekillendirmek" anlamına gelir ve bir şeyin zihinde çeşitli şekillerde canlandırılması için anlatımlarda bulunmayı ifade eder. Allah

Teâlâ için böyle bir durum söz konusu değildir. Kur'an'da putperest müşrikler Allah hakkında bu türden tasavvurları nedeniyle kınanmış, Allah'ın bu yakıştırmalardan uzak olduğu belirtilmiştir. Tavsif ise vasıflandırmak, "bir şeyin özelliklerinden bahsetmek" demektir. Cenâb-ı Hakk'ın tavsifi, varlığına inandığımız zât hakkında bazı manalardan bahsetmektir.

Allah'ın zâtını duyu organlarıyla kavramak mümkün olmadığına göre O'nun zâtı ve mahiyeti hakkında düşünmek de doğru değildir. Nitekim bir hadiste "Allâh'ın yarattıkları üzerinde tefekkür edin, fakat zâtı üzerinde düşünmeyin. Zîrâ siz, O'nun kadrini (lâyık olduğu şekilde) aslâ takdir edemezsiniz." buyrulmaktadır. Allah O'nunla ilgili aklımıza ve hayalimize gelen her türlü suretten uzaktır. Bu konuda âlimler arasında "Hatırına gelen her şey, Allah ondan başka bir şey" cümlesi şöhret bulmuştur. Kur'an'da Allah'ın dünya hayatında duyu organlarıyla idrak edilemeyeceği vurgulanmaktadır. "Gözler onu idrak edemez, ancak O gözleri idrak eder" (el-En'âm 6/103). Allah kalbi mutmain olsun diye kendisini görmek isteyen Hz. Musa'ya bunun mümkün olmadığını belirtmiştir (el-A'râf 7/143)

Allah Teâlâ'yı tanımamıza yarayan mâna ve kavramlara isim ya da sıfat denilir. Kur'an'da Allah'ın sıfatlarından değil isimlerinden bahsedilmektedir. Kur'an'da en güzel isimlerin O'nun olduğu bildirilmekte ve bu isimlerle O'na dua etmemiz istenmektedir. Ayette geçen "esmâü'l-hüsna" yani "en güzel isimler" tabiri zamanla Allah'ın isimlerini niteleyen bir kavram haline gelmiştir. Âlimler âyetlerde ve hadislerde Allah'a nispet edilen yüzlerce isim tesbit etmişlerdir. Bununla birlikte çoğunluğun görüşü, O'nun isimlerinin sonsuz olduğu yönündedir. Allah'ın bizlere bildirdiği isimleri yanında bildirmediği ve kendi özel ilminde (gayb ilmi) tuttukları da olabilir. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 9). İslâm âlimleri esmâ-i hüsnâ listesinde bulunan isimleri çeşitli şekillerde sınıflandırmışlardır. Bunlardan zâtî isimler; mutlak manada Allah'ın zatını ilgilendiren; el-Evvel, es-Samed, el-Kuddüs, el-Celîl gibi isimlerdir. Kâinâtı ilgilendirenler ise, tabiatın yaratılışına ve işleyişine temas eden; el-Hâlık, el-Bârî ve el-Musavvir vb. manalardır. Esmâ-i hüsnâdan insanla ilgili olan ilâhî isimler ise; el-Adl, el-Hakem ve el-Fettâh gibi insana yönelik olanlardır.

Esmâ-i hüsnâ konusunda rivayet edilen bir hadiste "Allah Teâlâ'nın doksán dokuz isminin olduğu ve bunları sayanın cennete gireceği bildirilmektedir" (Buhari, "Tevhid" 12; Müslim, "Zikr", 5, 6). Bu hadisin metninde yer alan "saymak" ifadesi ezberlemek, kaynaklarından derlemek, bunların gereği ile amel etmek ve mânalarını düşünmek şeklinde de yorumlanabilir. Bazı kaynaklarda bu doksán dokuz isim sayılmıştır. (Tirmizî, "Daavât", 82) Zamanla bu liste İslam dünyasında meşhur olmuş, dua ve niyaz amacıyla okunmuştur. Aynı zamanda bu isimler hat sanatının konusu haline gelmiş, esmâ-i hüsnâ müslümanlar tarafından levha halinde evlere asılmıştır. Bazı yörelerde sabah namazının ardından Haşr sûresinin son üç âyeti okunduktan sonra bu doksán dokuz ismin zikredilmesi adet haline gelmiştir.

İlâhî isimler Yüce Allah'ı tanıtmayı yanında O'nun kâinâtla ilişkisini kuran manalardır. Allah, el-Hayy isminin gereği olarak canlılara hayat vermiş, onları el-Hâlık ismiyle yaratmış, el-Kâdir ismi ile kâinatın devamını sağlamıştır. Bu isimlerin insan davranışları üzerinde de etkileri bulunmaktadır. Sözgelimi Allah'ın el-Basîr (gören), olduğunu bilen kimse her ortamda davranışlarında dinin belirlediği çerçevenin dışına çıkamaz. Allah'ın es-Semî' (işiten) olduğuna gönülden inanan kişi, dilini kötü sözden

alı koyar, O'nun er-Rahmân ve er-Rahîm (esirgeyen-bağışlayan) olduğunu kavrayan ise asla ümitsizliğe düşmez, et-Tevvâb (tövbeleri kabul eden) olduğuna inanan ise tövbe kapısından uzaklaşmaz.

Cenâb-ı Hakkın bu güzel isimleri incelendiğinde içlerinde çoğunun doğrudan ilâhî rahmet, merhamet, esenlik bağışlayıcılık lütufkârlık, iyilik gibi müminlerin lehine olan manalara delalet ettiği görülür. Bununla birlikte zât-ı ilâhînin gazap yönüne işaret eden isimler de vardır. Bu husus İslamiyetin korkudan çok sevgiye dayanan bir din olduğunu, Cenab-ı Hakkın kullarına olan muamelesinde merhamet tarafının ağır bastığını göstermektedir.

SIRA SİZDE

4

Esmâü'l-hüsna'dan aşağıda Türkçe anlamları verilen isimleri bularak karşısına yazınız.

Varlığının başlangıcı olmayan	:
Her şeye gücü yeten	:
Her şeyi hakkıyla bilen	:
Tüm varlıkları yaratan	:
Bütün günahları bağışlayan	:

b. Allah'ın Sıfatları:

Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah'ın zâtı, çeşitli sıfatlarla nitelenmiştir. Allah'a nispet edilen bu manalar, müsbet cümlelerle ifade edildiği gibi menfi cümlelerle de ifade edilebilmektedir. İslâm âlimleri kaynaklarda geçen bu özellikleri çeşitli şekillerde sınıflandırmışlardır. Bunlardan Allah Teâlâ'nın ne olmadığını bildiren ve olumsuz bir manayı ondan uzaklaştıran sıfatlar çoğunlukla selbî veya tenzihî sıfatlar olarak isimlenmiştir. Bu manalar ulûhiyyet makamına yakışmayan, eksiklik ve acziyet ifade eden kavramlardır. Allah'ın ne olduğunu anlatan müsbet manalara ise sübûtî veya zâtî sıfatlar adı verilmiş, kâinatın yaratılışı ve idare edilişiyle ilgili nitelikler ise fiilî sıfatlar olarak isimlenmiştir.

1. Selbî/Tenzihî Sıfatlar

Bu sıfatlar Allah'ı şânına yakışmayan, acziyet ve eksiklik ifade eden, yaratılmışlık özelliği taşıyan ve bu sebeple de O'ndan nefyedilmesi (tenzih) gereken sıfatlardır. Bu tür sıfatlar sayılamayacak kadar çoktur. Çünkü ne kadar eksiklik ve acz kavramı varsa, ne kadar yaratılmışlık özelliği mevcut ise o kadar da selbî sıfat var demektir. Selbî sıfatların hedefi her türlü şirk şâibesini bertaraf ederek tevhid inancını tam manasıyla ispat etmek, yaratılanla yaratılan arasında ortak bir noktanın bulunmadığını akıllara ve gönüllere yerleştirmektir. Bu nedenle “Hiçbir şey onun benzeri değildir” (eş-Şûrâ 42/11) âyeti tenzih akidesinin özünü oluşturur.

İslâm âlimleri, eğitim öğretimde kolaylık sağlamak ve bu vasıfların anlaşılmasını temin etmek amacıyla ayetler ışığında bazı terimler tespit etmişler ve selbî/tenzihî sıfatları şöylece sıralamışlardır.

a) Vücud: Allah'ın varolması, yokluğunun düşünülmemesidir. Allah'ın varlığı kendine özel bir durumdur ve diğer varlıkların vücudundan tamamen farklıdır. Allah'ın vücûd sıfatı aynı zamanda nefsî yani sadece ona özgü bir sıfat olarak tanımlanır.

b) Kıdem: Allah'ın varlığının başlangıcının olmamasıdır. Cenâb-ı Hak bir zamanlar yokken sonradan var olan, başka bir deyişle yaratılan bir varlık değildir. O'nun gerek zâtı, gerek ise sıfatları için sonradan olmuşluk ya da yaratılmışlık söz konusu değildir. O, zâtı ve sıfatlarıyla kadîmdir, ezelidir.

“Evvel O'dur, Âhir O'dur, Zâhir O'dur, Bâtın O'dur. Her şeyi hakkıyla bilen yine O'dur” (el-Hadîd 57/3).

c) Beka: Allah'ın varlığının sonunun olmamasıdır. O'nun varlığı sonsuza kadar (ebedî) devam eder. O, fânî ve ölümlü değildir. O'ndan başka her şey fânîdir, yok olmaya mahkûmdur. Mezar taşlarına yazılan ve “Ölümsüz olan sadece O'dur” ifadesi bu gerçeği dile getirir. bâkî kalacaktır” (er-Rahman 55/27).

d) Kıyam binefsihî: Allah'ın kendisiyle kâim olması ve bu hususta başkasına ihtiyaç duymamasıdır. Yüce Allah kendi kendisinin varlık sebebidir. Hâlbuki Allah'tan başka diğer varlıklar, hem var olabilmek hem de belli bir zamana kadar da olsa varlıklarını sürdürebilmek için başka sebeplere ve şartlara muhtaçtırlar.

“Her şey fânîdir. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı

“Ey insanlar siz Allah'a muhtaçsınız. Allah ise zengindir ve övmeye layık olandır” (el-Fâtır 35/15).

e) Vahdâniyet: Tek ve bir olan, eşi, ortağı bulunmayan. Yukarıda, “Allah'ın Birliği” konusunda da anlatıldığı gibi Cenâb-ı Hak zâtında, sıfatların da, fiillerinde ve ibadet edilmede birdir. Onu eşi, benzeri, ortağı, yardımcı ya da rakibi yoktur.

“Eğer yerde ve gökte O'ndan başka tanrılar olsaydı ikisi de bozulurdu” (el-Enbiyâ 21/212).

f) Muhâlefetün li'l-havâdis: Allah'ın sonradan olan yaratıklara benzememesidir. Allah statü olarak yaratılmışlık özelliği taşıyan her şeyden uzaktır.

“Hiçbir şey onun benzeri değildir” (eş-Şûrâ 42/11).

2. Sübûtî Sıfatlar

Bu sıfatlar Allah'ın zatına nispet edilen ve O'nun ne olduğunu belirten niteliklerdir. Cenâb-ı Hakk'ın bu sıfatlarla nitelenmesi ve bunların zıtlarından uzak tutulması (tenzih) zorunludur. İslâm âlimleri çeşitli maksatlar için ayet ve hadislerden yola çıkarak bir sübûtî sıfatlar listesi belirlemeye çalışmışlardır. Âlimlerin temas ettiği bu yedi sıfatı şöylece sıralayabiliriz.

a) Hayat: Allah'ın canlı ve diri olmasıdır. Cenâb-ı Hak ebedî ve daimî bir hayatla diridir. Canlılarda hayat vasfının devamı için çeşitli fizikî ve biyolojik şartlara ihtiyaç vardır. Yaratılmışlara ait olan bu şartların hiçbirini yaratan için söz konusu değildir.

“Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayandır. Daima diridir ve yarattıklarını gözetip durandır” (Bakara 2/255).

b) İlim: Allah Teâlâ’nın bilme sıfatıdır. O, gizli-açık, yakın-uzak, küçük-büyük her şeyden sonsuz ve sınırsız olan ilmiyle haberdardır. İnsanların bilgisi zaman, mekân gibi bazı şartlara, bunun gibi göz, kulak vb. vasıtalarla bağlı kılınmıştır. Bu açıdan Allah’ın ilmi, insanların ilminden tamamen farklıdır. Allah Teâlâ’nın ilim sıfatı önünde zaman, mekân ve madde engeli bulunmadığı gibi O, bu konuda herhangi bir vasıtaya da muhtaç değildir.

“O, her şeyi hakkıyla bilendir” (el-Bakara 2/29).

c) Semî‘: Yüce Allah’ın her şeyi işitmesidir. Allah’ın tüm sıfatlarında olduğu gibi işitme sıfatı da kemal derecesindedir. O, hiçbir vasıta ve şarta bağlı olmaksızın ve hiçbir engele takılmaksızın her şeyi işitir. İnsanlar ise sadece duyma eşikleri içinde bulunan sesleri işitebildikleri gibi bunun için bazı organlara ihtiyaç duyarlar.

“Şüphesiz Allah, işitendir, bilendir” (el-Bakara 2/181).

d) Basîr: Allah’ın her şeyi görmesidir. İnsanlarda görme olayının meydana gelebilmesi için belli fiziki şartların oluşması gerekir. Allah Teâlâ ise herhangi bir şarta bağlı olmaksızın her şeyi görür.

“Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızı görür” (el-Bakara 2/110).

e) Kudret: Allah’ın her şeye gücünün yetmesidir. Allah’ın varlığına inanan ve bu harikulade kainatın nasıl yaratıldığını tefekkür eden her insan O’nun sonsuz bir kudrete sahip olduğunu şüphesiz kabul eder.

“Şüphesiz Allah, gücü her şeye hakkıyla yetendir” (Bakara 2/109).

f) İrade: Allah’ın dilemesi ve istemesi anlamına gelir. İrade sıfatı ilâhî fiillerin her hangi bir baskı ve zorlama olmaksızın O’nun arzu ve isteğiyle meydana gelmesi demektir. Evrende bulunan her varlık, O’nun iradesine tabidir. O’nun iradesi olmaksızın kâinata tek bir yaprak bile kıvrılmaz. Bunun gibi O’nun istek ve dilekleri önünde hiçbir engel yoktur.

“Bir şeyi dilediği zaman, O’nun emri o şeye ancak “Ol!” demektir. O da hemen oluverir” (Yasin 36/82).

g) Kelâm sıfatı: Allah’ın konuşma sıfatıdır. Bu sıfatın bir eseri olarak elimizde kelâmulullah dediğimiz Kur’ân-ı Kerîm vardır. Bundan öncede Allah insanlığa ilahi kitaplar aracılığıyla konuşmuştur. Allah Teâlâ’nın konuşması insanlarda olduğu gibi harfler, sesler ve konuşmaya yarayan organlar aracılığıyla değildir. Cenâb-ı Hak bunlardan münezze ve yücedir.

“Musa, tayin ettiğimiz vakitte bizimle buluşmaya gelince Rabbi onunla konuştu” (Araf 7/143).

Sübûtî sıfatlar Allah-âlem ilişkisi açısından önem taşımaktadır. İslam âlimleri Allah’ın âlemlerle ilişkisini bu sıfatları aracılığıyla sürdürdüğünü söylemektedirler. Bu sıfatlardan ilim, nesne ve olaylar üzerindeki bilinmezlik vasfını ortadan kaldırırken, kudret sıfatı yaratıcının kâinatın yaratılmasına güç yetirmesine olanak tanımakta, irade sıfatı ise ilâhî kudretin mevcut alternatifler içinden birini seçmesinde etkili olmaktadır. Âlem bu sıfatların

koordinasyonu ile meydana gelmekte ve varlığını devam ettirmektedir. Tüm bu sıfatların varlığı ise şüphesiz hayat sıfatına bağlıdır.

Sıfatlar konusunda âlimler arasında bazı ihtilaflar yaşanmıştır. Bunlardan biri, sübûtî sıfatların tasnifi konusunda gündeme gelmiştir. Mâtürîdîler kudret sıfatından ayrı bir tekvîn (yaratma) sıfatının varlığını savunurlarken, Eş'arîler ilim, irade ve kudret sıfatını yaratma için yeterli görmüşlerdir. Şîa âlimleri ise sübûtî sıfatları kendi içinde zâtî ve fiilî sıfatlar olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Sıfatlar konusunda en büyük fikir ayrılığı ise Allah'ın zâtıyla sıfatlarının ne tür bir ilişki içinde olduğunu izah noktasında yaşanmıştır. Mu'tezile mezhebi tevhid anlayışlarının bir gereği olarak, Allah'ta çokluk yaratacağı endişesiyle Allah'ın sıfatlarını O'nun zâtından ayrılmayan manalar olarak görmüştür. Bu nedenle onlar, Allah'ın zatından bağımsız sıfatlarının olmasını doğru bulmamışlardır. Eş'arî ve Mâtürîdî mezhepleri ise Allah'ın sıfatlarının O'nun zâtından ayrılabilceğini ancak bu durumun tam manada bir bağımsızlık doğurmayacağını belirtmişlerdir. Şüphesiz âlimler içinde içinde bu iki farklı görüşü uzlaştırmaya çalışan teşebbüsler de olmuştur. Ancak bu tartışmalar tüm mezheplerin üzerinde birleştiği, Allah'ın noksanlıklardan uzak olduğu ve kemâl sıfatlarla muttasıf bulunduğu şeklinde özetlenen ortak görüşü değiştirmemekte, daha çok tanımlama ve sistemeleştirmede kendini göstermektedir.

Âlimler arasında sıfatlar konusunda yaşanan en ciddi tartışmalardan biri kelâm sıfatı üzerinde vuku bulmuştur. Allah'ın kelâm sıfatının niteliği üzerinde duran âlimler onun ezelfî (kadîm) ya da yaratılmış (hâdis) olması üzerinde ihtilaf etmişlerdir. Mu'tezile mezhebi, Allah'ın kelâm sıfatının yaratılmış olduğunu iddia ederken, Ehl-i Sünnet kelâmcıları bunun aksini söylemiş ve bu tartışmalar şiddete varan sonuçlar doğurmuştur. Sorunu çözmek amacıyla Allah'ın kelâm sıfatını lafzî ve mânevî şeklinde ikiye ayıran âlimler; Yüce Allah'ın zatında bulunan mana anlamında kelâm sıfatının kadîm, ancak bunun harf ve seslere dönüşen şeklinin (Kur'an-ı Kerim) ise hâdis olduğu sonucuna varmışlardır.

Sıfatlar konusu içinde yeralan bir diğer husus ise naslarda geçen ve zahirî mânalarıyla Allah'a nisbet edilmesi mümkün olmayan kavramlardır. Bunlar sonraki dönem kaynaklarında "haberî sıfatlar" olarak anılmıştır. Ayet ve hadislerde zikredilen el (yed), yüz (vech), göz (ayn), ayak (kadem) gibi kavramlar İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu tarafından İslâmiyetin tenzih inancına uygun bir şekilde yorumlanmıştır.

3. Fiilî Sıfatlar

İlâhî sıfatlar içinde Allah-kâinat-insan ilişkisini ifade edenler, fiilî sıfatlar grubunu oluşturmaktadır. Bu sıfatlar da diğer sıfatlar gibi sonsuz olup daha çok "yapmak, yaratmak ve oluşturmak" anlamlarına gelen tekvîn kavramıyla ifade edilmektedir. Mâtürîdî âlimler tekvîn sıfatını sübûtî sıfatlara dahil ederken, Eş'arîler onu müstakil bir sıfat olarak görmemişlerdir. Onlara göre fiili sıfatlar doğrudan sıfat olmayıp ilim, kudret ve irade sıfatlarının fonksiyonlarıdır.

Yukarıda da geçtiği üzere kâinatta mevcut oluşum, Allah'ın ilim, kudret, irâde ve yaratma fiillerinin bir sonucudur. O, yoktan varetmediği kâinatı başıboş bırakmamış, hayatın sürekliliği adına müdahaleyi sürdürmüştür. Kâinatta gerçekleşen her fiil, Allah'ın onu bilmesi, dilemesi ve kudretiyle yaratmasının bir sonucudur. Bu husus Kur'an'da şöyle bildirilmektedir:

“Yaratmayı ilkin başlatan da tekrar eden de O’dur. Bu iş O’na pek kolaydır” (el-Ankebût 29/19).

SIRA SİZDE

5

Haberî sıfatlar olarak bilinen niteliklerin sözlük anlamlarıyla Allah’a nisbet edilmesi neden mahzurlu görülmüştür? O halde bu niteliklerin Kur’an’da zikredilmesinin hikmeti ne olabilir?

Özet

Allah İnancı

İslam dininin iman esaslarının ilki Allah’a imandır. Allah’ın varlığına iman aynı zamanda bu dinin inanç sisteminin özünü oluşturur. Ayrıca iman, insanın en temel özelliklerinden biri ve doğuştan gelen fitrî bir yöneliştir. İnsan sürekli olarak varlık ve olaylar üzerinde düşünerek içinde yaşadığı kâinatı anlamlandırmaya çalışır. Böylece o, tabiata hâkim olan, sonsuz kudret sahibi bir yaratıcı fikrine kolayca ulaşır.

Allah’ın Varlığı

Allah’ın varlığı, varlık türlerinin en üst mertebesini ilgilendirdiği için kendine özgü nitelikler taşır. İnsanlar, inançlarının körü körüne taklitten kurtararak hayatlarını anlamlı kılmak ve akidelerini savunmak amacıyla inandıkları varlıklar üzerinde düşünmeye ve onu ispatlamaya çalışmışlardır.

Allah’ın Varlığını Kanıtlayan Deliller

İslâm düşüncesinde kelamcılar ve filozoflar Allah’ın varlığını genelde kozmolojik ve teleolojik delillere dayalı bir yöntem içinde ispatlamaya çalışmışlardır. Bu amaçla âlimler tarafından hudûs, imkân ve gaye ve nizam delilleri şöhet bulmuştur. Hudûs delili kâinatı oluşturan cevher ve arazların yaratılmış özelliği taşıdığı, dolayısıyla bunlardan oluşan evrenin de yaratılmış olacağı sonucuna ulaşır. Sonuçta her yaratılmış (hâdis) olan bir yaratıcıya ihtiyaç duyduğu için, Allah’ın varlığı da ispatlanmış olur. Daha çok İslam filozofları tarafından kullanılan imkân delili ise başkasına muhtaç olan mümkün varlıkların var olmak için zorunlu bir güce ihtiyaç duymasını esas alır. İslâm düşüncesinde gaye ve nizam delili olarak bilinen teleolojik delil ise, evrende eşsiz bir düzen olduğu ve bunun kendiliğinden meydana gelemeyeceği esasına dayanmaktadır. Bu delil, hem kelâmcılar hem de filozoflar tarafından sıkça kullanılmış, Kur’an’da açıkça belirtilmesi nedeniyle de dînî bir delil olarak düşölmüştür. Buna göre varlıkların belirli bir estetik bütönlük ve uyum içinde işleyişi, sonsuz kudret sahibi ilâhî bir varlığın kanıtıdır.

Allah’ın Birliği

İslâm’da tevhid kavramı ile ifade edilen “Allah’ın birliği” itikadi açıdan Allah’a zatında ve sıfatlarında ortak kabul etmemeyi, davranış planında da bu düşünceyi zedeleyecek tavırlardan uzak durmayı amaçlar. Kur’an Allah’ın varlığından çok birliği üzerinde durmaktadır. Allah’ın birliğine yaptığı bu

vurgu nedeniyle İslâm dini “Tevhid Dini” olarak da isimlenir. Tevhid ilkesi ilk peygamberden en sonuncusuna kadar bütün peygamberlerin üzerinde titizlikle durduğu bir konudur. Tüm peygamberler geldikleri toplumu tevhidin zıddı olan şirkten kurtarmayı amaçlamışlardır. Evrende olup biten her şeyi bir olan Allah’a dayandırmak ve O’nun dışındaki tanrılara bağımlılıktan kurtarmak Kur’an’ın da öncelikli hedeflerindendir.

Allah’ın Sıfatları

Allah Teâlâ’yı tanımamıza yarayan mâna ve kavramlara isim ya da sıfat denilir. Kur’anda en güzel isimler “esmâü’l-hüsna” kavramıyla ifade edilmekte ve O’na bu isimlerle dua etmemiz istenmektedir. Kur’an’da Yüce Allah’a nispet edilen manalar ise alimler tarafından sıfat kavramıyla ifade edilmiştir. İslâm âlimleri kaynaklarda geçen bu özellikleri genel olarak üç kısımda sınıflandırmışlardır. Bunlardan ilki olan selbî/tenzihî sıfatlar, acziyet ve eksiklik ifade ettiği için O’nun şanına yakışmayan özelliklerden Allah’ı tenzih etmeyi amaçlar. Sübûtî sıfatlar, Allah’ın zatına nispet edilen ve O’nun ne olduğunu belirten sıfatlardır. İlâhî sıfatlar içinde Allah-kâinat-insan ilişkisini ifade edenler ise fiilî sıfatlar grubunu oluşturmaktadır.

Kendimizi Sınayalım

1. Hudûs ve imkân delilleri ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

- Hudûs delili daha çok kelâm âlimleri, imkân delili ise İslâm filozofları tarafından kullanılmıştır.
- Hudûs delili âlemin yaratılmışlığından ve sonradanlığından, imkân delili ise, âlemin yapısı itibarıyla bir başka varlığa muhtaç olmasından hareket ederek Allah’ın varlığını ispata çalışır.
- Hudûs delili Kur’an’da imkân deliline göre daha net bir biçimde ifade edilmiştir.
- Her iki delil de belirli öncüllerden hareket ederek Allah’ın varlığını ortaya koymaya çalışır.
- Hudûs delili tümevarım yöntemini imkân delili ise tümdengelim yöntemini kullanmaktadır.

2. “Âlem, tüm unsurlarıyla birlikte değişken bir yapıdadır”.

Yukarıdaki cümle aşağıdaki isbât-ı vâcip delillerinden hangisinin öncülü olabilir?

- İmkân Delili
- Gaye ve Nizam Delili
- Fıtrat Delili
- Hudûs Delili
- Dînî Tecrübe Delili

3. Aşağıdaki âyetlerden hangisinde gaye ve nizam deliline işaret edilmektedir?
- a. “Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızı görür” (el-Bakara 2/110).
 - b. “Yerleri ve gökleri yaratan Allah’ta bir şüphe olur mu?” (İbrahim 14/10).
 - c. “Göklerin ve yerin yaratılışında gece ve gündüzün ardarda gelişinde düşünenler için (Allah’ın varlığına) deliller vardır” (Âli İmrân 3/190).
 - d. “(İbrahim) Ben, hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben, Allah’a ortak koşanlardan değilim” (el-En’âm 6/76-80).
 - e. “De ki: “Her şeyin yaratıcısı Allah’tır. O, birdir, mutlak hâkimiyet sahibidir” (er-Ra’d 13/16).
4. Aşağıdakilerden hangisi Allah’ın sübûtî sıfatlarından biri **değildir**?
- a. Vahdaniyet
 - b. Yaratma
 - c. Hayat
 - d. İlim
 - e. Görme
5. Allah’ın kendi kendine kâim olması ve başkasına ihtiyaç duymaması anlamına gelen selbî sıfat aşağıdakilerden hangisidir?
- a. Vücûd
 - b. Kıyam bi nefsihî
 - c. Kıdem
 - d. Bekâ
 - e. Muhâlefetün li’l-havâdis

Kendimizi Sımalıyım Yanıt Anahtarı

- 1. e Yanıtınız doğru değilse, “Allah’ın Varlığının Kanıtları” bölümünü yeniden okuyunuz.
- 2. d Yanıtınız doğru değilse, “Allah’ın Varlığının Kanıtları” bölümünü yeniden okuyunuz.
- 3. c Yanıtınız doğru değilse, “Allah’ın Varlığının Kanıtları” bölümünü yeniden okuyunuz.

4. a Yanıtınız doğru değilse, “Allah’ın Sıfatları” bölümünü yeniden okuyunuz,
5. b Yanıtınız doğru değilse, “Allah’ın Sıfatları” bölümünü yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Hudûs ve imkân delilleri hedefleri bakımından ortaktır. Her iki delil de kâinatın yapısı itibarıyla yaratılmış olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır. Ayrıca bu iki delil, bunun için benzer öncüllerden hareketle tümevarım yöntemini kullanmaktadır. Bunun birlikte birinde hudûs diğesinde ise imkan kavramı üzerinden ispat faaliyeti yürütölmektedir. Aralarındaki bir diğef fark ise, hudûs delilinin kelâmcılar, imkân delilinin ise İslam filozofları tarafından kullanılmasıdır.

Sıra Sizde 2

Âlimler tarafından Allah’ın varlığını ispat için ortaya atılan deliller içinde şüphesiz gaye ve nizam delili diğeflerine göre daha ikna edicidir. Çünkü kâinatta yaşayan herkes etrafında olan biten bu düzenin farkındadır. Bu nedenle de bu düzenin kendiliğinden olamayacağını ve bir yaratıcısı olması gerektiği fikrini kolayca kavrayabilir. Ayrıca bu konuda gelen onlarca ayet bu delilin halk tarafından anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

Sıra Sizde 3

Tevhid inancı açısından büyük sakıncalar taşıyan şirk kavramının çeşitli görünömleri vardır. Bunlardan büyük şirk, Yüce Allah’a her yönüyle denk olabilecek ikinci bir tanrının varlığını düşünmektir. Diğef bir şirk çeşidi ise, yaratıklara aşırı hürmet göstermektir. Buna göre şahıslara olan aşırı bağılılık ve onları insan olma vasfının üstüne çıkartacak bir yüceltme ya da onların günahsız olduğunu düşünmek şirktir. Tabiat varlıklarına tanrısal özellikler yüklemek de şirktir. Bunlara ilave olarak, gelecekte haber vermeye çalışmak da şirk sayılır. Çünkü Kur’an’da gaybı ancak Allah’ın bileceği belirtilmektedir.

Sıra Sizde 4

Varlığının başlangıcı olmayan	: el-Evvel
Her şeye gücü yeten	: el-Kâdir
Her şeyi hakkıyla bilen	: el-Âlim
Tüm varlıkları yaratan	: el-Hâlık
Bütün günahları bağışlayan	: el-Gafûr

Sıra Sizde 5

Bazı ayetlerde yüz (vech), göz (ayn), el (yed), arşın üzerine oturmak (istivâ), yukarıdan aşağıya inmek (nüzü), gelmek (mecî) gibi bazı kavramlar Allah’a

nisbet edilmiştir. Bu manaların zâhiren, ilk anlamlarıyla Allah’a isnadı sorunludur. Çünkü bu durum, Allah ve kul arasında bir benzeşme meydana getirir ve tenzih açısından sıkıntı doğurur. Bu nedenle, âlimler bu kavramları İslam’ın ulûhiyet anlayışı açısından en uygun biçimde yorumlamaya çalışmışlardır. Bu kavramların Kur’an’da metafizik bir varlık olan Allah’a nisbet edilmesinin nedeni ise, soyut manaların insanların zihninde mecaz yoluyla anlaşılmasını kolaylaştırmaktır.

Yararlanılan Kaynaklar

Atay, H (1992), **İslam İnanç Esasları**, Ankara.

Aydın, M (1990), **Din Felsefesi**, İzmir.

Topaloğlu, B (2006), **Allah İnancı**, İstanbul.

Topaloğlu, B; Yavuz, Yusuf Ş; Çelebi, İ. (2002). **İslam’da İnanç Esasları**, İstanbul.

Topaloğlu, B-Çelebi İ (2010). **Kelâm Terimleri Sözlüğü**, İstanbul.

Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi, “Allah”, “Hudûs”, “İmkân”, “İsbât-ı Vâcip”, “Gâiyyet” maddeleri.

4

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- İslam’da meleklerin görevlerini ve özelliklerini açıklayabilecek,
- İslam dininde cin kavramına verilen anlamı ve cinlerin özelliklerini özetleyebilecek,
- İslam’da şeytan kavramına verilen anlamı ve şeytanın özelliklerini listeleyebilecek,
- İslam’da görünmeyen varlıkların yaratılış gayelerini açıklayabilecek ve bunları karşılaştırabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Melek
- Cin
- Şeytan
- Gayb

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinden “Melek”, “Cin”, “Azrail”, “Cebrail”, “Mikail”, “İsrafil” ve Gayb” maddelerini okuyunuz.
- Metin içinde tanımı verilmeyen sözcükler için Kelâm Terimleri Sözlüğü’ne bakınız.
- Kur’an ve Hadislere Göre Şeytan kitabına göz atınız.
- İslam İnanç Esasları kitabından “Meleklerle İman” bölümünü okuyunuz.

Melek İnancı

GİRİŞ

İslâm dinine göre varlıkları; görünen (kesîf) ve görünmeyen (latîf) varlıklar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Görünen varlıklar insanın da içinde bulunduğu, fizikî yapıya ve bir hacme sahip olan tüm maddî varlıkları kapsamaktadır. Bu canlılar, duyu organlarıyla algılanabildiği için varlıkları konusunda herhangi bir tartışma yoktur. Görünmeyen varlıklar ise, duyu organlarıyla algılanabilecek maddî bir yapıya sahip olmadıklarından, bunlar hakkında bilgi edinme yolumuz ancak vahiydir.

İslam dininin iman esaslarından biri de meleklerin varlığına inanmaktır. Melekler, duyu organlarıyla algılanması mümkün olmayan varlıklardır. Onlar hakkındaki tek bilgi kaynağımız Kur'ân-ı Kerim'dir. Bu nedenle onların mahiyetleri hakkında vahyin dışında söylenen şeylere itibar edilmemesi gerekir. Pozitif bilimlere dayanarak meleklerin varlığı veya yokluğu hakkında kesin bir sonuca varmak da mümkün değildir. Bununla birlikte insan aklı, meleklerin varlığını kavrayabilir. Çünkü varlıklar âlemini duyulur alanla sınırlamak doğru değildir. Nitekim birçok ayette Allah, yerde ve göklerde görmediğimiz birçok ordular yarattığını bildirmektedir. Müslümanların her gün namazda kırk defa okuduğu Fatiha suresinin başında geçen "Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'adır" ayetindeki "âlemler" ifadesi bu dünyalara işaret etmektedir.

İslam'da melek inancı aynı zamanda cin ve şeytan adı verilen varlıkların bulunduğunu kabul etmeyi de gerektirir. Yüce Allah, bu varlıkların mevcudiyetinden Kur'ân'da açıkça bahsetmektedir. Duyu organlarıyla idrak edilememe konusunda meleklerle ortak özelliğe sahip olan cinler ve şeytanlar, görevleri ve yaratılış amaçları bakımından onlardan farklıdırlar. Evrende, farklı iklimlerde, değişik mahiyetlere sahip varlıkların bulunması, insanın idrak sahasını genişleten ve onun düşüncelerine derinlik kazandıran bir durumdur. Böylece insanın gayb kavramını algılaması da kolaylaşır.

İslam'da gayb kavramı duyular ötesi âlemi de içine alan geniş bir anlam içeriğine sahiptir. Bu alan, öteden beri tüm toplumların merak ettiği konulardandır. Çağlar boyunca bütün dinlerde ve kültürlerde bu âleme ait varlıklar olduğu kabul edilmiş, çeşitli şekillerde bunlarla bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Bu durum gayb kavramının tüm insanlarda ortak olduğu ve doğuştan fitrî bir özelliğe sahip bulunduğu anlamına gelir. Kur'anda "gayba iman" müminlerin özelliklerinden sayılmaktadır. Kur'an; melek, cin ve şeytan gibi gaybî varlıklardan bahsederek hem insanlara bu konuda bilgi vermekte hem de onun bu varlıklarla olan iletişimini düzenlemektedir.

Nitekim halk içinde bu türden varlıklar hakkında insanların inancını zedeleyen birçok yanlış anlayışın bulunduğu bir gerçektir.

Bu konuyu daha iyi anlamak için aşağıda adresleri verilen siteden yardım alınabilir.

<http://www.wikipedia.org/Melek>

MELEKLER

Sözlükte “kudret, kuvvet ve elçilik yapma” anlamlarına gelen “mülk, lek, elk” köklerinden türemiş olan melek, terim olarak; “Allah tarafından yaratılan, çeşitli şekillerde görünebilen, zor işlere güç yetirme özelliğine sahip, ancak iyi nitelikte işler yapabilen, erkeklik ve dişilik vasıfları bulunmayan ve Allah’a itaatten ayrılmayan nurani varlıkların adıdır.

Kur’ân-ı Kerîm’de ve sahih hadislerde meleklerin varlığına inanmak, iman esasları içinde sayılmaktadır. Burada meleklerin özellikleri ve görevleri hakkında da bir çok bilgi verilmektedir. Ayet ve hadislerde meleklerin fizikî olarak görünmeyen varlıklar olduğu, insanlardan ve cinlerden farklı olarak ışıktan (nûr) yaratıldıkları belirtilmektedir. Bunun gibi meleklerin Hz. Âdem’in yaratılışından önce var oldukları ve Allah’la konuştukları da ifade edilmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de meleklerin yiyip içmedikleri, iri cüsseli ve güçlü bir yapıda bulundukları ve bu güçlerini temsil eden kanatlara sahip oldukları bildirilmektedir. Âyette geçen kanat (cenâh, çoğulu ecniha) kelimesi, kuş vb. hayvanlarda bulunan uçuş organı anlamına gelebildiği gibi; taraf, yan, el ve kudret manalarında da yorumlanabilir. Kur’an’da müşriklerin, meleklerin dişiliği ve onların Allah’ın kızları olmaları hakkındaki iddiaları sert bir dille reddedilmiş, meleklerle düşman olanların Allah’a da düşman oldukları belirtilmiştir (el-Bakara 2/97-98).

Meleklerin Varlığına İman

İnsanı yeryüzündeki diğer canlılardan ayıran önemli farklardan biri de, irade sahibi olmasıdır. İrade sahibi varlık, önünde bulunan seçeneklerden birini tercih edebilecek durumdadır. Allah Teâlâ, insanın dünyaya geliş gayesini “imtihan olmak” şeklinde belirlemiştir. İnsan, dünya adı verilen bu imtihan alanında iradesini özgür bir şekilde kullanmak için, onu iyiliğe ya da kötülüğe teşvik eden varlıklara muhtaçtır. Bu nedenle, insanı kötülüğe çağırarak için şeytan, iyiliğe davet etmek için de melekler yaratılmıştır. İnsanın meleklerle inanması demek, meleklerin telkin ve teşviklerine göre hareket edip mevcut yeteneklerini bu yönde yükseltmesi gerektiği anlamına gelir. Bunun sonucu olarak o, şeytanların her türden kötü telkinlerinden ve fitnelerinden de uzak durur.

Melek inancı, maddeci ve pozitivist anlayışlara karşı varlığın sadece görünen nesnelerden ibaret olmadığını hatırlatıp manevî ve ruhanî âlemlerin bulunduğunu da hatırlattığı için bütün dinlerde olduğu gibi İslâm’da da önem kazanmıştır. Allah’ın rızasına uygun, dürüst ve ahlâklı bir hayat yaşamaya kendini adanmış olan mümin, kâinatta bu idealleri temsil eden ve en üst mertebede yaşayan görünmez varlıkların bulunmasından manevi bir destek alır ve aynı seviyeye ulaşmak için çaba sarf eder. Buna karşılık insanları kötülüğe teşvik eden şeytanlardan da uzak durur. İrade gücüyle iyi ve kötü arasında tercihte bulunabilen insanlar, kendilerine anlatılan melek ve şeytan

davranışları üzerinde düşünme ve karşılaştırma yapabilme imkânı bulurlar. Nasıl ki peygamberler yaşamlarıyla, vahiyle gelen teorik ilkelerin somutlaşmasını sağlıyorlarsa, melek modeli de ulaşılması beklenen hedef açısından benzer bir işlevi görmektedir.

Allah'ın melekleri yaratmasının şüphesiz daha başka gayeleri ve hikmetleri de vardır. Kur'an'da belirtilen çerçevede Allah'a teslimiyetin sembolü olan melekler, fizik âlem ile ulûhiyet makamı arasında bir köprü vazifesi görmektedirler. Çeşitli ayetlerde Cenâb-ı Hakk'ın kâinatı melekler aracılığıyla sevk ve idare ettiği vurgulanmaktadır. Bunun gibi melekler, Allah Teâlâ'nın mesajlarının insanlığa iletilmesinde de etkin rol oynamaktadırlar. Onlar aracılığıyla peygamberlere iletilen vahiy, Allah tarafından insanlara iletilen emir ve yasakları ihtiva etmektedir. Melekler Allah'ın emirlerini insanlığa ileten bir elçi konumundadır.

Öte yandan meleklerin insanlara dua ve istiğfar etmesi, onların müminlerle dostluğa dayalı bir bağ kurmasını sağlamaktadır. Bir ayette Allah'a inanan ve istikamet üzere yaşayan kişilere ömürlerinin sonunda meleklerin geldikleri ve onlara korkmamalarını ve geride bıraktıkları için üzülmemelerini telkin ettikleri haber verilmektedir. (Fussilet 41/30) Melekler insanoğlunun sürekli olarak yanında bulunan, onu koruyan kollayan, yaptıklarını kaydeden varlıklardır. Bu durum insanda bir tür kontrol duygusu oluşturur. Her durumda sahipsiz olmadığını kavrayan insan, böylece kendini güvende hisseder. Bu şuur insanın davranışlarına olumlu manada tesir eder ve onun sürekli olarak iyilik istikametinde ilerlemesini sağlar.

Modern dönemde gelişen, Kur'an ayetlerini bilimsel gelişmeler ışığında yorumlayan anlayışların da etkisiyle, melekleri rüzgâr, şimşek gibi tabiat güçleriyle özdeşleştiren bazı yaklaşımlar olmuştur. Bu türden bilimsel yorumlar, evreni mekanik bir işleyişe indirgeyeceği gibi dinin özünde var olan manevî rehberlik duygusunun da yok olmasına yol açar. Latîf ve nuranî bir yapıda bulunmaları, melekleri diğer varlıklardan farklılaştırmakla birlikte onların gerçek bir varlık türü olmasına engel olmaz. Ayrıca âyet ve hadislerde meleklerin görevlerine işaret eden ifadeler, tabiattaki işleyişin ilâhî bir kontrol altında bulunduğunu vurgulamaya yöneliktir. Dolayısıyla melekleri bu görevlere karşılık gelen tabiat olaylarıyla eşleştirmeye gerek yoktur. Kâinatın sadece beş duyunun kapsamına giren nesnelerden oluşmadığı, maddî alanın mükemmel bir işleyiş için tek başına yeterli sayılamayacağı, ruh vb. birçok görünmeyen varlık sayesinde maddenin hayatîyet kazandığı inancını benimseyenler, naslarda Allah'ın mahlûkatı sevk ve idare etmesine aracılık ettiği bildirilen meleklerin duyular üstü gerçekliğini de kabul eder.

SIRA SİZDE

Meleklerin varlığına inanmanın insan psikolojisi üzerinde ne gibi etkileri olabilir? Bu konuyu özellikle Kur'an'da varlığı zikredilen "kirâmen kâtibîn" meleklerini düşünerek cevaplayınız.

Meleklerin Özellikleri ve Görevleri

Kur'an-ı Kerim'de meleklerin özellikleri ve görevleri hakkında çeşitli bilgiler verilmektedir. Buna göre, Allah tarafından kendilerine verilen görevleri eksiksiz olarak yerine getirmekle yükümlü olan melekler, günah işlemekten uzak varlıklardır. Onlar sadece Allah'ın emriyle hareket ederler ve asla ona itaatsizlik etmezler. Melekler bu özellikleriyle günah işleme yeteneğine sahip olan insanlardan ve cinlerden ayrılmışlardır. Bu çerçevede, Kur'anda

Allah'ın insanı yaratma dileğine meleklerin itiraz eder bir tarzda yaklaşması, onların bu yaratılışına aykırı gibi görünse de bunun görüş bildirmek veya gerçeği öğrenmek amacıyla söylendiği ileri sürülmüştür. Nitekim ayetin devamında ve konuyla ilgili diğer ayetlerde meleklerin mutlak bir teslimiyet içinde oldukları açıkça görülmektedir:

“Hani, Rabbin meleklerle, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. Onlar, “Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamedederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.” demişler. Allah da, “Ben sizin bilmediğinizi bilirim” demişti” (el-Bakara 2/ 30).

Ayet ve hadislerde geçen ifadelerden hareketle meleklerin özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Melekler nurdan yaratılmış varlıklardır. Meleklerin hangi maddeden yaratıldığına dair Kur'an'da açık bir bilgi yoktur. Fakat bir hadiste “cinlerin ve şeytanların ateşten, Hz. Âdem'in toprak ve çamurdan, meleklerin ise nurdan yaratıldığı belirtilmektedir (Müslim, “Zühd” 10).

2. Meleklerde erkeklik ve dişilik özelliği yoktur. Bu nedenle müşriklerin, melekleri Allah'ın kızları sanmaları batıl bir inanıştır. Kur'an-ı Kerim onların bu düşüncelerinin yanlışlığını ortaya koymaktadır:

“Onlar Rahman'ın kulları olan melekleri dışı kabul ettiler. Acaba meleklerin yaratılışlarını mı görmüşler?” (ez-Zuhruf 43/19; es-Sâffât 37 /149-150).

3. Melekler, yorulma, usanma vb. bedensel özelliklerden arınmışlardır.

“O'nun huzurunda bulunanlar, O'na ibadet hususunda kibirlenmezler ve yorulmazlar. Onlar bıkip usanmaksızın gece gündüz Allah'ı tesbih ederler” (Fussilet 41/38).

4. Melekler; Allah'a isyan etmeyen, O'nun emrinden dışarı çıkmayan, kendileri için öngörülen görevleri eksiksiz yapan ve asla günah işlemeyen varlıklardır:

“Onlar, üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve kendilerine ne emrolunursa onu yaparlar” (en-Nahl 16/50).

Burada, Kur'an'da Adem'e secde etmeyerek Allah'a isyan eden İblis'in, meleklerden değil, cinlerden olduğunu belirtmek gerekir (el-Kehf 18/50).

5. Melekler son derece güçlü ve üstün özelliklere sahip varlıklardır.

“(Kur'an'ı) ona, üstün güçlere sahip, muhteşem görünümlü (Cebrail) öğretti” (en-Necm 53/5).

“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. O ateşin başında gayet katı, çetin, Allah'ın kendilerine verdiği emirlere karşı gelmeyen ve kendilerine emredilen şeyi yapan melekler vardır” (et-Tahrim 66/6).

“(Kur’an), şüphesiz değerli, güçlü ve Arş’ın sahibi katında itibarlı, orada (meleklerce) itaat edilen, güvenilir bir elçinin (Cebrail’in) getirdiği sözdür” (et-Tekvîr 81/19-21).

6. Bir ayette meleklerin kanatları olduğu belirtilmektedir. Ayette geçen “kanat” ifadesini diğer dünyevî varlıkların kanatlarına benzeterek anlamak doğru değildir. Çünkü bu kanatların mahiyeti bilinmemektedir.

“Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikiye, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah’a mahsustur. O, yaratmada dilediğini artırır. Şüphesiz Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter” (el-Fâtır 35/1).

7. Normal şartlarda gözle görünmeyen melekler, Allah’ın emir ve izni ile çeşitli şekillere girebilmektedirler. Peygamberler onları aslî suretleri ve büründükleri biçimleri ile görebilirler. Nitekim Cebrâil (a.s.), Hz. Meryem’e bir insan şeklinde görünmüş, Hz. İbrahim’e insan şeklinde gelen melekler onu bir evlat ile müjdelemişlerdir.

“(Ey Muhammed!) Kitap’ta Meryem’i de an. Hani o ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmiş ve (kendini onlardan uzak tutmak için) onlarla arasında bir perde germişti. Biz, ona Cebrail’i göndermiştik de ona tam bir insan şeklinde görünmüştü” (Meryem 19/16-17).

“And olsun elçilerimiz (melekler), İbrahim’e müjde getirip “Selâm sana!” dediler. O, “Size de selâm” dedi ve kızartılmış bir buzağı getirmekte gecikmedi. Ellerini yemeğe uzatmadıklarını görünce, onları yadırgadı ve onlardan dolayı içinde bir korku duydu. Dediler ki: “Korkma, çünkü biz Lût kavmine gönderildik.” İbrahim’in karısı ayakta idi. (Bu sözleri duyunca) güldü. Ona da İshak’ı müjdeledik; İshak’ın arkasından da Yakûb’u. İbrahim’in karısı ayakta idi. (Bu sözleri duyunca) güldü. Ona da İshak’ı müjdeledik; İshak’ın arkasından da Yakûb’u. İbrahim’in karısı ayakta idi. (Bu sözleri duyunca) güldü. Ona da İshak’ı müjdeledik; İshak’ın arkasından da Yakûb’u” (Hûd 11/69-73).

8. Melekler de diğer varlıklar gibi gaybı bilemezler. Çünkü gaybı sadece Allah bilir. Meleklerin bildiği gayb, Allah’ın onlara bildirdikleriyle sınırlıdır.

“De ki: “Göktekiler ve yerdekiler gaybı bilemezler, ancak Allah bilir. Onlar, öldükten sonra ne zaman diriltileceklerinin de farkında değildirler” (en-Neml 27/65).

Melekler, Allah’ın Âdem’e öğrettiği varlıkların isimlerinin ne olduğunu bilememişler, Hz. Âdem, Allah’ın emriyle, varlıkların isimlerini söyleyince de Yüce Allah; göklerin ve yerin gaybını ancak kendisinin bildiğini belirtmiştir.

“Allah, Âdem’e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklerle göstererek, “Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin” dedi. Melekler, “Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin” dediler. Allah, şöyle dedi: “Ey Âdem! Onlara bunların isimlerini söyle.” Âdem, meleklerle onların isimlerini bildirince Allah, “Size, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim, yine açığa vurduklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi?” dedi” (el-Bakara 2/31-33)

Görevleri

Melekler, Allah tarafından verilen görevleri eksiksiz yerine getiren itaatkâr varlıklardır. Ayetlerde onların ulûhiyetle ilgili görevleri yanında insanlarla ve tabiatla ilgili görevlerinin de olduğundan bahsedilir. Meleklerden insanlarla ilgili görevleri olanlar daha çok onların ruhî ve manevî hayatı ile ilgilenmektedirler.

Allah tarafından meleklerle verilen görevleri şöylece sıralamak mümkündür:

a. Allah'ı hamd ile yüceltmek: Meleklerin Kur'an'da belirtilen görevlerinden ilki; Yüce Allah'ı hamd ile yüceltmek, O'na secde etmek, O'nu gece gündüz takdis etmek ve emrolundukları diğer işleri yerine getirmektir.

“Şüphesiz Rabbin katındaki (melek)ler, O'na ibadet etmekten büyüklenmezler. O'nu tespih ederler ve yalnız O'na secde ederler” (el-A'râf 7/206).

“(Onlar Allah'ı) Hiç ara vermeksizin gece ve gündüz tespih ederler” (el-Enbiya 21/20).

b. Peygamber'e salat ve selam getirmek: Kur'an'da meleklerin görevlerinden biri de peygamberlere salat ve selam getirmektir:

“Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin” (el-Ahzâb 33/56).

c. Müminlere âhirette şefa'at etmek ve insanlara dünyada hayır duada bulunmak: Şefa'at, kıyamet gününde günahkârlar hesabına Allah'tan bağışlanma dilemektir. Kur'an'da meleklerin inanan kullar için Allah'tan şefa'at dilediklerinden bahsedilmektedir:

“Arş'ı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar (melekler) Rablerini hamd ederek tespih ederler, O'na inanırlar ve müminler için (şöyle diyerek) şefa'at dilerler: “Ey Rabbimiz! Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O hâlde tövbe eden ve senin yoluna uyanları bağışla ve onları cehennem azabından koru.” “Ey Rabbimiz! Onları da, onların babalarından, eşlerinden ve soylarından iyi olanları da, kendilerine vaadettiğin Adn cennetlerine koy. Şüphesiz sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin. “Onları kötülüklerden koru. Sen o gün kimi kötülüklerden korursan, ona rahmet etmiş olursun. İşte bu büyük başarıdır” (el-Mü'min 40/7-9).

Bunun yanında meleklerin herhangi bir ayırmda bulunmaksızın dünyadaki tüm insanlar için dua ettikleri de belirtilmektedir:

“Neredeyse gökler (O'nun azametinden) üstlerinden çatlayacaklar. Melekler ise, Rablerini hamd ile tespih ederler ve yeryüzündekiler için bağışlanma dilerler. İyi bilin ki Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir” (eş-Şûrâ 42/5).

d. İnsanları iyi işlere sevk etmek, onları korumak amacıyla takip etmek: Melekler, şeytanların aksine insanları iyi işlere yöneltirler. Her insanın biri melek, biri de şeytan olmak üzere iki arkadaşı bulunmakta, Kur'an,

birincisine “şâhid”, ikincisine “sâik” (sevkeden) demektir. Bu melekler insanların yaptığı iyi işlere şahitlik edecek olan meleklerdir.

“Herkes beraberinde bir sevk edici, bir de şahitlik edici (melek) ile gelir” (el-Kâf 50/21).

Ayrıca Kur’an’da, insanı takip eden bir refakatçinin bulunduğundan da söz edilir.

“İnsan hiçbir söz söylemez ki onun yanında (yaptıklarını) gözetleyen (ve kaydeden) hazır bir melek bulunmasın” (Kaf 50/18).

“İnsanı önünden ve ardından takip eden melekler vardır. Allah’ın emriyle onu korurlar. Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez. Allah, bir kavme kötülük diledi mi, artık o geri çevrilemez. Onlar için Allah’tan başka hiçbir yardımcı da yoktur” (er-Ra’d 13/11).

e. Peygamberlere vahiy getirmek: Allah Teâlâ, insanlar gibi meleklerden de elçiler seçtiğini, Nuh’a ve ondan sonraki peygamberlere vahiy indirildiği gibi Hz. Muhammed’e de vahiy gönderildiğini ve Cebrail’in, Kur’an’ı Peygamber’in kalbine indirdiğini haber vermektedir:

“De ki: “Her kim Cebrail’e düşman ise, bilsin ki o, Allah’ın izni ile Kur’ân’ı; önceki kitapları doğrulayıcı, mü’minler için de bir hidayet rehberi ve müjde verici olarak senin kalbine indirmiştir” (el-Bakara 2/97-98).

f. Peygamberlere ve müminlere maddî ve manevî destek olmak: Kur’an’da meleklerin müminleri sıkıntılı ve üzüntülü anlarında teselli ettiği, kâfırları ise sıkıntıya soktuğu belirtilmektedir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. İsâ’nın Rûhu’l-kudûs ile desteklendiği, meleklerin Allah’a inanıp doğru yolda yürütenlere manevî destek verdikleri haber verilmektedir:

“Andolsun ki, siz son derece güçsüz iken Allah size Bedir’de yardım etmişti. O hâlde Allah’a karşı gelmekten sakının ki şükretmiş olasınız. Hani sen mü’minlere, “Rabbimizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?” diyordun. Evet, sabrettiğiniz ve Allah’a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbimiz nişanlı beş bin melek size yardım eder” (el-Bakara 2/123-125).

“Hani Rabbimizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. O da, “Ben size ard arda bin melek ile yardım ediyorum” diye cevap vermişti.” (el-Enfâl 8/9).

“Sonra Allah, Resulü ile mü’minler üzerine kendi katından güven duygusu ve huzur indirdi. Bir de sizin göremediğiniz ordular indirdi ve inkâr edenlere azap verdi. İşte bu, inkârcıların cezasıdır (et-Tevbe 9/26).

g. İnsanların yaptıklarını kaydetmek: Kur’ân-ı Kerîm’de insanın yanında bulunan iki meleğin katiplik yaparak onun tüm yaptıklarını kaydettikleri belirtilmektedir:

“Hâlbuki üzerinizde muhakkak bekçiler, değerli yazıcılar (kirâmen kâtibîn) vardır” (el-İnfîtâr 82/10-11).

h. Tabiatın yönetimi ve ilâhî kanunların icrasıyla meşgul olmak: Kur’an’da âlemi idare eden varlıklara yemin edilmesi, insanların canını alan “ölüm meleği”nden söz edilmesi, meleklerin yalancı peygamberlerin ve

kâfirlerin canını alacaklarının bildirilmesi vb. hadiseler meleklerin ilahî kanunların icrasında görevli olduklarını gösterir.

“(Kâfirlerin ruhlarını) şiddetle söküp çıkaranlara, (mü’minlerin ruhlarını yavaş yavaş) kolaylıkla çekip alanlara, (emrolundukları şeye süratle) yüzüp gidenlere, sonra yarışıp öne geçenlere, sonra işleri düzenleyenlere (bütün bu vazifeleri yapan meleklerle) yemîn olsun (ki, öldükten sonra mutlaka diriltileceksiniz!)” (en-Nâziât 79/1-5).

“De ki: “Sizin için görevlendirilen ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz” (es-Secde 32/11).

Bunun gibi, arşı taşıyan ve onun etrafında dolaşan meleklerin varlığı düşünüldüğünde, onların tabiat kanunlarının icrasında oldukça etkili oldukları anlaşılır. Çünkü arş kavramı kâinatın ilâhî varlık tarafından idare edilmesinin sembolüdür. Dolayısıyla meleklerin arşı yüklenmesi, onların kâinatın idaresine vasıta edildikleri anlamına gelir.

“Melekleri de, Rablerini hamd ile tesbih edip yücelterek Arş’ın etrafını kuşatmış hâlde görürsün. Artık kulların arasında adaletle hüküm verilmiş ve “Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur” denilmiştir” (ez-Zümer 39/75).

“Arş’ı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar (melekler) Rablerini hamd ile tespih ederler, O’na inanırlar ve inananlar için (şöyle diyerek) bağışlanma dilerler: “Ey Rabbimiz! Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O hâlde tövbe eden ve senin yoluna uyanları bağışla ve onları cehennem azabından koru” (el-Mümin 40/7).

h. İlâhî cezaları yerine getirmek: Zor dönemlerinde müminlere destek olan melekler, Allah’ın kâfirlere takdir ettiği cezalarında uygulayıcısıdır. Nitekim Allah tarafından Lût kavmini cezalandırmak için gönderilen melekler, önce Hz. İbrahim’e uğramışlar ve geliş amaçlarına ona şöyle açıklamışlardır:

“Elçilerimiz (melekler) İbrahim’e müjdeyi getirdiklerinde, “Biz, bu memleket halkını helâk edeceğiz, çünkü oranın ahalisi zalim kimselerdir” dediler” (el-Ankebût 29/31).

Kur’ân-ı Kerim, kıyamet gününde ve sonrasında kâfirleri bekleyen azabı anlatırken de meleklerin fonksiyonlarına temas etmektedir:

“Melekler, kâfirlerin yüzlerine ve artlarına vura vura ve “haydi tadın yangın azabını” diyerek canlarını alırken bir görseydin” (el-Enfâl 8/50).

1. Cennet ve cehennemde görevli melekler: Kur’an’da âhirette müminleri selamlayarak karşılayacak olan cennet bekçilerinden (er-Ra’d 13/23-24) ve cehennemlikleri korkutan görevli meleklerden (ez-Zümer 39/71-72) bahsedilmektedir. Bunlara genel olarak “hâzin” adı verilmiştir. Cehennem bekçilerini temsil eden melek bir âyette Mâlik (ez-Zuhruf 43/77), cennet meleği ise hadislerde (Süyûtî, s. 67) Rıdvân ismiyle geçer. Cehennem görevlileri ayrıca “zebânî” olarak da adlandırılmıştır (el-Alak 96/18).

Meleklerin Sayısı

Kur'ân-ı Kerim'de meleklerin türlerini ve sayılarını ancak Allah'ın bildiği belirtilmektedir. Kur'ân Cehennem'in işleri ile görevli meleklerin bulunduğunu belirttikten sonra onların sayısının "on dokuz" olduğunu bildirmektedir. İnkâr edenler için bir imtihan vesilesi olduğu açıklanan bu husus, meleklerin sayısını ancak O'nun bildiğini göstermektedir (el-Müddessir 74/31) Bu ifadelerden yola çıkarak meleklerin adedinin sayılamayacak kadar çok olduğunu anlamaktayız.

Meleklerin Görülmesi

Bir kısım ayetlerde ve hadislerde meleklerin özel görevler sırasında çeşitli maddî suretlere büründükleri (temessül) ve peygamberlerle konuştukları haber verilmektedir. Hz. İbrahim'in Lut kavmini cezalandırma görevini yerine getirirken kendisine misafir olan melekleri insanlardan ayırt edemeyerek onlara yiyecek hazırlaması (Hûd 11/69-70) ve Cebrâil'in Hz. Meryem'e insan suretinde görünüp bir çocuğunun olacağını haber vermesi (Meryem 17/17-19), meleklerin farklı kimliklerle peygamberlere ve diğer insanlara görüldüğünü gösterir. Ayrıca Hz. Peygamber, kendisine vahiy getiren Cebrâil'i aslî hüviyetiyle görmüştür (en-Necm 53/5-7; Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 7) Vahyin muhatabı ve insanlara tebliğ edicisi konumunda bulunan peygamberlerin meleklerle doğrudan iletişimde bulunmaları, onları görüp seslerini işitmeleri doğaldır. Diğer insanların melekleri fizikî konumda görmeleri ise müjdeleme, ceza verme gibi bazı özel durumlarda gerçekleşmiştir. Ancak meleklerin Allah'ın lütuf ve inayetiyle zor durumda kalan müminlere destek vermeleri (Âl-i İmrân 3/123-125), mübarek gecelerde yeryüzüne inerek inananların oluşturduğu manevî barış ortamını paylaşmaları (el-Kadr 97/4-5) veya Kur'an dinlemeye gelmeleri mümkündür. (Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 15)

SIRA SİZDE

2

Diğer ilâhî dinlerdeki melek inancı hakkında bilgi edinerek bunu İslâmiyet'in melek inancıyla karşılaştırınız.

Meleklerin Türleri

Kur'ân-ı Kerim'de, göklerin ve yerin ordularının Allah'a ait olduğu ve müminlerin bu görünmeyen ordularla desteklendiği beyan edilir. Meleklerin sayısı ve türleri hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte ayet ve hadislerde çeşitli görevlerle vazifeli bazı meleklerin bulunduğu ifade edilmiştir. Hatta bunların bir kısmı Cebrâil ve Mikâil gibi özel adlarla isimlenirken, bir kısmı da ölüm meleği ve arşı taşıyanlar gibi sadece görevleri ile zikredilmiştir.

Şimdi bu meleklerden ve görevlerinden kısaca söz edelim:

Dört Büyük Melek

Kur'an'da adı ya da vazifesi belirtilen meleklerden en önde gelenleri literatürde "dört büyük melek" olarak da zikredilen; Cebrâil, Mikâil, Azrâil ve İsrâfil'dir.

Bu meleklerin başında gelen Cebrâil, vahiy meleğinin özel adıdır. Bu melek, Kur'ân-ı Kerim'de üç yerde Cibrîl ismiyle geçmekte (örnek olarak el-

Bakara 2/97), ayrıca Rûh, Rûhu'l-emîn, Rûhu'l-kuds ve Resûl isimleri ile de işaret edilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de sadece bir âyette geçen Mikâil, tabiat olaylarıyla görevli meleğin adıdır. Hadislerde Mîkâil, rızık ve rahmet meleği olarak da nitelenmiştir (Müsned I, 274).

Azrâil ise eceli gelenlerin ruhunu kabzetmekle görevli olan meleğin özel adıdır. Kur'an'da Azrail ismi geçmemekle birlikte, bunun yerine ölüm meleği (*melekü'l-mevt*) ile yaşam süresi bitenlerin ruhunu alan meleklerden söz edilmektedir (en-Nisa 4/97; el-En'âm 6/61).

Kur'ân-ı Kerîm'de İsrâfil adı geçmemekle birlikte, birçok ayette kıyametin kopması ve âhiret hayatının başlaması sırasında Sûr'a üfleme olayından (en-Neml 27/87) ve yeniden dirilişi haber veren bir çağrıcıdan (el-Kamer 54/6) bahsedilmektedir. Ancak hadislerde söz konusu duyuruyu yapacak olan İsrâfil meleğinin adı büyük melekler arasında sayılmıştır (Müslim, "Salâtü'l-müsâfirîn", 200).

Mukarrebûn Melekleri

Bu melekler illiyyûn veya kerrûbiyyûn melekleri de denilmektedir. Bunlar Kur'ân'da ulûhiyet makamına en yakın melekler olarak zikredilirler (en-Nisa 4/172). Bu meleklerin Allah Teâlâ'nın huzurunda bulundukları, O'na sürekli olarak ibadet ettikleri ve gece gündüz O'nu yücelttikleri kaydedilmektedir. Arşı taşıyan ve onun çevresinde bulunan melekler de bu gruba girer (ez-Zümer 39/75; el-Mü'min 40/7).

Hafaza ve Kirâmen Kâtibîn Melekleri

Bu melekler insanları koruyan ve onların iyi ve kötü fiillerini kaydeden meleklerdir. Kur'ân'da bu melekler; koruyanlar, izleyenler, yazıcı elçiler, karşı karşıya olan iki melek, gözetleyip yazmaya hazır olanlar ve değerli yazıcılar şeklinde çeşitli ifadelerle nitelenmektedirler (bk. ez-Zuhruf 43/80; er-Ra'd 13/10-11; Kâf 50/18; el-En'âm 6/61).

Cennet ve Cehennemde Görevli Melekler

Kur'ân-ı Kerîm'de Cennet'te ve Cehennemde görevli olan bazı meleklerin bulunduğu bildirilmektedir. Bunlardan Cennet'te bulunanlar, müminleri "İşte bu size vaat edilmiş olan mutlu gününüzdür" (el-Enbiyâ 21/103) hitabıyla karşılayacaklar, müminler, bölük bölük Cennet'e sevk edilip kapılar kendilerine açıldığında ise onlara şöyle diyeceklerdir:

"Selâm size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere girin buraya" (ez-Zümer 39/73).

Ayrıca bu meleklerin, Adn cennetlerine, babalarından, eşlerinden ve çocuklarından iyi olanlarla beraber girecek kimselerin yanına her kapıdan vararak, "Sabrınıza karşılık size selâm olsun! Dünya yurdunun sonu ne güzeldir!" diyecekleri de haber verilmektedir (er-Ra'd/13-23-24).

İnkâr edenlerin ise bölük bölük Cehennem'e sürüklenecekleri, kapıların onlar için açılacağı ve Cehennem bekçilerinin onlara, "Size, içinizden Rabbinizin ayetlerini okuyan ve bugüne kavuşacağınızı haber veren peygamberler gelmedi mi?" (ez-Zümer 39/71) diye soracakları

bildirilmektedir. Ayrıca ayetlerde Cehennem'in başında iri gövdeli, sert tabiatlı, Allah'ın buyruklarına karşı gelmeyen ve sadece kendilerine emredilen işleri yapan meleklerin bulunacağı da ifade edilmektedir (et-Tahrîm 66/6).

Hârût-Mârût

Kur'an'da adı geçen bu iki meleğin Bâbil halkını imtihan etmek ve onları sihir konusunda bilinçlendirmek için gönderildiği belirtilmektedir. Geldikleri toplumu inançsızlığa karşı uyarma görevi bulunan bu meleklerin günahkâr olarak nitelendirilmesi doğru değildir. Her şeyden önce İslam inancında melekler günah işlemekten uzak varlıklardır.

“Süleyman'ın hükümrânlığı hakkında şeytanların (ve şeytan tıynetli insanların) uydurdukları yalanların ardına düştüler. Oysa Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedir. Fakat şeytanlar, insanlara sihrî ve (özellikle de) Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen (sihrî) öğretmek suretiyle küfre girdiler. Hâlbuki o iki melek “Biz ancak imtihan için gönderilmiş birer meleğiz. (Sihri caiz görüp de) sakın küfre girme” demedikçe, kimseye (sihir) öğretmiyorlardı. Böylece (insanlar) onlardan kişi ile karısını birbirinden ayıracakları sihrî öğreniyorlardı. Hâlbuki onlar Allah'ın izni olmadıkça o sihirle hiç kimseye zarar veremezlerdi. (Onlar böyle yaparak) kendilerine zarar veren, fayda getirmeyen şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun, onu satın alanın âhirette bir nasibi olmadığını biliyorlardı. Kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bilselerdi!” (el-Bakara 2/103).

Yukarıdaki ayet dışında Hârût ve Mârût melekleri hakkında Kur'an'da ve hadis herhangi bir kitaplarında bilgi yoktur. Bu melekler hakkında Yahûdiler arasında yaygın olarak anlatılan hikâyelerin İslam inancıyla uyuşması ise söz konusu değildir. Bu hikâyelerde Hârût ve Mârût işledikleri günah yüzünden gökyüzüne dönmelerine izin verilmeyen varlıklar olarak anlatılmaktadır. Tefsirlerde ise genel olarak bu meleklerin, insanları sihirbazların sihrinden korumak ve onların tuzaklarını etkisiz kılmak için insanlara sihrin içyüzünü öğretmek amacıyla gönderilen iki melek olduğu kaydedilir. Buradan hareketle meleklerin masumiyeti kelâmcılar arasında da tartışma konusu olmuş, Mu'tezile ve Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğunluğu onların günah işlemedikleri yönünde görüş belirtmişlerdir.

Münker-Nekîr

Bu melekler, kabirde sorgu işi ile görevli olan meleklerdir. Bu meleklerin adı hadislerde geçmektedir. Burada, ölü defnedildiğinde Münker ve Nekîr adları verilen siyah tenli, mavi gözlü iki meleğin ona geldiği, bazı sorular sorduğu ve verdiği cevaplara göre kabirini genişlettiği ya da daralttığı belirtilmektedir. (Tirmizî, “Cenâiz”, 70)

Meleklerin Üstünlüğü

İslam inanç esaslarını ele alan akâid kitaplarında, meleklerin mi yoksa peygamberlerin mi daha üstün olduğu konusu (tafdîl) tartışılmıştır. Bu husus, itikadî ilgilendiren temel bir mesele olmamakla beraber, varlıklar arası hiyerarşi ve insana verilen değer açısından önemlidir. Bu konuda ortaya atılan görüşler, büyük ölçüde konuyla ilgili olan nasların yorumlanmasından kaynaklandığı için itikâdî açıdan bir bağlayıcılık taşımamaktadır. Mu'tezile

mezhebinin çoğunluğu, meleklerin Allah’a yakın olmaları ve nefsin isteklerinden yoksun bulunmaları nedeniyle peygamberlerden ve diğer insanlardan üstün olduğunu savunmuştur. İslâm filozofları ile bazı Eş’arî ve Mu’tezilî kelâmcılar da bu görüştedirler.

Buna karşılık Ehl-i sünnet ve Şîâ âlimlerinin çoğu, peygamberlerin, bir kısmı ise müminlerin, meleklerden üstün olduğu görüşündedirler. Bu kişiler, peygamberlerin ve insanların diğer varlıklar içindeki yüksek konumuna dair çok sayıda ayetin bulunduğunu ve burada meleklerle öğretilmeyen bazı bilgilerin Hz. Âdem’e verildiğinden bahsedildiğini, ayrıca bir ayette meleklerin insana secde etmelerinin istendiğini delil getirmektedirler. Ayrıca bu âlimler, insanın tabiatında bulunan menfî eğilimlere rağmen, iradesini kullanarak ibadetlere ve iyiliklere yönelme kapasitesini geliştirdiğinin altını çizmişlerdir.

SIRA SİZDE

3

Meleklerin Allah-insan-tabiat ilişkisi konusunda ne gibi görevler üstlendiklerini belirtiniz.

DİĞER GÖRÜNMEYEN VARLIKLAR

Allah tarafından melekler dışında, duyu organlarıyla algılanmayan başka latîf varlıkların bulunduğu Kur’ân’da bildirilmektedir. Cinlerden ve şeytanlardan oluşan bu zümre, meleklerden farklı olarak süflî bir yapıda yaratılmışlardır. Yani onlar melekler gibi sadece iyiliği temsil etme yeteneğinden yoksundurlar. Bunlardan cinler iradelerini, hem iyilik hem de kötülük yönünde kullanabilirken şeytanlar ise kötülüğün temsilcisi olmuşlardır.

Cinler

Sözlükte “örtme, gizleme” manasına gelen “cenne” fiilinden türeyen cin kelimesi, duyularla idrak edilemeyen ve insanlar gibi ilahî emirlere uymakla yükümlü tutulan varlık türünün adıdır. Kur’ân-ı Kerîm’de cinlerin Allah’a itaat eden melekler ile O’na isyan eden şeytanlardan ayrı bir statüde bulundukları beyan edilmektedir. Cinler de aynen diğer gaybî varlıklar gibi varlıkları vahiy yoluyla ispatlanan varlıklardan olup onları inkâr etmek küfre girmeye sebep olur.

Kur’ân-ı Kerîm’de genel olarak cinlerle ilgili şu bilgiler verilmektedir. Buna göre cinler de insanlar gibi Allah’a kulluk etmeleri için yaratılmıştır. Cinlere de peygamber gönderilmiş, bir kısmı iman etmiş, bir kısmı kâfir olarak kalmıştır. Son Peygamber olan Hz. Muhammed, insanlara olduğu gibi cinlere de Allah’tan aldığı emirleri iletmiştir. Cinler insanlara nispetle daha üstün bir güce sahiptirler. Meselâ kısa sürede uzun mesafeleri katedebilir, insanlarca görülmedikleri halde insanları görebilir, insanların bilmediği bazı hususları bilebilirler. Fakat geleceği (gayb) onlar da bilemezler. Cinler gökteki meleklerin konuşmalarından gizlice haber almak isterlerse de buna imkân verilmez. Cinler insanlarda olduğu gibi evlenip çoğalırlar, doğar, ölür, yer ve içerler. İblis de cinlerdendir ve onun insanların yanı sıra cinlerden de yardımcıları vardır. Bazı cinler, Hz. Süleyman’ın emrine girerek ordusunda hizmet görmüş, mabet, heykel, büyük çanak ve kazan gibi bazı nesnelerin yapımında insanlarla birlikte çalışmışlardır. Kur’ân’da el-Cin (72/1-28) adıyla müstakil bir sure bulunmakta ve burada cinlerin kendi aralarında yaptıkları konuşmaların Peygambere vahyolunduğu bildirilmektedir.

Hadislerde de cinlerle ilgili bazı bilgiler bulunmaktadır. Burada, her insanın yanında bir cin bulunduğu, bunların müminlere vesvese vermeye çalışırken, Kur'an okunan yerde bu etkilerini kayb ettikleri bildirilmektedir. Ayrıca hadislerde Hz. Peygamberin cinlerle konuştuğu ifade edilmektedir. Bir rivayette Resûl-i Ekrem geceleyin bir grup cinle bir arada bulunmuş, onlara Kur'an okumuş, sabah olunca da durumu ashabına anlatmıştır (bk. Müsned, VI, 153, 168; Buhârî, "Menâkıbu'l-ensâr", 132, "Salât", 75)

Cin inancına eski toplumlarda da rastlanmaktadır. Kur'an-ı Kerîm kendinden önceki milletlerde var olan bu inancı düzelterek sınırlarını çizmiştir. İslâm öncesinde Araplar, cinleri, melek ve şeytanlarla birlikte yarı tanrısal özelliğe sahip bulunan varlıklar olarak kabul etmekte ve onların kötülüklerinden emin olmak için kurban kesip tapınmaktaydılar. İslâm dini bu anlayışı reddederek onların da insanlar gibi şuur ve irade sahibi, Allah'a karşı sorumluluğu olan varlıklar olduğunu, insanlar gibi Allah'a kulluk etmek için yaratıldıklarını, kendilerine elçiler gönderildiğini ve içlerinde inananların ve inanmayanların bulunduğunu haber vermektedir.

Ayet ve hadisleri incelediğimizde, cinlerin kendilerine özgü bir yapıya sahip bulundukları, çeşitli şekil ve bedenlere girebildikleri (temessül) anlaşılmaktadır. Kur'an-ı Kerîm'de cinlerin atası sayılan "cânn"ın ise karışık ve çok zehirleyici bir ateşten yaratıldığı beyan edilmektedir (er-Rahman 55/15). Hz. Âişe'den rivayet edilen bir hadiste, insanın çamurdan, meleklerin nurdan, cinlerin ise karışık ateşten yaratıldığı belirtilmektedir (Müslim, "Zühd" 10). Kur'an'da cinler hakkında kısa ve özet bilgiler verilmesine karşın bazı İslâm bilginleri onların mahiyeti konusunda birbirinden farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Gazzâlî, cinlerin gayr-i maddî cevherlerden oluştuğunu öne sürmüş, meleklerin, cinlerin ve şeytanların bu açıdan birbirlerine benzediklerini belirtmiştir. Eş'arîlerin çoğunluğuna göre ise; cinler, maddî cevherlerden oluşmakla birlikte, her şeye gücü yeten Allah onları duyarla algılanamayan bir yapıda yaratmıştır. İslâm filozofları ise cinleri, "cismanî olmayan cevherler" olarak kabul etmişlerdir.

İnsanların cinleri görüp göremeyecekleri hususu ise tartışmalıdır. Cinlerin insanlarla ilişkileri ve birbirlerine karşı etkileri hususunda da âlimler arasında görüş birliği yoktur. Kur'an'da cinlerle insanlar arasındaki ilişki, Hz. Süleyman kıssası dışında olumsuz bir biçimde anlatılmaktadır.

İslam âlimlerine göre cinler, uzun yaşadıkları ve meleklerden haber sızdırabildikleri için insanların bilemedikleri bazı hususlara vakıf olabilirler. Ayetlerde cinlerin, yeryüzünde kendilerine yakın gördükleri kişileri (kâhinler) aldatmak ve yönlendirmek için gökyüzünü dinleyip oradan bazı sözler kaptıkları haber verilmektedir. Ancak daha sonra onlara engel olmak için üzerlerine ateş şuleleri (şihâb) gönderildiği, üzerlerine yıldızlar atılarak taşlandıkları, böylece göğün şeytanlardan korunduğu bildirilmektedir (el-Cin 72/9).

Resûlullah cinlerin gökten aşırıdıkları sözlere kendilerinden eklemeler yaparak kâhinlere ulaştırdıklarını bildirmektedir. Bir rivayette, kâhinlerin gâipten haber vermelerinin hiçbir değerinin olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber kâhinlerin iddialarının bazen doğru çıktığının sorulması üzerine, bunun kulak hırsızlığı türünden, cinlerin yüzlerce yalanla beraber kâhinlere fısıldadığı sözlerden ibaret olduğunu söylemiştir (Buhari "Tıb" 46). İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu, cinlerin gökten haber aşırmasının, son peygamberin gönderilmesi ile birlikte sona erdiği görüşündedir.

Cinlerin insanlarla olan ilişkisi bakımından üzerinde durulması gereken hususlardan biri de; halk arasında “cin çarpması” olarak bilinen ve cinlerin insan bedenine girerek onu ruhen ya da bedenlen hasta etmesi şeklinde dile getirilen anlayıştır. Kur’ân-ı Kerîm’de konuyla ilgili olarak, “şeytan çarpması”, “cinlenme” ve “vesvese ve telkinle insanı etkileme” şeklinde ifadeler bulunmaktadır. Kur’an’da geçen bu türden ifadelerin büyük çoğunluğu, düşmanları tarafından Hz. Peygamber’e yöneltilen ithamlardır ya da bu ithamlara cevap vermek için zikredilmektedir. Bu dönemde yüksek makamlardan insanlara ulaşan bilgilerin (ilham) kaynağının cinler olduğuna inanan müşrikler, Kur’anın da kaynağının cinler olduğu düşünmüşlerdir. Bu nedenle onlar Peygamber’i cinlenmiş anlamına gelen “mecnun” şeklinde nitelemişlerdir. Kur’an, Hz. Muhammed’e indirilenlerin Allah’ın vahyi olduğunu açıkça beyan etmektedir.

Bütün bunlardan sonra cinlerin insanlarla maddî temas ve fiziksel zarar içeren bir ilişki türü dışında, ilham verme, haberdar etme, telkinde bulunma ve vesvese verme şeklinde bir etkileşimde bulundukları ileri sürülebilir. Bu açıdan halk içinde cinlerle insanların evlenmelerini mümkün gören anlayışı doğru görmek söz konusu değildir. Çünkü bu iki tür, farklı yapıya sahip ve farklı âlemlere ait varlıklardır.

Çağımızda cinlerin canlılığını ruhtan alan ve ezelde var edilen ışıklardan, ufolardan veya enerjiden yahut bazı hadislerde hastalıkların sebepleri olarak gösterilmeleri dikkate alınarak mikroplardan ibaret olduğu tarzında birtakım görüşler ileri sürülmüş ise de bunlar ilmî bakımdan temellendirilemeyen teorilerdir. Zira duyular ötesi bir varlık türü olmaları bakımından onlar hakkında sadece vahiy yoluyla bilgi alabiliriz.

SIRA SİZDE

4

Halk arasında cinlerle ilgili ne gibi yanlış anlayışlar bulunmaktadır. Bu anlayışları Kur’an’da ve hadislerde cinler hakkında yer alan bilgilerle karşılaştırdığınızda ne gibi sonuçlara ulaşabiliriz?

Şeytan

Dil bilginleri şeytan kelimesinin “yanmak, helâk olmak, aşırı derecede kızmak” anlamlarına gelen “şeyt” mastarından ya da “uzak olmak, muhalefet etmek” anlamlarına gelen “şatn” kökünden gelebileceği üzerinde durmaktadırlar. Hangisinden gelirse gelsin kelimenin olumsuz bir mana ihtiva ettiği açıktır. Birinci kökten geldiği takdirde şeytan, “ateşten yaratılmış, helâke uğramış, yüzü sararmış ve kanı çekilmiş varlık”, ikinci kökten türediği kabul edildiğinde ise “hayırdan ve rahmetten uzaklaştırılmış, şerde ileri giden, haddi aşan varlık” anlamına gelmektedir. Terim olarak ise şeytan; “ateşten yaratılan, insanları saptırmaya çalışan, azgın, kibirli ve gözle görülmeyen ruhanî varlık” şeklinde tanımlanmaktadır.

Kur’ân-ı Kerîm’de bu manada geçen İblis kelimesinden iki önemli olay etrafında bahsedilmektedir. Bunlardan ilki, Hz. Adem’in yaratılması sırasında meleklerin Allah’a secde etmesinin emredilmesi, ancak buna karşılık İblis adındaki varlığın kibirlenerek bu emre itaatsizlik etmesi ve bu sebeple Allah’ın rahmetinden kovulmasıdır. Diğeri ise İblis’in Cennet’te Adem ve Havva’yı kandırarak yasak meyveden yemelerini temin etmesi ve bunun üzerinde onların Cennet’ten kovularak yeryüzüne inmelerine sebep olmasıdır (bk. el-Bakara, 2/34-38; en-Nisâ, 4/118-120; el-A’râf 7/11-25).

Kur'an'da İblis'in mahiyeti hakkında fazla bilgi verilmemekle birlikte ateşten yaratıldığı vurgulanmaktadır. O, şeytan cinsinin ilk ferdi olarak Âdem'e secde etmeme nedeni sorulduğunda; ateşten yaratıldığını ve bu nedenle Âdem'den üstün olduğunu belirtmektedir (el-Hicr 15/32-35).

Kur'an'da İblis'in cinlerden olduğu belirtilmekle birlikte İslâm âlimleri bu konuda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir görüşte şeytanın başlangıçta melek iken Allah'ın emrine karşı gelmesi sonucu bu rütbeyi kaybettiği belirtilmektedir. Bir diğer görüşte ise onun cinlerin atası olduğu iddia edilmektedir. Bazı âlimler ise şeytanın melek ve cin dışında üçüncü bir tür ruhanî varlığı nitelediğini söylemekte, İblis'i ise bu türün ilk örneği olarak göstermektedirler.

İnsanoğluna, onu yüksek ve ruhanî bir seviyeye yükseltecek ulvî duygular yanında onu aşağıların aşağısına düşürecek türden süflî duygular da verilmiştir. Allah Teâlâ hayat sarkacının bu iki tarafına karşılık, insanları iyiye ve güzele yöneltmesi için melekleri, kötülüğe sevketmesi için ise şeytanları yaratmıştır. Şeytanın vazifesi insanda mevcut olan bu arzuları uyandırmaktır. Kur'an'da onun bu durumu şöylece haber verilmektedir:

(Şeytan) Dedi ki: "Senin izzetin adına andolsun, ben, onların tümünü mutlaka azdırıp kışkırtacağım. Ancak onlardan muhlis olan kulların hariç! (Allah), "İşte bu haktır ve ben hakkı söylerim" dedi. Andolsun, senden ve içlerinde sana tabi olacak olanlardan tümüyle cehennemi dolduracağım!" (Sâd, 38/81-85).

Buna karşılık insanın, tümüyle şeytanın aldatmasına terk edilmediği, ilâhî vahye gönül bağlayanların onu mağlûp edebilecekleri bildirilmektedir:

"Âdem, Rabbinden birkaç kelime telakki ederek tövbe etti. Allah da tövbesini kabul etti. Benden size ne zaman bir hidayet rehberi gelir de kim onun izinde giderse, onlara bir korku yoktur, onlar mahzun da olmazlar" buyurmaktadır" (el-Bakara 2/37).

Kur'an-ı Kerîm'de şeytan kelimesi bir yerde cinlere ve insanlara nispet edilmiştir (el-En'âm 4/112). Burada geçen "cin şeytanları" müminlerin yanında bulunarak onlara vesvese vermeye çalışan cinler; "insan şeytanları" ise insanlara vesvese veren, onlara küfür telkin eden, azgın ve aldatıcı kişilere işaret etmektedir. Bazı hadislerde, açık kaplara ve esneme sırasında insanın ağzına şeytanın girebileceği, bunun gibi onun insanın damarlarında gezinebileceği bildirilmektedir (Müslim, "Zühd" 56; Tirmizî, "Radâ" 17). Bu ifadelerden hareketle şeytanı, insan fıtratında mevcut olan kötülüğü emreden nefis-i emmâre olarak yorumlayanlar da olmuştur. Kur'an ve hadislerde yer alan bilgilerden, şeytanın dış âlemde varlığı bulunan bir yapıya sahip olduğu ve buradan insanları etkilemeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Hâlbuki nefis insanın içindedir ve ona dışarıdan telkinde bulunmak söz konusu olamaz.

Şeytan, Allah'ın huzurundan kovulduktan sonra, Cenâb-ı Hak'tan cezasının kıyamet gününe ertelenmesini istemiş, bu isteğinin kabul edilmesi üzerine Hz. Âdem'den itibaren insanları hak yoldan uzaklaştırmak için elinden geleni yapacağını belirtmiştir. Kur'an, şeytanın insanoğlunun apaçık bir düşmanı olduğunu ve bu durumun kıyamete kadar devam edeceğini bildirmektedir. Şeytan bu sürede insanı Allah'ın yolundan çevirmek için çaba harcayacaktır. Bu amaçla o, insanlara fark edemeyecekleri bir yönden yaklaşmakta, dört bir taraftan kuşatarak ona kötülükleri güzel göstermektedir. Ayrıca şeytan boş kuruntular ve yalancı vaatlerde insanı kandırarak Allah'ın

emirlerini çiğnetmeye çalışmakta, onu haram işlere teşvik etmekte, vesvese vermek, hile ve tuzaklar kurmak suretiyle insanları birbirine düşürmektedir. Kur'an onun vesvese ve tuzaklarından Allah'a sığınmayı tavsiye buyurmaktadır (bk. en-Nâs 114/1-6).

Şeytanın ilmihal kitapları ile vaaz ve nasihate dair eserlerde karşı durulmaz bir güç olarak tasvir edilmesi ise doğru değildir. Bu türden bir anlayış insanları cebir ve ümitsizliğe iteceği için yanlıştır. Halbuki Kur'an'da onun tuzaklarının zayıf olduğu ve insanlar üzerinde bir yaptırım gücünün bulunmadığı bildirilmektedir (en-Nisa 4/76).

SIRA SİZDE

5

Şeytana tapmak olarak bilinen satanizm hakkında kısaca bilgi veriniz.

Özet

Meleklerle İman

İslam dininin iman esaslarından biri de meleklerle imandır. Melekler, Allah tarafından nurdan yaratılan, zor işlere güç yetirebilme özelliğine sahip bulunan, ancak iyi nitelikte işler yapabilen, erkeklik ve dişilik vasıfları bulunmayan ve Allah'a itaatten asla ayrılmayan nûrânî varlıklardır. Meleklerle iman aynı zamanda cin ve şeytan gibi diğer duyu ötesi varlıkların olduğunu da kabul etmeyi gerektirir. Tüm bu gaybî varlıklar hakkındaki tek bilgi kaynağımız ise vahiydir. Bunun gibi insan aklı, duyular ötesi bir varlık alanının bulunmasını imkânsız göremez.

Meleklerin Özellikleri ve Görevleri

Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde meleklerin özellikleri ve görevleri hakkında bilgiler verilmektedir. Melekler nurdan yaratılmış olup, erkeklik ve dişilik özellikleri yoktur. Yorulma, usanma vb. bedensel özelliklerden arınmışlardır. Melekler; Allah'a isyan etmeyen, kendilerine verilen görevleri eksiksiz yapan ve asla günah işlemeyen varlıklardır. Melekler son derece güçlü ve üstün özelliklere sahip olup, Allah'ın emir ve izni ile çeşitli şekillerde girebilmektedirler. Melekler diğer varlıklar gibi gaybî bilemezler.

Âyet ve hadisler ışığında meleklerin ulûhiyetle ilgili görevleri yanında insanlarla ve tabiatla ilgili görevlerinin de olduğu anlaşılmaktadır. Onlar Allah'ı hamd ile yüceltirken, Peygamber'e salat ve selam getirirler. Melekler, müminler için âhirette şefaate, insanlar için ise hayır duada bulunurlar. İnsanları iyi işlere sevk etmek, onları korumak amacıyla takip etmek de görevleri içindedir. Melekler peygamberlere vahiy getirerek ulûhiyet makamı ile insan arasında bağ kurarlar. Bunun gibi peygamberlere ve müminlere maddî ve manevî destek olurlar. İnsanların yaptıklarını kaydeden, tabiatta ilâhî kanunların icrasıyla meşgul olan melekler de vardır. Ayrıca melekler ilâhî cezaları yerine getirmede de etkin olup, Cennet ve cehennemde görevli olanları da vardır.

Meleklerin Türleri

Kur'an-ı Kerim'de meleklerin türlerini ve sayılarını ancak Allah'ın bildiği belirtilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde bazı meleklerin adı zikredilmektedir. Bunlardan dört büyük meleğin adı, Cebrâîl, Mikâîl, Azrâîl ve İsrâîl'dir. Cebrail vahiy meleğinin, Mikâîl, tabiat olaylarıyla görevli olan meleğinin, Azrâîl eceli gelenlerin ruhunu kabzedenden meleğinin, İsrâîl ise

kıyametin kopması sırasında sūra üfleme olayından sorumlu olan meleğin adıdır. Bunların dışında Kur’anda belirtilen mukarrebûn melekleri Allah’ın huzurunda bulunurlar ve O’na sürekli olarak ibadet ederler. Hafaza ve kirâmen kâtibîn melekleri, insanları koruyan ve onların iyi ve kötü fiillerini kaydeden meleklerdir. Ayetlerde cennet ve cehennemin bekçiliğini yapan meleklerden de bahsedilmektedir. Kur’anda adı geçen Hârût ve Mârût, insanları sihir konusunda bilinçlendirmek için yeryüzüne indirilen iki melektir. Münker ve Nekîr ise hadislerde belirtilen ve kabirde sorgu ile görevli olan meleklerdir.

Diğer Görülemeyen Varlıklar

Kur’ân-ı Kerim’de melekler dışında mevcudiyetinden söz edilen latif varlıklar, cinler ve şeytanlardır. Cinler ve şeytanlar, görevleri ve yaratılış amaçları bakımından meleklerden oldukça farklıdır. Ateşten yaratılan cinler, insanlar gibi ilahi emirlere uymakla yükümlüdürler. Ancak onlar insanlara nispetle daha üstün bir güce sahiptirler. İnsanlarda olduğu gibi evlenme, çoğalma, doğma, ölme, yeme ve içme özelliğine sahiptirler. Ayet ve hadisleri incelediğimizde, cinlerin kendilerine özgü bir yapıya sahip bulundukları, çeşitli şekil ve bedenlere girebildikleri (temessül) anlaşılmaktadır. İnsanların cinleri görüp göremeyecekleri hususu ile onların insanlarla olan konusunda tartışmalar vardır. Ancak hadislerde cinlerin müminlere vesvese vermeye çalıştıkları bildirilmektedir.

Kur’an’da adı geçen şeytan, Allah’a karşı geldiği için O’nun huzurundan kovulan bunun üzerine insanları saptırmak için elinden geleceğini yapacağını söyleyen ve bunun için türlü hile ve tuzaklar kuran ruhani varlığın adıdır. Ateşten yaratılan şeytan, azgın ve kibirli yapısıyla cennete giden yolda insanoğlunun ezeli düşmanıdır. O, insanı kötülüğe yöneltmek için türlü yöntemler denemekte, insanlara fark edemeyecekleri yönlerden yaklaşmakta, boş kuruntularla ve yalancı vaatlerde kandırmaya çalışmaktadır. Kur’an onun vesvese ve tuzaklarından Allah’a sığınmayı tavsiye buyurmaktadır.

Kendimizi Sınayalım

1. Adı Kur’an’da geçmemekle birlikte görevlerinden bahsedilen iki melek aşağıdakilerin hangisinde **birlikte** ve **doğru** verilmiştir?
 - a. Azrâil-Mikail
 - b. Cebrâil-İsrâfil
 - c. Azrâil-İsrâfil
 - d. Mikail-Cebrâil
 - e. Azrâil-Cebrâil
2. Aşağıdakilerden hangisi meleklerin görevlerinden biri **değildir**?
 - a. Müminleri desteklemek, kâfirlerin kalbine korku salmak
 - b. Tabiatın sevk ve idaresi ile meşgul olmak
 - c. Peygamberlere vahiy getirmek

- d. İlahi kanunları icra etmek
- e. Gaybı bilmek için çaba sarf etmek
3. Aşağıdakilerden hangisinde, meleklerin ve cinlerin **ortak** özellikleri doğru verilmiştir?
- a. Her ikisi de ateşten yaratılmıştır.
- b. Farklı şekillere girebilirler.
- c. Her ikisinin de iradeleri vardır.
- d. İradelerini iyilik ve kötülük istikametinde kullanabilirler.
- e. Cinler gaybı bilirler ancak melekler bilemezler.
4. Şeytan ile ilgili hakkında aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?
- a. Hile ve tuzakları çok güçlüdür ve asla karşı konulamaz
- b. İnsanı çeşitli yönlerden yaklaşıp aldatmaya çalışır.
- c. İnsana vesvese vererek tuzağına düşürmek ister.
- d. Ateşten yaratıldığı için insana üstünlük iddia etmiştir.
- e. İnsanın apaçık bir düşmanıdır.
5. Aşağıdaki meleklerden hangisinin görevi **sadece** ulûhiyetle ilgilidir?
- a. Hafaza
- b. Azrail
- c. Mikail
- d. Mukarrebûn
- e. Kirâmen Kâtibîn

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. c Yanıtınız doğru değilse, “Meleklerin Türleri” bölümünü yeniden okuyunuz.
2. e Yanıtınız doğru değilse, “Meleklerin Görevleri” bölümünü yeniden okuyunuz.
3. b Yanıtınız doğru değilse, “Meleklerin Özellikleri ve Cinler” bölümlerini yeniden okuyunuz.
4. a Yanıtınız doğru değilse, “Şeytan ” bölümünü yeniden okuyunuz.
5. d Yanıtınız doğru değilse, “ Meleklerin Türleri” bölümünü yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Meleklerin varlığına inanmak psikolojik açıdan çeşitli faydalar sağlar. Sürekli olarak yanında koruyucu meleklerin bulunduğunu idrak eden insan kendini güvende hisseder. Ayrıca yaptığı iyiliklerin ve kötülüklerin yazıldığını bilen insan davranışlarına dikkat eder. Yaptığı her iyi davranışın insanlar takdir etmese bile Allah tarafından görüldüğünün farkında olur, rahatlar. Bunun gibi yalnız başına bile kötülükten uzak durur. Ayrıca meleklerin varlığı insana evrende yalnız olmadığını hissettirir. Bunun gibi melekleri düşünmek insanda güzel duyguları çağırır.

Sıra Sizde 2

Diğer ilahî dinlerde de İslamî anlatımlara birebir benzemese de melek inancı vardır. Bütün Yahudi mezhepleri meleklerin varlığını kabul etmektedir. Ancak Yahudilikte başka kültürlerin de etkisiyle iyi melek-kötü melek ayrımı vardır. Yahudi inancında, ateş, rüzgâr, bulut gibi tabiat olaylarından, mevsimlerden ve yılın her bir gününden sorumlu meleklerin olduğu düşünülür. Büyük melekler olarak Uriel, Raguel, Rafael, Mihael, Gabriel, Sariel ve Jeremiel'in adı geçer. Yahudi inancına göre melekler ateşten yaratılmış varlıklardır. Büyük çoğunluk meleklerin insanlardan üstün olduğunu kabul eder. Meleklerin yarı iradelerinin bulunduğu söylenmekle birlikte geleceği bilmedikleri kabul edilir. Yahudiler içinde meleklerle cinsiyet verenler de vardır. Hristiyanlık'taki melek inancı da büyük oranda Yahudiliğe benzemektedir. Onlar da iyi melek kötü melek ayrımı yaparlar. İyi melekler Allah'ın huzurundan yeryüzüne inmezler. Melekler arasında bir sınıflandırma vardır. Başmelek Mikael'in yanında cehennem meleği ve tabiat olaylarını yöneten melekler bulunur. Hristiyanlıkta meleklerin ateş ve dumandan yaratıldığı belirtilmekte varlıklar içinde ilk yaratılanın melekler olduğu söylenmektedir. İncillerde melekler sürekli olarak bazı bedenlere bürünürlerse de meleklerin insanlara benzer bir bedeninin olmadığı kabul edilir. Bazı istisnalar hariç meleklerin cinsiyetinin olmadığına inanılır.

Sıra Sizde 3

Melekler, Allah-insan-tabiat iletişiminde önemli görevler üstlenen varlıklardır. Onlar, Allah'ın insanlarla iletişimi konusunda bir tür elçilik vazifesi görürler. Allah'tan aldıkları mesajları insanlara iletirler. Tabiat olaylarının icrasıyla görevli melekler vardır. Eceli gelen insanların ruhunu kabzetmekle görevli olan melek böylece insanın âhiret hayatının başlamasına sebep olur. Melekler sürekli olarak insanı koruyarak ve onun yanında bulunarak insanın Allah'ın kontrolünde olduğunu gösterirler.

Sıra Sizde 4

Kelime olarak şeytana tapınma anlamına gelen satanizm, ilk olarak Ortaçağ Avrupa'sında Hristiyanlığa karşı bir tepki olarak başlamıştır. Ancak sonraları bütün dinlere ve kutsal değerlere karşı bir başkaldırıyı temsil eder hale gelmiştir. Satanizm; Şeytanın en önemli özelliği olan muhalefet ve başkaldırıyı esas alır. Günümüzde Avrupa'da ve Amerika'da yaygın olan bu hareket maneviyattan uzak olan gençleri etkisi altına almaya devam etmektedir.

Sıra Sizde 5

Halk arasında “cin çarpması” denilen anlayışın cinlerle ilgili yanlış bir düşünceden kaynaklandığı görülmektedir. Kur’an’da bulunan ayetlerde cinlerin insana zarar verebileceği bildirilmekle birlikte bunun daha çok vesvese vermek ya da manevî açıdan etkilemek türünden gerçekleşebileceği vurgulanmaktadır. Bunun dışında halk arasında cinlerle evlenmek hatta onlardan çocuk sahibi olmak ya da onları etkisi altına girmek türünden iddialara da rastlanmaktadır. Bu inanışlar cincilik adı verilen bir sektörü de doğurmuştur. Bunun gibi halk arasında cinlerle görüştüğünü, konuştuğunu söyleyenler de bulunmaktadır. Bu türden anlayışları dinin ana kaynaklarına uygun olduğunu söylemek mümkün değildir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Atay, H. (1992), **İslam İnanç Esasları**, Ankara 1992.
- Ateş, A. O. (1995) **Kur’an ve Hadislere Göre Şeytan**, İstanbul 1995.
- Ateş, S. (2002). **İnsan ve İnsanüstü Varlıklar: Ruh, Melek, Cin, İnsan**. İstanbul.
- Cebeci, L. (1989). **Kur'an-ı Kerim'e Göre Melekler**. Kayseri.
- Çolak, A (2000). **Kur’ân ve Hadislere Göre Melek Kavramı**. Ankara.
- Erbaş, A (1998). **Melekler Âlemi: İlahi Dinlerde Melek İnancı**. İstanbul.
- Topaloğlu, B – Yavuz, Y. Ş. – Çelebi, İ. (1998), **İslam İnanç Esasları**, İstanbul.
- Topaloğlu, B. - Çelebi, İ (2010) **Kelâm Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 2010.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, “Melek” maddesi.

5

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- İnanç esasları içinde kutsal kitaplara inanmanın yerini açıklayabilecek,
- Vahiy kavramını tanımlayabilecek,
- Tevrât, Zebûr ve İncîl'in özelliklerini açıklayabilecek,
- Kur'ân-ı Kerîm'in niteliklerini ve diğer kutsal metinlerden farklarını gösterebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- İlâhî Kitap-Suhuf
- Vahiy
- Tevrât
- Zebûr
- İncîl
- Kur'ân-ı Kerîm

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nin Âmentü, Kur'an ve Nübüvvet maddelerini okuyunuz.
- Bekir Topaloğlu, Yusuf Şevki Yavuz ve İlyas Çelebi'nin İslâm'da İnanç Esasları adlı eserin İlâhî Kitaplar bölümünü okuyunuz.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi'nin yayımladığı İlmihal I: İman ve İbadetler adlı eserin Akaid bölümünün Kitaplara İman başlığını okuyunuz.

Kutsal Kitap İnancı

GİRİŞ

Kitaplara imanı, Allah Taâlâ tarafından bazı peygamberlere kitaplar vahyolunduğuna ve bu kitaplarda bulunan şeylerin hepsinin doğru ve hak olduğuna inanmak veya Allah'ın peygamberlere inanç, ibadet, ahlâkın yanı sıra birey ve toplumla ilgili hükümler içeren metinler vahyettiğine kesin olarak iman etmek diye tanımlamak mümkündür.

Kur'ân-ı Kerîm'de "(O takva sahipleri ki) onlar sana indirilene de, senden evvel indirilenlere de inanırlar" (el-Bakara 2/4),

"İnsanlar bir tek ümmetti (kimi iman etmek kimi küfre sapmak suretiyle ihtilafa düştüler). Allah, (rahmetinin) müjdeciler(i, azabının) haberciler(i) olmak üzere (onlara) peygamberler gönderdi ve beraberlerinde -insanların ihtilâfa düştükleri şeyler hakkında aralarında hüküm vermek için- hak kitaplar da indirdi" (el-Bakara 2/213),

"(Habibim) onlar seni yalanlarsa, senden evvelki o apaçık mucizeleri, sahifeleri ve nûr verici kitapları getiren peygamberleri de yalanlamış olurlar" (Âl-i İmrân 3/184) ve

"Ey iman edenler, Allah'a, O'nun peygamberine ve gerek o peygamberine âyet âyet indirdiği kitaba, gerek daha evvel indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini, âhiret gününü inkâr ederek kâfir olursa o, muhakkak ki (doğru yoldan) uzak bir sapıklıkla sapıp gitmiştir" (en-Nisâ 4/136) meâlindeki âyetlerde Allah'ın peygamberlerine vahyettiği kutsal kitaplara iman dile getirilmektedir.

Allah'ın peygamberlerine indirdiği ilâhî kitaplara inanmadıkça insanlar mü'min olarak nitelenemez. Kur'an'da ayrıca Allah'a, meleklerine, âhiret gününe ve peygamberlerinin yanı sıra kitaplarına da inanmak başta peygamberler olmak üzere bütün insanlara emredilmiştir. Aslında peygamberler aracılığıyla insanlara gönderilen ilâhî kitaplara iman etmek öncelikle peygamberlere inanmanın bir gerekliliği ve sonucudur. Peygamberlere iman etmek bir anlamda onların Allah'tan vahiy aldıklarını ve bu vahiylerin Allah tarafından indirilen suhuf veya kitaplarda mevcut olduğunu tasdik etmektedir

Buna göre ilâhî kitaplara inanmak peygamberlere imanı tamamlayan bir mahiyete sahip bulunmaktadır. Dolayısıyla ihtiva ettikleri âyetler arasında ayırım yapmadan ilk suhufa, Hz. İbrahim'e ve Hz. Musa'ya verilen suhufa, Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an'a iman etmek gerekir (el-Bakara 2/85; Âl-i İmrân 3/3-4; en-Nisâ 4/163; en-Necm 53/36-37; el-Hadîd 57/26-27; el-A'lâ

87/18-19). Fakat söz konusu ilâhî kitaplardan/metinlerden Hz. İbrahim ve Musa'nın sayfeleri gibi bazıları tamamen kaybolmuştur. Bazıları Tevrat, Zebur ve İncil gibi vahyedildikleri orijinal hallerini koruyamamışlardır. Hz. Muhammed'e vahyolunan Kur'an-ı Kerim, Allah'ın vahyettiği haliyle orijinalliğini korumuş, hiçbir bozukluğa uğramadan günümüze kadar gelmiştir. Biz bozulmuş ve değiştirilmiş (tahrif ve tebdil edilmiş) olan kitapların şu andaki şekillerine değil, Allah'tan gelen ve bozulmamış olan ilk şekillerine inanıyoruz.

Nitekim iman esaslarının sıralandığı meşhur Cibrîl hadisi başta olmak üzere bazı hadislerde de Hz. Peygamber kendisine indirilen Kur'an'a ve önceki peygamberlere indirilen ilâhî kitaplara iman etmek gerektiğini bildirmiştir (Buhârî, "İman", 37; Müslim, "İman", 5; Tirmizî, "Fiten", 63). Öte yandan insanlara Allah'ın rızasına uygun olarak kulluk görevlerini yerine getirebilmeleri ve dünya ve âhirette mutlu olabilmelerini sağlamak üzere gönderilen peygamberlerin ölümünden sonra insanların rehberlik için başvuracakları ilâhî kitabın bulunması ve ona iman edilmesi aklın da kabul edeceği bir şeydir. İlâhî kitaplara iman "Allah'ın insanlar için faydalı bilgiler ve hükümler ihtiva eden kitaplar indirdiğini tasdik etmek" diye de tanımlanmaktadır.

İman esasları içinde kitaplara imanı daha iyi açıklayabilmek için Bekir Topaloğlu, Yusuf Şevki Yavuz ve İlyas Çelebi'nin İslâm'da İnanç Esasları adlı kitabının İlâhî Kitaplar bölümünü okuyunuz.

İman esasları içinde kitaplara imanın yerini değerlendiriniz.

VAHİY

Allah'ın kendi iradesini çeşitli yollarla seçmiş olduğu peygamberlere bildirmesine vahiy denilmektedir. Tanrı'dan insana yönlendirilmiş olan bu ilişki aşkın/ilâhî bir mahiyete sahiptir. Metafizik âlemden fizik dünyaya bilgi akışını sağlayan bu iletişimin mahiyeti, zamanı ve şekli tamamen Allah'ın iradesiyle belirlenmiştir. Kur'an'da vahiy olayını dile getiren değişik fiiller ve ifade tarzları kullanılır. Ancak bir tecrübe olarak vahyin mahiyetiyle ilgili bilgilere rastlanmamaktadır. Bu durum nübüvvetin vâkıf olunamayan sırlarındandır. Fakat Allah'ın mesajını peygamberlerine hangi şekillerde ulaştırdığına dair bir takım bilgiler mevcuttur.

Kur'an'da ilâhî bilginin peygamberlere aktarılmasını ifade eden temel fiil "fısıldamak, telkin etmek, süratli bir şekilde işaret etmek, yazı yazmak, ilham etmek" anlamlarına gelen "vahy"dir.

Vahyi terim olarak, Allah'ın, peygamberlerine dilediği bilgileri doğrudan veya bir vasıta ile kendisinden geldiğine şüphe edilmeyecek şekilde ve alışılmamış bir tarzda gizlice bildirmesi diye tanımlamak mümkündür.

İlâhî Hitabın Şekilleri

Şûrâ sûresinin "Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur veya bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini bildirir" (eş-Şûrâ 42/51) meâlindeki âyetinde Allah-peygamber diyalogunun farklı şekillerde gerçekleştiği ifade edilmektedir.

Doğrudan vahyetme

Vahyin bu şekli herhangi bir vasıta olmadan ilham, mananın kalbe aktarılması veya rüyâ yoluyla gerçekleşir. Musa'nın annesine (Tâhâ 20/37-38), ayrıca İbrahim'e de İsmail'i kurban etmesi (es-Sâffât 37/102) için yapılan vahiy rüyâ ile olmuştur. Müfessirler vahyin bu şeklinin peygamber olmayanlar için de gerçekleştiğini belirtmişler, Musa'nın annesi peygamber olmadığına göre onun için söz konusu olan vahyin peygamberlerinki ile aynı türden olamayacağını belirtmişlerdir. Peygamber, vahyin kalbine Allah tarafından bırakıldığından şüphe etmeyecek şekilde kesin bir bilgiye sahip olur. Peygamberler dışındaki insanlara vâki olan ilham ise kesin bilgi kaynağı sayılmaz.

Rüyâ Kur'an'da doğrudan bir vahiy şekli olarak takdim edilmemekle birlikte Hz. İbrâhim'e oğlunu kurban etmesi yönündeki emrin rüyâda verilmesi (es-Sâffât 37/102-105) ve Hz. Âişe'den rivayet edilen: "Resûlullah'a gelen vahiy, uykuda rüyay-ı salihâ (sadıka) şeklinde başlamıştı, gördüğü her rüyâ sabah aydınlığı gibi açık seçik gerçekleşirdi" (Buhârî, "Bed'ü'l-Vahiy", 3) şeklindeki hadisten hareketle rüyânın da bir çeşit vahiy olduğu kabul edilmiştir.

Perde Arkasından Konuşmak

Bu hitap şeklinde Allah, peygambere perde arkasından konuşur. Bu da ilâhî kelâmın belirli bir cisimde (meselâ ağaçta) yaratılması suretiyle gerçekleşir. Allah'ın perde arkasından konuşmasının anlamı, görülemeyeceği şekilde konuşması demektir. Aslında engel kalkmış olsa bile yine Allah'ı görmek mümkün olmayacaktır. Hz. Musa'ya Tur dağında yapılan vahiy (Meryem 19/52) bu türdendir.

Elçi İle Vahiy

Allah'ın peygamberlere hitabının üçüncü şeklinde vahye Cebrail isimli melek aracılık etmektedir. Cebrail ya bir insan suretinde ya da aslî şekliyle ilâhî mesajı ulaştırır. Hz. Peygamber: "Bazan melek bana adam şeklinde görünür, benimle konuşur ve ben de söylediğini iyice bellemiş olurum" (Buhârî, "Bed'ü'l-Vahiy" 3) buyurarak vahyin bu türüne açıklık kazandırmıştır. Vahye meleğin aracılık yapması ulûhiyet âlemi ile insanî tabiatın birbirine benzememesi sebebiyle aralarında doğrudan bir ilişkinin kurulamaması şeklinde izah edilmiştir. Vahyin gelişi çoğunlukla bu şekilde gerçekleşmiştir. Sonra peygamberler vasıtasıyla diğer insanlara yapılan tebliğ ve telkinlerin de bu kısma dâhil olduğu ifade edilmiştir.

Vahyin Mahiyeti

Kur'an'da vahyin mahiyetine dair herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Onun mahiyeti Allah ile peygamberleri arasında nübüvvetin bir sırrı olarak kalmıştır. Buna rağmen İslâm âlimleri bu konuyu tartışmaktan, görüş beyan etmekten de geri duramamışlardır. Vahyin lafız ve mânadan ibaret olduğu, Cebrâil'in onu Lehv-i Mahfûz'dan bu şekilde alıp indirdiği ifade edilmiştir. Cebrâil'in sadece mânaları indirdiği, Peygamberimizin de onları anlayıp, bilip Arapça ifade ettiği kanaatine de varanlar olmuş ve "Onu, er-Rûh-u'l-

Emîn indirdi. Senin kalbine, uyarıcılardan olman için” (eş-Şu‘arâ 26/193-194) âyetini de delil göstermişlerdir. Bir diğer görüş de, Cebraîl’e sadece mânânın ilkâ edildiği, onun da bu mânaları Arapça ifade ettiği ve böylece indirdiği şeklindedir.

Öte yandan vahyin lafzıyla olduğu gibi korunmasının önemi ve gerekliliği Kur’an’da da vurgulanmıştır. Hz. Peygamber, vahyi alırken onun kelime ve cümlelerini olduğu gibi ezberlemenin ve korumanın son derece gerekli olduğunu gayet iyi biliyordu. Nitekim bu husustaki telâş “Onu çabucak tekrarlamak için dilini hareket ettirme. Onu (senin kalbinde) toplamak ve (sana) okutmak bize düşer. Sana Kur’an’ı okuduğumuz zaman okunuşunu takip et” (el-Kıyâme 75/16-18) âyetleriyle uyarılmış ve rahatlatılmıştır.

Kur’an’da vahyin mahiyetine dair ifadelere rastlanmamakla birlikte, vahyin gerek peygambere ulaştırılmasında gerekse peygamber tarafından hiç bir değişikliğe uğratılmadan insanlara ulaştırılmasında son derece hassas davranıldığı görülmektedir. Hz. Peygamber Kur’an’ı lafız ve mâna olarak telakkî etmiş ve böylece tebliğ etmiştir. Kur’an’ın vahyinde lafız ve mâna ayrımının söz konusu olduğu şeklindeki iddialar Kur’anîlikten uzak temelsiz tartışmalar olmaktan öte bir değer taşımamaktadır. Kur’an’ın vahyedilişindeki değişmezliği yanında “Kur’an’ı biz indirdik onun koruyucusu da elbette biz olacağız!” (el-Hicr 15/9) âyetiyle ilâhî mesajın doğruluğunun zaman üstü olduğu da müjdelenmiştir.

SIRA SİZDE

2

Kur’an’ın ilgili âyetlerinden hareketle vahyin şekilleri ve mahiyeti hakkındaki görüşleri kitaplara iman açısından değerlendiriniz.

İLÂHÎ KİTAPLAR

Allah’ın peygamberlerine gönderdiği kutsal sayfaların, kitapların vahiy olmaları bakımından farkı söz konusu değildir. Kur’ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamberin hadislerinde belirtildiğine göre peygamberlerin bazılarına sayfalar (suhûf) vahyedilmişken bazılarına da kitap gönderilmiştir.

Suhûf (Sayfalar)

Suhûf sahife kelimesinin çoğulu olup yazılı kâğıt parçaları anlamına gelmektedir. Sayfalar halinde kaydedildiği için Kur’ân-ı Kerîm de suhûf şeklinde isimlendirilmişse de (Abese 80/13; el-Beyyine 98/2) büyük ilâhî kitaplar dışında bazı peygamberlere gönderilen vahiyler küçük risâleler halinde kaydedilmiş ve onlara suhûf adı verilmiştir. Kur’an’da

“Yoksa Mûsâ’nın ve (Allah’tan aldığı emri) vazifesini tastamam yerine getiren İbrâhîm’in sayfalarında (suhuf) olan (şun)lardan haberdâr mı edilmedi?” (en-Necm 53/36-37) ve

“Gerçekten iyi temizlenen ve Rabbinin adını zikredip de namaz kılan kimse umduğuna erişmiştir. Belki siz dünya hayatını (âhiretten) üstün tutarsınız. Hâlbuki âhîret daha hayırlı daha sürekli. Şüphesiz ki bunlar, evvelki sayfalarda İbrâhîm ile Mûsâ’nın sayfalarında vardır” (el-A‘lâ, 87/14-19) meâlindeki âyetlerde Hz. Mûsâ ve İbrâhîm’e indirilen sayfalardan bahsedilmektedir.

Âyette Hz. Mûsâ'ya nispet edilen sayfaların Tevrât'tan önce ona vahyedilen küçük hacimli metinler olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Ebû Zerr'den nakledilen bir rivayete göre Allah Taâlâ, Hz. Şî't'e 50, İdris'e 30, İbrahim'e 10 ve Musa'ya 10 olmak üzere toplam 100 sayfa indirmiştir. Ancak Hz. İbrâhîm ve Mûsâ'ya indirilen sayfaların dışında Kur'an ve tevâtür derecesine ulaşan hadîslerde bu konuda bilgi bulunmamaktadır.

Peygamberlere vahyedildiğini bildiğimiz sayfalardan günümüze kadar ulaşan olmadığı için muhtevalarından haberdar değiliz. Ancak Kur'an'ın ilgili âyetlerinden suhufun Allah'ın varlığı-birliği, sıfatları, peygamberlik, kader, âhiret gibi akaid meselelerinin yanı sıra ibadet, muamelât ve ahlâka ilişkin bilgileri/hükümleri içerdiği anlaşılmaktadır.

Kitaplar

Kitap, yazılarak biraraya getirilen bilgilerle bunların yazıldığı malzemeyi ifade eder. İslâmî metinlerde öncelikle Kur'an-ı Kerîm'i nitelemekle beraber, genelde Allah Taâlâ'nın insanlara tebliğ etmek üzere peygamberlerine bildirdiği vahiylerin iki kapak arasında toplanmış haline verilen addır. Suhufun dışında kalan bu kitaplar da Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an-ı Kerîm'den ibarettir. Bunların Allah tarafından gönderilmiş kitaplar olduklarına topluca iman etmek farzdır.

Tevrat

Kanun, şariat anlamlarına gelen Tevrat Hz. Musa'ya indirilen kitabın adıdır. Tevrat'ın aslının Allah'ın kelâmı olduğuna ve Hz. Musa'ya vahyolunduğuna inanmak her müslüman için gereklidir ve bunun inkârı küfre götürür.

Kur'an'da "Şüphesiz ki, Tevrâtı biz indirdik. Ki onda bir hidayet ve bir nur vardır. Kendisini (Allaha) teslim etmiş, olan (İsrail) peygamberler(i), Yahudilere onunla hükmederlerdi. Âlimler, fakihler de Allah'ın kitabını muhafaza etmeye memur oldukları için (yine hükümlerini onunla verirlerdi). Hepsî de onun (Allah tarafından gönderilmiş olduğu) üzerinde (ittifakla) şahit idiler..." (el-Mâide 5/44) meâlindeki âyette belirtildiği gibi Tevrât insanları hidayete yönlendiren ve hakkı bâtıldan ayıran bir nur, bir rahmet ve bir öğüt olarak tanımlanmıştır (ayrıca bk. el-Bakara 2/53; el-En'âm 16/91; el-A'râf 7/45; Hûd 11/17; el-Enbiya 21/49).

Öte yandan Kur'an'da Tevrat'ın İsrâiloğulları'na miras olarak bırakıldığı (el-Mü'min 40/53), ümmî bir peygamberin geleceğini bildirdiğini bildirdiği halde bunun gizlenerek veya metinden çıkartılarak yerine başka şeyler yazılmak suretiyle Tevrât metninin tahrif edildiği (el-Bakara 2/75; en-Nisâ 4/46; el-Mâide 5/13, 68) belirtilmektedir.

Yahudi geleneğinde Tevrat'ın yeri çok önemlidir. Onun kelime kelime Rab Yahova tarafından vahyedilmiş bir kitap olduğu kabul edilmiştir. Meşhur yahudi filozofu İbn Meymûn da bu görüştedir. Günümüzde bu görüşün özellikle Ortodoks Yahudiler arasında yaygın olduğu, Reformist ve Liberal yahudilerin ise Tevrat'a vahiy kaynaklı olmayan ifadelerin karışmış olabileceğini kabul ettikleri ileri sürülmüştür.

Yahudilerin kutsal metni Tanah'ın ilk bölümünü oluşturan Tevrat beş bölümden meydana gelmektedir:

Tekvin (Yaratılış): Evren'in ve ilk insanın yaratılışından, Hz. Âdem' ve Havva'nın işlediği ilk suçtan, onların yeryüzüne inişlerinden, Hz. Nuh, İbrahim ve İsrâiloğulları'nın Mısır'a girişlerinden ve oradaki hayatlarından bahseder.

Hurûc (Çıkış): İsrâiloğulları'nı Mısır'dan çıkarmak üzere Hz. Musa'nın Rab Yahova tarafından görevlendirilişi, onları Firavun'un zulmünden kurtararak Mısır'dan çıkarması, Hz. Mûsâ'nın Sînâ dağında Rab Yahova'dan On Emir'i almasından bahseder.

Levililer: İbadetler, dinî ayin ve bayramlar, günahların kefareti, yiyecekler, kurbanlar ve evlilik gibi konulara ait hükümleri konu eder.

A'dât (Sayılar): İsrâiloğulları'nın çöldeki hayatları, Hz. Musa'nın vefatından sonra onların Sina dağından ayrılıp Kenan ülkesine girmeleri sürecini ele alır.

Tesniye: Hz. Mûsânın ölümünden ve defnedilmesinden, On Emir ve diğer dinî hükümlerden bahseder.

Yahudiliğin kutsal kitabını Hristiyanlar Eski Ahid (Old Testament) diye isimlendirirler. Çünkü onlara göre Tanrı'nın Hz. İsa Mesih'in şahsında kendileriyle yaptığı ahid, son ahid olup bunu ifade eden kitap Yeni Ahid (New Testament) iken Yahudilerin Tanrı'yla ahdini dile getiren kitap ise Eski Ahid'dir. Yahudiler ise kendi kutsal yazılarını Torah (Tevrat), Nevi'im ve Ketuv'im şeklindeki üç ana kısmın ilk harflerinden meydana gelen Tanah kelimesiyle isimlendirirler.

Tanah'ı meydana getiren otuzdokuz kitabı şöyle sıralamak mümkündür:

Torah (Tevrât): Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar, Tesniye.

Nevi'im (Peygamberler): a) İlk Peygamberler: Yeşu, Hâkimler, I.-II. Samuel, I.-II. Krallar. b) Sonraki Peygamberler: Yeremya, Hezekiel, İşaya, Hoşea, Yoel, Amos, Obadya, Yunus, Mika, Nahum, Habakkuk, Tsefanya, Haggay, Zekarya, Malaki.

Ketub'im (Kitaplar): Mezmurlar, Süleyman'ın Meselleri, Eyüp, Neşideler Neşidesi, Rut, Yeremya'nın Meselleri, Vaiz, Ester, Daniel, Ezra, Nehemya, I.-II. Tarihler.

Yahudi kutsal metni Tanah'ı oluşturan kitapların yazıya geçirilmesi aynı zamanda olmamıştır. Uzunca bir süre şifâhî olarak nakledilen bu kitaplar, milâttan önce X. yüzyıldan milâttan sonra I. yüzyıla kadar geçen süre içinde yazıya aktarılmıştır. Tanah'ın büyük bir kısmı İbrânîce, çok az bir kısmı ise (Ezra 4/8-6/18; 7/12-26; Daniel 2/4-7/28; Yeremya 10/11 ve Tekvin 31/47'de iki kelime) Ârâmîce yazılmıştır. Milâttan önce III. asra doğru Tanah'ın en az üç ayrı metni mevcuttu: Bu metinlerden biri daha sonra "Masoretik" (Yahudilerce muteber addedilen İbrânîce metin) denilen nüshaya esas teşkil eden metin, ikincisi Sâmirîlerce muteber olan metin, üçüncüsü ise kısmen de olsa Yunanca tercümeyle asıl teşkil eden metindir. Bugün Yahudilerce muteber sayılan Tanah metni Yahudi din âlimleri tarafından önceki metinlerden faydalanılarak milâttan önce V. yüzyıldan X. yüzyıla kadar yapılan çalışmalar neticesinde tespit edilmiş İbrânîce metindir. Bugün elde bulunan en eski masoretik metin nüshası 820-850'lerde istinsah edilen ve

sadece Tevrât'ı ihtiva eden nüshadır. Tanah'ın en eski tam nüshası ise X. asrın ilk yıllarında istinsah edilen Halep kodeksidir.

Yahudiliğin kutsal kitabı olan Tanah'ı oluşturan kitapların liste halinde resmen onaylanması da (kanonizasyon) oldukça geç bir dönemde, milâttan sonra 90-100 yıllarında toplanan Jamnia Sinodu'nda gerçekleşmiştir. Tevrât'ın yazılı bir metin olarak otorite kazanması Kral Yoşiya (m.ö. 640-608) zamanında başlamıştır. Tevrat, Ezra tarafından Musa'ın Şeriat Kitabı olarak okunmuş ve takriben milâttan önce IV. yüzyılda resmen kutsal kanun olarak tanınmıştır. Neviîm (Peygamberler) grubunu teşkil eden kitaplar, Rut, Tarihler, Ezra, Nehemya, Mersiyeler ve Daniel kitapları hariç, milâttan önce III. yüzyılın başlarında resmen kutsal kitaplar listesinde yer almış, Ketuvîm kısmını oluşturan kitaplar ise milâttan önce IV. ve II. yüzyıllar içinde gruplandırılmışlardır.

Tanah'la ilgili olarak Hristiyanların kabul ettikleri kutsal kitaplar listesi Yahudilerinkilerden farklı olup, İskenderiye ve Diaspora'da kullanılan Yunanca Kitâb-ı Mukaddes'teki bütün kitapları içermektedir. Bu listeye yahudilerle Protestanların "apokrif", Katoliklerin "deuterocanonique" dedikleri kitaplar da dahildir ki onları da şöylece sıralamak mümkündür: Tobit, Judith, Hikmet, Siracide, Baruch, Yeremya'nın Mektubu, I.-II. Makkabiler kitaplarıyla Ester (10/4-16/27) ve Daniel (3/24-90; 13-14).

Son üçyüz yıldır Hırsitiyan araştırmacılar tarafından Kitâb-ı Mukaddes'in metnine yönelik gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde Tanah (Eski Ahid) kitaplarının pek çok nüshasının bulunduğu ve Tevrat'ın dahi farklı kaynaklardan derlendiği ileri sürülmüştür. Julius Welhausen (ö. 1918) Tevrat'ın,

J harfi ile temsil edilen Yahvist (Milâttan önce X. yüzyıla dayanmaktadır),

E harfi ile temsil edilen Elohist (m.ö. IX. yüzyıl),

D harfi ile temsil edilen Tesniye (m.ö. VIII. yüzyıl),

P harfi ile temsil edilen Din adamları (m.ö. VI. yüzyıl)

şeklinde dört kaynağının bulunduğunu ileri sürmüştür. Söz konusu çalışmalar neticesinde Eski Ahid'in diğer kitaplarının da bahsettikleri dönemlerden çok sonra sözlü gelenekten yazıya geçirildiği belirtilmiştir.

Ancak Ortodoks Yahudi geleneğinde Tevrât'ın yanı sıra Tanah'ın diğer bölümlerini oluşturan Neviîm ve Ketubîm kitaplarının da kutsallığına inanılır. Talmud geleneğine göre, Yeşu kitabını Yeşu, Hâkimler ve Samuel kitaplarını Samuel, Krallar kitaplarını ise Yeremya, Tanrı'nın ilâhî vahyiyle yazmıştır.

Zebur

Kur'an'da "Dâvûd'a da Zebur'u verdik" (el-İsrâ 17/55) buyrulmaktadır. "Yazılı kitap" anlamına gelen Zebur'dan Kur'an'da bahsedilmekte ve ondan bazı bilgiler de nakledilmektedir (en-Nisâ 4/163; el-İsrâ 17/55; el-Enbiyâ 21/105). Müslümanların Allah tarafından Hz. Dâvûd'a Zebûr isimli bir kitabın indirildiğine inanmaları gerekir.

Kur'an'da Zebur hakkında fazla bir bilgi bulunmamakla beraber Yahudi ve Hristiyanlar, Yahudi kutsal metni Tanah'ın Ketubîm bölümünde bulunan Mezmurların mevcut haliyle Hz. Dâvûd'a ait olduğu görüşündedirler. Bazı İslâm âlimlerine göre Kur'an'da Hz. Dâvûd'a verildiği bildirilen Zebûr Mezmurlardır.

Nitekim Kur'an'da geçen “Andolsun biz Zikir'den sonra Zebur'da da ‘yeryüzüne sâlih kullarım vâris olacaktır’ diye yazdık” (el-Enbiyâ 21/105) meâlindeki âyete benzer bir ifade bugünkü mezmurlarda da vardır (Mezmur, 37/29). Öte yandan Mezmurların bugünkü İbranîce metinlerinin çoğunlukla eksik ve hatalı olduğu, metinler üzerinde sık sık düzeltmeler ve yorumlar yapıldığı, ibadetlerde kullanılmaları sebebiyle birçok defa istinsah edildiği ve bu çalışmaların çeşitli hataların meydana gelmesine sebep olduğu belirtilmektedir.

İncil

Kur'an'da “Arkadan da (bu peygamberlerin), izlerince Meryem oğlu İsa'yı -kendinden önceki Tevrat'ın bir tasdikçisi olarak- gönderdik. Ona da içinde bir hidayet ve bir nur bulunan İncil'i -ondan önceki Tevrat'ın bir tasdikçisi ve takva sahipleri için bir hidayet ve öğüt olmak üzere- verdik” (el-Mâide 5/46) buyrulmaktadır. Müjde veya yeni öğreti anlamına gelen İncil Hz. 'İsâ'ya vahyedilmiş olan ilâhî kitaptır. Müslümanların Allah Taâlâ'nın Hz. 'İsâ'ya vahyettiği bir ilahî kitap vahyettiğine inanmaları gerekir.

Hız. 'İsâ'ya vahyolunduğu bilinen İncil orijinal haliyle günümüze ulaşmadığı gibi Hristiyanlığın ilk çağlarında birbirini tutmayan yüzlerce farklı İncil ortaya çıktı. Her grup ve toplumun kendine has bir İncil'i bulunmaktaydı. Suriye'deki Hristiyanlar Matta, Yunanistan'dakiler Luka, Roma'dakiler Markos İncil'i ni kullanmışlardır. Yuhanna İncili ile bu sayı dörde çıkmış, yüzlercesi arasından söz konusu dört İncil Hristiyan kutsal metnine dâhil edilmiştir.

Hristiyanlığın kutsal kitabı Eski ve Yeni Ahid'den meydana gelen Kitâb-ı Mukaddes'tir. Hristiyanlar Tanrı'nın 'İsâ'yla yaptığı ahdi yeni kabul etmişler ve bu ahdin yazılı belgeleri addedilen metinlere de **Yeni Ahid (New Testament)** ismini vermişlerdir. Trente Konsili'nde (1546) tespit edilen şekliyle Yeni Ahid, Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'ya göre İnciller, Resullerin İşleri, Pavlus'un Mektupları (14), Genel Mektuplar (7) ve Yuhanna'nın Vahyi olmak üzere yirmiyedi kitaptan meydana gelmektedir. Hız. 'İsâ Ârâmîce konuştuğu halde İnciller ve Yeni Ahid'in diğer kitaplarının hepsi Grekçe'dir. Hristiyan kutsal kitabında 'İsâ'ya vahyedilen veya onun kaleme aldırılmış olduğu bir metin bulunmamaktadır. Hristiyan inancına göre Tanrı'nın ezeli, ebedî ilahî vahyi 'İsâ'da gerçekleşmiştir, vahiy 'İsâ'nın kendisi olup, Yeni Ahid metinleri ise o vahyi tasvir etmektedir.

Yeni Ahid'i oluşturan kitaplar aynı zamanda ortaya çıkmış ve aynı tarihte yazılmış olmayıp, uzun süre şifahî olarak nakledilmiş, daha sonra yazıya geçirilmiştir. Yeni Ahid külliyatı içinde en erken yazılanlar 'İsâ'yı sağlığında göremeyen Pavlus'a ait mektuplardır. Pavlus'un Mektupları miladî 50'li yıllardan 95-100 yıllarına kadar tarihlendirilmekte, Markos'un İncili 65-70, Matta'nın İncili 70-80, Luka'nın İncili 70-80 ve Yuhanna'nın İncili 90'lı yıllara tarihlendirilmiştir. Yeni Ahid'deki diğer mektupların yazıya geçiriliş tarihleri ise 64 ile 150 tahilerine kadar götürülmektedir. Bir başka görüşe göre Matta ve Luka İncilinin tarihi 90'lı yıllara da götürülmektedir.

Yeni Ahid kitaplarının resmen tanınması (kanonizasyon) süreci de uzun bir süreyi kapsamaktadır. İlk dönem hristiyanlar kutsal kitap olarak Eski Ahid metinlerini kullanmışlardır. Kilise babalarının yazılarından anlaşıldığına göre ikinci asrın ilk yıllarında Hristiyanların bulunduğu farklı bölgelerde farklı İnciller kullanılıyordu. IV. asrın ikinci yarısında Grek kiliselerinde muhtelif listeler hazırlanmıştır. Bunlardan bir kısmı Yuhanna'nın dışındaki kitapları kendi listelerine almış, bir kısmı ise Vahiy kitabını da listelerine katmıştır. Grek kilisesinde Yeni Ahid'in listesi IV. yüzyılın ikinci yarısında tespit edilmiştir. Vahiy kitabıyla ilgili tartışmalar da VII. asra kadar devam etmiştir. Nihai olarak ise 8 Nisan 1546'da Trente Konsili'nde Yeni Ahid'e ait liste bugünkü şekliyle resmen ilân edilmiştir.

Yeni Ahid'i oluşturan yirmi yedi kitabın metnini ihtiva eden pek çok yazma vardır. Hepsi de Grekçe olan bu yazmaların hiç biri Yeni Ahid yazarlarına ait değildir. Orjinal nüshalar muhafaza edilememiştir. En eskileri papirus, diğerleri parşümen üzerine yazılmış olan, Yeni Ahid'in tamamını veya bir kısmını ihtiva eden bu yazmaların birbirlerinden de farklı oldukları kaydedilmektedir. Trente Konsili'nde son şeklini almış olan bugünkü Yeni Ahid metninde dahi gerek İnciller gerekse diğer kitaplar arasında çelişkilere rastlanmaktadır.

Hristiyanlar Kitâb-ı Mukaddes'i oluşturan yazıların tamamının ilham edilmiş Tanrı kelâmı olduğuna inanmışlardır. Onlara göre kutsal kitap, Kutsal Ruh tarafından ilham edilmiştir. Fakat zamanla metne yönelik tenkidî çalışmalar neticesinde kutsal metin yazarlarının Tanrı'nın aracılığı oldukları ancak Tanrı'nın kutsal metinlerin biricik yazarı olmadığı, bunları yazanların da metne müdahale ettikleri dolayısıyla kutsal yazıların temel yapı ve şekil açısından onların eserleri olduğu inancı kabul görmeye başlamıştır.

Kur'ân-ı Kerîm

İlâhî kitapların sonuncusu olan Kur'ân-ı Kerîm Peygamberimiz Hz. Muhammed (SAV)'e indirilmiş, Peygamberimizden de hiçbir değişikliğe ve bozulmaya uğramadan tevatür yoluyla bize kadar ulaşmıştır.

Allah Taâlâ “(Habîbim) sana da hak olarak kitabı (Kur'an'ı) -kendinden evvelki kitab(lar)ı tasdik edici (ve doğrultucu) ve ona karşı bir şahid olmak üzere- gönderdik. O halde (bütün ehl-i kitab) aralarında Allah'ın (sana) indirdiği ile hükmet, sana gelen hakikaten (dönüp de) onların hevâ (ve heves)lerine uyma... (el-Mâide 5/48) ve

“Kur'an'ı biz indirdik. Onun koruyucuları da, şübhesiz ki, biziz” (el-Hicr 15/9) buyurmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm Hz. Peygambere yirmiiki yılı aşkın bir süre içinde vahyolunmuştur. Kaynakların verdiği bilgilere göre Hz. Peygamber hayatta iken Kur'an kendisi ve sahabe tarafından ezberlenmiş, vahiy kâtipleri tarafından da yazıya geçirilmiştir.

Hiz. Ebû Bekir'in hilâfeti döneminde Kur'ân-ı Kerîm vahiy kâtibi Zeyd b. Sâbit tarafından çok hassas prensipler çerçevesinde bir araya getirilmiş ancak çoğaltılmamıştı. Üçüncü halife Hiz. Osman hicrî 25 yılında Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Zübeyr, Saîd b. el-Âs ve Abdurrahman b. Hâris'ten oluşan bir heyete daha önce biraraya getirilmiş olan Kur'an'ı istinsah ettirmeye başlamıştır. Bazı kıraat farklılıklarının ihtilaflara sebep olmaması için yapılan

bu çalışma sonucunda çoğaltılan mushaflar İslâm coğrafyasının dört veya yedi büyük merkezine gönderilmiştir.

İslâm âlimleri bu özelliklerini göz önünde bulundurarak Kur'an'ı şöylece tanımlamışlardır: “Hz. Peygamber'e indirilen, mushaflarda yazılı, Peygamberimiz'den bize kadar tevatür yoluyla nakledilmiş, okunmasıyla ibadet edilen, insanlığın benzerini getirmekten âciz kaldığı ilâhî kelâmdır.”

Kur'an'ı Hz. Peygambere vahyeden, gönderen Allah Taâla'dır. Kur'an, Allah'ın kelâmıdır. Cebrail onu Hz. Peygambere getiren aracıdır. İlâhî hitabın farklı şekilleri bulunmakla beraber Kur'an Hz. Peygambere elçi (Cebrail) ile gönderilmiştir. Kur'an Peygamberimiz'den bize kadar tevatür yoluyla ulaşmıştır. Kur'an-ı Kerîm, yaklaşık 23 senede bölümler halinde vahyolunmuş, bir defada toptan indirilmemiştir. Böylece Kur'an vahyolunduğu süreçte kolayca ezberlenebilmiş, manasının anlaşılması kolaylaşmıştır.

Bir âyetle Yüce Allah “İnkâr edenler: Kur'an ona bir defada topluca indirilmeli değil miydi, dediler. Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık ve onu tane tane okuduk” (el-Furkân 25/32) buyurarak Kur'an'ın bir defada toptan indirilmeyişinin sebebini açıklamaktadır. Âyetler bazan doğrudan indiği gibi, bazan da meydana gelen bir olayı çözümlmek veya Hz. Peygambere yöneltilen soruları cevaplar mahiyette inerdi. Kur'an'ın, farklı âyetlerde ramazan ayında, mübarek bir gecede ve Kadir gecesinde inmeye başladığı bildirilmektedir (el-Bakara 2/185; ed-Duhân 44/1-3; el-Kadr 97/1). Kadir gecesinin Ramazan ayında mübarek bir gece olduğu dikkate alındığında âyetler arasında bir çelişki olmadığı görülecektir.

Kur'an hem lafzı hem de manası bakımından mucizdir, bir benzerini oluşturmakta başkalarının âciz kaldığı bir kutsal kitaptır:

“Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin. Eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan başka şahitlerinizi (yardımcılarınızı) çağırın. Bunu yapamazsanız -ki elbette yapamayacaksınız- yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının...” (el-Bakara 2/23-24) ve

“Yoksa onu uydurdu mu diyorlar? De ki onun benzeri olan on tane uydurma sûre getirin” (Hûd 11/13) ve “İnsanlar ve cinler bu Kur'an'ın benzerini getirmek için bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar onun benzerini asla ortaya getiremezler” (el-İsrâ 17/88)

meâlindeki âyetlerde üslûp ve içerik bakımından Kur'an'ın muciz bir kitap olduğu gerçeği ilan edilmekte ve bu konuda iddia sahibi olanlara meydan okunmaktadır.

Kur'an'ın lafız/söz yönünden mucize oluşu Arap edebiyatının çok gelişmiş olduğu bir dönemde vahyolunmasına rağmen, Araplar'a kendisinin bir benzerini getirmeleri için meydan okuyarak onları bu konuda âciz bırakmasıdır. Kur'an mana yönüyle de mucizedir. Hz. Peygamber okuma yazma bilmeyen bir kimse iken, kendisine vahyolunan Kur'an, içerdiği konularla ilgili gerçekleri sunmaktadır. Onu anlayarak okuyan insanların zihninde ve kalbinde güven ve tatmin duyguları uyanır. Ancak Kur'an, lafız ve mananın bir arada oluşu sayesinde ilâhî kitap özelliğini kazanmaktadır. Kur'an'da dinî olanlar yanında, bazı bilimsel ve sosyal gerçekliklere de

değinilmiş, yeni bilimsel gelişmeler onu teyit etmiş, daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

Başta Allah'ın varlığı ve birliği olmak üzere itikâdî konular, iman esasları Kur'an'ın içerdiği konuların başındadır. Müslümanların mükellef olduğu namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetler, kişiler ve toplumlar arası ilişkileri düzenleyen hükümler, bu hükümlerin ihlaline yönelik cezalar, insanların dünya ve âhiret saadetlerini temin edecek ahlâkî hükümler, nasihat ve tavsiyeler, Allah'ın emirlerine uyanlara mükâfat, uymayanlara ceza vaatleri Kur'an'ın temel konularının başında gelir. Ayrıca Allah'ın varlığı ve birliğini ispat eden ilmî gerçekler ve tabiat kanunlarına işaret eden âyetler, önceki ümmetlere ve onlara gönderilen peygamberlere ait ders alınacak mesajlar içeren kıssalar ve inananların Allah Taâlâ'ya sığınmalarına ve O'nun yardımını talep etmelerine yönelik dualar da Kur'an'daki diğer temaları oluşturmaktadır.

Bu içerik ve özellikleriyle Kur'an insanları öncelikle Allah'ın ilim, irade, kudret sıfatlarını ve fiillerindeki hikmeti ortaya çıkarıp götürür kılan eserleri üzerinde düşünmeye davet eder ve onları Allah'ın âleme yerleştirdiği işleyiş kanunlarını incelemeye yönlendirir.

Hz. Muhammed peygamberlerin sonuncusu, Kur'ân-ı Kerîm de ilâhî kitapların sonuncusudur. Kur'an, Hz. Muhammed'in nübüvvetini doğrulayan en büyük mucizedir. Önceki peygamberlere gönderilen kutsal kitapların aksine Kur'an günümüze kadar hiçbir değişikliğe uğramadan ve tahrif edilmeden gelmiştir ve kıyamete kadar bu özelliğini koruyacaktır. Kur'an'ın getirdiği mesaj evrensel olup kıyamete kadar geçerlidir.

Yahudi ve Hristiyanların kutsal kabul ettikleri metinleriyle ilgili olarak Hz. Peygamber "Sizler Ehl-i Kitab'ı tasdik de, tekzip de etmeyin. "Biz Allah'a ve bize indirilene (Kur'an'a); İbrahim, İsmail, İshak, Yakûb ve torunlarına indirilenlere, Musa ve İsa'ya verilenlerle Rableri tarafından diğer peygamberlere verilenlere, onlardan hiçbirisi arasında fark gözetmeksizin inandık ve biz sadece Allah'a teslim olduk" deyin" (el-Bakara 2/136) buyurmak suretiyle Müslümanların takınmaları gereken tavrı belirlemiştir (Buhârî, "Tefsîr" 11).

Kitaplara iman açısından Kur'an'ın özelliklerini daha iyi açıklayabilmek için Marmara İlâhiyat Vakfı İslâm İlmihali adlı eserin İlyas Çelebi tarafından yazılan Din Kavramı ve İslâm Dini bölümünün Kitaplara İman kısmını okuyunuz.

Kur'ân-ı Kerîm'i diğer kutsal kitaplardan ayıran hususları açıklayınız.

Özet

Kitaplara İman

Kitaplara imanı, Allah Taâlâ tarafından, bazı peygamberlere kitaplar vahyolunduğuna ve bu kitaplarda bulunan şeylerin hepsinin doğru ve hak olduğuna inanmak veya Allah'ın peygamberlere inanç, ibadet, ahlâkın yanı sıra birey ve toplumla ilgili hükümler içeren metinler vahyettiğine kesin olarak iman etmek diye tanımlamak mümkündür. Kur'an'da kitaplara imanı dile getiren çok sayıda âyet bulunmaktadır.

Vahiy

Vahiy, Allah'ın, peygamberlerine dilediği bilgileri doğrudan veya bir vasıta ile kendisinden geldiğine şüphe edilmeyecek şekilde ve alışılmamış bir tarzda gizlice bildirmesidir.

İlâhî Kitaplar

Allah'ın peygamberlerine gönderdiği kutsal sayfaların, kitapların vahiy olmaları bakımından farkı söz konusu değildir. Kur'an-ı Kerîm ve Hz. Peygamberin hadislerinde belirtildiğine göre peygamberlerin bazılarına sayfalar (suhuf) vahyedilmişken bazılarına kitap gönderilmiştir.

Suhûf (Sayfalar)

Kur'an-ı Kerîm de suhuf şeklinde isimlendirilmişse de büyük ilâhî kitaplar dışında bazı peygamberlere gönderilen vahiyler küçük risâleler halinde kaydedilmiş ve onlara suhûf adı verilmiştir. Kur'an'daki birçok âyette Hz. Mûsâ ve İbrâhîm'e indirilen sayfalardan bahsedilmektedir.

Kitaplar

Kitap, yazılarak biraraya getirilen bilgilerle bunların yazıldığı malzemeyi ifade eder. İslâmî kaynaklarda öncelikle Kur'an-ı Kerîm'i nitelemekle beraber, genelde Allah Taâlâ'nın insanlara tebliğ etmek üzere peygamberlerine bildirdiği vahiylerin iki kapak arasında toplanmış haline verilen addır. Suhûfun dışında kalan bu kitaplar da Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an-ı Kerîm'den ibarettir. Bunların Allah tarafından gönderilmiş kitaplar olduklarına topluca iman etmek farzdır.

Tevrat

Tevrat Hz. Musa'ya indirilen kitabın adıdır. Tevrat'ın aslının Allah'ın kelâmı olduğuna ve Hz. Musa'ya vahyolunduğuna inanmak her müslüman için gereklidir ve bunun inkârı küfre götürür. Yahudi geleneğinde Tevrat'ın yeri çok önemlidir. Onun kelime kelime Rab Yahova tarafından vahyedilmiş bir kitap olduğu kabul edilmiştir. Yahudilerin kutsal metni Tanah'ın ilk bölümünü oluşturan Tevrat, Tekvin (Yaratılış), Hurûc (Çıkış), Levililer, A'dât (Sayılar) ve Tesniye olmak üzere beş bölümden meydana gelmektedir. Yahudi kutsal metni Tanah da Torah (Tevrat), Neviîm ve Ketuvîm şeklindeki üç ana bölümden oluşmaktadır.

Zebur

Kur'an'da Dâvûd'a Zebur kitabının verildiği haber verilmektedir. "Yazılı kitap" anlamına gelen Zebur'dan Kur'an'da bahsedilmekte ve ondan bazı bilgiler de nakledilmektedir. Müslümanların Allah tarafından Hz. Dâvûd'a Zebur isimli bir kitabın indirildiğine inanmaları gerekir.

İncil

İncil Hz. İsa'ya vahyedilmiş olan ilâhî kitaptır. Müslümanların, Allah Taâlâ'nın Hz. İsa'ya İncil adında bir ilahî kitap vahyettiğine inanmaları gerekir. Hz. İsa'ya vahyolunduğu bilinen İncil orijinal haliyle günümüze ulaşmadığı gibi Hristiyanlığın ilk çağlarında birbirini tutmayan yüzlerce

farklı İncil ortaya çıktı. Hristiyanlığın kutsal kitabı Eski ve Yeni Ahid'den meydana gelen Kitâb-ı Mukaddes'tir. Trente Konsili'nde (1546) tespit edilen şekliyle Yeni Ahid, Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'ya göre İnciller, Resullerin İşleri, Pavlus'un Mektupları (14), Genel Mektuplar (7) ve Yuhanna'nın Vahyi olmak üzere yirmiyedi kitaptan meydana gelmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm

İlâhî kitapların sonuncusu olan Kur'ân-ı Kerîm Peygamberimiz Hz. Muhammed'e indirilmiş, Peygamberimizden de hiçbir değişikliğe ve bozulmaya uğramadan tevatür yoluyla bize kadar ulaşmıştır. Kur'an'ı Hz. Peygambere vahyeden, gönderen Allah Taâlâ'dır. Kur'an, Allah'ın kelâmıdır. Kur'an hem lafzı hem de manası bakımından mucizdir, bir benzerini oluşturmakta başkalarının aciz kaldığı bir kutsal kitaptır. Hz. Muhammed peygamberlerin sonuncusu, Kur'an da ilâhî kitapların sonuncusudur. Kur'an, Hz. Muhammed'in nübüvvetini doğrulayan en büyük mucizedir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi İslâm'ın ilâhî kitaplar inancıyla **bağdaşmaz**?

- a. Peygamberlere ilâhî kitapları vahyeden Allah Taâlâ'dır.
- b. Peygamberler Allah'ın mesajını insanlara ulaştırırlar.
- c. Her peygambere bir kitap gönderilmiştir.
- d. Hz. Muhammed son peygamber, Kur'an da son ilâhî kitaptır.
- e. Hz. Peygamber kendisine indirilen Kur'an'a ve önceki peygamberlere indirilen ilâhî kitaplara iman etmek gerektiğini bildirmiştir.

2. Vahiy ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- a. Peygamberler istedikleri an vahiy alabilirlerdi.
- b. Peygamberlerin din adına tebliğ ettikleri, Allah tarafından kendilerine vahyolunmuştur.
- c. Vahiy, Allah'ın, peygamberlerine dilediği bilgileri doğruluğundan şüphe edilmeyecek şekilde bildirmesidir.
- d. Vahyin mahiyeti, zamanı ve şekli tamamen Allah'ın iradesiyle belirlenmiştir.
- e. Kur'an, Hz. Peygambere elçi (Cebrâil) aracılığıyla vahyedilmiştir.

3. Yahudi kutsal metni ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- a. Tevrât Hz. Mûsâ'ya vahyolunan ilâhî kitabın adıdır.
- b. Tevrât, Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye olmak üzere beş bölümden meydana gelmektedir.

- c. Yahudi kutsal kitabının adı Tanah'tır.
- d. Yahudi kutsal kitabı Tanahda Torah (Tevrât), Neviîm ve İncîl olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır.
- e. Tanah'ın Neviîm bölümünde İsrailî peygamberlere ait metinler bulunmaktadır.
4. Aşağıdakilerden hangisi Hristiyan kutsal metni hakkında **doğru değildir**?
- a. Hristiyan kutsal metni Kitâb-ı Mukaddes, Eski ve Yeni Ahid olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır.
- b. Yeni Ahid'de Matta, Markos, Luka ve Efeslilere Mektup olmak üzere dört İncîl vardır.
- c. Yeni Ahid'de İncîller, Resullerin İşleri, Pavlus'un Mektupları, Genel Mektuplar ve Yuhanna'nın Vahyi olmak üzere yirmi yedi kitap bulunmaktadır.
- d. Pavlus'un mektupları Yeni Ahid'in en erken yazıya geçirilen metinleridir.
- e. Hristiyanlığın kutsal metni Kitâb-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahid'i meydana getiren kitaplarıyla Trente Konsili'nde tespit edilmiştir.
5. Kur'ân-ı ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?
- a. İlâhî kitapların sonuncusu olan Kur'ân-ı Kerîm Peygamberimiz Hz. Muhammed'e indirilmiştir.
- b. Kur'an, hiçbir değişikliğe ve bozulmaya uğramadan tevatür yoluyla Hz. Muhammed'den bize kadar ulaşmıştır.
- c. Kur'an, Hz. Muhammed'in nübüvvetini doğrulayan en büyük ve en kalıcı mûcizedir.
- d. . Kur'an, hem lafzı hem de mânası bakımından mûcize özelliği taşır.
- e. Kur'an, Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti döneminde kaydedilerek nüshaları çoğalmıştır.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. c Yanıtınız doğru değilse, "Kitaplara İman" konusunu yeniden okuyunuz.
2. a Yanıtınız doğru değilse, "Vahiy" konusunu yeniden okuyunuz.
3. d Yanıtınız doğru değilse, "Tevrât" konusunu yeniden okuyunuz.
4. b Yanıtınız farklıysa "İncîl" konusunu yeniden okuyunuz.
5. e Yanıtınız doğru değilse, "Kur'ân-ı Kerîm" konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

İnsan Allah'ın peygamberlerine indirdiği ilâhî kitaplara inanmadıkça mü'min olamaz. Kur'an'da ayrıca Allah'a, meleklerine, âhiret gününe ve peygamberlerinin yanı sıra kitaplarına da inanmak başta peygamberler olmak üzere bütün insanlara emredilmiştir. Aslında peygamberler aracılığıyla insanlara gönderilen ilâhî kitaplara iman etmek öncelikle peygamberlere inanmanın bir gerekliliği ve sonucudur. Peygamberlere iman etmek bir anlamda onların Allah'tan vahiy aldıklarını ve bu vahiylerin, getirdikleri suhuf veya kitaplarda mevcut olduğunu tasdik etmektedir. Buna göre ilâhî kitaplara inanmak peygamberlere imanı tamamlayan bir mahiyete sahiptir.

Sıra Sizde 2

Şûrâ Sûresi'nde (42/51) Allah'ın bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuştuğu yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini bildirdiğine dair Allah-peygamber diyalogunun

(a) herhangi bir vasıta olmadan ilham, mananın kalbe aktarılması veya rüya yoluyla (vahiy);

(b) Allah'ın peygambere perde arkasından konuşması, ilâhî kelâmın belirli bir cisimde (meselâ ağaçta) yaratılması ve

(c) Allah'ın peygamberlere Cebrail isimli melek aracılığıyla ilâhî mesajını bildirmesi olmak üzere üç şekilde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Öte yandan Kur'an'da vahyin mahiyetine dair herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Onun mahiyeti Allah ile peygamberleri arasında nübüvvetin bir sırrı olarak kalmıştır. Ancak Kur'an'da vahyin lafızla belirlenmesinin ve öylece korunmasının önemi ve gerekliliği de vurgulanmıştır. Hz. Peygamber, vahyi alırken onun kelime ve cümlelerini olduğu gibi ezberlemenin ve korumanın son derece gerekli olduğunu gayet iyi biliyordu. Hz. Peygamber Kur'an'ı lafız ve mana olarak almış ve öylece tebliğ etmiştir. Kur'an'ın vahyinde lafız ve mana ayrımının söz konusu olduğu şeklindeki iddialar içi boş tartışmalar olmaktan öte bir değer taşımamaktadır.

Sıra Sizde 3

İlâhî kitapların sonuncusu olan Kur'an-ı Kerîm Peygamberimiz Hz. Muhammed'e indirilmiş, Peygamberimizden de hiçbir değişikliğe ve bozulmaya uğramadan tevatür yoluyla bize kadar ulaşmıştır. Hz. Peygamber hayatta iken Kur'an kendisi ve sahabe tarafından ezberlenmiş, vahiy kâtipleri tarafından da yazıya geçirilmiştir. Kur'an-ı Kerîm, yaklaşık 23 senede bölümler halinde vahyolunmuş, bir defada toptan indirilmemiştir. Kur'an hem lafzı hem de manası bakımından mucizdir, yani bir benzerini oluşturmakta başkalarının aciz kaldığı bir kutsal kitaptır. Hz. Muhammed peygamberlerin sonuncusu, Kur'an-ı Kerîm de ilâhî kitapların sonuncusudur. Kur'an, Hz. Muhammed'in nübüvvetini doğrulayan en büyük mucizedir. Kur'an günümüze kadar hiçbir değişikliğe uğramadan ve tahrif edilmeden gelmiştir ve kıyamete kadar bu özelliğini koruyacaktır. Kur'an'ın getirdiği mesaj evrensel olup kıyamete kadar geçerlidir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Adam, B. (1997). **Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrât**, Ankara.
- Atar, F; Çelebi, İ; Erdoğan, M; Yaran, R. (2006). **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı İslâm İlmihali**, İstanbul.
- Atay, H. (1961). **Kur'an'a Göre İman Esasları**, Ankara.
- Elmalılı, M. H. Y. (1979). **Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul.
- Hamidullah, M.. (1993). **Kur'ân-ı Kerîm Tarihi**, çev. Salih Tuğ, İstanbul.
- Harman, Ö. F.. (1988). **Metin, Muhteva ve Kaynak Açısından Yahudi Kutsal Kitapları**, İstanbul.
- Harman, Ö. F.. (1988), “Ahd-i Atîk”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul.
- Kılavuz, A. S.. (1987). **Ana Hatları ile İslam Akaidi ve Kelama Giriş**, İstanbul.
- Tanyu, H.. (1988). “Ahd-i Cedîd”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul.
- Topaloğlu, B.; Y., Yusuf Ş. Çelebi, İ. (2002). **İslam'da İnanç Esasları**, İstanbul.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (ts.). **İlmihal, I-II**, İstanbul.
- Watt, W. M. (1982). **Modern Dünyada İslam Vahyi**, çev. Mehmet S. Aydın, Ankara.
- Yıldırım, S. (1983). **Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'an İlimlerine Giriş**, İstanbul.

6

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- İman esasları içinde peygamberlere imanın yerini açıklayabilecek,
- Nübüvvetin gerekliliğini tartışabilecek,
- Nübüvvetin özelliklerini listeleyebilecek,
- Peygamberlerin özelliklerini açıklayabilecek,
- Vahiy kavramını tanımlayabilecek,
- Mucize kavramını ve çeşitlerini tanımlayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Nebi-Nübüvvet
- Resul-Risâlet
- Nübüvvetin imkânı
- Nübüvvetin Gerekliliği
- Vahiy
- Mucize

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nin Amentü, İman, Küfür, Nübüvvet, Mucize ve Peygamber maddelerini okuyunuz.
- Bekir Topaloğlu, Yusuf Şevki Yavuz ve İlyas Çelebi'nin İslâm'da İnanç Esasları adlı eserin nübüvvet bölümünü okuyunuz.

Peygamber İnancı

GİRİŞ

İslâm dininin en temel inanç esaslarından biri peygamberlere, Allah'ın mesajlarını insanlara ileten elçilerine iman etmektir. Allah Taâlâ, insanlara bildirmek istediği emir ve yasakları peygamberleri vasıtasıyla ulaştırmış ve onlardan da kendisinin seçmiş olduğu peygamberlere iman ve itaat etmelerini istemiştir. Bu bağlamda “Kim resûle itaat ederse Allah’a itaat etmiş olur” (en-Nisâ 4/80) buyrularak peygambere iman ve itaat Allah’a iman ve itaatla özdeşleştirmiştir. Allah bütün peygamberlere “Benden başka Tanrı yoktur, şu halde sadece bana kulluk edin!” (el-Enbiyâ 21/25) temel esasını bildirmiş ve “Dini daima ayakta tutup muhafaza edin, onda ayrılığa düşmeyin” (eş-Şûrâ 42/13) buyurarak peygamberlere vahyettiği mesajların aynı esasa dayalı bulunduğunu beyan etmiştir.

Bunun yanında peygamberlerin tebliğ ettikleri ibadet şekilleri ve insanlar arası münasebetleri düzenleyen hukuk sistemlerinde bazı farklılıklar da olmuştur (el-Mâide 5/48). İnananlara da nübüvvetlerini tasdik açısından peygamberler arasında her hangi bir ayırım yapılmaması emredilmiştir (el-Bakara 2/285; Âl-i İmrân 3/84).

İNTERNET

www.sonpeygamber.info/peygamberlik

PEYGAMBERLİK

Kendilerine hiç bir şekilde kullukta bulunulmasını istemeyen peygamberler, Allah'ın izniyle O'nun dinini insanlara tebliğ etmek, onları hidayete ulaştırmak, karanlıktan aydınlığa çıkarmak, aralarında adaletle hükmetmek, anlaşmazlığa düştükleri konuları halletmek, onları ıslah etmek ve âhirette mutluluklarını sağlamak gibi görevleri üstlenmişlerdir.

Peygamberler güvenilir, doğru, ileri görüşlü, ihlâslı ve seçkin insanlardır (Sâd 38/45-47). Allah insanlar tarafından benimsenip ilâhî görevlerini yerine getirebilmeleri için onlara mucize gösterme imkânı bahşetmiş (Âl-i İmrân 3/50; Yûnus 10/13; İbrâhim 14/5, 9) ancak bunu hiç bir zaman O'nun izni olmadan gerçekleştiremişlerdir (er-Ra'd 13/38). Kur'an mucize dışında peygamberlere manevî destek bahşedildiğini de belirtmektedir (Hûd 11/88; Meryem 19/50).

Peygamberler Allah'ın kendilerini görevlendirdiği ve yardım ettiği birer tebliğci ve uyarıcıdırlar. Tebliğ ettikleri hususları kabule kimseyi zorlamadılar, kendileri de insan oldukları için Allah katında diğer insanlar gibi kulluktan sorumlu idiler (el-A'râf 7/6-7; el-İsrâ 17/94-95; el-Enbiyâ 21/8).

Peygamberi İfade Eden Terimler

Kur'an-ı Kerîm'de peygamberler için kullanılan terimlerden biri insanlara Allah'tan mesaj getiren kimse veya Allah katında yüksek makam sahibi kimse anlamlarına gelen “nebî”, diğeri ise kendisine belli bir görev verilerek bir yere gönderilen elçi mânasına gelen “resûl”dür. Türkçe’de Allah’ın mesajını taşıyan anlamında Farsça peygamber kelimesi de nebî ve resûl terimlerinin yerine kullanılır. Peygamber, dinî bir terim olarak buyruklarını haber vermek üzere Allah’ın insanlardan seçip kendisine vahiy yoluyla kitap verdiği kişi diye tanımlanır. Allah insanlardan nebî ve resûller seçmiş, sadece resûllere değil, hem resûllere hem de nebîlere kitaplar vermiş; Hz. Mûsâ, Harun ve İsmail’den resûl-nebî diye bahsedilmiştir (el-Hadîd 57/25-26; es-Saffât 37/114-117).

Kur'an'da ayrıca peygamberler için insanlara hayırlı bir haberi müjdeleyen, haber veren kimse anlamında “beşîr” ve “mübeşşir”; ileride gelecek tehlikeyi önceden sezip haber veren, insanları bundan sakındırıp uyaran manasında sıfat olan “nezîr”; yol gösteren, doğru yola ileten mânasında “hâdî”; Allah’ın kulu anlamında “‘abd” kelimeleri de kullanılmaktadır.

İman esasları içinde peygamberlere imanı daha iyi açıklayabilmek için Bekir Topaloğlu, Yusuf Şevki Yavuz ve İlyas Çelebi'nin İslâm'da İnanç Esasları adlı kitabının nübüvvet bölümünü okuyunuz.

PEYGAMBERLİĞİN İMKÂN VE GEREKLİLİĞİ

Peygamberliğin İmkânı

İslâm kaynaklarında nübüvvet olarak bilinen peygamberlik insan aklının mümkün göreceği bir şey olup imkânsız (muhal) olarak değerlendirilemez. Bu husus hem Allah Taâlâ'nın zatı hem de vahyin muhatabı bulunan insan açısından ele alınabilir.

Allah Taâlâ Açısından

Allah Taâlâ konuşan ve dileyen (kelâm ve irade sahibi) yüce bir varlıktır. O'nun yaratıcı oluşu nasıl kâinatı meydana getirmiş ve bu sıfatının bir tecellisi/tezahürü olmuş ise konuşan ve dileyen bir varlık oluşunun da açığa çıkması gerekir. İşte nübüvvet O'nun bu sıfatlarının yansıma ve tecellisidir. Nübüvvetin imkânsız olduğu ileri sürülürse Allah'ın konuşma sıfatının tecelli ettiğini söylemek imkânsız hâle gelir. İrade sıfatı da nübüvvetin imkânını ortaya koyar. Allah'ın yaratıklarına ilişkin iradesini de onlara nübüvvet aracılığıyla iletmesi mümkündür.

İnsan Açısından

Dünyadaki canlı-cansız çeşitli varlıkların çok farklı özellikler taşıdıkları bilinen bir gerçektir. Her birinin değeri ve fonksiyonu değişik olup özellikleri itibariyle çeşitlilik arz ederler. İnsanlar da doğuştan sahip oldukları kabiliyet ve özellikler bakımından birbirinden farklıdır. İnsanların çoğunluğu normal bir zekâ düzeyinde iken bir kısmı üstün zekâlı, diğer bir kısmı da normalin altında bir zekâ seviyesindedir. Yani her insan aynı fizikî ve ruhî özelliklere sahip değildir. Ortak noktaları bulunduğu gibi farklı tarafları da vardır.

Görme duyusundan yoksun bir insana nispetle bu duyuya sahip bulunan kişinin varlık ve olaylar hakkında daha fazla bilgilere ulaşması nasıl kavranabilir ise farklı kabiliyette yaratılan bir insanın metafizik âlemle irtibat kurması ve vahiy meleğini görüp ondan değişik bilgiler alması da aklın kabul edeceği bir şeydir. Bu noktaya işaret eden Kur’ân-ı Kerim bizi “kör olanla görenin bilgi bakımından eşit tutulamayacağı hususunu” düşünmeye çağırmıştır (el-En’âm 6/50). Ayrıca peygamberlikle görevlendirilen insanların bedenî ve ruhî kabiliyetleri yönünden üstün bir yaratılışa sahip kıldıklarını, diğer insanların ise fizik ötesi âlemle irtibat kuramayacaklarını açıklamış (Hûd 11/28, 88), böylece nübüvvetin aklen mümkün bulunduğuna işaret etmiştir.

Peygamberliğin Gerekliliği

İnsan Fitratı/Yaratılışı Açısından

Allah Taâlâ insanı yeryüzünde “halife”si kılmakla (el-Bakara 2/30) diğer yaratıklar arasında farklı bir konuma yerleştirmiştir. Kur’an’da insanın evrende başıboş, kendi haline terk edilmediği (el-Kıyâme 75/36), “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım” (ez-Zâriyât 51/56) âyetiyle de ona kulluk görevinin yüklendiği belirtir. Bazı âlimler bu âyetin “cinleri ve insanları benden başkasına ibadet etmeleri için yaratmadım” veya “onları başkasına değil, bana ibadet etmelerini emretmek için yarattım” şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtmiştir.

Kur’an’da insanın bir takım zaaflarına da işaret edilmektedir. Onun sıkıntılara tahammül etmekte zayıflığı (en-Nisâ 4/28; Fussilet 41/49), aceleci (el-Enbiyâ 21/37) olduğu ifade edilmekte: “İnsana tarafımızdan bir rahmet (nimet) tattırır da sonra bunu ondan çekip alırsak tamamen ümitsiz ve nankör olur. Eğer kendisine dokunan bir zarardan sonra ona bir nimet ihsan edersek, bu defa “kötülükler benden gitti” der. Şu bir gerçek ki insan şımarık ve kibirli bir varlıktır” (Hûd 11/9-10) âyetiyle de nankörlüğü dile getirilmektedir.

Yine Kur’an’da, “Gerçekten insan, pek hırslı ve sabırsız yaratılmıştır. Kendisine fenalık dokunduğunda sızlanıp feryat eder. Bolluk ve nimet geldiğinde ise yoksullara vermeyip cimri davranır” (el-Me’âric 70/19-22) beyanıyla da insanın hırsına işaret edilir. Böylelikle bazı beşerî özellikler ve sosyal şartlar karşısında kişinin değişik tutumlar sergileyebileceği gerçeğine dikkat çekilmek istenmiştir. Bunun da hedefi insanın nübüvete, peygamberlerin yol göstericiliğine olan fitrî ihtiyacının temellerini ortaya koymaktır.

İnsanın Hidayeti Açısından

Peygamberlik asıl hedefi “insanlığın hidayetine/Allah’ın rızasına uygun olan doğru yolu bulmasına vesile olmak”tır. Son Peygamber’in tebliğ ettiği Kur’an’ın öncelikle “O, müttakiler için bir yol göstericidir” (el-Bakara 2/2) şeklinde nitelenmesi ilginçtir. Allah Kur’an’da kendilerini de hidâyete ulaştırdığını belirttiği peygamberler hakkında “Her toplumun bir yol göstericisi vardır” (er-Ra’d 13/7), “Onları emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık” (el-Enbiyâ 21/73) buyurmaktadır. Peygamberlerin Allah’ın dînini tebliğ etmek suretiyle insanların hidayetine vesile olmaları “Nitekim kendi içinizden, size âyetlerimizi okuyan, sizi mânevî kirlerden arındıran, kitap ve hikmeti ve bilmediklerinizi öğreten bir Resûl gönderdik” (el-Bakara 2/151) meâlindeki âyetle dile getirilmiştir.

İnsanlar Arasındaki İhtilaflar

Peygamberliği gerekli kılan bir başka husus da insanlar arasındaki çeşitli görüş ayrılıklarıdır. Kur’an’da geçmiş ümmetlerin dinî olabileceği gibi, insanlar arasında adaletle hükmedilmeyi gerektirecek muhtelif dünyevî meselelerde de fikir ayrılıklarına düştükleri anlatılır. Kur’an bu noktada peygamberi bütün yanlış anlaşılmalara ve fikir ayrılıklarını âdil bir hükümle giderici bir konumda takdim etmektedir.

İnsanların çeşitli sebeplerle fikrî ihtilaflara düşebileceğine şu âyetle işaret edilmekte: “İnsanlar tek bir ümmet idi. Sonra Allah, müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberleri gönderdi. İnsanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, onlarla beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi. Ancak kendilerine kitap verilenler, apaçık deliller geldikten sonra, aralarındaki zulüm ve hasetten ötürü dinde anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah iman edenlere, üzerinde ihtilafa düştükleri gerçeği izniyle gösterdi...” (el-Bakara 2/213) ve oluşan fikir ayrılıklarının, doğruyu/hakkı gösteren kitaplarla gönderilmiş peygamberler tarafından bertaraf edildiği vurgulanmaktadır.

Öte yandan insanlar asıl görevleri olan Allah’a kulluğu gereğince yerine getirebilmek için tabii olarak peygamberlere ihtiyaç hissederler. Buna geçmiş ümmetlerin gerek itikadî gerekse amelî konularda fikir ayrılıklarına düşmeleri ilave edilirse bu ihtiyacın daha da arttığını söylemek gerekir. İnsanda en iyi ve en güzel olanı elde etme ve buna sadece kendilerinin lâıyk olduğu düşüncesi vardır. Anlaşmazlık halinde konuyu çözmek için yardımına müracaat edilecek, tarafların gönüllerini ve sözlerini birbirine yakınlaştıracak her hangi bir kimse bulunmazsa onların birbirine düşüp fesat ve bozgunun başlaması hızlanır. Dolayısıyla Allah katından gönderilecek emir ve nehiyleri toplumlara tebliğ edecek olan bir peygambere ihtiyaç kaçınılmaz bir husustur.

Sonuçta insan Allah’ın varlığını, bazı şeylerin iyi, bazılarının da kötü olduğunu kendi aklı ve düşüncesi ile bulsa da Allah’a nasıl kulluk edileceğini ve dinî hükümlerin tamamını kendi gayretiyle bilemez. Peygamberler Allah’ın iradesini tebliğ ettikleri halde zamanla o konularda da ihtilaflar ortaya çıkmış ve insanlık tekrar tekrar ikaz edilmek durumunda kalmıştır. Üstelik kişinin psikolojik yapısı zaman zaman onu yanlış şeyleri tercih etmeye de sevk etmiştir. Dolayısıyla fert ve toplumların düzeltilip geliştirilmesini gaye edinen, aralarında adaletle hükmeden ve onlara “güzel bir örnek” oluşturan peygamberlere olan ihtiyacı kaçınılmazdır.

Kur'an'da belirtildiği gibi insanın Allah'a karşı kulluk göreviyle bağlantılı olarak peygamberlere duyulan ihtiyacı temellendiriniz.

PEYGAMBERLİĞİN YAPISI

Bu Görev Sadece Allah Tarafından Verilir

Peygamberlik Allah Teâlâ'nın kulları arasından seçtiği şahıslara lutfettiği mânevî bir görevdir. İnsanların kendi istek ve çabalarıyla bu görevi elde etmeleri mümkün değildir. Peygamberlik bu açıdan vehbidir. İsrailoğullarından “Allah'ın kullarından dilediği kimselere fazl-u kereminden ihsan etmesini kışkandıkları için Allah'ın indirdiğini (Kur'an'ı) inkâr ederek kendilerini harcamaları ne kötü şeydir!” (el-Bakara 2/90) şeklinde bahseden âyette yer alan “Allah'ın fazlının”, “peygamberlik” olduğu, dolayısıyla İsrailoğullarının beklentisinden farklı olarak Allah'ın dilediğini peygamber kılacağı, insanların bu makamı kendi gayretleriyle elde etmelerinin mümkün olmadığı gerçeği vurgulanmıştır.

Her Ümmete Peygamber Gönderilmesi

Kur'an'da her ümmete peygamber gönderildiği ve onlara kendi lisanlarıyla hitap edildiği prensibine vurgu yapılmıştır. İlgili bütün âyetler göz önüne alındığında Allah'ın geçmiş milletlerin çeşitli kabilelerine varıncaya kadar elçiler gönderdiği, ama bundan her memlekete, her kasabaya peygamber gönderildiği sonucunun çıkarılamayacağı anlaşılmaktadır. En azından peygamberlerin gönderildiği yerlerin onun tebliğ faaliyetlerine müsait vaziyette merkezî bir konumda olduğu yönünde bir takım ayrıntılar belirlenmektedir.

Öte yandan peygamber gönderilmedikçe azap edilmeyeceğini bildiren âyetler de insanın sorumluluğu ve ilâhî hitap ilişkisi açısından önem arzeden bir diğer noktayı öne çıkarmaktadır. O da insanın kendi psikolojik yetenekleriyle Allah'ın varlığı ve hatta birliği şuuruna ulaşsa da peygamber gelmeden ve onun tebliği sayesinde bilinebilecek hükümler öğretilmeden insanların sorumlu tutulmayacağı gerçeğidir.

Peygamberlerin Sayısı

Peygamberlerin sayısı hakkında kesin bir rakam vermek mümkün değildir. Çeşitli âyetlerde bazı peygamberlerin isimleri zikredilmekle birlikte bilginizin dışında kalan bazı peygamberlerin varlığına da işaret edilmiştir (en-Nisâ 4/164; el-Mü'min 40/78). Bazı kaynaklarda müslüman tarihçilerin, nebilerin sayılarının yüzyirmidörtbin, resullerin de üçyüzonüç olduğunda görüş birliğine vardıkları belirtilmiştir. Bu rakamlar peygamberlerin sayısının yüzyirmidörtbin, bunlardan da üçyüzonüçünün resul olduğunu bildiren Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'indeki bir rivayetten alınmıştır. Bu konuda Kur'an'ın beyanı açısından da isabetli olan sayıların üzerinde durmadan peygamberlerin hepsinin Allah tarafından gönderildiğini kabul etmektir.

Peygamberlerin Cinsiyeti

Kur'an'da isimleri geçen peygamberlerin hepsi erkek olup her hangi bir kadının peygamberliğinden bahsedilmemektedir. Ebü'l-Hasan el-Eş'arî kadınların nebilüğünü kabul etmiş, ancak onlardan resul gönderilmediğini ifade etmiştir. İbn Kesîr ise Allah Taâlâ'nın melek aracılığıyla Meryem (Âl-i İmrân 3/42), Hz. Mûsâ'nın annesi (el-Kasas 28/7) ve İbrâhim'in karısı Sâre'ye (ez-Zâriyât 51/29-30) hitap etmesinin bazıları tarafından onların nebî sayılması için delil kabul edilmişse de söz konusu çağrılar bunları nebî kabul etmeyi gerektirmeyeceğini söylemiştir.

Kur'an'da kendilerine hitap olunduğu için kadınlardan da nebî düşünölebileceği görüşünü benimseyenler, "nebi" kavramını, genel kabul gören tanımından farklı olarak, "tebliğle görevli olmasa da kendisine Allah'ın vahyettiği kimse" şeklinde tanımlamışlar ve onlardan resul gönderilmediğini de belirtmişlerdir. Hâlbuki nebî ile resul terimleri arasında bir takım farklar bulunsa da her ikisi de tebliğle görevlidirler. Peygamber oldukları iddia edilen kadınların nübüvvet kurumunun fonksiyonlarını yerine getirdiklerine dair her hangi bir bilgi de bulunmamaktadır.

Peygamber-Gayb İlişkisi

Genel anlamda gayb, akıl ve duyular yoluyla hakkında bilgi edinilemeyen varlık alanı şeklinde tanımlanabilir. Gayb, sadece Allah'ın bilgisi dâhilinde olan ve O bildirmediği sürece herkese kapalı bulunan nesne ve olaylar anlamında mutlak gayb ve yaratıkların yalnızca bir kısmının vâkıf olabildiği şeyler anlamında da göreceli (izafî) gayb olmak üzere ikiye ayrılmakta ve Allah'ın sadece peygamberlere vahiy yoluyla açıkladığı kısım mutlak gayb kabul edilmektedir. Meselâ meleklerin bilip de insanların bilmediği veya insanlardan bazısının bilip bir kısmının bilemediği konular izafî gayb türüne girmektedir.

Kur'an'da peygamberler de dâhil olmak üzere gaybî kimsenin bilemeyeceğini, gayb bilgisinin sadece Allah'a ait olduğunu belirten muhtelif âyetler bulunmaktadır (el-En'âm 6/59; Hûd 11/123). Ancak Allah'ın kendi dilemesiyle bazı gaybî bilgileri peygamberlere vereceğini dile getiren âyetler de vardır (Âl-i İmrân 3/179). Hz. Nuh kavmine "Ben size 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır', demiyorum. Gaybî da bilmem. 'Ben meleşim', de demiyorum" (Hûd 11/27, 31) diye cevap vermiştir. Resûl-i Ekrem'e kıyametin ne zaman kopacağına sorulması üzerine kendisine "Sana kıyameti, ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. De ki: 'Onun ilmi ancak Rabbimin katındadır. Onun vaktini O'ndan başkası açıklayamaz. Kıyametin kopuşu göklere de yere de ağır gelmiştir ve size ansızın gelecektir. Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar..." (el-A'râf 7/187) mealindeki âyet indirilmiştir.

Sonuçta Kur'an'da mutlak gaybî ancak Allah Taâlâ'nın bildiği ifade edilmekte, ulûhiyyetle mutlak gaybî bilme arasında ilgi kurulmakta, Allah'a ait sayılan bu bilgiye O'nun bildirmesi dışında ulaşılabileceğine inanmak da tevhiid anlayışına aykırı bulunmaktadır. Allah'ın peygamberlerine dilediği kadar gayb bilgisi verdiği belirtilmektedir. Bunun dışında peygamberlerin istedikleri zaman gaybî bilgileri haber vermeleri söz konusu değildir.

Peygamberliğin en belirleyici yönleri nelerdir?

PEYGAMBERLERİN ÖZELLİKLERİ

Doğru Olmak

Allah'tan getirdikleri mesajları insanlara tebliğ etme ve bu mesajlar çerçevesinde hareket edip örnek olmak durumundaki peygamberlerden, dürüstlüğü ihlal edip gölgeleyecek yalan, hainlik, insanların mallarını meşrû olmayan yollarla elde etme gibi davranışlar sadır olamaz. Bu tür fiillerin sıradan insanlar için dahi tasvip edilmesi mümkün olmadığına göre, inandırıcı olmak durumundaki bir peygamber hakkında düşünülmesi asla mantıklı görünmemektedir. Bazan yalan söylediği bilinen bir peygamberin halkının gözünde inandırıcılığı kalmaz, böylesinin tebliğ ettiği konularda ne zaman doğru, ne zaman yalan söylediğini tesbit etmek ayrı bir problem oluşturur.

Kur'an'da gerek peygamberlerin kendilerinin gerekse tebliğ ettikleri hususların doğruluğunu dile getiren açıklamalar mevcuttur. Meryem Sûresi'nde (19/41, 54, 56) Hz. İbrâhim, İsmâil ve İdris'in doğruluktan ayrılmayan peygamberler oldukları belirtilmiştir. Başka bir âyette belirtildiği gibi her ümmetten bir şahit olup (en-Nisâ 4/41) peygamberler insanlar üzerine Allah'ın şahitleridir. Bu şahitlerin yalancı olması hiç bir zaman söz konusu değildir.

Peygamberlerin doğruluğu ile yakından alâkalı bulunan diğer bir husus da mucizedir. Çünkü Allah Taâlâ'nın yalancı bir kimseyi doğrulayıp destekleme bağlamında mucize meydana getirmesi düşünülemez.

Güvenilir Olmak

Peygamberlerin kendilerine verilen ilâhî risâlet görevini yürütürken vahye herhangi bir ekleme, azaltma, tahrif veya değiştirme yapmaları mümkün değildir. Resûlullah ilâhî mesajı muhataplarına tebliğ ettiği zaman, onlar “Ya bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir!” dediler. O da “Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben, sadece bana vahyolunan talimata uyarım. Şayet Rabbime isyan edecek olursam, elbette büyük günün azabından korkarım” (Yûnus 10/15) şeklinde cevap vermiştir.

Kur'an'da Hz. Nuh, Salih, Lût, Şuayb ve Musa'nın her biri kendisini “güvenilir (emin) bir elçi” (eş-Şûrâ 26/107, 143, 162, 178; ed-Duhân 44/18) olarak nitelendirmiştir. Allah'ın tebliğle görevlendirdiği peygamberlerin kendi yaşantılarında güvenilmeyen insan olmaları, onların inandırıcılığını ve muhataplarına örnek olmalarını engeller, tebliğ ettikleri konulardaki hıyanetleri de tebliğin muhtevasına güvensizliği doğururdu. Peygamberler bu tür kötü özelliklerden uzak olmuşlardır.

Sabırlı Olmak

Peygamberlerin bir başka özelliği de tebliğ faaliyetlerinde karşılaştıkları güçlük ve sıkıntılara karşı sabırlı davranışlarıdır. İnsanların sahip oldukları düşünce ve hayatı düzeltmeye çalışan, alışlagelmiş olandan çok farklı kurallar teklif eden ve bunların kabul edilmesi yönünde gayret gösteren peygamberlerin bazı zorluklarla karşılaşmamaları mümkün değildi. Bunlara

karşı sabırlı olmaları yönünde Allah'ın teşviki ve manevî desteği olmasaydı, peygamberlerin katlanmaya çalıştıkları sıkıntılardan çok daha zor şartlar içine düşmeleri kaçınılmaz olurdu. Kaldı ki peygamberler çoğu zaman pek çok insanın katlanamayacağı zorluklarla karşılaşmışlardır.

Kur'an'da önceki peygamberlerin karşı karşıya kaldıkları eziyetler karşısında metanet gösterdikleri dile getirilerek şöyle denilmektedir: “Bize kurtuluş yollarını gösterdiği halde ne diye Allah’a güvenmeyelim? Sizin bize verdiğiniz eziyetlere de elbette katlanacağız. Tevekkül edenler yalnız Allah’a güvenmelidir (İbrâhim 14/12). Bu ayetlerin yanında Resûlullah’a doğrudan sabır tavsiye eden pek çok ayete rastlanmaktadır (Yûnus 10/109; el-Müddessir 74/7).

Zeki ve Anlayışlı Olmak

Peygamberler zeki, kavrayış ve aklî muhakeme kabiliyetleri yönünden yetkin şahsiyetlerdi. Kur'an'da Hz. İbrâhim'in kavmini putlara tapınmaktan vazgeçirmek yolunda girdiği mücadelede onun zekâsını yansıtan ilginç örnekler mevcuttur (el-Enbiyâ 21/58-67).

Son Peygamber'e de: “Sen insanları hikmet ve güzel öğütle Rabbinin yoluna davet etmeye özen göster, bir de onlarla yapacağın mücadeleyi en güzel şekilde yürüt” (en-Nahl 16/125) şeklinde hitap edilmesi onun delil getirme ve muhakeme yeteneğinin üst derecede olduğunu gösterir. Peygamberler bu özelliklerin zıtlarına sahip olsalardı, tebliğ ve ikna faaliyetleri başarılı olamaz, çok daha değişik sıkıntılarla karşı karşıya kalırlardı.

Korunmuşluk (İsmet)

İslâm itikadında ismet, Allah tarafından korunmuşlukları anlamında peygamberler için kabul edilen özelliklerden biridir. İsmet, peygamberlerin güçleri yetmekle beraber günahlardan uzak kalma kabiliyetleridir. Peygamberlerin gerek sözlerinde, gerek fiillerinde kendilerini lekeleyecek ve saygınlıklarını zedeleyecek hatalardan korunmuş olmaları şeklinde tanımlanmıştır. Ancak nübüvvet için zorunlu görülen bu sıfatın mahiyeti ve peygamberlerin hangi sahadaki fiil ve icraatlarını kapsayacağı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Kur'an, öncelikle peygamberlerin de diğer insanlar gibi beşer olduklarını kabul etmekte, kendilerinin de başkalarına tebliğ ettiklerinden sorumlu olacakları ancak Allah Taâlâ'nın onları hidayete erdirerek peygamberlik görevine seçtiğini belirtmektedir (el-A'râf 7/6-7; el-Enbiyâ 21/8). Kur'an'da peygamberlerin ismetini ifade ettiği kabul edilen bir takım âyetler vardır. Hz. İbrâhim, İshâk ve Yâ'kub hakkında “Biz onları özellikle âhiret yurdunu düşünen ihlâslı kimseler kıldık. Doğrusu onlar bizim katımızda seçkin iyi kimselerdendir” (Sâd 38/46-47) buyurulmuştur.

Kur'an açısından bakıldığında peygamberlerin korunmuş oldukları ortaya çıkmakta, ancak bunu nübüvvet görevi verilmeden önce belirten ifadelerle rastlanmamaktadır. Bu dönemle ilgili olarak Kur'an'ın üzerinde durduğu husus, onların yaşadıkları toplumda güvenilir ve saygın insanlar olduklarıdır (Yûnus 10/16; Hûd 11/62; el-Kasas 28/26).

Kur'an'ın öncelikle üzerinde durduğu husus peygamberlerin tebliğiyle yükümlü oldukları konularda gerçek dışı beyanlarda bulunmaktan, vahyi gizlemekten (el-Mâide 5/67; Yûnus 10/15; el-Hâkka 69/44-47) ve tevhîd anlayışından sapıp şirke düşmekten (el-Enbiyâ 21/25; ez-Zümer 39/65) kesinlikle korunmuş olduklarıdır. Bunların ötesinde güvenilirliklerini zedeleyecek özelliklerden ve tebliğ ettikleri ilkelerle çelişkiye düşerek muhataplarının teveccühlerini kaybetmelerine sebep olacak fiillerden de uzak dururlar (Hûd 11/88). Bu anlamda itikâdî mezheplerin, peygamberlerin tebliğ ve iman konularında korunmuşluklarıyla ilgili görüşleri Kur'an açısından da desteklenmektedir.

Fakat mezheplerde peygamberlerin büyük, küçük ve nefret uyandıran küçük günahlardan masumiyetlerine dair geliştirdikleri görüşlerinin daha çok gelenekle ve itikâdî sistemlerinin genel yapısıyla uyumlu olacak tarzda şekillendiği görülür. Nitekim kendi ismet anlayışlarını belirledikten sonra Kur'an'daki bazı âyetlerin yorumlanmasında ileri bir hassasiyet sergilemişlerdir. Bunda mezheplerin sahip oldukları nübüvvet görüşlerinin genel karakterinin ve içinde yaşadıkları toplumun telakkilerinin etkin rol oynadığı düşünülebilir.

O yüzden Kur'an'ın sunduğu korunmuşluk anlayışı itikâdî mezheplerin geliştirdiği tarzda karmaşık değildir. Kur'an'da peygamberlerin tevhîd konusundaki titizliklerini zaten belirtmeye gerek olmamakla birlikte tebliğde korunmuşluklarının belirgin bir şekilde vurgulandığı, fiil ve davranışlarında ise hataya düştüklerinde o şekilde terkedilmeyip Allah tarafından uyarıldıkları ve doğru yola iletiltikleri görülmektedir. Peygamberlerin uyarıldığını gösteren âyetlerin çoğu da onların bazı ictihâdî hatalara düştüklerini ve daha sonra Allah tarafından daha iyiye doğru yöneltildiklerini ortaya koymaktadır.

Tebliğde Bulunmak

Allah Taâlâ peygamberleri, kendi emir ve yasaklarını, dinin çeşitli hükümlerini insanlara ulaştırmak üzere görevlendirmiş ve bu anlamda onların asıl fonksiyonunu, kendilerine vahyedilenleri insanlara aktarmak, onları Allah'ın yoluna çağırmak ve hayırlı sonla müjdelemek, inanmayanları da karşılaştıkları azabla uyarmak oluşturmuştur. Kur'an'da peygamberlerin öncelikli görevlerinin tebliğ olduğu çeşitli ifadelerle ve defalarca belirtilmiştir (el-Mâide 5/99; en-Nahl 16/82; el-Ahkâf 46/23).

Allah Taâlâ dini sadece insanlara has kılmakla onları şereflendirmiştir. Gönderdiği peygamberler daima hatırlatıcı konumunda bulunmuş, hiç bir zaman zorlayıcı bir rol oynamamışlardır. Peygamberlere itaat da Allah'a itaat sayılmıştır. İnsanın yaratılışındaki temel gayeyi teşkil eden Allah'a kulluğu gereğince yerine getirebilmesi bağlamında peygamberin tebliği hayatî önem arz etmektedir.

Kur'an'da "Ey Resûl! Rabbinden sana indirilen vahiyleri tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun sana tevdi ettiği görevini yerine getirmemiş olursun" (el-Mâide 5/67) buyrulmaktadır. Peygamberlerin kendilerine indirilen ilâhî vahyi insanlara aktarmaları sırasında kendilerince bir katkıda bulunmaları mümkün olmayıp ne vahyolunduyorsa aynen iletmek durumundadırlar.

Peygamberlerin tebliğ faaliyetinin bir başka boyutu da Allah'ın kendilerine vahyettiği mesajın kapalı kısımlarını insanların anlayacağı şekilde

açıklamaktır. “İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana bu Kur’an’ı indirdik” (en-Nahl 16/64; ed-Duhân 44/13) âyetiyle Hz. Peygamber’in açıklayıcı rolüne, insanların da bu beyanlara muhtaç olduğuna işaret edilmiştir.

Öte yandan bazı âyetlerde peygamberin sadece insanlara mesajı ulaştırmakla görevli olduğu, onları kabul etmeleri için zorlamamakla uyarıldığı görülür (el-En’âm 6/107; el-Gâşiye 88/21-22).

Beşer Olmak

Kur’an’da peygamberlerin beşer oluşu, diğer insanlar gibi beşerî sıfatlara sahip bulunuşları sıklıkla vurgulanmaktadır. Ancak hitap ettikleri insanlar peygamberlerin kendi cinslerinden olmalarına sürekli itiraz etmişlerdir. Hz. Peygamber’e “Ben ancak sizin gibi bir beşerim” (el-Kehf 18/110) demesi emredilirken ondan önce de yemek yiyen, çarşılarda yürüyen peygamberlerin gönderildiği (el-Furkân 25/20), onların da eşleri ve çocuklarının olduğu (er-Ra’d 13/88) belirtilmiştir. Ayrıca “Biz onları yemek yemez birer ceset kılmadık ve onlar ölümsüz de değillerdir” (el-Enbiyâ 21/8) ifadeleriyle peygamberlerin de ölümlü varlıklar olduğuna dikkat çekilmiştir.

Diğer insanlarla peygamberler arasındaki tek farkın Allah’tan vahiy almaktan ibaret olduğu belirtilmiştir (el-Kehf 18/110; İbrâhim 14/11). Ancak onlar bu imtiyazla beşer statüsünden çıkarılmayıp diğer insanlar gibi sorumlu tutulmuşlardır (el-A’râf 7/6-7; el-Ahzâb 33/7-8).

Kur’ân’da peygamberlerin insanlardan seçilmesine yöneltilen itirazlara yer verilmiştir. İnkârcıların “Bir beşer mi bizi doğru yola götürecektmiş? (et-Teğâbun 64/6) deyip yüz çevirmeleri önceki ümmetlerin azaba uğratılmalarının sebebi olarak gösterilmiştir. Nübüvveti beşer statüsünün üstünde görenler şöyle diyorlardı: “Bu ne biçim peygamber, (bizler gibi) yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor! Ona bir melek indirilmeli ve o da kendisiyle birlikte uyarıcı olmalı değil miydi? Yahut kendisine bir hazine verilmeli veya yiyeceğini sağlayacağı bir bahçesi olmalı değil miydi?” (el-Furkân 25/7-8). Bu itiraza “Şunu söyle: “Eğer yeryüzünde yerleşmiş gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten, peygamber olarak bir melek gönderirdik” (el-İsrâ 17/94-95) şeklindeki cümleyle cevap verilmiştir.

Allah, peygamberlerini insanlar arasından seçmek suretiyle insanlar için kolaylık dilemiştir. Zira peygamberlerin gönderilme sebeplerinden biri de insanların sıkıntılarını bertaraf ederek, kendilerini dünya ve âhîret mutluluğuna kavuşturmadır (et-Tevbe 9/128). Bu ise ancak kendi cinslerinden olan, onlarla birlikte yaşayan, çeşitli problemlerini ve sıkıntılarını yakından müşahade eden bir kimsenin peygamber olarak görevlendirilmesiyle mümkün olur.

Bunların dışında Allah’tan gelen emir ve nehiylerin ve bunların içerdiği hikmetlerin zihinlerde her hangi bir karışıklığa meydan vermeyecek şekilde ulaştırılması yönünden de peygamberlerin beşerden seçilmesi zorunlu görülmüştür. Çünkü onlar, içinde yaşadıkları toplumların ve toplumu meydana getiren fertlerin kudret ve yeteneklerinin derecesini en iyi bilen, en isabetli şekilde değerlendiren kimselerdir. Öte yandan her canlının ancak kendi türüne meyleder bir şekilde yaratıldığı unutulmamalıdır. Dolayısıyla insanların gereken saygı ve hürmeti gösterebilmeleri, Allah’tan getirdikleri

mesajları kabul edebilmeleri ve davetlerine her hangi bir şüphe ve tereddüte düşmeden karılık verebilmeleri için peygamberler insanlardan seçilmiştir.

Peygamberlerin meleklerden gönderilmesi yönündeki aşırı isteklere Allah Taâlâ “Eğer peygamberi bir melek kılsaydık muhakkak ki onu insan suretine sokar, onları yine düşmekte oldukları kuşkuya düşürürdük” (el-En’âm 6/9) karşılığını verir. Öte yandan meleklerin peygamber olarak gönderilmesi, onların peygamberliğine çok açık bir delil oluşturacağı için kulun iradesini devre dışı bırakırdı. Bu durum da sorumluluğun şartlarını bozardı. Oysa insanlar iradelerini kullanabilecekleri şartların mevcudiyeti halinde sorumlu tutulmuşlardır.

SIRA SİZDE

Peygamberlerin özelliklerini onların temel görevleri açısından değerlendiriniz.

VAHİY

Vahiy, genel anlamda Allah’ın kendi iradesini seçmiş olduğu peygamberlere çeşitli yollarla bildirmesidir. Metafizik âlemden fizik dünyaya bilgi akışını sağlayan bu manevî iletişimin mahiyeti, zamanı ve şekli tamamen Allah’ın iradesiyle belirlenmiştir.

Şûrâ sûresinin “Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini bildirir” (eş-Şûrâ 42/51) meâlindeki âyetinde Allah-peygamber diyalogunun farklı şekilde cereyan ettiği ifade edilmiştir. Bunlardan ilki vahiy olup her hangi bir vasıta olmadan ilham, mananın kalbe aktarılması veya rüya yoluyla gerçekleşir.

Hız. Musa’nın annesine (Tâhâ 20/37-38), ayrıca İsmail’i kurban etmesi için İbrâhim’e (es-Sâffât 37/102) gönderilen vahyin rüya ile gerçekleştiği yönünde rivayetler bulunmaktadır. İlâhî hitabın âyetinde ifade edilen ikinci şekli ilâhî kelâmın bir şekilde yaratılması suretiyle meydana gelir. Allah’ın perde arkasından konuşmasının anlamı, görülemeyeceği şekilde konuşması demektir. Hız. Musa’ya Tur dağında gerçekleşen vahiy bu türdendir (Meryem 19/52).

Allah’ın peygamberlere hitabının üçüncü şeklinde vahye Cebrail isimli melek aracılık etmektedir (elçi vasıtasıyla vahiy). Cebrail ya bir insan suretinde ya da aslî şekliyle ilâhî mesajı ulaştırır. Vahyin gelişi çoğunlukla bu şekilde gerçekleşmiş, bu tür vahyin ifade ettiği zorunlu bilginin daha yüksek olduğu kabul edilmiştir.

MUCİZE

Allah nübüvvetle görevlendirdiği peygamberlerin doğruluklarını kanıtlamak amacıyla tabiat kanunlarını aşan bazı olaylarla onları desteklemiştir (el-Bakara 2/60, 87, 253; el-Hadîd 57/25). İslâm itikadında bu tür harikulâde hal veya olaylara mucize denir. Mucizeler hiç bir zaman insanların güç yetirebileceği olaylar değildir Akâid âlimleri mucizeleri idrak edilmeleri açısından genelde üçe ayırırlar:

Hissî (Maddî) Mucizeler

İnsanların duyularına hitap eden mucizelerdir. Allah'ın izni, iradesi ve gücüne bağlı olarak gerçekleşen hissî mucizeler tabiat kanunlarını değiştiren ilâhî fiillerdir. Bu itibarla yalnız peygamberlerin veya onlara teklifte bulunan insanların isteğiyle gerçekleşmezler. Kur'an'da haber verildiğine göre inanmak arzusunda olanların imanını, inanmak istemeyenlerin de inkârını kuvvetlendiren bu tür mucizeler pek çok defa vuku bulmuştur.

Aklî (Manevî) Mucizeler

Mânevî mûcize veya bilgi mûcizesi diye de anılan bu grup, insanların akıl yürütme gücüne hitap eden ve onları aklî kanıtlarla baş başa bırakan gerçeklerden oluşur. Bunlar düşünmekle algılanabilen hususlar olup hissî mûcizelerde olduğu gibi belirli bir zaman ve mekânla sınırlı değildir. Peygamberlerin güvenilir, doğru sözlü, güzel ahlâk sahibi, merhametli olmaları, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaları, ilâhî mesajı bizzat uygulayıp insanlara örnek teşkil etmeleri, öğretilerinin erdemli bir toplum için vazgeçilemez ilkeler konumunda bulunması, tebliğ ettikleri vahiy ürünü metnin lafız ve muhteva bakımından erişilmez bir üstünlük taşıması gibi hususlar bu türün kapsamına girer.

Haberî Mûcizeler

Peygamberlerin doğrudan Allah'tan veya melek aracılığıyla aldıkları vahiylerle dayanarak verdikleri haberlerden oluşur. Hz. İsa'nın insanların evlerinde ne yediklerini ve ne sakladıklarını haber vermesi, Hz. Peygamber'in geçmiş peygamberlerle kavimleri arasında geçen olayları ve bu olaylarda cereyan eden konuşmaları ayrıntılı olarak bilip bunları Ehl-i kitap âlimlerinin yanında nakletmesi bu tür mucizelerdendir.

Kur'an'da Sözedilen Mucizeler

Kur'ân-ı Kerîm'de bazı peygamberlere verilen mûcizelere temas edilmiştir. Hz. İbrahim, kavminin tapınmakta olduğu putları gizlice kırınca kavmi, daha önce sarfettiği bazı ifadelerden zaten bu işe niyetli olduğunu bildiklerinden, onu sorumlu tutmuşlar ve cezalandırmaya karar vermişlerdir. Bu cezalandırmayı da ateşe yakmak suretiyle belirlemişler ve onu yaktıkları büyük bir ateşe atmışlardır. Fakat Allah: "Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik vesilesi ol!" buyurmak suretiyle onu ateşin yakıcılığından kurtarmıştır. Böylelikle Cenâb-ı Hak, putperestlerin Hz. İbrahim'e tuzak kurma teşebbüslerini hüsrana uğratmış, İbrahim'i Lût ile birlikte kavimlerinin bulunduğu yörelerden alarak daha emin ve daha bereketli bölgelere ulaştırmıştır (el-Enbiyâ 21/68-71).

Hız. Salih Semûd kavmini Allah'a karşı gelmekten sakınmaya ve O'na itaat etmeye çağırmış, fakat onlar bu çağrılara kulak vermeyip kendisini büyülenmiş olmakla suçlamış ve bir mucize getirmesini istemişlerdir. Bunun üzerine Salih mucizesini şöyle sunmuştur: "İşte (mucize) bu dışı devedir; onun bir su içme hakkı vardır, belli bir günün içme hakkı da sizindir. Ona bir kötülükle ilişmeyin, yoksa sizi büyük bir günün azabı yakalayacaktır" dedi." Deve kavmin içinde belli bir süre yaşamış fakat bir süre sonra

içlerinden kötü niyetli bazı insanlar deveyi kesmişler, bunun üzerine şiddetli bir zelzele ile mahvedilmişlerdir (eş-Şu'arâ 26/141-156).

Kur'an'da Hz. Ya'kub ile ilgili olarak da bir harikulâde olaydan bahsedilir. Ya'kub'un oğulları yıllardır ayrı oldukları ve kendisinden de hiç haber alamadıkları kardeşleri Yusuf'u belli merhalelerden sonra bulurlar. Bunu babalarına müjdelemek için Mısır'dan ayrıldıklarında onlardan çok uzakta bulunan Ya'kub etrafındakilere: "Eğer bana bunamış demezseniz inanın ben Yusuf'un kokusunu alıyorum!" demiş. "Onlar da: "Vallahi sen hâlâ eski şaşkınlığını bırakamadın" diye karşılık vermişlerdir. Nihayet Yûsuf'un gömleğini taşıyan müjdecî gelip onu Ya'kub'un yüzüne koyunca âma gözleri hemen görmeye başlamıştır (Yûsuf 12/94-96).

Hız. Musa'nın da İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarak Firavun'un elinden kurtarmak için verdiği mücadeleler esnasında pek çok mucize gösterdiği belirtilir. Allah Mûsâ'yı Firavun'a göndermeden önce onu bir anlamda bu göreve hazırlamış ve kendisine asâ mucizesi ile parlayan el (yed-i beyzâ) mucizelerini vermiştir (Tâhâ 20/17-23; en-Neml 27/12; el-Kasas 28/32). Firavun ve etrafındakiler Hız. Musa'nın göstermiş olduğu mucizeleri sihir olarak nitelendirip kendi sihirbazları ile yarışmaya davet etmişlerdir. Düzenlenen bir yarışmada sihirbazlar maharetlerini sergilemişler, ip ve sopaları koşuyor gibi göstermeyi başarmışlardır. Gördüğü manzaralar karşısında içinden korkmaya başlayan Musa'ya Allah Teâlâ korkmamasını, üstün gelecek olanın kesinlikle kendisi olduğunu bildirmiş ve ona: "Sağ elindeki at da, onların yaptıklarını yutsun. Yaptıkları, sadece bir büyücü hilesidir" buyurmuştur. "Bunun üzerine sihirbazlar secdeye kapanmış "Harun'un ve Musa'nın Rabbine iman ettik" demişlerdir (Tâhâ 20/65-70).

Musa hakkında Kur'an'da yer alan bir başka harikulâde olay da asası ile denizi yarmasıdır. O, İsrailoğullarını Mısır'dan gizlice kaçırmış, fakat Firavun ve adamları arkalarına düşerek kendilerine yetiştir. İsrailoğulları bir ara nerede ise yakalandıklarını sanmışlardı. Bunun üzerine Allah: "Asan ile denize vur!" diye vahyetmiş, Musa Allah'ın emrini yerine getirince deniz yarılmış ve kavmi karşıya geçip kurtulmuştur. Ötekiler de İsrailoğullarını yakalamak düşüncesiyle denize girmiş ancak hepsi de boğulmuştur (eş-Şu'arâ 26/63-66). Yine Hız. Musa kavmiyle birlikte Mısır'dan çıkıp çölde ilerlerken suya ihtiyaç duyulmuştu. Allah'ın emriyle asasını taşa çarpmış, taştan oniki göze su fışkırmıştır. Yine onlara Allah tarafından kudret helvasıyla bildirilen eti indirilmiş ve bunlarla beslenmişlerdir (el-A'râf 7/160).

Hız. Süleymân hakkında da karıncanın konuşmasını anlaması, kuşlarla konuşması, Sebe' melikesinin tahtının çok kısa bir süre içinde getirilmesi gibi hârikulâdeler zikredilmiştir (en-Neml 27/18-42).

Hız. İsa'nın mucizeleri genelde tıbbî konularda cereyan etmiştir. Çamurdan yaptığı kuşa üflediğinde canlanması, körü ve alacalıyı iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi, insanların evlerinde ne yeyip, ne biriktirdiklerini bilmesi, havârfilerine gökten sofranın indirmesi Kur'an'da onun nübüvvetinin doğruluğuna delil teşkil eden mucizeler olarak anlatılmıştır (Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/110-115).

Son peygamber Muhammed aleyhisselâmın en büyük mucizesi ise Kur'an-ı Kerîm olmasıdır. Kur'an'ın çeşitli âyetlerinde benzerini getirmek yönünde insanlara meydan okumalar tekrarlanmış, Allah Teâlâ'dan başka her hangi bir kimsenin de Kur'an'a denk olan bir metin getirmesinin mümkün olmadığı kesin bir şekilde ifade edilmiştir (Yûnus 10/38; el-Bakara 2/23-24).

Müslüman âlimler Kur'an'ın Hz. Peygamberin en büyük mucizesi olduğu hususunda görüş biriliğine varmışlardır. Hatta bu konuda “ i'câzü'l-Kurân” isimli müstakil eserler kaleme alınmıştır. Kur'an açısından bakıldığında Mekkelilerin Hz. Muhammed'den önceki peygamberlerin gösterdiği gibi hissî mucizeler göstermesi yönündeki isteklerinin geri çevrildiği anlaşılr. Hatta muhtelif âyetler onların talep ettiği mucizelerin türünü de haber vermektedir:

“Onlar: Sen, dediler, bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız. Veya senin bir hurma bahçen olmalı; öyle ki, içlerinden gürül gürül ırmaklar akıtmalısın. Yahut iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar yağdırmalısın veya Allah'ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmelisin. Yahut da altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmasılın...”(el-İsrâ 17/90-93).

Bu konuda Kur'an'ın genel tavrı ilginçtir. Bu tür isteklere karşı önceki milletlerin inkârcılığı hatırlatılmış, her türlü mucizeye karşı inatlarından vazgeçmeyecekleri bildirilmiş, Kur'an'ın bir mucize olarak yeterliliğine ve ebediliğine dikkat çekilmiştir. Öte yandan diğer hissî mucizelerin geçicilikleri, belli bir zaman ve mekâna bağımlılıklarının yanında Kur'an'ın i'câzının devamlılığına işaret edilmiş, her türlü mucizeden daha önemli olduğu hususu önemle vurgulanmıştır.

Kur'an'daki verilerden hareket edildiğinde Hz. Peygamber mucize olarak aklî mahiyet taşıyan Kur'an'ı takdim ettiği sonucu çıkmakla birlikte âlimlerin çoğu ona bir takım hissî mucizeler de atfetmektedirler. Bunun yanında Kamer Sûresi'nin “Kıyâmet yaklaştı ve ay yarıldı” (el-Kamer 54/1) şeklindeki ilk âyeti diğer kaynaklarda Resûl-i Ekrem'e atfedilen “ayın yarılması” mucizesine delâlet ettiği yönünde yorumlanmıştır.

İsrâ ve Mi'râc olayına gelince Kur'an sadece İsrâ'yı (Peygamberimizin Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya naklini) (el-İsrâ 17/1) haber vermektedir. Mi'râc (göklere çıkış) hadisesi ise hadislerle sabit olmuştur. Son dönem âlimleri, öncekilere göre hissî-aklî mucize ayırımına daha çok vurgu yapmış ve aklî mucizelere önem vermişlerdir.

Kur'an'da mucizeyle ilgili olarak üzerinde durulması gereken diğer bir nokta mucizenin tamamen Allah'ın iradesine bağlı olarak cereyan etmesidir (er-Ra'd 13/38). Mucize göstermek peygamberlerin istediği anda kullanabildikleri bir kabiliyet değildir, onlar her konuda olduğu gibi bu hususta da Allah'ın iradesine teslim olmak durumundadırlar. Nitekim Kur'an'da inkârcıların mucize taleplerinin, bunun ilâhî kudret çerçevesinde olduğu zikredilerek geri çevrildiği görülmektedir (el-En'âm 6/109: el-Ankebût 29/50-51).

SIRA SİZDE

Hız. Peygamber'in en büyük mucizesinin Kur'an-ı Kerîm olmasının gerekçelerini araştırınız.

KUR'AN'DA GEÇEN PEYGAMBERLER

Hız. Âdem yaratılan ilk insan olduğu gibi aynı zamanda peygamberlerin de ilkidir. Kur'an'da “Allah Âdem'i seçti...” (Âl-i İmrân 3/33) meâlindeki âyet onun peygamberliğini ifade etmektedir. Âdem'in nebi veya resul olduğunu doğrudan ifade eden her hangi bir âyet mevcut olma-makla birlikte “Âdem Rabbinden kelimeler almıştır” (el-Bakara 2/37) mealindeki âyet Allah'ın ona hitap ettiğini yükümlülük ve sorumluluk yüklediğini bildirmektedir (el-

Bakara 2/33, 35; el-A'râf 7/19). Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde yer alan bir hadise göre ilk peygamberin kim olduğu şeklindeki bir soruya Resûl-i Ekrem "Âdem'dir" karşılığını vermiştir.

Öte yandan "Allah Nuh'a buyurduğu şeyleri size de din olarak buyurmuştur" (eş-Şûrâ 42/13) şeklindeki âyet insanlığa gönderilen ilk şeriatın Nuh'a verildiğini ifade etmekte, bir başka deyişle Nuh ilk "resul" olurken Âdem'in de nebî olduğu anlaşılmaktadır. Nuh zamanına gelinceye kadar insanlar arasındaki ihtilafları çözümleyecek bir şeriatın olmadığı tahmin edilmektedir.

Hiz. Âdem'le birlikte Kur'an'da isimleri belirtilen peygamberlerin sayısı yirmibeştir: Âdem, İdris, Nuh, Hûd, Salih, İbrahim, Lût, İsmail, İshak, Yakub, Yusuf, Eyyûb, Zülkifl, Şuayb, Musa, Harun, Dâvûd, Süleyman, İlyas, Elyesa', Yunus, Zekeriyâ, Yahya, İsa ve Muhammed olmak üzere yirmibeş adettir. Bunların dışında Kur'an'da isimleri geçen Lokman, Zülkarneyn ve Üzeyir ile adı geçmemekle birlikte "Musa'nın genç adamı" diye kendisinden bahsedilen zatın peygamber olduklarına dair görüşler varsa da genel kanaat onların birer sâlih kul konumunda bulundukları yönündedir.

Kur'an'da bütün peygamberlerin nübüvvetlerine inanılması ve aralarında hiç bir ayırma gidilmemesinin gerektiği belirtilmektedir (el-Bakara 2/136. krş. el-İsrâ 17/55). Bununla birlikte peygamberler arasında derece farklılıklarının bulunduğu kabul edilmiştir (el-Bakara 2/253). Allah İbrahim'i "halîl" edinmek, Dâvûd'u krallık ve nübüvveti birlikte vermek, Süleyman'ı insanları, cinleri, kuşları ve rüzgârı emrine vermek, Hiz. Muhammed'i cinlere ve insanlara peygamber olarak göndermekle seçkin kılmıştır. Hiz. Peygamber, âlemlere rahmet olarak gönderilmesi, mucizesinin (Kur'an) kalıcı vasfı taşıması ümmetinin çokluğu ve mesajının kıyamete kadar devam edişi gibi farklılıklarla diğer peygamberlerden üstün bir dereceye sahip olmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm'de Hiz. Nuh, İbrahim, Musa, İsa ve Muhammed üzerinde özellikle çok durulmuş, bunlara verilen talimatın önemli, ümmetlerinin de fazla olduğuna dikkat çekilmiş, aldıkları ağır görev ve sorumluluk karşısında yılmadan azim ve sebat göstermeleri sebebiyle "ülû'l-'azm" peygamberler şeklinde isimlendirildikleri ifade edilmiştir.

Peygamberliğin Hiz. Muhammed'in nübüvveti ile sona erdiği, "Muhammed, sizin erkeklerinizden hiç birinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur (hâtemü'n-nebiyyîn)" (el-Ahzâb 33/40) meâlindeki âyetle ifade edilmiştir.

İslâm âlimleri Hiz. Muhammed'le birlikte nübüvvet müessesesinin sona erdiğini belirtmişlerdir. İslâm dininin dinlerdeki gelişme zincirinin son halkasını oluşturduğu, en uygun ve mükemmel din olduğu göz önüne alındığında bu durum tabiidir. Öte yandan İslâm dininden sonra etkili ve küllî bir dinî hareketin zuhur etmemesi, bir takım iddiacılar ortaya çıkmış olsa da başarıya ulaşamamaları Hiz. Muhammed'in son peygamber olduğunu ortaya koymaktadır. Nübüvvetin Peygamberimizle sona ermesinden sonra bir ilâhî rehberlik anlayışı artık peygamberlerin gönderilmesine değil onların bıraktığı mirasa sahip çıkmaya dayanmaktadır. Dolayısıyla Hiz. Muhammed'in son peygamber ve Kur'an'ın en son vahiy olması müslümanlara ciddî bir sorumluluk da getirmektedir.

Özet

Peygamberlere İman

Peygamberler Allah'ın kendilerini görevlendirdiği ve yardım ettiği birer tebliğci ve uyarıcıdır. Tebliğ ettikleri hususları kabule kimseyi zorlamadılar, kendileri de insan oldukları için Allah katında diğer insanlar gibi kulluktan sorumlu idiler.

Nebi-Resul-Peygamber

Nebi, insanlara Allah'tan mesaj getiren kimse veya Allah katında yüksek makam sahibi kimsedir.

Resul, kendisine belli bir görev verilerek bir yere gönderilen elçidir.

Peygamber, Allah'ın mesajını taşıyan kimsedir.

Nübüvvetin İmkânı

Allah Taâlâ konuşan ve dileyen (kelâm ve irade sahibi) yüce bir varlıktır. O'nun yaratıcı oluşu nasıl evreni meydana getirmiş ve bu sıfatının bir tecellisi olmuş ise konuşan ve dileyen bir varlık oluşunun da tecelli etmesi gerekir. İşte nübüvvet O'nun bu sıfatlarının tecellisidir.

Peygamberliğin Gerekliliği

İnsan yaratılışından getirdiği bazı özellikleri ve içinde bulunduğu sosyal şartlar karşısında farklı tutumlar sergileyebileceği gerçeğinden hareketle Allah'a karşı kulluğunu gereği gibi yerine getirebilmesi için peygamberlerin mesajına ihtiyaç halindedir. Nübüvveti gerekli kılan bir başka husus da insanlar arasındaki çeşitli görüş ayrılıklarıdır. İnsan, Allah'ın varlığını, bazı şeylerin iyi, bazılarının da kötü olduğunu kendi aklı ve düşüncesi ile bulsa da Allah'a nasıl kulluk edileceğini ve dinî hükümlerin tamamını kendi gayretiyle bilemez. Üstelik kişinin psikolojik yapısı zaman zaman onu yanlış şeyleri tercih etmeye de sevk edebilmektedir. Dolayısıyla fert ve toplumların ıslahını gaye edinen, aralarında adaletle hükmeden ve onlara “güzel bir örnek” teşkil eden peygamberlerden müstağnî kalmaları düşünülemez.

Peygamberliğin Yapısı

Peygamberlik Allah Teâlâ'nın kulları arasından seçtiği şahıslara lutfettiği mânevî bir görevdir. İnsanların kendi istek ve çabalarıyla bu görevi elde etmeleri mümkün değildir.

Kur'an-ı Kerîm'de, isimleri tek tek verilmese de, her ümmete peygamber gönderildiği ve onlara kendi lisanlarıyla hitap edildiği prensibine vurgu yapılmıştır.

Peygamberlerin sayısı hakkında kesin bir rakam vermek mümkün değildir. Kur'an'da muhtelif âyetlerde bazı peygamberlerin isimleri zikredilmekle birlikte bilgimizin dışında kalan peygamberlerin mevcudiyetine de işaret edilmiştir.

Kur'an'da isimleri geçen peygamberlerin hepsi erkek olup her hangi bir kadının peygamberliğinden bahsedilmemektedir.

Kur'an'da peygamberler de dâhil olmak üzere gaybî kimsenin bilemeyeceğini, gayb bilgisinin sadece Allah'a ait olduğunu belirten muhtelif âyetlerden başka Allah'ın dilemesiyle bazı gaybî bilgileri peygamberlere vereceğini dile getiren âyetler de vardır.

Peygamberlerin Özellikleri

Allah'tan getirdikleri mesajları insanlara tebliğ etme ve bu mesajlar çerçevesinde hareket edip örnek teşkil etmek durumunda olan peygamberden, dürüstlüğü ihlal edip gölgeleyecek davranışlar sadır olamaz. Onlar güvenilir insanlardır, kedilerine verilen görevi yürütürken ilâhî vahye ekleme, azaltma, tahrif veya değiştirme yapmaları mümkün değildir. Onlar tebliğ faaliyetleri esnasında karşılaştıkları güçlük ve sıkıntılara karşı sabırlı davranmışlardır. Peygamberler zeki, kavrayış ve aklî muhakeme kabiliyetleri yönünden yetkin şahsiyetlerdi. Kur'an'da peygamberlerin tebliğ ettikleri hususlarda hata etmekten korunmuşluklarının iyice vurgulandığı, fiil ve davranışlarında hataya düştiklerinde o şekilde terkedilmeyip Allah tarafından uyarıldıkları ve doğru yola iletildiklerinin ifade edildiği görülür. Allah Taâlâ onları, emir ve nehiylerini, dinin çeşitli hükümlerini insanlara ulaştırmak üzere görevlendirmiş ve bu anlamda onların asıl fonksiyonunu, kendilerine vahyedilenleri insanlara aktarmak, onları Allah'ın yoluna çağırarak ve hayırlı sonla müjdelemek, inanmayanları da karşılaştıkları azabla uyarmak oluşturmuştur. Kur'an'da peygamberlerin beşer olduğu, diğer insanlarla peygamberler arasındaki tek farkın, Allah'tan vahiy almaktan ibaret olduğu belirtilmiştir. Ancak onlar bu ayrıcalıkla beşer statüsünden çıkarılmayıp tebliğ ettikleri dini uygulama yönünden diğer insanlar gibi sorumlu tutulmuşlardır.

Vahiy

Vahiy, Allah'ın, peygamberlerine dilediği bilgileri doğrudan veya bir vasıta ile kendisinden geldiğine şüphe edilmeyecek şekilde ve alışılmamış bir tarzda gizlice bildirmesidir.

Mûcize

Mucize, peygamber olduğunu iddia eden kimsenin elinde doğruluğunu kanıtlamak için Allah tarafından yaratılan tabiat kanunlarına aykırı olaydır. Mucizeler, insanların duyularına hitap eden hissî, akıl yürütme gücüne hitap eden ve onları aklî kanıtlarla baş başa bırakan gerçeklerden oluşan aklî ve peygamberlerin doğrudan Allah'tan veya melek aracılığıyla aldıkları vahiylerle dayanarak verdikleri haberlerden oluşan haberî olmak üzere üç kısma ayrılabilir. Kur'an'da peygamberlere çok sayıda mucizeler atfedilmekle beraber, Kur'an'daki verilerden hareket edildiğinde Hz. Peygamber'in mucize olarak aklî mahiyet taşıyan Kur'an'ı takdim ettiği sonucu çıkmaktadır. Ancak âlimlerin çoğu ona bir takım hissî mûcizeler de atfetmektedirler.

Kendimizi Sınayalım

1. Peygamberlik ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- a. Peygamberlik görevi Allah tarafından verilir.
- b. Peygamberler Allah'ın mesajını insanlara ulaştırırlar.
- c. Peygamberler gaybı bilirler.
- d. Hz. Muhammed son peygamberdir.
- e. İnsanlar kendi çabalarıyla peygamberlik görevini elde edemezler.

2. Peygamberler ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- a. Peygamberler doğru ve güvenilir insanlardır.
- b. Peygamberler karşılaştıkları zorluklara rağmen sabırla görevlerini gerçekleştirmişlerdir.
- c. Peygamberler muhakeme ve aklî kabiliyetleri yönünden de yetkin insanlardır.
- d. Peygamberler beşer oldukları halde hiçbir hata veya tercih yanlışı yapmamışlardır.
- e. Peygamberler Allah'ın kendilerine vahyettiği mesajları insanlara olduğu gibi iletmekle görevlidirler.

3. Aşağıdakilerden hangisi peygamberlerin görevleri arasında **yer almaz**?

- a. Allah'ın vahyettiği mesajları insanlara aktarmak
- b. Kendilerine vahyolunan ilâhî mesajı insanlara açıklamak
- c. İnkârcılara karşı Allah'ın yarattığı mucizeleri göstermek
- d. Tebliğ ettikleri hususları bizzat hayatlarında uygulayarak insanlara örnek olmak
- e. Önceki peygamberler ve ümmetlerinden bahsetmek

4. Vahiy ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- a. Peygamberlerin din adına tebliğ ettikleri, her şey Allah tarafından kendilerine gönderilmiştir.
- b. Peygamberler istedikleri her an vahiy alabilirlerdi.
- c. Vahiy, Allah'ın peygamberlerine dilediği bilgileri doğruluğundan şüphe edilmeyecek şekilde bildirmesidir.
- d. Vahyin içeriği, zamanı ve şekli tamamen Allah'ın iradesiyle belirlenmiştir.
- e. Peygamberlere gerçekleşen vahiy, her hangi bir vasıta olmadan ilham veya rüyâ yoluyla veya ilâhî kelâmın belirli bir cisimde yaratılması ya da Cebrâîl isimli meleğin aracılık etmesi şeklinde gerçekleşmiştir.

5. Mucize ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- a. Mucizeleri Allah yaratır.
- b. Mûcize peygamberlik iddiasında bulunan insanların elinde gerçekleşir.
- c. Mûcizeler alışılmış tabiat kanunlarına aykırıdır.
- d. Peygamberler istedikleri zaman mûcize gösterebilirler.
- e. Kur'an, Hz. Muhammed'in en önemli mûcizesidir.

Kendimizi Sımalıım Yanıt Anahtarı

- 1. c Yanıtınız doğru değilse, "Peygamberliğin Yapısı" konusunu yeniden okuyunuz.
- 2. d Yanıtınız doğru değilse, "Peygamberlerin Özellikleri" konusunu yeniden okuyunuz.
- 3. e Yanıtınız doğru değilse, "Peygamberlerin Özellikleri" konusunu yeniden okuyunuz.
- 4. b Yanıtınız farklıysa "Vahiy" konusunu yeniden okuyunuz.
- 5. d Yanıtınız doğru değilse, "Mucize" konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Allah, insanı yeryüzünde başıboş kendi haline terketmediğini ona kulluk görevinin yüklendiğini belirtir. Bu âyetten hareketle İslâm âlimleri cinlerin ve insanların yaratılmasındaki temel gâyenin kulluk olduğunu, bunun keyfiyetinin ise ancak peygamberlerin tebliği ile öğrenilebileceğini vurgulamıştır. İnsan, Allah'ın varlığını, bazı şeylerin iyi, bazılarının da kötü olduğunu kendi aklı ve düşüncesi ile bulsa da Allah'a nasıl kulluk edileceğini ve dinî hükümlerin tamamını kendi gayretiyle bilemez. Dolayısıyla fert ve toplumların ıslahını gaye edinen, aralarında adaletle hükmeden ve onlara "güzel bir örnek" olan peygamberlerin yol göstericiliği kaçınılmazdır.

Sıra Sizde 2

Peygamberlik Allah Teâlâ'nın kulları arasından seçtiği şahıslara lutfettiği manevî bir görevdir. İnsanlar kendi çabalarıyla bu görevi elde edemezler. Kesin sayılarını bilemezsek de her ümmete peygamber gönderilmiş ve onlara kendi dilleriyle hitap etmişlerdir. Peygamberlerin görevi kendilerine vahyolunan mesajı tebliğ etmektir. Peygamberler de dâhil olmak üzere gaybî kimse bilemez, gayb bilgisi sadece Allah'a aittir. Ancak Allah dilediği bazı gaybî bilgileri peygamberlere vermiştir.

Sıra Sizde 3

Peygamberlerin asıl fonksiyonunu, kendilerine vahyedilenleri insanlara aktarmak, onları Allah'ın yoluna çağırarak ve hayırlı sonla müjdelemek, inanmayanları da karşılaşacakları azabla uyarmak olmuştur. Böyle bir

görevle yükümlü olan ve mesajları çerçevesinde hareket edip örnek teşkil etmek durumunda olan peygamberden, dürüstlüğü ihlal edecek hiç bir davranış meydana gelmez. Onlar güvenilir insanlar olup tebliğ faaliyetleri esnasında karşılaştıkları güçlük ve sıkıntılara karşı sabırlı davranmışlardır. Kur'an'da onların beşer olduğu, diğer insanlarla aralarındaki tek farkın, Allah'tan vahiy almaktan ibaret olduğu belirtilmiştir. Ancak onlar bu ayrıcalıkla beşer statüsünden çıkarılmayıp tebliğ ettikleri dini uygulama yönünden diğer insanlar gibi sorumlu tutulmuşlardır.

Sıra Sizde 4

Hız. Peygamber'in en büyük mucizesi ise Kur'an-ı Kerim olmuştur. Kur'an'ın çeşitli âyetlerinde benzerini getirmek yönünde insanlara meydan okumalar tekrarlanmış, Allah'tan başka her hangi bir kimsenin de Kur'an'a denk olan bir metin getirmesinin mümkün olmadığı kesin bir şekilde ifade edilmiştir. Kur'an Arap edebiyatının çok gelişmiş olduğu bir dönemde vahyolunmasına rağmen kendisinin bir benzerini getirmeleri için meydan okuduğu halde onları bu konuda aciz bırakmıştır. Kur'an mâna yönüyle de mucizedir. Hız. Peygamber okuma yazma bilmeyen bir kimse iken, kendisine vahyolunan konularda bir yanlışlık veya çelişki tespit edilememiştir. Onu anlayarak okuyan insanların zihninde ve kalbinde güven ve tatmin duyguları uyanmıştır.

Yararlanılan Kaynaklar

- Atay, H. (1961). **Kur'an'a Göre İman Esasları**, Ankara.
- Çelebi, İ. (1996). **İslam İncasında Gayb Problemi**, İstanbul.
- Elmalılı, M H. Y. (1979). **Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul.
- Erdem, M. (1993). **Hazreti Adem (İlk İnsan)**, Ankara.
- Bulut H İ, "Mûcize", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, XXX, 350-351.
- Hatiboğlu, M S. (1986). **"Hz. Peygamberi Yanlış Yorumlama Tezahürleri"**, İslâmî Araştırmalar, sy. 2, s. 5-11.
- İzmirli, İ. H. (1339-1341). **Yeni İlm-i Kelâm**, İstanbul.
- Kılavuz, A. S. (1987). **Ana Hatları ile İslam Akaidi ve Kelâma Giriş**, İstanbul.
- Watt, W. M. (1982). **Modern Dünyada İslam Vahyi**, trc. Mehmet S. Aydın, Ankara.

7

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Âhiret âlemi inancının dinî ve fikrî dayanaklarını öğrenecek,
- Âhiret hayatının niteliği ve aşamaları hakkında bilgi sahibi olacak,
- Ölümden sonra dirilişin nasıl gerçekleşeceği hakkında fikir edinecek,
- Âhiret âlemi inancının insan psikolojisine ve dünya hayatına sağlayacağı olumlu katkıları kavrayabileceksiniz

Anahtar Kavramlar

- Âhiret, kıyamet
- Ölüm, kabir, berzah
- Ba's, haşır, hesap, vezin
- Cennet, cehennem

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- İnsanların neden dünyaya geldiklerini ve bir ömür yaşadktan sonra neden öldüklerini düşününüz ve arkadaşınızla tartışınız,
- Hayata ve ölüme mantıklı bir açıklama getirmeye ve anlam vermeye çalışınız,
- Âhiret âlemine inanmamanın birey ve toplum hayatı açısından doğurabileceği sonuçları araştırınız,
- Âhiret âlemine inanmanın insanlara katacağı olumlu etkileri tartışınız.

Âhiret İnancı

GİRİŞ

Âhiret âleminin gerçekleşeceğine inanmak İslâm dininin üç ana inanç temelinden ve âmentü içerisinde yer alan altı iman esasından birini oluşturur. İslâm'da Allah'ın varlığına ve peygamberlere iman ettikten sonra âhiret âleminin kesinlikle gerçekleşeceğine inanmak gerekir. Kader ve kaza Allah inancına, melekler ve ilâhî kitaplar da peygamber inancına dâhil edilir. Hatta Kur'an-ı Kerîm'de inanç esasları Allah'a ve âhirete îmân olmak üzere bazen iki şıkta toplanır. Çünkü peygamberler göndermek de Allah'a ait bir fiil olarak değerlendirilir.

Âhiret Arapça bir kelimedir. Sözlükte son anlamına gelen “âhir” kelimesinin “yurt, ikamet edilen yer” gibi anlamlara gelen “dâr” sözcüğüne sıfat olmasından dolayı “ahiret” şekline dönüşmüştür. Buna göre âhiret “son yurt” veya “son ikamet yeri” demektir. Ancak tamlama zamanla kısaltılıp yalın hale getirilmiş ve sadece âhiret kelimesiyle ifade edilmiştir. İslâm inançlarına ait bir terim olarak ise âhiret “Evrenin kozmolojik düzeninin yıkılması anlamına gelen kıyâmetin kopmasının ardından Allah tarafından ölenlerin tekrar diriltmesiyle başlayacak olan ebedî âlem” diye tanımlanır. Âhiret âlemi inancı, ölüm ve kabir âlemi, kıyâmet alametleri, kıyâmetin kopması, evrenin yeniden yaratılması, ölümlerin diriltilmesi (ba's ba'de'l-mevt) ve toplanma yerine sevk edilmesi (haşır), insanların hesaba çekilmesi (ba's), yapılan eylemlerin ölçülmesi ve değerlendirilmesi (vezin) , sıratın geçilmesi, cennet ve cehenneme giriş safhalarından oluşur. Bu ünite de bu konular Kur'an'da ve hadislerde verilen bilgiler ışığında incelenecektir.

İNTERNET

www.yusufsevkiyavuz.com

ÂHİRET ÂLEMİ

Kur'an-ı Kerîm'de âhiret âlemine inanmak Allah'a îmânın ardından zikredilerek önemine dikkat çekilir ve iyi davranışlarda bulunmak şartıyla inananların âhirette korku ve üzüntüden kurtulacakları bildirilir. Âhirete inanmak bütün peygamberlerin insanları inanmaya çağırdığı evrensel bir inanç esasıdır (el-Bakara 2/177; el-Mâide 5/69; el-Ankebût 29/36).

Âhiret âlemi hakkında Kur'an'da kullanılan farklı isimler, bu âlemin iç yüzünü ifade edici mahiyettedir. Bunlardan anlaşıldığına göre âhiret gerçekleşmesi hak olan, insanların kabirlerinden çıkarıldıktan sonra diriltilecek bir

araya toplanacağı ve inançlarıyla davranışlarından hesaba çekilip karışıklarının verileceği, iyi davrananlarla kötü davranışta bulunanların ayırt edileceği, dünyayı boşa ve yanlış işlerle geçirip gerekli hazırlığı yapmamaktan dolayı pişmanlık duyacağı ebedî bir âlemdir.

Kur'an'da, âhiret âleminin gerçekleşeceğini kavramak için, ancak gayb konuları hakkında bilgi edinmek ve evrenin geleceğini keşfetmekle mümkündür. Nitekim Kur'an'da kıyametin kendilerine gelmeyeceğini ileri süren inkârcılara verilen cevapta “Gaybı bilen Rabbime yemin olsun ki kıyamet kesinlikle size gelecektir” (Sebe’ 34/3) denilerek Allah’ın gaybı bildiğine ve evrenle ilgili her şeyin bütün olayları açıklayan bir gizli kaynakta, yani Levh-i Mahfuz’da bulunduğuna dikkat çekilir. Dolayısıyla evrenin geleceğine ilişkin bilgilerden yoksun bulunan inkârcıların âhiret âleminin gerçekleşmeyeceğini iddia etmesi, uzak bir noktadan gaybı taşlamak ve bir kanıtı dayanmadan tartışma yapmaktan öteye geçmez (Sebe’ 34/52-53).

Çeşitli âyetlerde gayb bilgisi noktasına değinilerek âhiret âlemine ilişkin inkârcı iddiaların hiçbir kesin bilgiye dayanmadığı ve kesin kanıtlardan yoksun bulunduğu şöyle ifade edilir:

“Âhiret âlemi konusunda inkârcıların hiçbir bilgisi yoktur, onlar sadece zanda bulunur. Onlara apaçık deliller içeren âyetlerimiz okunduğu zaman ‘doğru söylüyorsanız (ölmüş) atalarımızı getirin (diriltin)’ demekten başka bir delilleri yoktur” (el-Câsiye 45/24-25,32; ed-Duhân 44/34);

“Ölümden sonra diriliş bize ve daha önce atalarımıza vad olundu, bu ilk insanların uydurduğu masallardan başka bir şey değildir” (en-Neml 27/65; el-Ahkâf 46/17);

“Geçersiz (ve iddialarını kanıtlama gücü bulunmayan kötü) delil âhirete inanmayanlarıdır (tezini kanıtlayan ve karşı tezi iptal eden) en üstün delil Allah’ındır” (en-Nahl 16/60).

Kur'an'da ayrıca insanların çoğunun sadece dünya hayatının görünen kısmını fark edip âhiret âleminden gafil olduğu bildirilir ve bunu akıllarına sığdıramayanlara (er-Rûm 30/6-7; Hûd 11/7) yönelik olarak çeşitli akli delillere yer verilir. Bunları aşağıdaki şekilde bir araya getirmek mümkündür:

Âhiret Âleminin İmkân ve Gerekliliği

Allah evreni yokken yaratmıştır, kozmolojik düzenini bozarak evreni yok ettikten sonra tekrar yaratabilir. Allah’ın bunu gerçekleştirebilecek bilgisi ve gücü vardır. Çünkü Allah’ın en yetkin varlık olması bunu gerektirir. Allah evreni ilk defa yaratmaktan aciz olmadığı gibi ikinci defa yaratmaktan da aciz değildir. Bu aklen imkânsız değil aksine mümkündür. Bir şeyi bir kere yapabilen ikinci kez de yapabilir (el-‘Ankebût 29/19-20; Kâf 50/15). Kur'an'da verilen bilgilere göre Allah evreni, kudretiyle ilk defa yaratmış ve genişletmektedir, kıyamet kopacağı zaman ise evreni dürerek onu ilk yaratmaya başladığı hale getirecek ve tekrar yaratacaktır (ez-Zâriyât 51/47; El-Enbiyâ 21/104).

Günümüz teorik fizik biliminde evrenin tek bir noktadan başlayarak genişlemekte olduğu ve bu sürecin zamanla geriye doğru işleyeceğini ileri

süren “büyük patlama” teorisinin bilim adamları arasında itibar görmesi ve bu tezin tartışılması âhiret âlemi açısından büyük bir önem taşır.

Kur’an’da âhiret âlemini felsefî açıdan temellendirmek için ısrarla dikkat çekilen düşünceler ve üzerinde durulan bilgiler, bu âlemin aklen gerekli olduğunu vurgulayıcı bir mahiyet taşır. Bu itibarla Kur’an’da konuya dair olarak belirtilen düşünceleri âhiret âleminin gerekliliği adını verebileceğimiz bu başlık altında toplamak mümkündür. Âhiret âleminin gerekliliği düşüncesi Kur’an’da farklı konulardan hareketle tartışmaya açılır. Bunlar da şu alt başlıklarda incelenebilir:

Varoluşun ve Hayatın Anlamı

Âhiret âlemini konu edinen âyetlerde belirtildiğine göre evrenin ve orada ortaya çıkan hayatın var edilmesinin gerçek, anlamlı ve akla yatkın bir açıklaması olmalıdır (Âl-i İmrân 3/191; el-Mu’minûn 23/115; er-Rûm 30/8; Sâd 38/27; ed-Duhân 44/38-39; el-Ahkâf 46/3; el-Kiyâmet 75/36). Şayet âhiret âlemi yoksa veya hayat bu dünya hayatından ibaretse hayata ve varlığa, insanı her bakımdan tatmin eden anlamlı, makul, tutarlı bir açıklama getirmek imkânsız hale gelir. Çünkü dünya hayatı az bir mutluluğa karşılık sıkıntı, zorluk, acı ve üzüntülerle dolu kısacık bir hayattır. Yoklukla son bulacak geçici bir dünya hayatı ve varlığının, insan aklını tatmin edip rahatlatan bir anlamı yoktur. Buna karşılık mutlulukla dopdolu bir ebedî hayat için yaratılmış olmak ise daha anlamlı ve akla daha yatkındır (et-Tevbe 9/38; Yûsuf 12/109; er-Ra’d 13/26; İbrahim 14/3; eş-Şûrâ 42/36).

Evren ve insan oyun ve eğlence olsun diye değil aksine gerçek bir amaç dolayısıyla yaratılmış olmalıdır, o da “Yaratıcı’yı tanıyıp O’na teşekkür etmek ve sonuçta O’nunla karşılaşmak” diye özetlenebilir (Yûnus 10/7-8; el-‘Ankebût 29/23; er-Rûm 30/16; es-Secde 32/10; Fussilet 41/54). İnsanların, dünyada akıl yürüterek ve vahiyler verdiği peygamberleri aracılığıyla varlığı hakkında bilgi sahibi olduğu Allah ile karşılaşması, evrenin yaratılışının en başta gelen anlamı ve amacı olarak düşünülebilir. Böyle bir anlam ve amaç ise akla yatkın ve tatmin edici olduğu içindir ki çoğunluğu itibariyle insanlar yaratılışın başlangıcından günümüze kadar Allah’a inanarak ve O’na ibadet ederek huzur bulmuştur. Modern dönemde de ateist iken Tanrı’ya inanıp yönelmekle bunalımdan kurtulduğunu ve huzura erdiğini açıklayan örneklerle rastlanmaktadır.

Başka bir ifadeyle yaratılmış varlıkların mevcudiyeti yaratma eylemini, yaratma eylemi de bir yaratıcı varlığın bulunmasını zorunlu kılar. Aklın zorunlu gördüğü sonuç budur. Bu açıdan bakıldığı takdirde âhiret âleminin varlığı aklen gerekli olur. Zira insanların dünya hayatında göremedikleri yaratıcılarıyla karşılaşacakları bir âlemin varlığı gereklidir.

İnanç ve Davranışlara Karşılıklarının Verilmesi

Gerçeğe inanma veya inkâr etme, iyilikte bulunma yahut kötülük yapma özgürlüğü ve gücüne sahip kılınan insanlar dünyada farklı inançları benimseyip değişik davranışlar sergilemektedir. Kimi gerçeği onaylamakta veya redetmekte, kimi gerçeğe destek verirken kimi de bu gerçeğe karşı mücadele etmektedir. Bir kısım insan iyilik yaparken bir kısmı kötülük etmekte; bir kısım zulmederken bir kısmı da zulme uğramakta; bazı insanlar âdil bazıları da zalim olmakta; bazıları Allah’a inanıp buyruklarına uymakta,

bazıları da inkâr edip buyruklarına isyan etmektedir. Akıl, müslümanla kâfirin, müttakî ile günahkârın, yeryüzünde yanlış düzeltenle bozguncunun, âdil ve zâlimin ayırt edildiği ve yaptıkları işlere karşılıklarının verildiği bir âlemin var olmasını gerekli görür (el-Bakara 2/281; Âl-i İmrân 3/30, 185; el-Enfâl 8/37; el-Enbiyâ 21/47; Sâd 38/28; el-Mü'min 40/58; ed-Duhân 44/40; el-Câsiye 45/21; et-Teğâbun 64/7 el-Mülk 67/1-2; el-Kalem 68/25-26; ez-Zilzâl 99/6-8). Şayet ölümle her şey sona erecekse ve insanların yapıp ettiklerine karşılıklarının verileceği bir âhiret âlemi yoksa bütün inanç ve davranışlar değer hükmü bakımından eşit hale gelir. Bu ise insanların doğruluğu üzerinde ittifak ettiği adalet ilkesiyle bağdaşmaz ve kabul edilebilir bir tablo oluşturmaz. Her insan yaptığı zerre kadar iyi ve kötü davranışlarının karşılığını görmelidir. Şu halde insanlar âhiret âleminin gerekli olduğunu bu açıdan da düşünerek bulabilirler.

Hakikatin Ortaya Çıkıp Herkesçe Tasdik Edilmesi

Tarihin tanıklık ettiği erken dönemlerden itibaren insanlar hangi inanç ve davranışların doğru ve gerçek, hangilerinin yanlış ve gerçek dışı olduğu konusunda sürekli bir görüş ayrılığı içinde olmuş; hatta bu sebeple de birbirleriyle savaşıp kan dökmüştür. Bilgi çağı olan günümüzde de bu süreç aynen devam etmektedir. İhtilaf edilen inanç ve davranışlar konusunda hak ile bâtılın ortaya çıkacağı; hakperestlerin doğru, putperestlerin ise yanlış yolda olduklarını kesinlikle bilecekleri ve bütün gerçeklerin herkesçe zorunlu olarak bilinip tasdik edileceği bir âlem bulunmalıdır (en-Nahl 16/38-39; el-Hac 22/69; ez-Zümer 39/46; el-Mü'min 40/70-75; el-Câsiye 45/17). Aksi takdirde hakikatin insanlarca bilinip doğrulanması ve onaylanması mümkün olmaz. Bu durum ise hakikatin yapısıyla bağdaşmaz.

Evensel Ahlâk İlkelerinin Hayata Geçirilmesi

Erdemli birey ve toplumların oluşabilmesi ancak dürüst olmak karşılıksız olarak iyilikte bulunmak ve her türlü kötülük yapmaktan sakınmak, kötülük edenleri affedebilmek, muhtaçlara karşılıksız olarak yardım etmek gibi temel ahlak ilkelerinin hayata geçirilip uygulanmasıyla mümkündür. Hukuk ve siyaset bilimleri toplumsal düzeni sağlıklı bir yapıya kavuşturmak için çalışmakla birlikte bunu sağlamakta yüksek bir başarı oranına ulaşabildiğini söylemek oldukça zordur. Hukuk ve siyaset bilimlerinin ileri düzeyde bilgi üretmelerine rağmen günümüz dünyasında suç işleme oranlarının yüksek seviyelerde seyretmesi ve hapisanelerin suçlularla dolu olması buna işaret etmektedir. Bütün yapıp ettiklerinin hesabını âhiret âleminde yaratıcısının huzurunda vereceğini düşünen ve buna içtenlikle inanan insanlar kendilerini buna hazırlamak amacıyla güçleri oranında erdemli davranışlar yapmak gerektiğini anlamakla kalmaz, eyleme geçerek bizzat bunları gerçekleştirmeye yönelir ve büyük oranda da bunda başarılı olur (el-Bakara 2/3-5; Âl-i İmrân 3/114, 180; en-Nisâ 4/38-39; Fussilet 41/6-7). Âhiret âlemine inanan insanların oluşturduğu toplumlarda isteğe bağlı iyilik oranlarının yüksek, suç işleme oranlarının ise düşük seviyelerde seyretmesi bunu kanıtlayıcı mahiyettedir. Bu açıdan dünyada günümüzde ortaya çıkan tablolar âhiret âlemi inancının aklî açıdan gerekliliğini genelde teyit edicidir.

Hadislerde âhiret âlemine inanmak altı îmân esası arasında yer alır. Ancak âhirete inanmak farklı tabirlerle ifade edilir. Âhiret yerine ölümden sonra diriliş anlamına gelen “el-Ba’sü'l-âhir”e veya son gün demek olan “el-yevmu'l-âhir”e yahut cennet ve cehennemin hak olduğuna şahitlik etmek

anlamına gelen tabirler kullanılır (Buhârî, “Îmân” 37; Müslim, “Îmân” 1, 5, 45).

Hz. Peygamber, tutum ve davranışlarını kontrol ederek âhiret âlemine hazırlık yapan insanları akıllı; bayağı arzularının peşinden koşarak âhireti düşünmeyenleri ise kendine hükmetmekten âciz, zavallı kimseler olarak nitelemiştir (Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme” 25). Ayrıca dünyevî davranışların karşılıklarının âhirette verileceğini bildirmiş (Buhârî, “Menâkıbu'l-Ensâr” 45), âhirete nisbetle dünya nimetlerinin şehâdet parmağına denizde isabet eden yer kadar az olduğunu vurgulamıştır (Müslim, “Cennet” 55). Dünya acılarının âhiretin tatlıları sayıldığı belirtilen diğer hadislerde, insanın dünyada çektiği zorlukların âhirette mutluluğa dönüşeceği (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 342), âhireti kazanmak isteyen kimsenin dünya lüksünden kaçınması gerektiği, bu kimselerin kalplerinin zenginleşeceği ve dolayısıyla başkalarına muhtaç olmayacakları belirtilmiştir (Buhârî, “Libâs” 25; Tirmizî, Kıyâmet 24, 30).

SIRA SİZDE

Âhiret âlemi inancı olan birisi ile olmayan birisi arasında ne gibi farklı davranışlar olabilir?

ÂHİRET ÂLEMİNİN SAFHALARI

Âhiret âlemi inancı ölümünden itibaren meydana gelecek çeşitli safhaları içerir. Bunlar şöylece sıralanır: Ölüm ve kabir âlemi, kıyamet alâmetleri, kıyametin kopması, evrenin yeniden inşa edilmesi ve ölümlerin kabirlerinden çıkarılıp diriltimleri, ardından mevkıf veya arasât adı verilen bir yere sevk edilip bir araya toplanmaları, dünyada benimsedikleri inançlarla yapıp ettiklerinden hesaba çekilip amellerinin ölçülmesi, sırattan geçirilmeleri ve cennet veya cehenneme gönderilmeleri. Bunların her biriyle ilgi olarak kaynaklarda verilen ayrıntılar şu şekildedir:

Ölüm ve Kabir Hayatı

Allah insanlar hakkında hayatı takdir edip yarattığı gibi ölümü de yaratmıştır. Kaçıp kurtulmaya çalışsa da her insan ölümü bir gün tadacak, kurtulmak amacıyla bütün önlemleri alsa da ölüm mutlaka her insanın başına gelecektir. Bununla birlikte Allah'ın izni olmadıkça hiçbir insan ölmez, çünkü herkesin ölüm anı Allah tarafından belirlenip yazılmıştır (el-Mülk 67/2; el-Cum'a 62/8; el-Enbiyâ 21/35; Âl-i İmrân 3/145). Ancak bunu yanlış yorumlamamalı ve ölümün kendisine gelmesini beklememelidir. Aksine insan, Allah'ın yazısı hakkında bilgi sahibi olmadığı için yaşamak amacıyla imkân dâhindeki bütün çarelere başvurmalı ve hastalanınca kesinlikle tedavi olmalıdır.

Kur'an'da ve hadislerde verilen bilgiler göre ölüm gözlemlendiği gibi sadece biyolojik canlılığın sona erdiği fiziksel ve tıbbî bir olay değildir. Aksine metafiziksel boyutu da bulunan ve insanın dünyadan “berzah” denilen yeni bir âleme (el-Mu'minûn 23/100), bir başka deyişle farklı bir varlık bilincine geçtiği ve duyularla algılanamayan bir hadisedir. Nitekim Kur'an'da buna açıkça temas edilerek şöyle denilir: “Ölüm onlardan (müşrikler) birine gelince şöyle der: ‘Rabbim beni dünyaya geri gönder ki terk ettiğim iyi işler yapayım’, Hayır, onun söylediği faydasız bir sözdür, diriltilecekleri güne kadar önlerinde berzah vardır” (el-Mu'minûn 23/99-100).

Ölümün metafizik boyutu, gayb âlemine ilişkin ilk tecrübelerle açılan bir kapı olmasından ve insanın daha önce algılayamadığı melekleri görmesinden kaynaklanır. Ölüm anında insan bu olayı gerçekleştirmekle görevli melekleri görür. İslâm inancında insanın ölümü, meleklerin insanın ruhunu bedeninden çekip alması anlamına gelir. Ölüm işlerini yürütmekle görevli melek Azrail ve onun yardımcılarıdır. Ruh ise anne rahminde yaratılışı anında insanın bedenine melek tarafından üflenene ve onu diğer canlılardan ayıran algılama gücüdür.

Kur'an'da buna iki ayette temas edilir. Birinde şöyle denilir: “Allah insanı çamur halindeki topraktan yaratmaya başladı, sonra soyunu değersiz bir sıvıdan üretti, sonra onu düzeltip tamamladı ve ona ‘Ruhu’ndan üfledi” (es-Secde 32/7-9; el-Mu'minûn 23/13-14). Bu âyetlerde insanın, özü topraktan (kimyasal elementlerden) ibaret bulunan beden ve aslı meleğe ait bir öz olan ruh unsurlarından teşekkül ettiği, bedensel yaratılışı tamamlandıktan sonra ruhî yaratılışının gerçekleştirildiği açıkça belirtilmiştir. Âyette geçen ruh ifadesi bunu kanıtlar. Zira “Allah'ın Ruhu” Cebrâil'dir (Meryem 19/17-19).

Ruh metafizik ve dinî bir kavram olduğundan bilimsel bilginin konusu değildir. Dolayısıyla bilimsel bilgiye dayanılarak doğrulanamayacağı gibi yanlışlanması imkânı da yoktur. Ölüm vakti gelen insanları ölüm melekleri öldürür. Melekler müminlerin ruhlarını incitmeden kolaylıkla alır ve onlara müjde verir, kâfirlerin ruhlarını ise şiddetle ve döverek çekip alır, onlara o gün herhengi bir müjde de yoktur (el-Enfâl 8/50-51; el-Furkân 25/22; es-Secde 32/112; Muhammed 47/27-28; en-Nâzi'ât 79/1-2).

Kabir “ölünün gömüldüğü eşilmiş toprak parçası” anlamına gelir. Kabirlerden oluşan mekâna kabristan adı verilir. Türkçe'de kabir ve kabristan yerine mezar (ziyaret edilen yer) ve mezarlık tabiri de kullanılır. Kur'an'da belirtildiğine göre Allah insanları melekleri vasıtasıyla öldürür, sonra diriler aracılığıyla onları kabre koydurur. Hz. Âdem'in oğullarından Kâbil'in, öldürdüğü kardeşi Habil'i kabre koyması için bir karga göndererek toprağı eşmesini sağlamak suretiyle ona yol göstermiş, böylece ölen insanların kabre konulması gerektiğini de onlara öğretmiştir ('Abese 80/21; el-Mâide 5/31). Bu bilgiler ölüleri kabre koymanın dinî bir dayanağı bulunduğunu ve bunun bir yükümlülük olduğunu gösterir.

Kaynaklarda kabir, kıyametin kopmasının ardından evrenin yeniden inşa edilmesiyle dirilme gerçekleşene kadar ölenlerin ruhî hayatlarını geçirdiği bir mekân olarak kabul edilmiş, Kur'an'da kâfirlerin âhiretten ümitsiz oldukları gibi kabirlerde bulunanlardan da ümit kestikleri vurgulanmıştır (el-Mumtahine 60/13). Öte yandan dua etmek amacıyla münafıkların kabirleri başında durmalarının Hz.Peygamber'e yasaklanması (et-Tevbe 9/84) kabirlerde ruhî bir hayatın bulunduğuna dair bir kanıt sayılmıştır. Kabirde geçen berzah hayatı uykuya benzetilmiş ve ruhî bir algılama tarzında gerçekleştirildiğine de işaret edilmiştir (Yâsîn 36/52; en-Nâzi'ât 79/46). Hz. Peygamber de bir hadiste kabri âhret duraklarının ilki olarak nitelemiştir (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 63-64).

Akâid kitapları kabir âleminde ölümlerin sorguya çekildikten sonra azap veya nimet içinde bulunacaklarına dair bilgiler içerir. Bunların bir kısmı sahih hadislerde, bir kısmı âyetlerde yer almıştır. Bu konudaki bilgiler üç başlıkta toplanabilir:

İnsanların Sorguya Çekilmesi

Sahih hadislerde belirtildiğine göre kabre konulan insan Münker ve Nekîr adlı melekler tarafından dine, Allah’a ve Hz.Peygamber’e dair inançları hakkında sorguya çekilir. Allah’ın müminleri dünya ve âhirette kararlı bir sözle sâbit kılacağını ifade eden âyetin (İbrâhîm 14/27) kabirde sorguya çekilmeye ilişkin olduğu da ayrıca hadislerde bildirilmiştir (Buhârî, “Cenâiz 67,86; Müslim, “Cennet” 70-74).

Sâlih Müminlerin Nimet İçinde Bulunması

İlâhî buyruklara uyan müttakî ve sâlih müminler kabirlerinde nimet içinde bulunacaktır. Çünkü Kur’an’da belirtildiğine göre Allah yolunda öldürülenlere ölü denilmez, aksine onlar diridirler, fakat dünya insanları bunu anlamazlar, onlar Rableri nezdine rızıklandırılmakta olup mutludurlar. Ayrıca şehit olmayıp dünyada kalanlara, âhirette korku ve üzüntüyle karşılaşmayacakları müjdesini vermek isterler (el-Bakara 2/154; Âl-i İmrân 3/169).

Hadislerde de sorguya çekilmenin ardından iyi müminlerin kabirlerinin aydınlık ve geniş bir cennet bahçesi haline getirileceği ve cennetteki konumlarının da kendilerine sabah ve akşam gösterileceği bildirilmiştir (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III,3-4; Müslim, “Cennet”, 65-66; Tirmizî, “Cenâiz, 71). Hayatta bulunanların onların bu durumunu anlaması mümkün değildir, zira algılama türleri ve bulundukları âlemlerin mahiyeti farklıdır.

Kâfirler ve Âsî Müminlerin Azap İçinde Bulunması

Kâfirlerin yanı sıra ilâhî buyruklara uymayan günahkâr müminler kabirlerinde azap içinde bulunacaktır. Buna açıkça işaret eden âyetler ve bunları tefsir eden hadisler vardır. Âyetlerde belirtildiğine göre Hz.Mûsâ’ya inanmayan Firavun ve taraftarları suda boğulmalarının ardından hemen ateşe atıldılar, halen sabah ve akşam ateşe arz edilip kıyâmet günü ise en şiddetli azaba atılacaklardır (Nûh 71/25; el-Mu’min 40/60). Ayrıca kâfirler ve münafıklar cehennemdeki büyük azaptan önce yakın bir azabı tadacaklardır (es-Secde 32/21; et-Tûr 52/47).

Hadislerde bildirildiğine göre ise Hz. Peygamber dualarında kabir azabından Allah’a sığınmış, cenaze namazını kıldırırken ölümler hakkında bu duayı tekrarlamış ve aynı duayı yapmayı ashabına tavsiye etmiştir. Ayrıca kabirde azap görenlerin seslerini duyduğunu haber vermiş, kabir sıkması ve cehennemdeki yerin gösterilmesi tarzında azap türleri bulunduğunu açıklamıştır (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III,103, 296; Müslim, “Cennet” 67-69, “Cenâiz” 86).

Kıyamet Alâmetleri

Dinî bir terim olarak kıyamet evrende oluşan kozmolojik düzenin bozulmasının ardından yeniden oluşması diye tanımlanır. Kur’an’da birden fazla kavramla ifade edilen kıyamet hakkında en çok kullanılan isim “kıyametin kopma zamanı” anlamındaki “Sâat” tabiridir. Sarsıcı anlamına gelen “Râcife”, korkunç gürültü demek olan “Karia”, “Sahha” ve ayrıca “Tâmme” gibi değişik adlarla da anılır. Kur’an’da belirtildiğine göre

şüphesiz kıyametin kopma vakti vardır ve mutlaka gelecektir, fakat bunun bilgisi Allah nezdindedir. Zamanı gelince göz açıp kapayıncaya kadar çok kısa sürede ansızın onu ortaya çıkaracak olan yalnızca Allah'tır (el-Mu'min 40/59; el-Kamer 54/50; en-Nahl 16/77; el-A'râf 7/185; el-Mülk 67/26).

Kur'anda ve hadislerde kıyâmetin kopmasından önce alâmetlerinin gerçekleşeceği açıklanmış (Muhammed 47/18; Buhârî, "İmân" 37), ancak bunların nelerden ibaret olduğuna dair ayrıntılı bilgiler verilmemiş, sadece kıyâmetin kopmaya başlamasından önce gökten aşağıya doğru inip insanları bürüyecek olan azap verici bir dumandan ve bunu gidermesi için Allah'a dua edileceğinden bahsedilmiştir (ed-Duhân 44/10-12). Ayrıca "ye'cüc-me'cüc"ün (geçiş yerinin) açılacağından söz edilmiş, ancak bunun ne anlama geldiği hakkında hiçbir bilgi verilmemiştir (el-Enbiyâ 21/96).

Kıyamet alametleri konusunda bir kısmı uydurma olduğu kabul edilen ve Hz. Peygamber'e atfedilen rivayetler oldukça fazladır. Bunların bir kısmı dinî yozlaşmayı ve ahlâkî bozuluşu, bir kısmı evrendeki kozmik düzenin yıkılışını, diğer bir kısmı ise bazı insanlarla ilgili harikulade olayları konu edinir.

İçki tüketiminin yaygınlaşması, insanların yarı çıplak dolaşması, zinanın aleni hale gelmesi, adam öldürme olaylarının ve terörün artması, faizin helal telakki edilmesi, ibadetlerin terk edilmesi gibi dinî hayatın yozlaşacağını ve insanların ahlâkî bozuluşa sürükleneceğini haber veren kıyamet alâmetleri evrendeki düzeninin yıkılışından çok bireyin ve toplumun çöküşüne dikkat çekmeye yöneliktir. Çünkü bu tür olaylara her devirde rastlamak mümkündür. Bunlar kıyametin küçük alâmetleri olarak değerlendirilir.

Evrendeki kozmik düzenin yıkılışını konu edinen rivayetler de kıyametin nasıl kopmaya başlayacağını bildiren ifadelerdir. Bu rivayetlere göre kıyamet kopmadan önce güneş batıdan doğacak, büyük yer sarsıntıları ve çöküntüleri gerçekleşecek, yerküreden bir ateş çıkıp insanları doğudan batıya sevkedecek, yıldırımlar ve şiddetli yağmurlar olağan üstü bir şekilde çoğalacaktır.

Bazı insanlarla ilgili harikulade olayları konu edinen rivayetlere göre kıyâmetin kopmasından önce Tanrılık iddiası taşıyan Deccâl adlı ilginç bir insan ortaya çıkacak ve insanları hak yoldan saptıracaktır (Buhârî, "Fiten" 26-27; Müslim, "Fiten" 100-110). Bunun ardından Sünnîlere göre asıl adı Muhammed b. Abdullah, Şîîlere göre ise Muhammed b. Hasan olan ve Mehdi diye bilinen müslümanları kurtarıcı bir başka ilginç insan zuhur edip Deccal'ı öldürecek, İslâm dinini kısa sürede yayacak ve yereyüzünden kötülükleri kaldırıp adaleti hâkim kılacaktır. Mehdi'nin ortaya çıkışından sonra Hz. İsa diri olarak yaşadığı gökten, âdil bir yönetici sıfatıyla inecek, haçı kırarak ve vergiler koyup refah sağlayacaktır (İbn Mâce, "Fiten" 33; İbn Kesîr, *en-Nihâye*, 24-52; 145-146).

Ehl-i Sünnet ve Şia'ya bağlı bilginlerin çoğunluğu bu rivayetlere dayanmak suretiyle bir kıyamet alâmeti olarak saptırıcı bir Deccal'ın yanı sıra onun karşısında mücadele eden kurtarıcı bir Mehdi'nin çıkacağı ve onu destekleyici mahiyette Hz. İsa'nın gökten ineceği inancını benimsemiştir. Ancak bu rivayetlerin içerdiği bilgilere, İslâm dininin ana kaynağını teşkil eden Kur'an'da hiçbir şekilde temas edilmemiştir. Selefiyye dışındaki Sünnîler'in de kabul ettiği bilgi anlayışına göre bunlara inanmak zorunlu, yani dinî terminoloji ile söylemek gerekirse farz değildir.

Deccal inancına ilişkin rivayetler ise çelişkiler içerdiğinden, bazı bilginler sahih rivayetleri “Deccal’ın kötülüğü temsil eden insanlar olabileceği” şeklinde yorumlamak gerektiğine hükmetmiştir. Mehdî inancının dayanağını teşkil eden rivayetler de Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim (ö.261/875) gibi titiz davranan hadis bilginlerinin eserlerinde yer almamıştır. Kur’an’da yer alan bilgilere göre kıyametin ansızın kopacak olması gerçeği, Deccal ile Mehdî’nin ortaya çıkışı ve İsa’nın gökten inmesi gibi isnad ve metin kritiği açısından kesin olmayan rivayetlerin tasvir ettiği bu tür harikulade olayları tereddütlü kılmaktadır.

Kıyametin Kopması

Kur’an’da belirtildiğine göre kıyamet Sûr’a ilk defa üfürülmekle kopacak ve evrenin kozmik düzeni bozulacaktır. Sûr “ses çıkaran ve eğri boynuza benzeyen boru, borazan” anlamına gelir. Sûr ile eşanlamlı olan “nâkur” tabiri de “ses çıkarmak” manasında kullanılarak kıyametin korkunç bir gürültüyle kopacağı açıklanır. İlgili âyet ve hadislerde bildirildiğine göre görevli bulunan İsrâfîl adlı melek (Müslim, “Salâtü’l-müsâfirîn” 200; İbn Mâce, “İkâme” 180) tarafından Sûr’a ilk defa üflenince, Allah’ın dilediği kimseler müstesna, göklerde ve yerkürede bulunan bütün canlılar ölecektir (ez-Zümer 39/68). Yeryüzü sarsılacak, dağlar sökülüp paramparça haline gelecek ve bunlar atılmış renkli yünler veya kum yığını gibi olacaktır. Uzay dürülecek ve erimiş maden gibi olacak, ay tutulup güneşle bir araya gelecek, güneş de dürülüp yıldızlar düşecek ve dağılıp yok edilecektir (ez-Zilzâl 99/1; el-Enbiyâ 21/104; el-Kiyâme 76/6-10; el-Murselât 77/7-13; et-Tekvîr 81/13; el-Kâri’a 101/1-5).

Ölülerin Diriltilmesi

Sûra ikinci defa üflenince Allah evreni yeniden inşâ edecek, yer başka bir yer olacak ve dümdüz yapılacak, gökler de başka gökler haline getirilecek, yer küre yükünü dışarı atacak, kabirler deşilecek, ruhlar bedenleriyle birleştirilip ölümler bir anda diriltilecek ve insanlar çırpınıp yayılan kelebekler veya çekirge sürüleri gibi bölük bölük mahşere doğru sevk edilecek ve hakîr bir halde Allah’ın huzuruna varacak, o gün kâfirler için çok zor bir gün olacaktır (İbrâhîm 14/42,48; el-İnfîtâr 82/1-4; ez-Zümer 39/68-69; el-İnşikâk 84/4; en-Nebe’ 78/16-17; el-Me’âric 70/42; en-Neml 27/87; el-Müddessir 74/8-9).

Kur’an’da yapılan diriliş tasvirlerine göre o günde insanlar arasındaki soy yakınlığı fayda vermeyecek, herkes kendi derdine düşecek; kimse birbirine bir şey sormayacak, insanlar kardeşlerinden, anne-baba, eş ve çocuklarından kaçacak, bazı yüzler ak, bazı yüzler kara olacaktır (Abese 80/33-42; el-Mu’minûn 23/101; Âl-i İmrân 3/106).

Âyet ve hadislerde ölümden sonra diriliş inancını hayretle karşılayıp inkâr eden ve bu konuda bilgilenmek isteyen herkese çeşitli deliller sunulmuştur. Bunların başlıcaları şöyle sıralanabilir:

İnsanı İlk Yaratın Ölümden Sonra Tekrar Diriltebilir

İnsanı yaratmak, buna ilişkin bilgi ve güç sahibi olmayı gerektiren bir eylemdir. Allah ilkin topraktan yarattığı insanı, öldürüp toprağa gömdürdükten sonra onu tekrar yaratmaya kadirdir. Hatta parmak uçlarını

farklı izleriyle birlikte eski şekline sokmaya da güç sahibidir. Çünkü buna dair bilgisi ve gücü vardır. Toprağın insan cesedinden eksilttiği unsurları ve geride bıraktıklarının yanı sıra yaratılanlara dair her türlü bilgi Levh-i Mahfuz'da mevcuttur. Asıl hayretle karşılanması gereken, Allah'ın ölüleri dirilteceğine inanmamaktır. Zira akıl bir eylemi bir kez yapabilenin onu ikinci kez daha kolaylıkla yapabileceğine hükmeder (er-Ra'd 13/5; el-İsrâ 17/49; er-Rûm 30/27; Lukmân 31/27; Yâsîn 36/78-79; Kâf 50/2-5,15; el-Vâkıa 56/61-62; el-Kıyâme 75/2-3).

Evreni Yaratan İnsanı Tekrar Yaratabilir

Evren gibi son derece karmaşık bir işleyiş düzenine sahip olan varlık âlemini yaratan güç, insan gibi daha küçük bir varlığı daha kolay yaratabilir. Çünkü evreni yaratmak insanları yaratmaktan daha büyük bir iştir ve zordur. Gözlemlerimiz evrenin var olduğunu bize kanıtlamaktadır. Bu sebeple bunu yaratan Allah'ın insanları daha kolayca yaratacağı varsayılır (el-İsrâ 17/98-99; el-Mu'min 40/57; el-Ahkâf 46/33; en-Nâzi'ât 79/27).

Ölü Toprakta Canlılar Yaratan Topraktaki Ölüleri Diriltebilir

Allah Teâlâ içinde hiçbir canlı varlık bulunmayan kupkuru ve bir anlamda ölü olan toprakta gökten indirdiği yağmur vasıtasıyla pek çok böcek ve bitkiyi canlandırıp yaratmakta ve bu olay her zaman insanların gözlemleri önünde tekrarlanıp durmaktadır. Ölü toprakta hayatı yaratmakla topraktaki ölü insanların diriltilmesi birbirinin benzeri olaylardır. İnsan aklı iki benzer olaydan birini yapabilenin diğerini de yapabileceğine hükmeder (el-A'râf 7/56; el-Hac 22/5-7; er-Rûm 30/19; Fâtır 35/9; Fussilet 41/39; Kâf 50/9-11).

Tarihte Ölülerin Diriltildiğine İlişkin Örnekler Vardır

Ölülerin diriltmesini akıllarına sığdıramayanlara veya bu konuda bir gözlem ve deney yaşamak isteyenlere örnek olmak üzere Allah geçmişte bazı ölüleri dirilttiğini haber vermiştir. Hz. Mûsâ zamanında İsrailoğulları bu örneğe şahid olmuş, Hz.İbrâhîm bizzat öldürüp parçalara ayırdığı bir kuşun dirilişini gözlemlemiş ve adı belirtilmeyen bir insan öldürüldükten yüz yıl sonra diriltilmiş ve ölmüş eşeğinin diriltilişi de kendinse izlettirilmiştir (el-Bakara 2/55-56, 72, 243, 259-260).

İslâm bilginlerinin tamamı ölümden sonra dirilişin cismânî, yani ruh ve beden birarada olacağı görüşünde ittifak etmiştir. İlgili âyetlerde verilen bilgiler bunu kanıtlamaktadır. Zira ölüp toprağa karıştıktan sonra diriltileceklerini kabul etmeyen ve “çürümüş kemikleri kim diriltecek” diyen inkârcılara “ilk defa yaratan diriltecek” şeklinde karşılık verilmiş (Kâf 50/4; Yâsî 36/78-79), böylece kemiklerin cisim olarak diriltilmesi açıkça belirtilmiştir. Ayrıca kıyameti anlatan âyetlerde ruhların bedenlerle birleştirileceği de vurgulanmış (et-Tekvîr 81/7), cennet ve cehennem tasvirlerinde de âhiret hayatının cismânî olacağı anlatılmıştır.

Hadislerde de ölümden sonra cismânî dirilişe inanılması gerektiği bildirilmiş (Buhârî, “İmân” 37), ölülerin, gökten incek bir tür “hayat suyu”nun toprakta çürümeyen “acbu'z-zeneb” adlı bedenlere ait maddî unsurlarla birleşmesi sayesinde diriltileceği ve insanların bir bitkinin

topraktan çıkışı gibi süratle kabirlerinden çıkacağını açıklanmıştır (Buhârî, “Tefsîr” 39/3; Müslim, “Fiten” 141-142; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 322).

Haşir

Arapça “haşr” kelimesi sözlükte bir topluluğu zor kullanarak bulunduğu yerden çıkarıp bir mekânda toplamak anlamına gelir. İslâm inancında haşir ise âhirette diriltilecek insanların hesaba çekilmek üzere “arasât” veya “mevkıf” yahut “mahşer” denilen meydana toplanmalarını ifade eder. Haşir dirilişten sonraki merhaleyi teşkil eder. Kur’an’da bildirildiğine göre insanlar, cinler, melekler ve tapınılan putlar hesaba çekilmek için haşredilecektir (Âl-i İmrân 3/158; el-En’âm 6/51, 72,128; Sebe’ 34/40; el-Ahkâf 46/6). Kabirlerinden çıkarılıp diriltilecek insanlar çekirge sürüleri gibi kendilerini çağırana doğru koşacak, herkesin yanında görevli iki melek bulunacaktır (Kâf 50/21, 44; el-Kamer 54/7-8). İlâhî buyruklara isyan etmekten sakınan müminler Allah’ın huzuruna binekli elçiler ve konuklar gibi parlak yüzlü olarak haşredilecek; kâfirler, zâlimler ve Kur’an’dan yüz çeviren günahkârlar ise gözleri korkudan göğermiş, zincirlere vurulmuş, katrandan elbiseler giydirilmiş, yüzleri kara olarak kör, sağır ve yüzükoyun bir halde sevk edilecektir (İbrâhîm 14/49-50; el-İsrâ 17/97-98; Meryem 19/68, 85-86; Tâhâ 20/102, 124-127; el-Furkân 25/34; en-Neml 27/83-85; Kâf 50/44; Abese 80/38-42).

Hadislerde de haşirle ilgili tasvirler yapılmıştır. Buna göre insanlar üzerinde yol gösterici hiçbir işaretin bulunmadığı bembeyaz ve dümdüz bir alanda haşredilecek, haşir sırasında insanlar yalın ayak, çıplak ve güneşin sıcaklığından ötürü sıkıntılı bir süreç yaşayacaktır (Buhârî, “Rikâk” 44, “Enbiyâ” 8, “Zekât” 52). Ömürlerini iyilikle geçiren müminler altın eğerli binekler üzerinde mahşer yerine götürülürken kâfirlerin liderleri yüzükoyun, diğerleri ise yaya olarak mahşere sevk edilecektir (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I,155; Buhârî, “Rikâk” 45; Müslim, “Cennet” 59).

Hesaba Çekilme

Arapça bir kelime olan “hisâb”ın dilimize uyarlanmış şekli hesaptır. Sorumluluk yüklenenlerin dünyadaki inanç ve davranışlarından ötürü âhirette hesaba çekilmelerine inanmak da âhret inancı içindeki konulardan birini oluşturur. Kur’an’da âhirete verilen isimlerden biri hesap günü anlamına gelen “yevmu’l-hisâb”, bir diğeri de ayırma günü manasındaki “yevmu’l-fasl”dır. Bunlar âhirette mükelleflerin hesaba çekileceğini vurgular.

Kur’an’da verilen bilgiler göre önce peygamberler hesaba çekilip ilâhî vahiyleri insanlara tebliğ edip etmedikleri, ardından da insanların bu vahiyleri inanıp inanmadıkları sorulduktan sonra herkese, inancının yanı sıra bütün yapıp ettiklerini sayıp ortaya koyan ve dünyada yazıcı melekler tarafından oluşturulan kitap –ki buna amel defteri de denilir- verilip dünya hayatının değerlendirilmesi yapılacaktır (el-Mutaffifîn 83/7-9, 18-21). Bu kitaplar hatasızdır, tahrif edilemez ve yazıları bozulup silinmez. Herkese kendi kitabı verilecek ve kitabını okuması kendisine emredilecektir.

Cenneti hak edenlere (ashâbu’l-yemîn veya ashâbu’l-meymene) kitapları sağ taraftan, cehennemi hak edenlere (ashâbu’ş-şimâl veya ashâbu’l-meş’eme) ise sol taraftan verilecek, kitabı sağdan verilenler kolay şekilde hesap verecek ve sevinçli olarak ailesine dönecek, kitabı sol taraftan veya

arka tarafından verilenler “keşke kitabım bana verilmeseydi”, “bu kitaba ne oluyor ki küçük-büyük her şeyi sayıp dökmüş diyecektir (el-En’âm 6/61; el-İsrâ 17/13-14; el-Kehf 18/49; el-Enbiyâ 21/94; ez-Zuhruf 43/8; el-Hâkka 69/19-37; el-İnşikâk 84/7-12). Hesaba çekilme esnasında deri, göz, kulak, el ve ayak gibi organlarının, insanların dünyada yapıp ettiklerine şahitlik edeceği de Kur’an’da verilen bilgiler arasında yer alır (Yâsîn 36/59-65; Fussilet 41/19-21).

İnanç va davranışların değerlendirilmesi ise kurulacak adalet terazileriyle gerçekleştirilecektir. Buna dînî terminolojide “vezin” adı verilir. Yapılacak değerlendirmede hiç kimse haksızlığa maruz kalmayacak, hardal tanesi kadar küçük bile olsa her şey ortaya konulacaktır. Yapılan ölçmede iyiliği ağır basan müslümanlar kurtuluşa erenlerden olup cennete götürülecek, iyilikleri hafif gelip kötülükleri iyiliklerinden fazla olanlar ise hüsrana uğrayacak ve cehenneme atılacaktır. Allah’ın gönderdiği vahiyleri inkâr etmeleri inançsızların amellerini boşa çıkartıp geçersiz kıldığından onların hesaplarını ölçmeye gerek kalmayacaktır (el-A’râf 7/8-9; el-Kehf 18/105-106; el-Enbiyâ 21/47; el-Mu’minûn 23/102-104; el-Kâri’a 101/6-11).

Hadislerde de insanların inanç ve davranışlardan hesaba çekilmesi ve bunların ölçülüp değerlendirilmesine dair bilgiler mevcuttur. İlgili rivayetlerde bu ölçme ve değerlendirmenin “mizan” adı verilen bir âletle yapılacağı belirtilir. Hadislerde hesaba çekilme ve mizan konusu inanılması gereken esaslar arasında sayılır. Allah mizan vasıtasıyla dilediğini yükseltir ve dilediğini alçaltır, müminlere lütufta bulunarak mizana konulan iyi amelleri ağır hale getirebilir. Müminlerin mizanını olumlu yönde etkileyen davranışlar, tevhit inancını benimsemek, Allah’ı anıp yüceltmek ve hamdetmek, gerekli durumlarda hayvanını Allah yolunda harcamak, temiz ve güzel ahlak sahibi olmaktır (Buhârî, “Tevhîd” 19; Müslim, “Taharet” 1; İbn Mâce, “Mukaddime” 13; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I,319, IV, 260, V, 246, 370, VI, 448).

İslâm bilginlerinin büyük çoğunluğu hesaba çekilmeye inanmanın müslümanlara farz olduğu görüşünde ittifak etmiştir.

Sırat’tan Geçme

Kur’an’da çok açık ifadelerle yer almamakla birlikte “İçinizden cehenneme uğramayacak kimse yoktur” (Meryem 19/71-72) anlamındaki âyetin yorumuna ve çok sayıda hadis rivayetine dayanılarak âhirette cehennem üzerinde kurulmuş “sırat” adı verilen bir köprüden geçileceğine inanılır. Âyette geçen “vürûd” tabiri cehenneme girmeyi değil yakınından geçme anlamı da taşıyabilir.

Ancak hadislerde cehennem üzerinde bir köprünün bulunduğu ve herkesin oradan geçmek mecburiyetinde olduğu açıkça belirtilir. Bu rivayetlerde insanların inanç ve davranışlarına göre sıratı kolayca veya zor bir şekilde geçeceği yahut köprüde bulunan kancalara takılarak cehenneme düşeceği haber verilmiştir (Buhârî, “Ezân” 129; “Tevhîd” 24; “Rikâk” 51; Müslim, “İmân” 302, 326, 329). Sırat adı verilen köprünün “kıldan ince ve kılçtan keskince” olduğuna dair rivayet ise sahih bir hadis değildir. Sünnîlerin tamamı sırata inanmak gerektiğinde ittifak etmiştir. Mu’tazile âlimleri de sıratın varlığına inanmayı kabul etmiş; ancak onu cennetlikler için genişleyen, cehennemlikler için ise daralan bir yol şeklinde yorumlamışlardır.

Cennet veya Cehennem'e Girme

İlâhî buyruklara uyan müslümanların âhiret âleminde mutluluk ve huzur yurdu olan cennete; kâfirlerin ve ilâhî buyruklara uymayanların ise azap yurdu olan cehenneme gireceklerine iman etmek İslâm dinindeki âhiret inancının son merhalesini oluşturur.

Cennet sözlük anlamı itibariyle sık bir şekilde bitki ve ağaçlarla dolu olan bahçe demektir. Dinî kaynaklarda ise iman edip ilâhî buyruklara uyan müslümanların âhiret hayatının başında, iman ettiği halde ilâhî buyruklara uymayan veya bu konuda sürekli ihmalkâr davranan günahlar müslümanların cehennemde bir süre ceza çektikten sonra girecekleri ve ebedî olarak kalacakları mutluluk yurdu anlamına gelir. Âlimlerin çoğunluğuna göre cennet yaratılmıştır ve şu anda mevcuttur. Gök tabakalarının en üstünde bulunduğunu kabul edenler olduğu gibi yerinin bilinemeyeceğini ve hatta âhiret âlemi kurulurken yaratılacağını savunanlar da vardır. Ancak ikinci görüş fazla itibar görmemiştir.

Kur'an'da "Adn", "Firdavs", "Na'im" ve "Me'vâ" gibi değişik bölümleri bulunduğu bildirilen cennetle ilgili tasvirlerden anlaşıldığına göre orada maddî mekân ve tesislerden ibaret olan üst üste kurulmuş konaklar ve güzel meskenler, paha biçilemez kıymette ev eşyaları ve hizmetçiler, pınarlar, nehirler, süt ve bal ırmakları, içkiler, tertemiz eşler, hoş kokular, ürünleri kolayca toplanabilen çeşitli meyve ağaçları, nefis yiyecekler, değerli elbiseler, altın takılar ve süsler, insan gönlünün ve gözlerinin arzu ettiği her şey, kısaca her türlü lüks ve konfor, kesintiye uğramayan huzur ve barış, Allah'ı görme ve onunla konuşma bahtıyarlığı, bir de ölümsüzlük vardır (et-Tevbe 9/72; es-Saf 61/12; ez-Zümer 39/20; Fussilet 41/30-32; ez-Zuhruf 43/71; ed-Duhân 44/51-57; Muhammed 47/15; et-Tûr 52/17-28; er-Rahmân 55/12, 46-76; el-Vâkıa 56/28-29). Kur'an'da cennet hakkında verilen bu bilgilerin benzerleri daha ayrıntılı bir şekilde sahih hadislerde de yer almıştır. Kur'an ve sahih hadislerde cennet, kısaca hiçbir insanın tasavvur edemeyeceği, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir kimsenin hayal edemediği nimetlerin bulunduğu mutluluk yeridir (es-Secde 32/17; Buhârî, "Tevhîd" 35; Müslim, "Cennet" 3-5).

Cehennem ise sözlük anlamı itibariyle "derin kuyu" demektir. İslâm kaynaklarında "kâfirlerin ve günahkâr müslümanların içinde azap görecekları ve yaptıkları kötü eylemlerin karşılığında cezalandırılacakları yurt" anlamına gelir. Kur'an'da cehennem kâfirlerin, münafıkların, zalimlerin, fâsıkların ve mücrimlerin, kısaca ilâhî buyruklara inanmayan veya itaat etmeyen insanların cezalandırılacağı bir yurt olarak tanıtılır. Yapılan tasvirlerle göre hepsi de yakıcı ateş anlamıyla irtibatlı olan cehennem, "cahîm", "hâviye", "hutâme", "lezâ", "saîr" ve "sakar" adlı daha şiddetli bölümleri ve aşağı tabakaları vardır. Cehennem azabı en hafif olan ve en üstte bulunan tabakayı teşkil eder ve günahkâr Müslümanların ceza göreceği yerdir. Cahîm ise alevi ve ısı derecesi yüksek olan en derin ateş tabakasıdır.

Kur'an ve sahih hadislerde yapılan tasvirlerden anlaşıldığına göre cehennemde biyolojik ve psikolojik olmak üzere iki türlü azap uygulanacaktır. Biyolojik olan azap can yakıcı ve öldürücü ateş türleri, ateşten yataklar ve elbiseler, dondurucu soğuklar, görevli meleklerce kullanılan demir topuzlar ve zincirler, kaynar sular ve katranlardan oluşan içecekler, zakkumdan ve dikenli ağaçtan yiyecekler, kısaca ifade etmek gerekirse insana eziyet verecek uygulamalardır. Psikolojik azap türü ise

ruhlara ızdırap verme şeklinde olup bu da dışlama, aşağılama, Allah'ı görmekten ve O'nunla konuşmaktan mahrum bırakma şeklinde gerçekleşir (el-Mutaffifîn 83/15; Âl-i İmrân 3/77).

Cehenneme girecek olan kimseler arasında çeşitli âyetlerde şu gruplar sayılır: Allah'ı, Hz.Muhammed dâhil olmak üzere peygamberleri ve âhiret hayatını inkâr edenler, İslâm dîniyle alay edenler, ilâhî buyruklara isyan ederek günah işleyen ve ardından tövbe etmeyenler, sürekli namazlarını terkedenler, büyüklük taslayarak Allah'a ibadet etmekten yüz çevirenler, Allah ve peygamberleriyle mücadeleye girişip yeryüzünde bozgunculuk yapanlar, haksız yere adam öldürenler, iffetli kadınlara iftira edenler, yalnızca dünyayı kazanmak için çalışanlar, yetim mallarını haksız yere yiyenler. Hadis kaynaklarında daha başka gruplar da bunlara ilave edilmiştir.

İslâm bilginlerinin çoğunluğuna göre cehennem de cennet gibi yaratılmış olup şu an mevcuttur ve cennete nispetle evrenin en alt kısmındadır. Cehennem azabıyla ilgili olarak da İslâm bilginleri iki farklı görüştedir. Bilginlerin çoğunluğuna göre cehennemdeki biyolojik ve psikolojik azap türleri ebedî olup sonsuza dek sürecektir. İçlerinde aşıptan bazılarının da bulunduğu bir grup bilginine göre ise Allah'ın dilediği kadar sürdükten sonra azap sona erecek, Allah'ı görmekten ve onunla konuşmaktan mahrum olmaktan ibaret bulunan psikolojik azap ebediyen sürecek ve hiçbir zaman sona ermeyecektir.

SIRA SİZDE

2

İslam dinine göre dünyayı tamamen kötü görerek, dünyadan el etek çekerek âhirette kurtuluşa ulaşmak mümkün müdür? Araştırınız.

Özet

Âhiret İnancı

Âhiret âleminin gerçekleşeceğine inanmak İslâm dininin üç ana inanç esasından birini oluşturur. Kader ve kaza inancı Allah, melekler ve ilâhî kitaplar inancı da peygamberler göndermeye iman etmeye dâhil edilir. Allah'ın varlığına ve peygamberlere imandan sonra âhiret âleminin kesinlikle gerçekleşeceğine inanmak gelir.

Âhiret Âlemi

Kur'an-ı Kerîm'de âhiret önemi nedeniyle Allah'a imanin hemen ardından zikredilir. Âhiret âlemi hakkında Kur'an'da "yevm" (gün) kavramıyla ilişkilendirilerek kullanılan farklı isimler, bu âlemin iç yüzünü ifade edici mahiyettedir. Bunlardan anlaşıldığına göre âhiret gerçekleşmesi hak olan, insanların kabirlerinden çıkarıldıktan sonra diriltip bir araya toplanacağı ve inanç ve davranışlarından hesaba çekilip karşılıklarının verileceği, iyi davrananlarla kötü davranışta bulunanların ayrılacağı, dünyayı boş ve yanlış işlerle geçirip gerekli hazırlığı yapmayanların pişmanlık duyacağı ebedî bir âlemdir.

Hadislerde âhiret âlemine inanmak altı iman esası arasında yer alır. Hz. Peygamber tutum ve davranışlarını kontrol ederek âhiret âlemine hazırlık yapan insanları akıllı, arzularının peşinden koşarak âhireti düşünmeyenleri ise kendine hükmetmekten aciz zavallı kimseler olarak nitelemiş, mükâfat ve cezaların gerçek yaşama yeri olan âhirette verileceğini bildirmiştir.

Âhiret Âleminin Safhaları

Âhiret âlemi inancı ölümden itibaren meydana gelecek çeşitli safhaları içerir. Bunlar ölüm ve kabir âlemi, kıyamet alâmetleri, kıyametin kopması, evrenin yeniden inşa edilmesi ve ölümlerin kabirlerinden çıkarılıp diriltimesi, ardından mevkıf veya arasât adı verilen bir yere sevk edilip bir araya toplanması, dünyada benimsedikleri inançlarla yapıp ettiklerinden hesaba çekilmesi ve amellerinin ölçülmesi, sıratтан geçirilmesi, cennet veya cehennem gönderilmesidir.

Kendimizi Sınayalım

1. Âhirete inanan insanın suç işlemesi zorlaşır. Çünkü yaptığı her şeyin kaydedildiğine ve âhirette hesabını vereceğine inanmak insanda sorumluluk bilincini geliştirir.

Yukarıdaki paragrafta anlatılmak istenen temel düşünce aşağıdakilerin hangisinde doğru olarak verilmiştir?

- a. Suç işleyen kimseler cezasını bu dünyada çekmelidir.
- b. Suçluluk duygusu, âhirete olan inancımızı zayıflatabilir.
- c. Âhirete inanmak davranışlarımıza olumlu etki yapar.
- d. Sorumluluk sahibi olmayanlar ahirete inanmazlar.
- e. Ahiret inancının dünya hayatındaki davranışlarla bir ilgisi yoktur.

2. “Kim zerre kadar bir iyilik yaparsa karşılığını görür. Kim de zerre miktarı bir kötülük yaparsa karşılığını görür (Zelzele, 99/6-8).

Buna göre yukarıda anlamı verilen ayetten hareketle aşağıdakilerden hangisi **söylenemez**?

- a. İyilikler ve kötülükler az olması halinde dikkate alınmaz.
- b. İnsan, dünya hayatında yaptıklarının karşılığını âhirette görür.
- c. Allah adaletlidir, hiç kimseye haksızlık yapmaz.
- d. Dünya âhiretin tarlasıdır.
- e. İnanan kimseler dünya ve âhiret mutluluğu için çalışmalıdır.

3. Aşağıdakilerden hangisi âhiret hayatının aşamalarından biri **değildir**?

- a. Hesap
- b. Haşır
- c. Sırat
- d. Vakfe
- e. Cennet

4. Kıyâmet Günü ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi doğrudur?

- a. Kıyâmet ancak Cuma günü kopacaktır.
- b. Kıyâmet kopmadan önce insanları saptırmak için Deccal zuhur edecektir.
- c. Kıyâmet kopmadan önce Hz. İsa gökten inecektir.
- d. Kıyâmet ansızın kopacaktır ve ne zaman kopacağını sadece Allah bilir.
- e. Kıyametin bazılarınca tahmin edilebilmesi

5. “Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Sorumluluk sahibi olanlar için âhiret yurdu muhakkak ki daha hayırlıdır. Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?” (Enâm 5/32)

Buna göre yukarıda anlamı verilen âyetten hareketle aşağıdakilerden hangisi **söylenemez**?

- a. Dünya hayatının insanı aldatan bir yanı vardır.
- b. Dünyadan tamamen el etek çekip sadece âhiret için uğraşılması gerekir.
- c. Dünya geçicidir ve asıl yaşam ahirettir.
- d. Akıllı insan âhirette ebedî mutluluğa ulaşmak için dünya hayatını iyi değerlendirir.
- e. Âhiret nihaî yurdumuzdur.

Kendimizi Sıneyalım Yanıt Anahtarı

- 1. d Yanıtınız doğru değilse “Âhiret Hayatının İmkân ve Gerekliğı” bölümünü yeniden okuyunuz.
- 2. a Yanıtınız doğru değilse “İnanç ve Davranışlara Karşılıklarının Verilmesi” alt bölümünü yeniden okuyunuz.
- 3. d Yanıtınız doğru değilse “Âhiret Hayatının Safhaları” bölümünü yeniden okuyunuz.
- 4. d Yanıtınız doğru değilse “Kıyamet Alâmetleri” ve “Kıyametin Kopması” bölümlerini yeniden okuyunuz.
- 5. b Yanıtınız doğru değilse “Varoluşun ve Hayatın Anlam ve Amacı” alt bölümünü yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Bütün yapıp ettiklerinin hesabını âhiret âleminde Yaratıcı’nın huzurunda verceğini düşünen ve buna içtenlikle inanan insanlar buna hazırlanmak amacıyla güçleri oranında erdemli davranışlar yapmaya kendilerini mecbur hissetmekle kalmaz, eyleme geçerek bizzat bunları gerçekleştirmeye yönelir ve büyük oranda da bunda başarılı olur. Âhiret âleminde inanan insanların

olşturduğu toplumlarda isteğe bağlı iyilik oranlarının yüksek, suç işleme oranlarının ise düşük seviyelerde seyretmesi bunu kanıtlayıcı mahiyettedir. Dünyada günümüzde ortaya çıkan tablolar âhiret âlemi inancının aklı açıdan gerkliliğini teyit edicidir. Hayatın anlam ve amacı üzerinde düşünerek insanlar yaratılışın başlangıcından günümüze kadar Allah’a inanarak ve O’ndan âhirette mükâfat umarak huzur bulmuştur, modern dönemde de ateist iken Tanrı’ya inanıp yönelmekle bunalımdan kurtulduğunu ve huzura erdiğini açıklayan örneklerle rastlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığı takdirde âhirete inananların diğerlerinden farkı ortaya çıkar.

Sıra Sizde 2

Dünya hayatı âhiretin kazanılması için sorumluluk içinde geçirilmesi gereken bir zaman dilimidir. Bu sebeple kötülenen, aşağılanan ve hiçbir değer verilmeyen bir hayat değil aksine özen gösterilen ancak aşırı arzu ve heveslerinden sakınılan bir hayat olmalıdır. İnsanlar dünya ve âhiret saadetini bir arada kazanmak için çalışmalıdır. Bu açıdan evren ve insan oyun ve eğlence olsun diye değil aksine gerçek bir amaç dolayısıyla yaratılmıştır, o da Yaratıcı’yı dünyada tanıyıp O’na teşekkür etmek ve sonuçta O’nunla âhiret hayatında karşılaşp sonsuz mutluluğa kavuşmak diye özetlenebilir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Güllüce, V (2001). **Kur’an-ı-Kerim’de Âhiret İnancının Temelleri**. Erzurum.
- Karadaş, C (2008). **İslam Düşüncesinde Âhiret**. Bursa.
- Paçacı, M (1994). **Kur'an'da ve Kitab-ı Mukaddes'te Âhiret İnancı**. İstanbul.
- Topaloğlu, B; Y, Yusuf Ş; Çelebi, İ. (2002). **İslam’da İnanç Esasları**, İstanbul.
- Turgay, N (1999). **Kur’ân Açısından Âhiret**. Diyarbakır.
- Türcan, G (2006). **Kur’an’da Âhiret İnancı**. İstanbul.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, “Acbü’z-zeneb”, “Azap”, “Âhiret” “Cennet”, “Cehennem” maddeleri.

8

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- İslâm dinin kader ve kazâ inancına dair temel kavramlar üzerinde düşünebilecek,
- Kader ve kazâ terimlerini tanımlayıp açıklayabilecek,
- Kur'an'da ve hadislerde kader hakkında verilen bilgileri uzlaştırabilecek,
- Kader ve kazâ hakkında ortaya çıkan doğru ve yanlış anlayışları ayırt edebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Kader ve kazâ
- İlim, irade ve yaratma sıfatları
- İnsan fiilleri
- Cebriyye, Mu'tezile, Şia, Ehl-i Sünnet, Selefiyye, Mâtürîdiyye, Eş'ariyye.

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Toplumda kader ve kazâ inancına dair hangi inanışların bulunduğunu çevrenizdeki değişik gruplardan sorunuz ve aranızda tartışınız.
- İnsanın akıl ve irade sahibi olması ile özgür ve sorumlu bir varlık olması arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışınız.
- Her şeyin ölçülü ve uyumlu yaratıldığına dair ayetlerle evrendeki doğal ve toplumsal yasalar arasındaki ilişkiyi belirleyiniz.
- Yanlış kader inancının eylemlerimiz üzerindeki olumsuz etkilerini araştırınız
- Kader inancının doğru bir şekilde öğrenilmesinin insanlara kazandırdıklarını araştırınız.

Kader İnancı

GİRİŞ

Kader ve kaza inancı Allah'ın ilim, irade, kudret ve yaratma sıfatlarının yetkinliğine ayrıntılı olarak iman etmeyi ifade eder. Kader Allah'ın canlı ve cansız bütün yaratıklarına ilişkin ezeli planını, kaza da bu planını gerçekleştirmesini anlatır. Kader kelimesi sözlükte bir şeyin miktarını, şeklini ve niteliğini belirlemek; kaza ise hükmetmek, tamamlamak, emretmek ve yerine getirmek anlamına gelir. Terim olarak kader “Allah'ın yaratacağı bütün varlık ve olayları ezelde ilim ve iradesiyle belirlemesi”, kaza da “Allah'ın varlık ve olaylara ilişkin olarak ezelde belirlediği planı gerçekleştirip yaratması” şeklinde tanımlanır. Kader yerine bazen onunla eş anlamlı olan takdir terimi de kullanılır.

INTERNET

www.yusufsevkiyavuz.com, “kader”.

KUR'AN'DA KADER VE KAZÂ

Kur'an'da kader ve takdir kelimeleri Allah'a nisbet edilmiştir. Nitekim kader kelimesi bir âyette şöyle yer almıştır: “Biz her şeyi (belirlenmiş) bir kadere göre yarattık” (el-Kamer 54/49). Kaynaklarda bu âyetin, Mekke'li müşriklerin Hz. Peygamber'le kader konusunda yaptıkları şiddetli tartışma üzerine nâzil olduğunun belirtilmesi ayette geçen *bi-kaderin* kelimesine ölçü değil, kader anlamının verilmesini teyit eder. Buradaki kader kelimesine ölçü anlamı verilse bile ölçmek de sonuç itibarıyla bir belirlemede bulunmaktadır. Kader tabirinin geçtiği bir başka ayet de şöyledir: “Allah'ın farz kıldığı konularda peygamber için bir zorluk yoktur. Önceden geçmiş peygamberler hakkında da Allah'ın sünneti budur. Allah'ın (Zeyneb'in Peygamber'le evlenmesine dair) emri gerçekleşmiş bir kaderdir (el-Ahzâb 33/38).

Takdir kelimesi de hem insanı, hem de tabiat varlıklarını içine alacak şekilde ayetlerde yer almıştır. Bu konudaki bazı örnekler şöyledir:

“Aranızda ölümü biz takdir ettik ve takdirinin önüne geçileceklerden değiliz” (el-Vâkıa 56/60);

“(Fakat Lût'un) karısı müstesna, biz onun geri kalanlardan olmasını takdir ettik” (el-Hicr 15/60);

“Takdirde bulunan ve hidayete sevkeden Allah'ın adını tesbîh et” (el-A'lâ 87/3);

“Allah her şeyi yarattı ve mukadderatını belirledi” (el-Furkân 25/2); “Güneş karar kılacağı yere doğru akmaktadır, bu azîz ve alîm olan Allah’ın takdîridir” (Yâsin 36/38).

Bu âyetlerde bütün varlıkların Allah tarafından yaratıldığı ve kaderlerinin belirlendiği açıkça bildirilmiştir. Bu açıklamalar kader ve takdir kavramlarının Kur’an kaynaklı olduğunu göstermektedir.

Kazâ kelimesi ise isim olarak değil sadece fiil kalıbında Kur’an’da yer almıştır. Örnek olarak şu âyet zikredilebilir: “Allah gökleri yedi gök olarak yarattı” (Fussilet 41/12). Bu ayette geçen “kazâ” fiili yaratmak ve icad etmek anlamında kullanılmıştır. Ayetlerde geçen “makzî” kelimesi de kazâ anlamına gelir. Nitekim Hz. Meryem’in Hz. İsa’ya hamile kalmasından söz eden âyette “zaten bu iş olup bitmiştir” (Meryem 19/21) denilerek bu kelime kazâ mânasında kullanılmıştır.

Kur’an’da iman esaslarının belirtildiği âyette (en-Nisâ 4/136) kadere iman etmeye yer verilmemiştir. Ancak buna dayanarak İslâm dininde kader inancının bulunmadığını ileri sürmek isabetli olmaz. Çünkü kader inancı Allah’a iman etmeye dâhildir. Bu sebeple kader inancını, Allah’a iman etmenin dışında ayrı bir inanç esası olarak ele almak mantıksal bir hata yapmak anlamına gelir. Allah ise hata yapmaktan münezze olan yüce bir varlıktır. Bu sebeple kader inancı Allah’a, dolayısıyla O’nun sıfatlarının yanı sıra fiillerinin yetkinliğine inanmanın tabii ve kaçınılmaz bir sonucudur.

Bu açıdan bakılınca kader inancının Kur’an’da ilâhî sıfat ve fiillerden hareketle temellendirildiği görülür. Buna göre kader inancını belirleyebilmek için ilişkili bulunduğu ilâhî sıfat ve fiillerin yanı sıra insanın sorumluluğu, irade ve fiil yapma özgürlüğü ve gücüne itikadî açıdan nasıl bakıldığını incelemek gerekir. Konuyla ilgili olarak Allah’ın ilim, irade, yaratma zatî ve filî sıfatları öne çıkmaktadır. Bu arada bir de insanların sorumluluğu ve irâde gücünü de ele almak gerekir.

İlim Sıfatı ve Kader

Kur’an’da Allah’ın her şeyi bilen ve ilmi bulunan yüce bir varlık olarak tanıtılır. Çünkü O Yaratıcı bir varlıktır, yaratıcının bilmemesi ise düşünülemez. Zira bilmek bir yetkinliktir, her şeyi bilmek, özellikle her şeyi var olmasından önce bilmek en büyük yetkinliktir. Allah en yetkin varlık olduğu için bu niteliklere sahiptir. Allah’ın ilim sıfatı şöyle tanımlanır: “İlim sıfatı Allah’ın, zaman ve mekân sınırı olmaksızın küçük-büyük, gizli-aşikâr, maddî-manevî her var olanı gözlem yapmışçasına hakkıyla bilmesi ve bu niteliğe sahip olmasıdır”. Allah’ın ilmi her şeyi kuşatmıştır, gaybın anahtarı O’nun katındadır, uzayda ve yerkürede geçmişte ve şu anda var olan ve gelecekte vuku bulacak olan her şeyi bilir. Kıyametin kopacağı zamanı, ahirette insanlara soracağı sorulara verecekleri cevapları ve cehennemliklerin kendi aralarında yapacakları konuşmaları, hatta insanların gelecekte ne kazanacaklarını, ne zaman ve nerede öleceklerini önceden bilir (Lokmân 31/34). Bütün her şeyi var olmadan önce bilmek Allah için kolaydır, çünkü O her şeyi ilk (ana) kitapta, yani Levh-i Mahfuz’da sayıp dökmüş ve yazmıştır. Yerde ve göklerde zerreden daha küçük ve daha büyük ne varsa yaratmadan önce hepsini, insanların ömürlerini, ölüm yeri ve zamanlarını, inkârcıların helak edilecekleri yeri ve zamanı, felaket ve musibetleri, kısaca bütün nesne ve olayları açıklayan ana kitabın satırlarında yazıya dökmüştür.

Kur'an'da Allah'ın ilmine dair verilen bu açık bilgiler O'nun yaratacağı bütün varlık ve olayları yaratmadan önce bildiğini ve bilgisini "ana kitap" (ummu'l-kitâb) veya "gizlenmiş kitap" (kitab meknûn) adını verdiği Levh-i Mahfuz'da yazdığını kanıtlamaktadır. İslam bilginlerinin büyük çoğunluğu ilâhî ilmin bütün varlık ve olayları kuşattığı ve meydana gelmeden önce bunları Allah'ın bildiği görüşünde birleşmiştir. Şu halde kaderin ana unsurunu vuku bulacak her şeyi, yaratmadan önce bilip yazması oluşturduğundan, varlık âleminde Allah'ın ilminin en yetkin konumda olduğuna inanmak İslâm dini açısından zorunludur.

İrade Sıfatı ve Kader

Kur'an'da kader inancını temellendiren unsurlardan ikincisi Allah'ın irade sıfatıdır. İrade, Allah'ın emirleri, hükümleri ve fiillerinde hür olduğunu ve her şeyi dileyebileceğini öngören bir sıfattır. Bu nitelik hem irade, hem de meşiet kavramıyla ifade edilir. Konuyla ilgili âyetlerde belirtildiğine göre Allah dilediğini kesinlikle yapan en üstün ve en yetkin iradeli varlıktır. Dilediği hükmü verir, kullarından dilediklerini hidayete erdirir, dilediklerini saptırır, dilediklerini alçaltır, dilediklerine azap eder, dilediklerini bağışlar, dilediklerini yükseltir. Allah dilemedikçe insanlar dileyemez, dileyseydi bütün insanların hepsini (iradeleri olmadan) hidayete erdirirdi ve herkes iman ederdi. Ancak O dileyenin iman ve dileyenin inkâr etmesini irade etmiş, iman edenleri hidayete erdirmeyi ve inkâr edenleri saptırmayı dilemiş, yani kendi iradeleri olmadan iman etmelerini istememiş ve onları serbest bırakmayı tercih etmiştir.

Bu bilgilere göre Allah'ın yaratıklarına ilişkin iradesi mutlak, özgür ve önüne geçilemez olup insanın irade hürriyetini sınırlayıcıdır; iyi-kötü, hayır-şer, güzel-çirkin türünden evrende olup biten her şey Allah'ın iradesi doğrultusunda gerçekleşmektedir. İlâhî irade, insanların sorumlu tutuldukları alanlara giren konularda iradelerini kullanmalarını da kapsayan ve tercihlerine bağlı olarak onlara yardım etmeyi veya onları yardımsız bırakmayı da içeren bir niteliktedir. İlâhî irade hikmet ve adalet içeren amaçlar da gözetir. Allah, dilediği eylemleri yapabilmesi için irade ve kudret sahibi bir varlık olarak yarattığı insanları kendisine iman edip itaatte bulunmak veya inkâr edip asi olmakta serbest bırakır.

Bununla birlikte iman ve inkâr veya itaat ve isyan alternatiflerinden birini seçtikten sonra ise insanları istikametlere sevkeder, insiyatifi insanların elinden alır, zihinlerini yönlendirir ve bir tabiatın oluşmasını sağlar. Buna Kur'an'da "tab'u'l-kulûb" adı verilir. Şayet insan iman ve itaat alternatifini tercih ederse Allah o yönde bir yardımda bulunma (tevfik), buna karşılık inkâr ve isyan alternatifini seçerse, onu, seçimi istikametinde gitmesi sonucunu doğuran yardımsız bırakma (hızlân) iradesini gösterir. Böylece insanın, bütün eylemlerinde iradesini Allah'ın iradesi doğrultusunda kullanmasını isteyerek aykırı davranışları cezalandırmayı diler ve özgürlük alanını sınırlar (er-Rûm 30/38-39; el-Ahzâb 33/29).

İlâhî iradeye dair âyetler Allah'ın dilemediği bir şeyin evrende gerçekleşmediğini, gerçekleşenlerin ise izin vermesinin bir sonucu olarak meydana geldiğini, dilemesi halinde gerçekleşenlerin aksi bir tablonun vuku bulabileceğini ve belirleyip yazdığından farklı bir kaderin ortaya çıkabileceğini kanıtlayıcı mahiyettedir. Allah'ın "Âlemlerin Rabbi" oluşunun gerçek anlamı da budur.

Yaratma Sıfatı ve Kader

Kader inancıyla irtibatlı olan ilâhî sıfatların bir diğeri yaratmadır. Fiilî sıfatların esasını teşkil eden yaratma Allah'ın evren ve insan üzerindeki tasarrflarının kaynağını oluşturduğundan kaderle irtibatlıdır. Yaratma sıfatı "halk", "îcâd", "ibda" "kevn" (tekvin) ve "inşa" kavramlarıyla ifade edilir. Allah Teâlâ yaratıcılığıyla öncelikle evrenin kaderine hükmetmiştir. Gök cisimlerini ve yer küreyi belli hacimde yaratmış, gezegenlere belli yörüngeler tayin etmiş, yeryüzünde yollar, dağlar, ovalar, nehirler var etmiş, gökten ölçülü bir şekilde yağmur yağdırarak tat, renk ve özellikleri farklı bitkiler bitirmiştir. Bütün bunların Allah'ın fiilleri olduğuna dikkat çekilerek evrenin belirlenmiş bir kaderi olduğuna işaret edilmiştir.

Kur'an'da açıklanan ilâhî fiillerin bir kısmı insanlar arası ilişkiler ve onların konumlarıyla ilgilidir. Allah, yeryüzünde dilediği şekilde üremeleri için erkek ve dişi olmak üzere insanları farklı cinsiyette yaratmış, onlara kalemle yazmayı öğretip karada ve denizde yürütmüş, diğer canlılardan üstün kılmış, birbirleriyle tanışmalarını sağlamak için farklı ırk ve dillerde yaratmıştır. Çeşitli âyetlerde insan türünün yapısına ve farklılıklarına ilişkin bir yaratmadan söz edilerek beşer türüne ait kaderle Allah'ın yaratma sıfatı arasında sıkı bir bağlantının bulunduğu dikkat çekilmiştir.

Kader inancının merkezinde yer alan insanlara ait fiillerle ilâhî fiiller arasındaki ilişkiye de Kur'an'da yer verilmektedir. Allah insanları fiil yapma irade ve gücüne sahip varlıklar olarak yaratmış ve bu sebeple fiillerinden sorumlu tutmuştur. İnsanlardan dileyen Allah'a iman edip buyruklarına uyar, dileyen de inkâr edip uymaz, dileyen iyi işler yapar, dileyen kötü eylemlerde bulunur. Yaptığı iyi işler lehine, kötü işler ise aleyhinedir. Ahirette yaptıklarının karşılığını görecektir, ya cenneti veya cehennemi kazanacaktır (el-Kehf 18/29; Meryem 19/63; es-Secde 32/19-20; Yâsin 36/54-64; ez-Zümer 39/15).

Ancak henüz dünyadayken de Allah insanların fiilleriyle ilgilenir, bu sebeple de onların eylemlerine ilişkin irade ve güçlerini iman ve itaat veya inkâr ve isyan doğrultusunda kullanmalarına bağlı olarak müminlerle kâfirler hakkında farklı fiiller gerçekleştirir. Nitekim Allah iman edip buyruklarına uyanları hidayete sevkeder, onların iman ve hidayetlerini artırır, kalplerine imanı yazıp onlara takvasını verir, onlara imanı sevdirep inkâr ve günahı çirkin gösterir, karanlıktan çıkarıp aydınlığa ulaştırır ve artık onları kimse saptıramaz.

Buna karşılık inkâr edip buyruklarına isyan edenlerin kalplerini katılaştırıp daraltır, gerçeği anlamalarını engeller, kalplerini mühürleyip kapatır, gerçeği görmekten mahrum kalmaları için gözlerine perde çeker, doğru olanı duymalarına mani olmak için kulaklarına ağırlık verir. Ayrıca günahlarının artması için onlara mühlet verir ve şeytanla aralarında dostluk bağları kurar, isyanlarından ötürü inkârı onlara güzel gösterir, kalplerindeki inkâr ve isyan hastalığını artırır ve kendi yolundan çevirir. Böyle yapmakla da onlara zulmetmiş olmaz, aksine bu ilâhî fiiller insanların kendi karar ve eylemlerinin bir sonucu olduğundan kendi kendilerine zulmetmiş olurlar. Ayrıca ilâhî adalet, her iki zümreye de kararlarını gerçekleştirme imkânı vermeyi gerekli kılar.

Görüldüğü gibi yaratma sıfatının kaderle ilgisi daha çok Allah'ın evrende varlık alanına çıkmış ve çıkacak her şeyi kapsayan yaratıcılığının, insanların

sorumlu tutuldukları fiilleri de kapsamı açısından. Çünkü Kur'an'da Allah her şeyin yaratıcısı olarak nitelenmiştir. Bu sebeple insanlara ait fiiller de “her şey” ifadesinin kapsamına dâhildir. Ancak Allah'ın yaratması doğrudan doğruya ve arada bir vasıta olmadan gerçekleşebileceği gibi bir sebep vasıtasıyla da meydana gelebilir. Sorumluluk ve yükümlülüğünün mantıklı bir temele dayanması aklın kaçınılmaz bir gereği olduğundan Allah'ın insanlara ait fiilleri yaratması, irade ve kudretlerini oluşturan zihinsel ve bedensel yapıları vasıtasıyla gerçekleştirebilir. Ancak bu fiilleri yaratırken melekleri vasıta kılması da mümkündür. Allah'ın yaratmasına ilişkin ayetlerin örgüsü bunu ortaya koymaktadır.

İnsanların Sorumluluğu, İrade Hürriyeti ve Kader

Kur'an'da Allah'ın insanları güçleri ölçüsünde sorumlu ve yükümlü kıldığı açıkça belirtilmiş ve üstesinden gelemeyecekleri yükümlülükleri onlara yüklediği ısrarla vurgulanmıştır (el-Bakara 2/233, 286; el-En'am 6/152). Dîni ve dünyevî yükümlülüklerine dair fiiller de her zaman insana nispet edilmiş ve bu fiillerin sonuçlarına katlanması gerektiği bildirilerek karşılığında hem dünyada, hem de ahirette mükâfat veya ceza görecekları bildirilmiştir. Ayrıca iman veya inkâr etmek, itaat veya isyanda bulunmak, iyilik yahut kötülük yapmak gibi fiillerin failinin, insanların kendileri olduğu sıkça ifade edilmiştir. Bu fiilleri gerçekleştirme gücünden yoksun olmaları halinde sorumlu tutulmaları zulüm olur ve adalet mantığıyla bağdaşmaz. Hâlbuki ilgili ayetlerde Allah'ın insanlara asla zulmetmediği ve aklın gösterdiği yoldan gitmemek suretiyle kendilerine yine kendilerinin zulmettiği açıklanmıştır.

Bu açıklamalara göre insanlar fiillerinin failidirler ve bundan dolayı da sorumludurlar. Sorumluluktan kaçmak için yapıp ettiklerini kaderin kendilerini zorlamasına bağlayamazlar ve sorumluluktan kurtulamazlar. Nitekim Allah'tan başka tanrılar bulunduğu inanan müşriklerin bu şekildeki bir inancı benimseyip putlara tapmalarını Allah'ın iradesine bağlamaları, bilgi temelinden yoksun bulunduğu, dolayısıyla böyle bir inancın kesinlikle yanlış olduğu açıkça belirtilip reddedilmiştir (el-En'am 6/148; en-Nahl 16/35). Çünkü insanlar kendi istekleriye kendileri açısından tercihlerini kendileri belirlerler. Bu durum Allah'ın ilim, irade ve yaratma sıfatlarının yetkinliğini hiçbir şekilde ortadan kaldıramaz.

SIRA SİZDE

Kur'an'daki Allah'ın ilim, irade ve yaratma sıfatlarıyla, kulun sorumluluğu arasındaki ilişkiye işaret eden ayetlere siz de örnekler bulmaya çalışınız.

HADİSLERDE KADER VE KAZÂ

Kader ve kazâ inancı konusunda hadislerde farklı bilgiler mevcuttur. Hz.Peygamber'e atfedilen bazı rivayetlerde kader inanç esasları arasında sayılmadığı halde (bk. Buhârî, “İman” 37; Tirmizî, “Fiten” 63), bir kısmında iman edilmesi emredilen esaslar arasında gösterilerek “hayrı ve şerriyle (iyisi ve kötüsüyle) kadere inanmak gerektiği belirtilmiştir (Müslim, “İman” 37; Tirmizî, “İman” 4). Hadis kaynaklarında yer verilen kadere dair rivayetlerin bir kısmında, Kur'an'da belirtildiği gibi her şeyin Allah'ın ilmine göre yazıldığı ve Allah'ın bazı insanları bilgisi dâhilinde saptırdığı bildirilmiştir (Buhârî, “Kader” 1).

İlgili rivayetlerde kadere ilişkin olarak verilen diğer ayrıntılar de şu şekilde yer alır: Allah her insanın cennette ve cehennemdeki yerinin yanı sıra mümin (saîd) veya kâfir (şakî) olacağını yazmıştır. Mümin olan kimse müminlerin fiillerini, kâfir olan da kâfirlerin fiillerini yapar ve herkese yapacağı iş kolaylaştırılır (Müslim, “Kader” 6).

Çocuk ana rahminde teşekkül ederken yüzyirmi gün geçince bir melek gönderilir ve bu melek çocuğa ruh üfleyip cinsiyetini, rızkını, fiillerini, ecelini, mümin veya kâfir olacağını yazar. Kendisinden başka ilah bulunmayan Allah’a yemin olsun ki sizden biriniz cehennemliklerin fiillerini yapar ve cennetle arasında bir karış kadar mesafe kalır, (sonra kaderinin yazılı bulunduğu) kitap onu geçer ve cehennemliklerin fiillerini yapıp cehenneme girer. Sizden biriniz de cehennemliklerin fiillerini yapar ve cehennemle arasında bir karış kadar mesafe kalır, (sonra kaderinin yazılı bulunduğu) kitap onu geçer ve cennetliklerin fiillerini yapıp cennete girer (Buhârî, “Kader”1; Müslim, “Kader” 1-4).

İnsan (kaderde) cennetlik olduğu halde cehennemliklerin fiillerini yapar, cehennemlik olduğu halde cennetliklerin fiillerini yapar, ancak fiiller akıbetlere göre değerlendirilir (yani kâfirken müslüman, müslümanken kâfir olabilir), insanların fiilleri kadere ve kazâya göre gerçekleşir. Hz.Adem’in günah işlemesi de hakkında önceden yazılan kadere göredir (Buhârî, “Kader” 5,11; Müslim, “Kader” 10, 12,14).

Bu rivayetlerin ilk bakışta kaderin insanları belli fiilleri yapmaya zorladığına dair bilgiler içerdiği sonucunu çıkarmak mümkün ise de, Kur’an’da olduğu gibi, hadislerde de anlamları kapalı olan ifadelerin bulunabileceğini dikkate almak gerekir. İnsanın iradesiyle karar değiştirmesi sonucu müslüman veya kâfir olmasını ve sonunda da cennete yahut cehenneme gitmesini kader kitabının içermesi mümkündür. Kaderin yazıldığı kitapta insanın tercihlerine yer verilir. İnsan hakkında yazılanlardan habersiz olarak tercihlerini yapar ve hayatını kendisi açısından inşa eder.

Nitekim bu hususu doğrulayan hadisler de vardır. Bunların bir kısmı şöyledir: “İnsan faydalı olanı yapmak için gayret göstermeli ve Allah’tan yardım dilemelidir, başına bir iş gelince de “keşke şöyle yapsaydım şöyle olurdu” dememeli, fakat “Allah’ın kaderi” demelidir (Müslim, “Kader” 34). Bu hadiste olup biten şey kader olarak nitelenmiş ve insanın bir işe koyulurken onun yararlı olması için hem elinden geleni yapması, hem de Allah’tan yardım dilemesi gerektiği tavsiye edileerek kader konusunda müslümanın benimseyeceği tavır ortaya konmuştur.

Ayrıca Hz. Peygamber diğer bazı hadislerde belirtildiğine göre dularında kaderin kötüsünden Allah’a sığınmış ve aynı şekilde dua etmeyi ashabına öğretmiş, hastalığa yakalanan bir kimsenin tedavi olması gerektiğini ve bunun da bir kader olduğunu açıklamıştır (Buhârî, “Kader” 13; Tirmizî, “Tıb” 21).

Ashabın kader inancı Hz. Peygamber’in yukarıda belirtilen açıklamalarıyla örtüşmektedir. Nitekim ashabın ileri gelenlerinden biri olan Hz. Ömer Şam’a girmek üzere iken şehirde veba hastalığının yayıldığını öğrenince geri dönmesini kaderin tecellisinden kaçış olarak değerlendiren sahâbîlere verdiği cevapta hiçbir fiilin kaderin kapsamı dışında kalmadığını söylemiştir. Böylece bulaşıcı hastalık bulunan bir mekâna girmeyip ölem almanın da bir kader olduğuna dikkat çekmiş ve gerçekleşmediği süreçte verilecek karara göre Allah’ın kaderi değiştirebileceğine işaret etmiştir.

Dolayısıyla insanın gerçekleştirmek üzere önceden planladığı fiilleri terk edip onların yerine alternatif fiilleri yapmasının da bir kader olduğunu belirterek yanlış yorumların önüne geçmiştir. Öte yandan yine Hz. Ömer işlediği günahları kaderin etki ve zorlamasıyla gerçekleştirdiğini iddia eden bir kişiye de ceza vermiştir.

Yine ashabın âlimlerinden biri olan Hz.Ali de kendisine sorulan bir soruya verdiği cevapta olup biten her şeyin kader ve kazâya göre gerçekleştiğini ve hiçbir olayın bunun dışında kalmadığını belirtmiştir. Ayrıca kaderin insanları fiil yapmaya zorlamadığını, aksine fiillerini kendi tercihleriyle yaptıklarını söylemiş, aksi takdirde insanlara fiillerinden ötürü mükâfat veya ceza vermenin adaletle bağdaşmayacağını açıklamış, ancak gayb yönü dolayısıyla kader meselesinin insanlarca tamamen anlaşılamayacağına işaret etmiştir.

FARKLI MEZHEPLERDE KADER VE KAZÂ

Ana kaynağını oluşturan vahiylerin Allah tarafından Hz.Muhammed'e indirilerek tamamlanması ve hadisler vasıtasıyla açıklanmasının ardından İslâm dini teessüs etmiştir. Görevini başarıyla yerine getiren Resûl-i Ekrem vefât ettikten sonra müslümanlar bu iki kaynağı kendi çabalarıyla anlamak durumunda kalmıştır. Bunun tabii bir sonucu olarak farklı anlayışlar ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak dinî metinlerin dilsel yapısı, siyasal-sosyal olayların gelişmesi ve yabancı kültürle karşılaşılması gibi faktörlerin etkisiyle görüş ayrılıkları giderek birer mezhep haline almıştır.

İnanç alanında ortaya çıkan ve yazılı kaynaklar oluşturarak günümüze kadar gelmiş bulunan ana itikâdî mezheplerin kader inancı üzerinde birleştiği tek husus, Allah'ın bütün varlık ve olayları vuku bulmadan önce bilmesidir. Kaderi inkâr etmekle suçlanan Mu'tezile de dâhil olmak üzere itibar görmüş ve kitleleri kendine bağlayabilmiş bütün inanç mezhepleri bu görüşte birleşmiş, bir anlamda bu konuda mezheplerin ortak görüşü teşekkül etmiştir.

Mezheplerin bu ittifakına aykırı olarak Allah'ın varlık ve olayları vuku bulmadan önce bilmediğini iddia edenler de olmuştur. İlk kelâmcılardan Cehm b. Safvân (ö.128/745), Şia'nın öncülerinden Hişâm b. Hakem (ö.179/795) gibi az sayıda birkaç bilgin bu görüşü savunmuştur. Ancak bunların görüşleri temel kaynaklara ve Allah'ın yetkinliğini zorunlu gören akîl bilgilere aykırı bulunduğundan fazla değer görmemiştir.

Allah'ın irade ve yaratma sıfatları açısından ise kader inancını benimseyen mezhepler arasında çeşitli noktalarda kısaca şu farklılıklar ortaya çıkmıştır:

Cebriyye

Cebriyye insanlara ait bütün fiillerin ilâhî ilim, irade ve kudretin, yani kaderin zorlayıcı etkisiyle oluştuğuna inananların ortak adıdır. Cehm b. Safvân'ın öncülüğünde gelişen bu mezhebi benimseyenlere göre sorumlu tutuldukları ve âhirette hesaba çekilecekleri fiiller başta olmak üzere insanın yapıp ettiklerinin yanı sıra başına gelen her şey kaderin kaçınılmaz bir sonucudur. Allah'ın ilmi, iradesi ve yaratması bütün varlık ve olayları kuşattığından insanın irade özgürlüğü ve eylem yapma gücü yoktur. İnsanı

her yönden kuşatan kader çizgisinin dışına çıkmak mümkün değildir. İnsanların kendi fiillerini yaratabildiğini ileri sürmek yaratıcılıkta Allah'a ortak tanımak anlamına gelir. Zaten insanlar istedikleri her fiili de gerçekleştirememektedir. Buna aykırı bir inanç dinî bilgilerle örtüşmediği gibi realiteyle de bağdaşmaz.

Cebriyye'ye bağlı müslümanların görüşleri İslâm bilginlerinin çoğunluğu tarafından isabetli bulunmamıştır. Çünkü Kur'an'da ve hadislerde sorumlu tutulduğu fiillerde insanların irade ve güç sahibi olduğu açıklanmış, ayrıca bu fiiller insanlara nispet edilmiş ve karşılığında mükâfat veya ceza öngörülmüştür. Üstesinden gelemeyecekleri fiilleri yapmalarını insanlardan isteyip onları bu eylemleri tercih etmeye yöneltmek ve aynı zamanda onları gerçekleştirme gücünden yoksun bırakmak Allah'ın adalet, hikmet ve rahmet sıfatlarıyla da bağdaşmaz (Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, s. 319-320). Hayatın çeşitli aşamalarında insanların dilediklerini yapıp edebilen varlıklar olduklarını göstermek mümkündür. Bu gerçeği kabul etmemek aklî ve bilimsel bilgilerle bağdaşmaz.

Mu'tezile ve Şia

İnanç konularında öncelikle aklî bilgilere başvuran ve Ku'an'ı bu bilgilerin ışığında yorumlayan İslâm bilginlerinin oluşturduğu bir mezheptir. Mu'tezile'ye bağlı bilginler kader inancına dair metinleri aşırılığa varan bir akılcılıkla yorumlayıp özellikle Allah'ın irade ve yaratma sıfatları açısından faklı bir söylem geliştirmişlerdir. Bu yüzden onlar müslümanların çoğunluğunu teşkil eden Sünniler tarafından yanlış bir isimlendirmeye Kaderiyye diye adlandırılmışlardır.

Aslında bu adlandırma bazı hadis kaynaklarında uydurma kabul edildiği halde Hz. Peygamber'e atfedilen bir rivayete dayanır. Bu rivayete göre Hz. Peygamber Kaderiyye'nin bu ümmetin Mecusîleri olduğunu söylemiştir (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II,86). Bilindiği gibi Mecusîler biri hayır, biri de şer tanrısı olmak üzere iki tanrının var olduğuna inanırlar. Mu'tezile'ye bağlı bilginler, insanlara ait fiillerin kendileri tarafından yaratıldığını savundukları için bazı Sünnî çevrelerce iki yaratıcının varlığına inananlara benzetilmişlerdir. Hâlbuki Kaderiyye adının Mu'tezile'ye verilmesi kader konusuna bakışlarıyla örtüşmemektedir. Mu'tezile'nin ikinci kurucusu sayılan Amr b. Ubeyd'in *er-Red 'ale'l-Kaderiyye* adını taşıyan bir eser yazması bunu kanıtlamaktadır. Nitekim Mu'tezile'ye mensup olan bilginler de Kaderiyye terimini Ehl-i Sünnet mezhebine mensup olanlar için kullanmış ve onlara ad olarak vermiştir.

Mu'tezile âlimlerine göre Allah ezeli ilmiyle bütün varlık ve olayları meydana gelmeden önce bilir, ancak bu insanların fiil yapma irade ve gücünü yok etmez ve herhangi bir zorlayıcı etki meydana getirmez. Allah'ın Levh-i Mahfuz'da yazdığı olaylar sadece insanların başına gelecek olan felaketler ve musibetlerden ibarettir. İnsanların fiilleri ana kitapta yazılsa bile bu yazıya aykırı fiiller yapmaları mümkündür.

Yine onlara göre ilâhî irade açısından Allah insanların yalnızca iman, itaat ve iyilik türünden fiiller yapmasını diler, inkâr, isyan ve kötülük türünden fiiller yapmasını ise dilemez. Çünkü Allah insanlara iyilikleri emretmiş, kötülükleri ise yasaklamıştır, emrettiklerini dilemesi ve yasakladıklarını da dilememesi aklî gereklidir. Bu sebeple ilâhî irade bütün fiilleri kapsamaz.

Kaderle Allah'ın yaratma sıfatı arasındaki ilişki incelendiğinde Mu'tezile'ye göre insanların sorumlu olduğu fiillerin Allah tarafından değil kendileri tarafından yaratılır. Fiillerini yaratamayan insanların hür olmaları ve sorumlu tutumları adaletle bağdaşmaz. Allah insanları doğarken kâfir veya müslüman olarak yaratmaz, onların iman ve itaatlerinin yanı sıra inkâr ve isyanlarını da yaratmaz.

Şîâ'ya bağlı âlimlerin çoğunluğu da kader konusunda Mu'tezile'ye benzer görüşleri benimsemişlerdir. Bu mezheplere mensup âlimlere göre insanların tercihlerine, tutum ve davranışlarına bağlı olarak Allah dilerse Levh-i Mahfûz'a yazdıklarını değiştirebilir.

Ehl-i Sünnet

Müslümanların büyük çoğunluğunu oluşturan inanç mezhebinin genel adı Ehl-i sünnet'tir. Günümüzde bu mezhep Sünnîlik diye de anılmaktadır. Ebû Hanife ve O'nun ilim geleneği içinde yetişen Mâtürîdî'nin öncülüğünde kurulan Mâtürîdiyye ile Eş'arî'nin görüşleri etrafında oluşan Eş'ariyye adlı iki ana Sünnî mezhep mevcuttur. Bunlar nasları öne çıkarmakla birlikte Kur'an ve sahih hadislerle aklî ve bilimsel bilgileri uzlaştırmayı ana ilke olarak benimsemiştir. Bu iki ekolün durumu tarihte böyle olduğu gibi günümüzde de aynı konumları devam etmektedir. Ahmed b. Hanbel'in öncülüğünde oluşan Selefiyye ise nasların aklî ve bilimsel bilgilerin ışığında yorumlanmasını genellikle kabul etmez.

Kader inancı konusunda Sünnîler arasında bazı yorum farkları vardır. Selefilere göre insanların sorumlu tutuldukları fiiller dâhil olmak üzere bütün varlık ve olaylar Allah'ın ilim, irade ve yaratma sıfatlarının kapsamı içindedir. Allah evreni yaratmadan önce onu yaratacağını bilip bir kitapta yazmış, sonra da onları yaratmayı dileyip yaratmıştır. Kader ve kazâya îmân etmenin anlamı budur. İnsanların fiilleri kader ve kazâ planında bulunmakla birlikte Allah insanları, fiillerinin meydana gelişinde etkili bir sebep olan irade ve güce sahip kılmış, yani onları eylem yapan bir varlık olarak yaratmıştır. Bu sebeple fiilin failini yaratan aynı zamanda failin yaptığı fiilin de yaratıcısıdır. Bu şu demektir: İnsanlara ait fiiller doğrudan doğruya kendileri, dolaylı olarak da Allah tarafından yaratılır. Allah'ın her şeyin yaratıcısı olmasını bu şekilde anlamak gerekir. Allah'ın her şeyi kaderde yazması kâfirin iman, müslümanın da inkâr etmesini engellemez. Çünkü dilediğini yapan bir varlık olarak Allah, Kur'an'da belirtildiği gibi Levh-i Mahfuz'daki yazıyı isterse değiştirebilir.

Kader ve kazâ inancında Mâtürîdîlerle Eş'arîler arasında önemli sayılabilecek farklar yoktur. Özellikle ilâhî ilim ve iradenin bütün varlık ve olayları kuşattığı, yani her şeyin Allah'ın bilgisi ve iradesine uygun bir şekilde meydana geldiği görüşünde birleşmişlerdir. Yaratma sıfatı konusunda da aralarında görüş ayrılığı yoktur. Buna göre Allah bütün varlık ve olayları doğrudan doğruya yaratır, ondan başka hiçbir yaratıcı yoktur. Bu sebeple insanların bütün fiillerini de tercihlerine göre yaratan Allah'tır. İnsanların sorumluluğu ise fiillerinin iman veya inkâr, itaat yahut isyan, iyi ya da kötü şeklindeki niteliklerini irade ve kudretlerini kullanarak belirlemelerine, itikadî terimle ifade etmek gerekirse fiillerini “kesb” etmelerine dayanır.

Ancak şu var ki Eş'ariyye'ye bağlı kelâmcıların çoğunluğu kesb kavramını dar anlamda yorumlamış ve insanları, “fiillerinde özgür gibi

görünen ve fakat aslında mecbur olan varlıklar” şeklinde tanımlamıştır. Bu yaklaşımlarıyla Cebriyye mezhebine yakın bir yerde durmuşlardır. Eş’arîlere göre iradeleri de yaratılmış olduğundan insanlar fail olarak nitelenemezken Mâtürîdîlere göre fiillerine ilişkin cüzî iradeleri yaratılmamıştır, bundan dolayı da fail olarak nitelenirler. Fiillerini Allah yaratmış olsa da bunları tercih etmelerinden ötürü insanlar sorumludur. İnsanların rızıkları ve ecelleri de kaderin kapsamına dâhildir. Rızık elde etmek için çalışmak ve hastalıklardan kurtulmak için tıbbî çareler aramak da bir kaderdir. Dolayısıyla insanların böyle bir çaba içine girmeleri kader inacına aykırı değildir.

Sonuç olarak İslâm tarihinde oluşan ana i’tikâdî mezheplerin kader ve kazâ inancını benimsedikleri görülmektedir. Bu ana inanç mezheplerince yapılan farklı yorumlardan Kur’an ve Sünnet’le örtüşeni şöylece belirlemek mümkündür: Evreni ve içindeki her şeyi yaratan Allah’ın, bütün varlık ve olayları meydana gelmeden önce bilip yazmak ve dileyip yaratmaktan ibaret olan kader ve kazâ inancı insanların eylem yapma irade ve gücünü yok etmez. Allah insanların kendi tercihleriyle iman ve itaat etmelerini dilemiş ve yine kendi iradeleriyle inkâr ve isyan etmelerine izin vermiştir. Allah insanların sorumlu tutuldukları fiilleri doğrudan doğruya değil kendileri aracılığıyla dolaylı olarak yaratır. Allah’ın varlığının başlangıcı ve sonu bulunmadığından zaman kavramının Allah hakkında ifade ettiği anlam, insanlar için koyduğu sistemdeki işleyişe benzemez. O yüzden insanların tercihlerinde yapacakları değişikliklere göre Allah onlar hakkında yazdığı alternatif imkânlardan dilediğini silip dilediğini sabit bırakabilir. Bu da kader ve kazâ inancının mantıklı bir temeli bulunduğunu, ayrıca insanların sorumlu tutuldukları fiillere ilişkin tercih kapasitelerini yok etmediğini gösterir.

SIRA SİZDE

2

Kader ve kazâ konusunda mezhepler arasındaki görüş farklılıklarının nedenlerini tesbit etmeye çalışınız.

Özet

Kader ve Kazânın Tanımı

Kader Allah’ın, canlı-cansız bütün yaratıklarına ilişkin ezeli planını, kaza da bu planını gerçekleştirmesini anlatır. Kader ve kazâ inancı Allah’ın ilim, irade, kudret ve yaratma sıfatlarının yetkinliğine ayrıntılı olarak iman etmeyi ifade eder.

Kur’an’da Kader ve Kazâ

Kur’an’da kader ve takdir kelimeleri Allah’a nispet edilmiştir. Nitekim Kur’an’da her şeyin bir kadere göre yaratıldığı belirtilmiş, takdir kelimesi de hem insanı, hem de tabiat varlıklarını içine alacak şekilde ayetlerde yer almıştır. Kur’an’da iman esaslarının belirtildiği ayette (en-Nisâ 4/136) kadere iman etmeye yer verilmemiştir. Ancak buna dayanarak İslâm dininde kader inancının bulunmadığını ileri sürmek isabetli olmaz. Çünkü kader inancı Allah’a, dolayısıyla O’nun sıfatlarının yanı sıra fiillerinin yetkinliğine inanmanın tabii ve kaçınılmaz bir sonucudur.

Hadislerde Kader ve Kazâ

Kader ve kazâ inancı konusunda hadislerde farklı bilgiler mevcuttur. Hz. Peygamber'e atfedilen bazı rivayetlerde kader, iman edilmesi gereken esaslar arasında sayılmadığı halde bir kısmında iman edilmesi emredilen esaslar arasında gösterilerek "hayrı ve şerriyle (iyisi ve kötüsüyle) kadere inanmak etmek gerektiği belirtilmiştir. Hadis kaynaklarında yer verilen kadere dair rivayetlerin bir kısmında Kur'an'da belirtildiği gibi her şeyin Allah'ın ilmine göre yazıldığı ve Allah'ın, saptırdığı insanları ilmine göre saptırdığı bildirilmiştir.

İnsanın Sorumluluğu, İrade Hürriyeti ve Kader

Kur'an'da Allah'ın insanları güçleri ölçüsünde sorumlu ve yükümlü kıldığı açıkça belirtilmiş ve üstesinden gelemeyecekleri yükümlülükleri onlara yüklemeyeceği ısrarla vurgulanmıştır. İslâm inancına göre insanlar sorumluluktan kaçmak için yapıp ettiklerini kaderin kendilerini zorlamasına bağlayamazlar ve sorumluluktan kurtulamazlar. Çünkü insanlar özgür iradeleriyle tercihlerini yaparlar.

Farklı Mezheplerde Kader ve Kazâ

Hız. Muhammed vefat edince müslümanlar Kur'an ve hadisleri kendi çabalarıyla anlamak durumunda kalmıştır. Bunun tabii bir sonucu olarak farklı anlayışlar ortaya çıkmıştır. İnanç alanında ortaya çıkan itikâdî mezheplerin kader inancı konusunda üzerinde birleştikleri husus, Allah'ın bütün olayları gerçekleşmeden önce bilmesidir. Allah'ın irade ve yaratma sıfatları açısından ise kader inancını benimseyen mezhepler arasında çeşitli noktalarda farklılık ortaya çıkmıştır. Cebriyye göre insanın irade özgürlüğü ve eylem yapma gücü yoktur. Mu'tezile'ye göre Allah ezeli ilmiyle bütün varlık ve olayları meydana gelmeden önce bilir, ancak bu insanların fiil yapma irade ve gücünü yok etmez ve herhangi bir zorlayıcı etki meydana getirmez. Kader inancı konusunda aralarında bazı yorum farkları bulunmakla birlikte genelde Ehli Sünnet mezhepleri insanları fiillerinin meydana gelişinde irade ve güce sahip kabul etmişlerdir. Dolayısıyla onlara göre insanlara ait fiiller doğrudan doğruya kendileri, dolaylı olarak da Allah tarafından yaratılır. O yüzden Allah'ın her şeyin yaratıcısı olmasını bu şekilde anlamak gerekir.

Kendimizi Sınayalım

1. Kader ve kazâ kavramları **daha çok** Allah'ın hangi sıfatlarıyla ilişkilidir?

- İlim, irade ve yaratma sıfatlarına
- Kıdem ve bekâ sıfatlarıyla
- Vahdeniyet (Şeriki olmamak) sıfatıyla
- Semi'(işitme), basar (görme) ve kelam sıfatlarıyla
- Hayat sıfatıyla

2. “...O’nun katında her şey bir ölçü iledir” (Ra’d 13/8). “...Her şeyi yaratıp bir ölçüye göre düzenleyen Allah yüceler yücesidir. (Furkân 25/2)

Yukarıdaki ayetlerden hareketle aşağıdaki sonuçlardan hangisine ulaşılabilir?

- a. Her şey Allah tarafından yaratılmıştır.
- b. Her şeyin yaratılmasında bir düzen vardır.
- c. Allah her şeyi bir ölçüye göre yaratmıştır.
- d. Evren gelişigüzel yaratılmıştır.
- e. Evren’deki düzen Allah’ın varlığının işaretidir.

3. “İnsan Allah’ın iradesi karşısında rüzgârın önündeki bir yaprak gibidir. Rüzgâr nereye sevk ederse yaprak oraya uçar.”

Yukarıdaki “beşeri iradeyi” inkâr eden görüş aşağıdaki mezheplerden hangisinin kader ve kazâ inancı ile örtüşür?

- a. Mu’tazile
- b. Cebriyye
- c. Eş’ariyye
- d. Mâ’turîdiyye
- e. Şia

4. Binayı sağlam inşa ederseniz deprem olunca yıkılmaz, bu Allah’ın kaderidir. Binayı sağlam inşa etmezseniz deprem olunca yıkılır; bu da Allah’ın kaderidir.

Buna göre aşağıdaki sonuçlardan hangisi çıkarılamaz.

- a. Bir iş için önce üzerimize düşenleri yapmalı sonra Allah’a bırakmalıyız.
- b. Evden çıkmadan önce kapıyı pencereyi kilitlemeli sonra Allah’a havale etmeliyiz.
- c. Hastalıktan kurtulmak için gerekli tedbirleri almaksızın Allah’tan şifa dilemeliyiz.
- d. Sınavda başarılı olmak için önce çalışmalı sonra Allah’a dua etmeliyiz.
- e. Kazalardan korunmak için önce trafik kurallarına uymalı sonra dua etmeliyiz.

5. Özgürlük ve sorumluluk ilişkisi ile ilgili aşağıdaki verilen ifadelerden hangisi yanlıştır?

- a. İnsan özgürlüğü oranında yaptıklarından sorumludur.
- b. Herkes yaptığı davranışların karşılığını görecektir.

- c. Allah kimseye gücünün üstünde bir sorumluluk yüklememiştir.
- d. İnsanın sınırsız özgürlüğü ve sınırsız sorumluluğu vardır.
- e. Özgür olmak başıboş ve sorumsuz olmayı gerektirmez.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

- 1. a Yanıtınız doğru değilse “Kur’an’da Kader ve Kaza” bölümünü yeniden okuyunuz.
- 2. d Yanıtınız doğru değilse “Yaratma Sıfatı ve Kader” alt bölümünü yeniden okuyunuz.
- 3. b Yanıtınız doğru değilse “Cebriye” alt bölümünü yeniden okuyunuz.
- 4. c Yanıtınız doğru değilse “İnsanların Sorumluluğu, İrade Hüriyeti ve Kader” alt bölümünü yeniden okuyunuz.
- 5. d Yanıtınız doğru değilse “İnsanların Sorumluluğu, İrade Hüriyeti ve Kader” alt bölümünü yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Kur’ân-ı Kerîm’de bu konuda çok sayıda âyet vardır. Bunlardan bir şunlardır: el-Bakara 2/7-11, 233, 286; en-Nisâ 4/168-169; el-En’âm 6/25, 110, 152; el-A’râf 7/27, 178; et-Tevbe 9/70, 127; Yunus 10/44; er-Ra’d 13/33; el-İsrâ 17/45-46; Meryem 19/83; Yâsîn 36/8-10; es-Saf 61/5.

Sıra Sizde 2

Resûl-i Ekrem vefât edince müslümanlar dinin iki kaynağı olan Kur’an ve sünneti kendi çabalarıyla anlamak durumunda kalmıştır. Bunun tabii bir sonucu olarak farklı din anlayışları ortaya çıkmış ve buna ek olarak dinî metinlerin dilsel yapısı, siyasal-sosyal olayların gelişmesi ve yabancı kültürle karşılaşılması gibi faktörlerin etkisiyle bu farklılar giderek birer mezhep haline almıştır. İnanç alanında ortaya çıkan ve yazılı kaynaklar oluşturarak günümüze kadar gelmiş bulunan ana itikâdî mezheplerin kader inancında üzerinde birleştiği tek husus, Allah’ın bütün varlık ve olayları vuku bulmadan önce bilmesidir.

Yararlanılan Kaynaklar

Karadağ, C. (2009). **Zaman Mekân İçinde İnsan ve Kaderi**. Bursa.

Keskin, H (1997). **İslâm Düşüncesinde Kader ve Kazâ**. İstanbul.

Mustafa S., Ş. (1989). **İnsan ve Kader**. trc. İsa Doğan. İstanbul.

Topaloğlu, B.; Yavuz, Y. Ş.; Çelebi, İ. (2002). **İslam’da İnanç Esasları**, İstanbul.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, “Kader” Maddesi.

9

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- İnanç ve davranış arasındaki ilişkileri tanımlayıp betimleyebilecek,
- Davranışın hem kalbin ve hem de organların fiilleri olduğunu fark edecek,
- İnanç ve davranış bağlantısının nereden kaynaklandığını anlayacak,
- İnanç ve davranış bütünlüğü veya kopukluğunun kişiye ne kazandırıp ne kaybettirdiği üzerinde düşünebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- İman, Mümin
- İyi Davranış, Kötü Davranış
- Riya, Riyakâr
- Günah, Günahkâr
- Nifak, Münafık
- Küfür-Kâfir

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- İlgili âyet ve hadisleri araştırınız,
- İnanç ve davranış ilişkisinin önemi üzerinde düşününüz,
- Konuyla ilgili önceki bilgilerinizi hatırlayınız, yeni kaynaklar araştırınız,
- İnanç ve davranış ilişkisinin çevrenizde nasıl algılandığını belirlemeye çalışınız.

İnanç ve Davranış İlişkisi

GİRİŞ

Geçen ünitelerde de ifade edildiği gibi inanç esasları bir binanın temelleri gibidir. İnançlı bir Müslüman olmak, bir bütün olarak İslâm'ı kabul etmeyi, ona gönülden bağlılık göstermeyi, niyet ve eylemlerinde tam bir teslimiyet ve ciddiyet içinde olmayı gerektirir. İnanan bir şahıs inancının kendisine yüklediği sorumluluğu derinden kavrar ve bu inancın *“bana neyi gerektiriyor?”* sorusunu sorma ihtiyacı duyar. Bu soruya bilgi ve şuur düzeyinde doğru cevap bulan bir mü'min, dinin ilkelerini hayata geçirme konusunda büyük gayretler sarfeder.

Bu açıdan bakıldığında inancın herhangi bir şahsa yüklediği yükümlülükleri yerine getirip getirmemek, dinde samimiyyetin ya da samimiyyetsizliğin bir göstergesidir. İslâm dininde inanç ve davranış veya klasik terminolojiyi kullanacak olursak iman ve amel ilişkisi büyük önem taşıdığı için bu ünite de her ikisi birlikte ele alınarak aralarındaki sınır ve mesafeler belirlenmeye çalışılacaktır.

İslam dinini benimsemek iman esaslarını kabullenmeyle başlar, davranış tarzı olarak bireysel ve toplumsal hayatta tercihlerini göstermekle devam eder. Kur'ân-ı Kerîm'de imanın nasıl olması gerektiği üzerinde şu şekilde durulur: “İman edenler ancak, Allah'a ve Peygamberine inanan, sonra şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenlerdir. İşte onlar doğru kimselerin ta kendileridir” (el-Hucurât 49/15). Burada inancın her türlü kuşkudan uzak olması ve davranış boyutu açısından inananların doğru sözlü olmalarının zorunluluğu vurgulanmaktadır. Bununla da kalınmayıp inancın gerek ibadetlerle ve gerekse objektif doğrulama biçimi olan ahlaki davranışlarla kendisini yansıtmaya gerektiğine işaret edilmektedir. Nitekim ilgili âyette şöyle buyrulmuştur: “Mü'minler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir. Onun âyetleri kendilerine okunduğu zaman (bu) onların imanlarını artırır. Onlar sadece Rablerine tevekkül ederler. Onlar namazı dosdoğru kılan, kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayan kimselerdir. İşte onlar gerçekten mü'minlerdir. Onlara, Rableri katında yüksek mertebeler, başışlanma ve cömertçe verilmiş rızık vardır” (el-Enfâl 8/2-4).

Yukarıdaki âyette korku anlamına gelen *“vecel”* ile güvenmek/dayanmak anlamına gelen *“tevekkül”* kavramları işlevsel anlamda kalbin amellerinden; namaz ve zekât ise organların amellerindendir. Çünkü ameller kategorisine giren bu davranış türleri öncelikle kalbin iman etmesinin sonucudur. O

yüzden inanç, insan iradesini harekete geçirdiği için davranış adını taşıyan eylemlerin başlangıç noktası ve kaynağını oluşturur. Ancak inancın doğrulanması, tasdikin dışavurumu olan ibadet ve amel gibi pratik uygulamaların insan hayatında somut olarak yerine getirilmesiyle kanıtlanır. Dolayısıyla bilgi ve kanıtlamaya dayalı inanç, inananları doğru ve iyi davranışa yönlendiren çok önemli bir isteklendirme aracıdır.

Dinde inanç ve davranış bütünlüğü ideal olandır. Davranışlar insanın niyet ve özgür iradesine bağlı olarak yaptığı amaçlı ve bilinçli eylemlerdir. Bu yönüyle davranış, fiil kelimesinden daha özel bir anlam ifade eder. Çünkü fiiller bilgisiz ve amaçsız olarak yapılan işleri de içine alır. Buna göre her davranış bir fiildir ama her fiil bir davranış değildir.

Sözlükte iş, çalışma, fiil, çaba gibi anlamlara gelen amel/davranış, dinî kaynaklarda “emir, tavsiye ve yasaklara konu olan, sonunda ceza ve mükâfat bulunan tutum ve davranış” anlamını kazanmıştır. Kur’an-ı Kerîm’de mü’minlere emir ve tavsiye edilen her iyi davranış “*inanç*” kavramıyla birlikte kullanılmıştır. Bir davranışın iyi olmasının temel şartı inançla birlikte bulunmasıdır. İşte o takdirde iyi davranış inanca uygun ve o inançla ayakta durabilen davranıştır. Elbette inanç olmadan inançsız bir insanın yaptığı davranış da kendine göre iyi davranış olabilir. Ancak Kur’an-ı Kerîm’e göre inkârâ şartlanmış olan kimselerin dünyada yaptıkları iyiliklerin onlara âhirette, yani din ve inanç boyutunda bir yararı yoktur (bk. el-Kehf 18/103–105; İbrahim 14/29).

İyi davranış, mü’minin hayatında inancın ete-kemiğe bürünmüş halidir. Bunun için iyi davranış sahiplerine korku ve üzüntü yoktur. Onlar, sadece ahiret hayatlarında değil, dünya hayatlarında da mutludurlar. Çünkü kendilerinden önce, başkaları için yaşamaktadırlar. (Bkz. er-Ra’d 13/29). Bundan dolayı iyi insanlar, başkalarına yaptıkları her türlü iyi davranışa karşılık maddî bir istek beklemezler ve Allah’ın hoşnutluğunu gözetirler. (Bkz. el-İnsân 76/9).

İslam inancında iyi insan, dini ve ahlaki anlamda olabildiğince kusurları asgari düzeye inmiş kimsedir. İyiliği umulan, kötülüğünden de güvende olunun bu insanlar, yaratılmışların en iyisidir. Kur’an-ı Kerîm’e göre: “*Allah onlardan, onlar da Allah’tan hoşnut olmuşlardır.*” (el-Beyyine 98/8.) Bu sebeple, akâid kitaplarımızda insanın yaptığı eylemlerin imanla ilişkisi bir başka ifade ile inancın pratik değeri, buna bağlı olarak İslam’a mensubiyetin temel ilkeleri bağlamında İslam’ın asgarisi üzerinde durulmuştur. Bunlardan amaç, inanç-davranış bütünlüğünü hayatlarının bütün alanlarında koruyan iyi insanlar yetiştirmektir. İşte ünitemizin bundan sonraki bölümünde inanç-davranış ilişkisini bu bağlamlarda ele alınıp değerlendirilecektir.

İNTERNET

www.diyane.gov.tr ve www.kelam.org/ “iman”, “amel” terimleri.

İNANCIN PRATİK DEĞERİ

Kur’an-ı Kerîm’e göre Allah, yeri ve gökleri, dünya nimetlerini, hayatı ve ölümü, hangilerinin daha güzel davranışta bulunacakları hususunda insanları denemek için yaratmıştır (bk. Hûd 11/7; el-Kehf 18/7; el-Mülk 67/2). Yine aynı maksatla insanları yeryüzünün halifesi kılmıştır (Yunus 10/4). Ayrıca Allah’ın şahit olmadığı hiçbir davranış yoktur (Yunus 10/61). O ileride dünyada iken kimlerin daha güzel davranışta bulunduğunu ortaya çıkaracak

ve hiçbir haksızlığa meydan vermeksizin herkesi davranışına göre yargılayacaktır (et-Tevbe 9/94, 105; Yâsîn 36/54).

Kur'an-ı Kerîm'de davranış sözcüğü, yerine göre inançtan bağımsız, yerine göre inançla birlikte kullanılmıştır. Davranış sözcüğü "inanç"tan bağımsız olarak kullanıldığı zaman insanın hem iyi ve hem de kötü eylemlerini kapsar:

"Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir" (ez-Zilzâl 99/7-8).

"Kim kötü bir iş yaparsa onunla cezalandırılır. O kendisine Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilir" (en-Nisâ 4/123).

Fakat davranış sözcüğü Kur'an'da inanç kavramıyla birlikte yer aldığına sadece "*iyi eylemleri*" ifade eder (bk. el-Bakara 2/62; Sebe' 34/37; et-Tegâbün 64/9).

Bu bağlamda "*iyi davranış*" dinin yapılmasını emir ve tavsiye ettiği iyi, doğru, faydalı ve sevap kazanmaya neden olan bütün eylemlerdir. Dolayısıyla iyi davranış, mükelleflerin dini-ahlâki sorumlulukları olan ibadetler başta olmak üzere toplum yararına gerçekleştirilen her türlü olumlu sosyal faaliyetleri ve uygulamaları içine alır. Buna inancın tezahürü diyebiliriz.

Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de "*inanç ve iyi davranış*" ilişkisi "*ağaç metaforu*"yla çok güzel tasvir edilir: "Görmedin mi Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. Bu ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir" (İbrahim 14/24-25). Bu âyette "güzel söz", sembolik anlamda güzel ağaca benzetilmiştir. Ağacın diri kalması için nasıl ki bakıma ve sulanmaya ihtiyacı varsa, kalbdeki imanın da iyi ve güzel davranışlarla geliştirilmeye ve parlatılmaya ihtiyacı vardır.

Bu âyette verilen güzel söz kalbin derinliklerine kök salan inanca benzemektedir. Kökü sağlam olan inançtan güzel ve iyi davranışlar meydana gelir. Bu bakımdan mü'min, topluma yarar sağlayan meyvalı bir ağaç gibidir. Ondan, inançlı olmanın bir gereği olarak, daima yararlı davranışlar üretmesi istenir. İmanın olgunlaşması açısından iyi davranışta bulunmak son derece önem taşımaktadır. Bu sebeple Kur'an-ı Kerîm'de imanla birlikte sürekli iyi davranış üzerinde durulmuş, ikisi bir arada zikredilmiştir. Kaldı ki İslam'da öte dünya yani âhiret bu dünyada yaptığımız iyi davranışlarla inşa edilecektir. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de, dünyada yaptıkları iyi davranışlara karşılık âhirette iyi bir hayat yaşatılacak olanların durumu şöyle açıklanır: "O gün birtakım yüzler vardır ki, nimet içinde mutludurlar. Yaptıklarından dolayı hoşnutturlar." (Gaşiye 88/8-9).

Kötü ve çirkin davranışlar ise dinde yapılması yasaklanan veya hoş karşılanmayan yanlış, zararlı ve günaha yol açan davranışlardır. Kur'an-ı Kerîm'de içki, kumar, falcılık, haksız yere adam öldürme gibi günahlar, şeytanın davranışı şeklinde nitelendirilmiş kötü davranış örnekleridir (bk. el-Mâide 5/90; el-Kasas 28/15). Kötü davranışı olanlar yalnızca kötülüklerinin dengiyle cezalandırılırken, iyi ve yararlı davranışta bulunanlar fazlasıyla ödüllendirilecektir (bk. en-Nûr 24/38; Sebe' 34/37-38; el-Mü'min 40/40; el-Ahkâf 46/16). İnançsızların davranışları da ıssız çöllerdeki serap ve derin denizdeki karanlığa benzetilmiştir (en-Nûr 24/39, 40).

Kur'an ve sünnette iyi davranışların açık ve tam bir listesi verilmemiştir. İnsanın yaptığı hangi davranış, Kur'an-ı Kerim'e ve Nebvî Sünnete uygun düşüyorsa, o iyi davranıştır. Yukarıda da değindiğimiz gibi iyi davranışın etkileri Allah ile insan, insanla çevre ve insanla toplum arasındaki ilişkilerde kendisini gösterir. Bunun için iyi davranışa sınır çizmek zordur. Evrensel ölçekte iyi davranış, Allah'ın dinine ve akla aykırı düşmeyen, dünyada övgü, âhirette de mükâfatı gerektirecek olan her türlü davranış şekilleridir.

İyi davranışlar insan hayatını iyi, güzel ve yararlı olana dönüştürmede pratik sonuçlar doğurur. Biyolojik organlarla yerine getirilen iyi davranışlardan amaç, insanın iç dünyasını kemâle doğru değiştirmesidir. Sağlam inanç, gönül bağlılığı ve iyi davranışla birlikte bulunduğu zaman kökleşir. Bu ikisinden birisine bir hâle gelirse, imanın pratik değeri tehlikeye düşebilir. Şu âyette bu hususa işaret edilir: “Hayır! Rabbine andolsun ki onlar, aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da verdiğin hükme içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar” (en-Nisâ 4/65). Âyette “*seni hakem yapıncaya kadar*” pasajı, davranış, “*tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olamazsınız*” pasajı da inanç yönünü oluşturur. Böylece inanç ve davranış birlikte oluşunda imanın güzelliğinin ortaya çıktığı vurgulanmış olur.

Dinî Davranış Bakımından İnsanlar

İnanç esaslarını kabul eden insanları dinî davranış bakımından dört gruba ayırmak mümkündür. Bunlar Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyanlar, Allah'ı görüyor gibi içtenlikle hareket edenler, günah işleyenler ve riyâkâr davrananlardır. Şimdi de bunları ayrıntılı bir şekilde tanımlayalım.

Sorumluluk Bilinci Taşıyanlar

Gündelik hayatlarında Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyanlar, gerçek anlamda inanan ve inançlarının gereğine göre iyi ve güzel davranışlarda bulunanlardır. Bu niteliğe sahip olan mü'minler *takvâ* sahibi olup gündelik hayatlarında dinlerine ve dindarlıklarına zarar verebilecek olan kötü davranışlardan kendilerini korudukları gibi daima uyanık bir tavır içinde olurlar.

Günahtan korunma anlamında takvâyâya sahip dindarlar özellikle Allah'a ortak koşmaya götürecek her türlü söz ve davranıştan uzak dururlar. Ayrıca her biri Allah'a isyan mahiyeti taşıyan küçük ve büyük günahlardan kaçınırlar. Allah'ı unutturacak her türlü niyet, düşünce ve davranıştan gönül dünyalarını uzak tutmaya çalışırlar. İşte bunlar gerçek anlamda kendisini günah işlemekten koruyan takva sahibi dindar mü'minlerdir.

İçtenlikle Hareket Edenler

Bilinç sahibi dindarlar ise yüksek düzeyde her an Allah'la birlikte olma duyarlılığına sahip olan kimselerdir. Bunlar *ihsân* sahibi olup Allah katında güzel olan bir işi gereği gibi yerine getirirler, güzel davranışın özündeki iç güzelliği dış yüzündeki güzellik ile süsleyip ortaya koyarlar. İhsan mertebesi İslâm'ın kemalindendir. Cibril hâdisinden (Müslim, “İman” 1) öğrendiğimiz kadarıyla, inanç ve davranış güzelliğine sahip olan *muhsin* yani ihsan sahibi,

Allah'ı görüyormuş gibi davranışlarında titizlik gösteren kimsedir. Böyle bir dindarlık algısı tamamen insanın kendi ferdî çabalarıyla ulaştığı bir sonuçtur. Bu tür bir dindarlıkta iyi davranış, ibadet alışkanlığı ve ahlakî değerlere bağlılık bir yaşam biçimi haline gelir. İnanan bir insanda inançlarını davranış tarzına dönüştürücü bir çaba ve gayret yoksa Allah sevgisi sözden öteye gidemez. Hâlbuki içten bir sevgi insanı sevilen varlığa karşı güzel davranışlarda bulunmaya yönlendirir.

Hiç kuşkusuz Allah iyilik yapanlarla birlikte. Allah'la birlikte olmak, Allah'ın bizden istedikleri sorumlulukları içtenlikle yerine getirmek ve yasakladıklarından da içtenlikle kaçınmak anlamına gelir. Çünkü iyi insanların oluşturduğu bir toplum düzeninde yerine göre dil susar, hal ve davranış konuşur. Bu da söz ve davranış arasında bütünlük kuran yaklaşımdır.

Günah İşleyenler

Dinde Allah'ın emirlerini yerine getirmeyen veya yasaklarına uymayan kişilere günahkâr veya *fâsık* denir. Kelime olarak “*bir şeyden çıkan*” anlamına gelen *fâsık* kavramı, din dilinde iman ettiği halde bile bile Yüce Allah'a ve Peygamber'e itaat etmeyen, dinî görevlerini terk eden ve günah fiillerini işleyenlere denir. Buna göre her kâfir *fâsıktır*, ancak her *fâsık* kâfir yani inançsız değildir.

Ehl-i sünnet inancına göre inandığı halde büyük günah işleyen ve işlediği günahlarda da ısrar eden kimseler *fâsık* kategorisine girer. İnancı olduğu halde günahkâr niteliğini kazanan birey Allah'tan bağışlanma dilemeden ölürse yaptıklarına karşılık olarak cehennemde cezasını çeker, sonra da oradan çıkarılarak cennete konulur. İslam inancında, “*fâsıklık*” vasfından kurtulmanın yegâne yolu öncelikle inanç ve iyi davranış bütünlüğüne sahip olmak, sonra da Yüce Allah'ın hoşnut olmadığı fiil ve davranışlardan uzak durmaya çalışırken eğer günaha bulaşırsa günahlardan dolayı bağışlanma dilemektir.

Riyakâr Davrananlar

İslam dinine göre âhiret ameliyle dünya menfaati gözetmek anlamına gelen *riyâ'* kötü bir davranış türüdür. Âhiret amelinden maksat söz, beden ve servet yoluyla yapılan bütün ibadetlerdir. Söz, beden ve servet yoluyla yapılan ibadetlerde gösterişe yer veren kimseye *riyakâr* veya *mürai* denilir. Bu tür kötü karaktere sahip olan kimseler herhangi bir iyi davranışı Allah'ı hoşnut etmek için değil, insanların beğenisini kazanmak için yaparlar. Amaç insanlar üzerinde manevi nüfuz, şan, şöhret ve dünyevi çıkar elde etmektir. İslam inancında bunun adı “*gizli şirk*” (Tirmizi, “Hudud” 24).

Bu davranışa sahip olanlar ibadetlere gösteriş karıştırır ve yaptıklarından dolayı etraftan övgü beklerler. Mü'min bütün davranışlarını âhirette hesap verebileceği bir zemin üzerine kurar, Rabbine ibadet ederken veya dinî ve ahlâkî bir davranış sergilerken beklentilerine Allah'tan başka hiç kimseyi ortak etmez (el-Kehf 18/110). Riyakâr her ne kadar kalben inandığı için mü'minse de davranışlarını ihlâs ve samimiyet içinde yapmadığından dolayı amelleri Allah katında makbul değildir. (el-Bakara 2/264). Çünkü ibadet ve diğer dinî davranışlar başkalarına gösteriş için değil sadece ve sadece Allah'ı hoşnut etmek için yapılır.

İNANÇ VE DAVRANIŞ İLİŞKİSİNİN BOYUTLARI

Bütün hareket ve eylemlerimizin bir dıştaki yansıması, bir de bu yansımayı hazırlayan ve harekete geçiren iç boyutu vardır. İşte bu iç boyut, inanç olgusudur. İncanın gerek oluşumunda, gerekse devamında insan iradesi daima varlığını hissettirir. Şuurlu bir fiilin ortaya çıkabilmesi için iradenin yanında kudret ve ilim de gereklidir.

Davranışlar dinin iyi ya da kötü oluşlarına göre değil, icra edildikleri organa bakılarak taksim edildiğinde gündeme iç ve dış boyut gelmektedir. Gerek dil, gerekse sair organlar vasıtasıyla varlık sahnesine çıkarılan bütün bilinçli fiiller zahiri/dış boyutları olan davranışlardır ve bunlara bedenın davranışları denilir.

İslâm inanç sisteminde davranışların iç ve dış boyutları arasında bir ilişki biçimi söz konusudur. İmanın temel rûknünün kalple tasdik olması iç boyutu ilgilendirirken, tasdikın organlarla yansıması olan davranışlar da dış boyutu ilgilendirmektedir. İçle sıkı bir ilişki halinde olan dıştaki davranışın insanları iman yönüyle olgunlaştırdığı bir gerçektir. Bu sebeple İslâm dini, incanın temel şartı olan iç tasdikle yetinmez, aksine davranışla birlikte onu olgunlaştırmak için sürekli teşvikte bulunur. Çünkü bir kimsede inançla davranış arasındaki oranlar cüz’î bir orana düştüğü zaman incanın varlığı etki ve risklere açık bir hale gelebilir.

İnanç ve davranış bağlamında dış boyutu oluşturan davranışlar iç boyut adı verilen inançtan soyutlandığında doğla olarak eksiklik ortaya çıkar. Eksiklik ve kusurun olduğu yerde olgunluk ve mükemmellikten söz edilemez. Meselâ bir kimse nübüvvetin gerekliliğine iman etmeyip sadece getirilen ilahî öğretinin değerler boyutuna vurgu yaparsa iç boyuttan soyutlandığı için Allah katında bir anlam ifade etmez. Demek ki imanın temel rûknü olan iç boyut yerine getirilmedikçe sonuç durumunda olan davranışlar dinî sorumluluğu ortadan kaldırmaya yetmez.

Acaba şayet dış boyut iç boyuttan soyutlanırsa durum ne olacaktır? Burada iki durum söz konusudur: Birincisi iç ve dış boyut ayrılırsa her ikisi arasındaki ilişki kopacağı için Kur’an’da iç ve dış arasındaki tutarsızlık adı verilen “nifak” durumu ortaya çıkar. Bilindiği gibi nifak, bir kimsenin dille inançlı olduğunu dışavurup içindeki gerçek inkârını gizlemesidir. Kur’ân-ı Kerim’de bu tür tutarsızlıklar şöyle dile getirilir: “İnsanlardan bazıları da vardır ki, inanmadıkları halde “Allah’a ve ahiret gününe inandık” derler. Onlar (kendi akıllarınca) güya Allah’ı ve mü’minleri aldatırlar. Hâlbuki onlar ancak kendilerini aldatırlar ve bunun farkında değillerdir. Onların kalblerinde bir hastalık vardır. Allah da onların hastalığını çoğaltmıştır. Söylemekte oldukları yalanlar sebebiyle de onlar için elim bir azap vardır.” (el-Bakara 2/8–10).

Bu âyetlerde anlatılan ikiyüzlü dediğimiz kimseler dış boyut açısından Müslüman portresi çizmelerine karşın iç boyut açısından kalblerinde tasdik olmadığı için yalancı konumuna düşmüşlerdir. Dıştaki doğrulama

görünümüne rağmen içte bunun tam aksi, yani benimsememe durumu varsa inanç bakımından böyle bir kimsenin durumunda tutarsızlık vardır.

İkincisi ise dış boyuttan soyutlanmış iç boyut hali birçok sorun doğurabilir. Meselâ İslâm'ın şartlarından biri olan beş vakit namazın farz oluşuna inanmak bir inanç konusudur, farziyetinin inkâr edilmesi bir tür inançsızlığa yola açar. Buna karşılık bir kimse namazın farz oluşuna inanmadığı halde namaz kılsa burada dış boyut yerine getirilmiş olur ama iç boyut bulunmadığından bu kimsenin yaptığı davranış manevi kazançlar getirmez. Çünkü böyle bir kimsede, namazın farz oluşuna inanmak dediğimiz iç boyut olmadığı için dış boyutun yerine gelmesi bir anlam taşımayacaktır (Âl-i İmran 3/188).

Aynı şekilde niyet ve amel bütünlüğü de samimi dindarlığın bir gereğidir. İslâm'ın gerçekleştirmek istediği olgun ve iyi insan modeli de bütün bu bütünlüklerden sonra ortaya çıkar.

SIRA SİZDE

2

Dinî davranışları yerine getirip getirmeme ve bu davranışların gerekliliğini kabul edip etmeme iman boyutu açısından nasıl bir sorun doğurur?

Aşırılık ve Gerilik Arasında Denge Anlayışı

İslam düşünce tarihinde davranışı tamamen inancın bir parçası sayan kesimler, ibadetleri tam olarak yerine getirmeyen kimseleri kâfir sayacak kadar ileri gitmişlerdir. Bu zihniyetlerin egemen olduğu dönemlerde toplumsal barış bozulmuş, müslümanlar arasında birlik ruhu zaafa uğramıştır.

Eylemi, inancın bir parçası saymayan üstelik de günahın imana zarar veremeyeceği inancını benimseyen anlayışların egemen olduğu dönemlerde ise helal ve haram duyarlılığı nisbeten kaybolmuştur. Özellikle toplumsal hayatın eksenini oluşturan ahlakî değerler alanında ciddi çözümler baş göstermiştir.

Bu aşırılık ve gerilik anlayışına karşın inanç konularında dengeli bir bakış açısı benimseyen ekoller ise İslâm'ın asgarisinin kalbi tasdik olduğunu söylemekle birlikte, olabildiğince davranışın gerekliliğine kuvvetli bir şekilde vurgu yapmışlardır. Çünkü İslâm'ı benimsemek topyekün olarak dinî kabul etmek ve özümsemektir. İslâm'ın bireylerden istediği de inanmanın yanında farzları yerine getirmek ve haramlardan kaçınmaktır. Ancak bir kimseye Müslüman isminin verilmesi doğrudan dinî emir ve yasakları yerine getirip getirmemekle ölçülemez. Bu durum farzların bir kısmını eksik yapanın İslâm'dan çıkmasını gerektirmediği gibi onu müslüman toplumdaki dışlamayı haklı kılmaz. Kaldı ki bir konunun inanç hükümlerinden sayılabilmesi için onun temel kaynaklarda yer alması gerekir. Bunlar da Kur'an âyetleri veya doğruluğu kesin olan hadislerdir.

Bir başka açıdan bakıldığında da, inancı sesli olarak ifade etmek imanının özüne dâhil temel bir rükün olmadığı gibi davranış da inançtan bir parça değildir. Bundan dolayı inanç konularında dengeli bir bakış açısını benimseyen Ehl-i sünnet mensupları, “davranış inancın değil, inanç, davranışın şartıdır” kuralını koymuşlar, davranış inancın bir sonucu olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla mü'minler namaz kıldıkları, zekât verdikleri ve hacca gittikleri için iman etmezler, iman ettikleri için bu ibadet ve taatları yerine getirirler. Bu ince farkın iyice anlaşılması ve buna göre meseleye bakılması gerekir. Çünkü davranış inancın bir sonucudur. İnançlı olduğu

halde gerek tembellikten, gerek nefsanî arzulardan, gerek sosyo-ekonomik ve gerekse sosyo-kültürel şartlardan dolayı davranışlarını ihmal eden kimseler dinden çıkmazlar. Böyle bir kimsenin tanımı, kâfir değil, olsa olsa günahkâr mü'mindir.

SIRA SİZDE

3

Bir kimseye Müslüman isminin verilmesinin ön şartı nedir?

İnancın Korunması ve Davranışlardaki Süreklilik

İslam'da inanç ve gönül alanından çıkmamış bir hakikatin davranış olarak çok fazla bir değeri yoktur. Gönül dünyamızda parlamış olan inanç ışığının daha güçlü bir şekilde çevresini aydınlatması ve varlığını devam ettirmesi ibadet ve taat gibi davranışların sürekliliğine bağlıdır. Eğer insanın iman hayatında davranışlar istikrarlı bir çizgi izlemiyorsa güçlü bir şekilde varlığını devam ettirmesi zordur. Hatta böyle bir inanç, bir takım vesveseler ve dışarıdan gelebilecek olan etkili itiraz ve eleştiriler karşısında tutunamayabilir.

Davranışlar hem inancı kuvvetli hale getirir, hem de mü'minin âhiret azabından kurtulmasına ve ebedi mutluluğa kavuşmasına vesile olur. Her ne kadar İslam'ın asgarisi Yüce Allah'tan gelen ilahi öğretiyi kalben kesin olarak tasdik etmek ise de, sürdürülür bir inancın korunması davranışlarla beslenmesine bağlıdır.

İslam inanç sisteminde kesin tasdikin mahiyeti de gönüllü olarak benimseme ve kabul etmektir. Ö yüzden tasdik bir çeşit teslimdir. Bunun en kuvvetli delili de “*Sen bizi tasdik edici olmadın*” (Yusuf 12/17) âyetidir. Tasdikin özel yeri kalptir, dil onun tercümanıdır. Kalb ile olan her tasdik aynı zamanda inkâr ve itirazları reddedip her seferinde daha güçlü bir şekilde bağlanmak demektir. O halde iman, hakikî olarak kalbin tasdik etmesi, mecâzi olarak da tasdikin gereklerini organlarla yerine getirmektir. Zira davranışlar da inancın bir ürünü ve meyvesi gibidir. Bundan dolayı, davranışlarla süslenen bir inancın etkisinin yüksekliği unutulmamalıdır.

Bir kavramın mutlak kullanımıyla bağımlı ve sınırlı kullanımı arasında ayırım gözetilmelidir. Meselâ Kur'an'da iman sözcüğü sınırlama olmaksızın kullandığında kavram en geniş (doğal) anlamında anlaşılmalıdır. Öyleki bu anlam genişliği dini davranışları ifade eden İslâm kavramını da içerir. Fakat iman ve İslâm kelimeleri yanyana geldiklerinde, iman sözcüğünün anlam alanı sınırlanır. O zaman iman kalbin iç eylemi olur. İmanın meyveleri olan davranışların her biri de onun muhtelif sonuçları haline gelir. Sonuçların yok sayılması hiçbir zaman inancın da yok sayılması anlamına gelmez.

SIRA SİZDE

4

İnancın korunmasında sürdürülür bir davranışın rolü nedir?

Davranış İnancın Bir Parçası Değildir

İnanç ve davranış ilişkilerine Kur'an ve Sünnet ışığında bakıldığında dini emir ve yasaklardan oluşan davranışları inancın doğrudan bir parçası değil, onunla bağlantılı ama farklı bir olgu olarak görmek mümkündür. Nitekim Ehl-i sünnet âlimleri iman ve amelin farklı şeyler olduğu iddialarını pek çok âyet ve hadisten hareketle gramatik olarak delillendirmişlerdir. Bu görüşlerden bazıları şöyledir:

Kur'an-ı Kerîm'de inanç ve davranışın arası Türkçe'de 've' anlamına gelen Arap dilindeki 'vav' bağlacıyla birbirinden ayrılmıştır. "İman edenler ve salih amel işleyenler.." (el-Bakara 2/277) âyetinde önce inanç sonra da davranış zikredilmiştir. Bundan başka davranışın inançtan başka bir şey olduğuna dair pek çok âyet vardır (Meselâ bk. Yûnus 10/9; Hûd 11/23; el-Ankebût 29/7, 9, 58; Lokmân 31/8; Fâtır 35/7; Fussilet 41/8; eş-Şûrâ 42/22).

Bu âyetlerde davranışlar, inanç üzerine atfedilmiş, yani ilave edilmiş olduğundan ikisi ayrı olgu olarak ele alınmak durumundadır. Arapça dil kurallarına göre atfedilen şey kendisi üzerine atıf yapılandan başka bir şeydir. Eğer davranış, inancın bir parçası olsaydı, önce "*iman edenler*", sonra da "*iyi davranışta bulunanlar*" denmesine gerek kalmazdı. Kaldı ki âyetlerde geçen inançtan maksat kalb ile tasdik etmektir. Bu da gösteriyor ki, inanç ile davranış ayrı ayrı şeylerdir. Elbette inançla davranış arasında sıkı bir irtibat vardır ama kendi anlamlar dünyasında herbirisi farklı şeylerdir.

Davranışın inançtan bir parça olmadığına delil olan başka âyetler de vardır. Mesela "Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte onların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur" (et-Tevbe 9/18) âyeti ibadet ve davranışları tek tek sayarak inancın üzerine eklemiştir. Her biri farklı olan namaz kılmak ve zekât vermek gibi davranışlar inanma üzerine atfedilmiştir. Dolayısıyla burada atfedilenler arasındaki farklılık daha açık olarak ortaya çıkmaktadır.

Kur'an-ı Kerîm'de yeni bir davranış emredilmeden ya da henüz bir davranış ortada yokken bile "*iman edenler*" şeklinde hitap tarzlarına rastlamak mümkündür. Buna en açık kanıt şu âyettir: "Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz" (el-Bakara 2/183). Burada bir davranış türü olan oruç inançtan soyutlanmıştır. İnanç ayrı, davranış ayrıdır. Ayrıca şu âyetlerde de durum bundan farklı değildir: "Ey iman edenler! Allah'a ve Resulüne itaat edin, işittiğiniz halde O'ndan yüz çevirmeyin" (el-Enfal 8/20, 27; en-Nûr 24/21). Açıkça bu âyetlerde "*ey iman edenler*" diye seslenilmiş, sonra da mü'minlerin uymaları gereken emir ve yasaklar zikredilmiştir. Bu ifadede olumlu ve olumsuz olan davranışların inanç gerçekliğinden ayrı olduğu açıkça ortadadır.

Kur'an-ı Kerîm'de geçen bazı âyetlerde büyük günah inançla birlikte zikredilmiştir. Şu âyet buna çok güzel bir örnek teşkil eder: "Eğer müminlerden iki gurup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer dönerse artık aralarını adaletle düzeltin ve (her işte) adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah, âdil davrananları sever" (el-Hucurât 49/9). Bu âyette büyük günah olan öldürme fiilini işleyenlerden "mü'minler" diye bahsedilmiştir. Eğer davranışlar inançtan bir parça olsaydı iyi davranışı olmayanın inancı da olmaması gerekirdi. Ama âyetten anladığımız kadarıyla mü'minlerden iki grubun birbiriyle vuruşması büyük günah olmasına rağmen yine de Yüce Allah onlardan "*mü'minler/iman edenler*" vasfını kaldırmamıştır. Bu durum da inanç ve davranışın ilişkili olsalar da ayrı ayrı olgular sayıldığını göstermektedir.

Öte yandan mütevatir hadisle büyük günahların bağışlanma ihtimalinin bulunduğu bilinmektedir. Hz. Peygamberden gelen birçok rivayette de "Allah'tan başka ilah yoktur, diyen kimselerin cennete girecekleri" (Buharî "Bed'ü'l-halk" 6; "İman" 33) ifade edilmiştir. Büyük günah bağışlanınca

küçük günahın bağışlanma ihtimali daha yüksektir. Dolayısıyla günahları ne kadar büyük olursa olsun, helal olduğuna inanmadıkça hiçbir müslüman işlediği herhangi bir günah sebebiyle inançsız sayılamaz. Bütün bunlar iman ile amelin temelde ayrı olduğunu göstermektedir.

Elbette inancın olgunlaşması için tasdik ve ikrar yeterli değildir. İman ışığının hiç sönmeyerek daima parlaması ve bu parlaklığın her an bir kat daha artarak bütün muhitini aydınlatması için ibadet ve güzel davranışlarla takviye edilmesi gerekir. Çünkü insan ibadet ve yararlı davranışlarda bulunmazsa kalben onlara olan bağlılığı da yavaş yavaş zayıflamaya ve sönmeye başlar. Bundan dolayı bazı âlimler imanın sonuçları olan söz ve davranışları “*mecâzî iman*” bağlamında ele alarak imanın artma ve eksilmesini Allah’a itaat ve isyanla temellendirmişlerdir.

DİKKAT

“*Mecâzî iman*” kalbin tasdikiyle gerçekleşen iman değil davranışlarla ortaya çıkan durumdur.

Sonuç olarak inançla iyi ve yararlı davranışlar birbirini besler ve destekler. Kur’an-ı Kerim’de doğru yolu bulanların doğruluklarının artması, sürdürülür iyi davranışlara bağlanmıştır: “Allah doğruya erenlerin hidayetini artırır. Kalıcı salih ameller Rabbinin katında sevap bakımından da daha hayırlıdır, sonuç itibariyle de” (Meryem 19/76). Bir kimse İslam’ın bütün eseslerine iman ettiği halde tembelliğinden, heva ve nefsanî arzularının ihtiraslarından dolayı iyi davranışları terk ederse inanç dairesinin dışına çıkmaz, ama günahkâr bir insan oluşundan dolayı cehennem azabına uğratılabilir. Ancak bir âyette “Şüphe yok ki ben, tövbe edip inanan ve salih ameller işleyen, sonra da doğru yol üzere devam eden kimse için son derece affediciyim” (Taha 20/82) buyrulur tövbe ve pişmanlık yolu açık tutulmuştur. Dolayısıyla gerekli duyarlılık gösterildiği takdirde Yüce Allah’ın yardımı ve ilahi lutfu kurtuluşun temel dayanak noktaları olacaktır (el-A’râf 7/43).

Özet

İnanç ve Davranış

İslam dinine girmek iman ilkelerini kabullenme ile başlar, davranış tarzı olarak tesirini bireysel ve toplumsal hayatta göstermekle devam eder. Dinde inanç ve davranış bütünlüğü ideal olandır. Davranış insanın niyet ve özgür iradesine bağlı olarak yaptığı amaçlı ve bilinçli bir iştir.

İyi davranış, dinin yapılmasını emir ve tavsiye ettiği doğru, faydalı ve sevap kazanmaya neden olan bütün eylemlerdir. Bunun içerisine başta ibadetler olmak üzere toplum yararına olan her türlü meşrû faaliyet girer.

Davranış bakımından insanlar çeşitli gruplara ayrılırlar. Ehl-i sünnet ekolü dini davranışları imanın aslî bir ilkesi saymamıştır. Davranış ikincil bir ilkedir. İnanç davranıştan davranış da inançtan başka bir şeydir. İnanıcı olduğu halde büyük günah işleyen bir kimse, bunun günah olduğunu inkâr etmediği ve günah işlemeyi helal saymadığı sürece dinden çıkmaz

Takdir edilen güzel davranışlar müminlerdeki derin inancın bir yansımasıdır. Bunun için iyi davranışta bulunanlara korku ve keder yoktur. Onlar yalnız âhretlerinde değil, dünya hayatlarında da mutlu ve huzurlu

olurlar. Çünkü onlar bencil davranmayıp başkalarını da düşünürler. Onun için İslam dini iyi davranışları eylem haline getirmeyi ve kötü davranışlardan da kaçınmayı istemektedir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdaki eylemlerden hangisi inanmanın davranışa yansıyan sonuçlarından biridir?
 - a. Namaz kılmak
 - b. İçki içmek
 - c. Yalan söylemek
 - d. Yardımdan kaçınmak
 - e. Kavga etmek
2. Âhiret ameliyle dünya menfaati gözetmeye ne ad verilir?
 - a. İhsân
 - b. Riyâ
 - c. Takva
 - d. Günah
 - e. Şirk
3. Sünni âlimlere göre inancın temel rüknü aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Dil ile ikrar
 - b. Organlarla amel
 - c. Kalb ile tasdik
 - d. Dil ile ikrar, kalb ile tasdik ve organlarla amel
 - e. Akılla düşünmek
4. Arap dilinde şart ve meşrut ayrılığı aşağıdakilerden hangisine delil getirir?
 - a. Davranışın inançtan parça olduğuna
 - b. Sadece davranışa
 - c. Sadece inanca
 - d. Davranışın inançtan ayrı olduğuna
 - e. İnanç ve davranışın birbiriyle ilgisinin bulunmadığına

5. Davranışın imanın bir parçası olmaması hangi anlama **gelmez**?

- a. Aralarında fark olduğuna
- b. Birbirleriyle ilişkilerinin bulunduğu
- c. Birinin diğerini beslediğine
- d. Günah işleyen müminlerin de inançlı olduğuna
- e. İyi davranışlar sergilemenin gereksizliğine

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

- 1. a Yanıtınız doğru değilse, “İnancın Pratik Değeri” konusunu yeniden okuyunuz.
- 2. b Yanıtınız doğru değilse, “Dini Davranış Bakımından İnsanlar” konusunu yeniden okuyunuz.
- 3. c Yanıtınız doğru değilse, “İslam’ın Asgarisi Kalbi Tasdiktir” konusunu yeniden okuyunuz.
- 4. d Yanıtınız doğru değilse, “Aşırılık Gerilik Arasında Denge Arayışı” konusunu yeniden okuyunuz.
- 5. e Yanıtınız doğru değilse, “Davranış İnancın Bir Parçası Değildir” konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

İyi davranış imanın pratiğidir. Dinin emir ve yasaklarına uygun yaşama, ibadet görevlerini yerine getirme, birey ve toplum hayatını ilgilendiren her türlü iyi, güzel ve yararlı davranışlara verilen bir isimlendirmedir. Yapıldığı takdirde dünyada övgüye ve âhirette de sevaba sebep olur.

İyi davranışlara klasik kaynaklarda *hasen* davranışlar da denir. İyi davranışların zıddı ise dinimizde yapılması yasaklanan, kötü, zararlı ve günah kazandıran davranışlardır. Bunlara *kabih* davranışlar da denir. Dünyada yergiyi ahrette de azabı gerektirir. İnsanlar davranış bakımından muttaki, muhsin, fâsık ve mürâi diye dörde ayrılır.

Sıra Sizde 2

Allah’tan gelen ilahi hükümleri diliyle ikrar ve kalbiyle tasdik eden kimse mü’mindir. Mü’min olmanın asgari şartı, kalbi tasdiktir. Bir kimse inançlı olduğu halde dini emir ve yasakları inkâr etmediği ve hafife almadığı sürece dinden çıkmaz. Ancak davranış kapsamına giren dinî ilke ve hükümlerin dinden olduğuna reddetmek insanı dinden çıkarır. Kısaca dinde bir davranışı yerine getirip getirmeme ile bir amelin farz olduğuna inanıp inanma birbirinden farklıdır.

Sıra Sizde 3

Bir kimseye Müslüman isminin verilmesinin ön şartı, Allah'tan gelen ilahî öğretiyi kalbiyle tasdik etmektir. Çünkü genel anlayışta davranış inancın şartı değildir. İnancın temel şartı kalbi tasdiktir.

Sıra Sizde 4

İnancın korunmasında, dini davranışlar iyi bir destekçidir. İmanın olgunlaşmasına ve güçlenmesine katkıda bulunur. Özellikle iman, bilgi ile temellendirilir ve ibadetlerle de beslenirse böyle bir dindarlıktan erdemli davranışlar ortaya çıkar. İnanç ve davranışı hayatının bütün alanlarında bütünleştirmiş bir dindarın âhirette cehennem azabından kurtulması ve türlü türlü cennet nimetleriyle karşılaşması ümit edilir. Ancak sadece inançla yetinip davranışları ihmal etmek, iman ışığının zayıflamasına yol açabilir.

Yararlanılan Kaynaklar

Akseki, A. H (1977). **İslâm Dini, İtikat, İbadet, Ahlak**, İstanbul.

Altıntaş, R (2002). **İslâm Düşüncesinde Tevhid ve Estetik İlişkisi**, İstanbul.

Aydın, Ö (2001). **Kelamî Ekollere Göre İman-Amel İlişkisi**, İstanbul.

Karadağ, C (2006). **İslam'ın İnanç Yapısı**, Bursa.

Sülün, M (2005). **Kur'an-ı Kerîm Açısından İman-Amel İlişkisi**, İstanbul.

Uludağ, S (1991). "Amel", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul.

10

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- İnkârın ne olduğunu farklı boyutlarıyla beraber tanıyacak,
- İnançsızlığın nedenlerini ayrıntılı bir şekilde anlayacak,
- İnançsızlığın bireysel ve toplumsal boyutlarını değerlendirebilecek,
- Başkalarını inançsızlıkla suçlamanın muhtemel sakıncaları üzerinde durabilecek,
- İnkârcı akımlara karşı tedbirli olmanın yolları hakkında değerlendirmeler yapabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- İnançsızlık, inkâr
- Şirk, küfür
- Nifak
- İrtidat
- Tekfir

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- İlgili âyet ve hadisleri araştırınız,
- İman ve küfür kavramlarını ansiklopedilerden okuyup anlamaya çalışınız,
- İnkâr ve inançsızlığın gerekçeleri olabilir mi? Düşününüz.
- İnançsızlıkla suçlamayı bir alışkanlık haline getiren kimselerin psikolojilerini araştırınız.

İnançsızlık

GİRİŞ

İslâm kaynaklarında inançsızlık anlamında kullanılan küfür sözlükte bir şeyi örtmek ve gizlemek anlamına gelir. İnançsızlığın felsefî karşılığı ateizmdir. İnsanın doğal yapısında potansiyel olarak bulunan inanç duygusunu örtmeye küfür veya inkâr, herhangi birini inançsızlığa nispet etmeye tekfir, kalbindeki inancı gizleyen kimseye de kâfir adı verilir. Ayrıca küfrün Allah'ın verdiği sayısız nimetlere şükretmeyip nankörlük yapmak anlamı da vardır. Nankörlük nimet verenin iyiliğini göz ardı etmek, onu yok saymak manasına gelir.

Terim olarak küfür Allah'ın varlığını ve birliğini, Kur'an'da açık ve kesin olarak belirtilen hükümlerin tamamını veya bir kısmını, nübüvvetin gerekliliğini ve ölüm ötesi hayatı kabul etmemek gibi inanış ve davranışlardır. Dolayısıyla burada kabul ve tasdik anlamında inançtan yoksunluk, inanç ilkelerini tamamen veya kısmen red durumu meydana gelmektedir. Ayrıca gerçeğin üzerini örtme sözkonusu olduğu için bu durumdaki kimselere kâfir denilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de açıkça mutlak olarak kullanıldığında imanın zıddı anlamına gelen inkâr, Allah'ın birliğini ve yüceliğini, peygamberin getirdiklerini inkâr etmek manasında kullanılmaktadır (Âl-i İmrân 3/70; el-Enbiyâ 21/30; el-İsrâ 17/98-99).

İkinci tür küfür dediğimiz nankörlüktür. Allah'ın verdiği sayısız nimetleri inkâr manası taşır ve insanı dinden çıkarmaz. Bunlar insanı inanç bakımından küfür sınırına ulaştırmayan günahlardır (bk. en-Nahl 16/112). Ahlakî anlamda bunun adı bir çeşit saygısızlık ve erdemsizliktir. Hâlbuki dini açıdan Allah'a teşekkür etmek, O'nu takdir etmek anlamına gelir ve nimetlerin artırılmasına vesile olur (bk. el-Bakara 2/152).

İslamî öğretilerde iman asıl, küfür ise, eğretidir. Her insanda inanma yeteneği ve ibadete etme eğilimi vardır. “(Resulüm!) Sen yüzünü hanîf olarak dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.” (er-Rûm 30/30) âyetinde geçen fitrat sözcüğü, gerçeği, kabul ve kavrama yeteneğidir. Bir rivayette fitrat şöyle geçer: “Her insanı annesi, fitrat üzere dünyaya getirir. Bundan sonra ebeveyni onu Yahudi, Hıristiyan ve Mecusi yapar. Eğer anne ve babası müslümansa, çocuk da Müslüman olur” (Müslim “Kader” 25). Görüldüğü gibi çocuklar küfre bulaşmamış tertemiz bir yaratılış üzere dünyaya gelirler. Dini inancı kabul etmeye yatkın

olmalarına rağmen sonradan çevrenin baskısı ya da etkisiyle dine yaklaşım tarzlarında değişimler yaşanabilmektedir.

Yukarıdaki dini metinlerden anladığımız kadırıyla insan, dini istidat ve kabiliyetle dünyaya gelmektedir. Bu bağlamda her insan, kendisine verilen akıl sayesinde Allah'ın varlığını ve birliğini kavrayabilecek düzeyde yaratılmıştır. Burada asıl mesele, insanların yalnız varlık delilleriyle istidlal ederek Allah'ı bilme güç ve yeteneğine değil, insanın yaratılışının doğrudan bu delillerden birisi olması, her insanın fitratında saklı bir içgüdü olarak bulunmasıdır. İnsanda inanma gücü, her ne kadar nefis, eğitim, çevre vb. etkenlerle bastırılabilirse de hiçbir zaman Allah'ı bilme olgusu, tümüyle şuur altından sökülüp çıkarılamaz. Bütün bunlar inanmanın insanın doğasında asıl, inkârcılığın da köksüz olduğunu ortaya koymaktadır.

İnsanda din duygusu doğuştandır. Nitekim çocuklar dinî istidatın uyanma ve gelişmeye başladığı dönemden itibaren hiçbir telkin ve uyarı söz konusu olmaksızın olaylar arasında nedensellik bağlantıları kurabilmekte, kendisi başta olmak üzere çevresinde olup bitenleri fark etme bilincini kazanabilmektedir.

Her insanın şahsiyeti ve hukuki ehliyeti ergenlik yaşına kadar gelişme kaydeder. Ergenlik çağından itibaren aklını kullanma ve nedensellik bağlantıları kurma kabiliyeti geliştiği için dini sorumluluklar başlar. İnsan dini açıdan sorumluluk çağına geldiği zaman özgür iradesiyle ya iman ya da inkâr eder. Çünkü insanın doğal yapısı, iman ve inkâra aynı düzeyde kabiliyetlidir. Bütün bu durum üzeri örtülmemiş fitratın din ile barışık olduğunu, insanın imana yetenekli yaratıldığını, inkârın ise sonradan arız olduğunu gösterir.

Bununla birlikte insan bu iki fiilden her birini seçebilir. Allah insanın özgür irade ve seçimine göre fiili yaratır. Böyle olunca inanç veya inançsızlığın meydana gelmesinde irade ve yaratma olmak üzere iki yön vardır. Her ikisi seçme ve irade etme yönüyle insana, yaratılma yönüyle Allah'a bağlıdır. İman ve küfrü tercih konusunda zorlama söz konusu değildir. Allah küfrü seçene küfür, imanı seçene de imanı verir.

İNTERNET

Küfür ve çeşitleriyle ilgili daha ayrıntılı örnekler için www.diyane.gov.tr adresine başvurabilirsiniz.

Kur'an-ı Kerim'de küfür kelimesiyle eş anlamlı olarak geçen başka sözcükler de vardır. Kur'an'da otuz altı yerde geçen inkâr sözcüğü; Allah'ın ayetlerini yalanlama (el-Ğâfir 40/81); nimetlerini (en-Nahl 16/83), peygamberlerini (el-Mü'minûn 23/69); Kur'an'ı (er-Ra'd 13/36) ve âhireti (en-Nahl 16/22) inkâr bağlamında küfürle eşdeğer görülmüştür. Ayrıca Allah'ın ayetlerini inkâr anlamında *cühûd* (Hûd 11/59; en-Neml 27/14); ilahi vahyin doğrudan inkâr edilmesi manası taşıyan *kizb* (ez-Zümer 39/3) de ilişkili terimler arasındadır.

Ünitenin aşağıdaki bölümlerinde küfrün kısımları, inkâr kavramının kapsamı, inkârın doğuş sebepleri, tekfir olayı ve çağdaş inkâr akımları üzerinde durulacaktır.

K İ T A P

İnkâr problemiyle ilgili ayrıntılı bilgi için İbrahim Coşkun'un İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi adlı kitabını okuyunuz.

KÜFRÜN KISIMLARI

Akâid âlimleri meydana geliş şekli, sebebi ve yeri itibariyle küfrü çeşitlere ayırmışlardır. Bunların başlıcaları şunlardır:

Şuurlu bir şekilde Allah'ı, Hz. Peygamber'i ve O'nun Allah'tan getirmiş olduğu esasları kişinin kalbiyle kabullenmemesi, diliyle de inkâr etmesidir.

Kişinin kalbiyle Allah'ın ilah olduğunu bilmesi, fakat diliyle inancını söylememesi inanç esaslarını kabullenmeye yanaşmamasıdır.

Kişinin kalpten Allah'ı ve gerçeği bilip, dil ile de zaman zaman bildiğini açıklamasına rağmen kıskançlık, kin, ihtiras, sapıklık, şan, şöhret, makam endişesi ve kavmiyetçilik gibi sebeplerle kabullenmiyor görünmesidir (meselâ bk. el-Bakara 2/34).

İnsanın Allah'a ve Resul'üne iman etmesi, fakat cehaleti sebebiyle dinde emir ve yasaklardan olan şeyleri inkâr etmesidir. Her ne kadar cehil kelimesinde bilgisizlik ve hafif meşreblilik anlamı varsa da iyiyle kötüyü birbirinden ayırt edememe durumundan dolayı küfür anlamı da vardır (bk. el-Feth 48/26).

Kişinin inanılması gereken şeyleri, diliyle söylemesi, fakat kalbiyle tasdik etmemesidir. Münafıkların durumu bu kısma girer. Kur'an'da onların iman iddialarından şöyle bahsedilir: “İnananlara rastladıkları zaman, “inandık” derler, elebaşlarıyla kaldıklarında, “biz şüphesiz sizinleyiz, onlarla sadece alay etmekteyiz” derler.” (el-Bakara 2/14; el-Münâfikûn 63/3).

DİKKAT

Herhangi bir kişinin bilgisizliği sebebiyle küfür olduğunu bilmediği bir sözü söylemesinden dolayı hemen inançsızlıkla suçlamak, İslam'ın hoşgörü anlayışına uygun değildir

SIRA SİZDE

1

Küfrün kısımları arasında yer alan cehalete dayalı küfrü bugün nasıl anlamamız gerekir?

İNKÂR KAVRAMININ KAPSAMI

İnkâr kelimesi Kur'an'da genel bir mana taşımaktadır. Bu kelime her türlü inançsızlığı kapsamaktadır. Allah'ın varlığı ve birliği, peygamberlik, vahiy, ahiret gibi inanç konularının tamamını ya da bir kısmını inkâr eden kimseler yerine göre kâfir, müşrik veya münafık gibi isimler almaktadırlar. Her ne kadar inkâr ettikleri konular ve aldıkları nitelikler farklı olsa da anlam bakımından hepsi de inançsızlık noktasında birleşmektedirler. Ünitinin bu kısmında şirk, nifak ve irtidat terimlerinin inançsızlık kavramıyla ne şekilde bağlantılı oldukları üzerinde durulacaktır.

Şirk

Sözlükte şirk “ortaklık” manasına gelir. Dinî anlamda şirk, Allah'ın ulûhiyet, sıfat ve fiillerinde eşi ve ortağı olduğunu kabul etmek ve Allah'tan başkasına ibadet etmektir. Bu da putlara, ağaçlara, hayvanlara, kabirlere, semavî cisimlere, tabiat kuvvetlerine, ruhanî varlıklara ve insanlara ulûhiyet vererek tapınmak şeklinde meydana gelir. İşte Allah'a, ulûhiyet makamına yakışmayan kusur, acizlik ve hata gibi eksiklikleri ifade eden sıfat

mefhumları yüklemek şirkettir. Hâlbuki ilâh, insanların sevgi, ümit, korku, güven, tevekkül, yardım, dua, kurban, adak vb. gibi tüm ibadet türlerinde bağlandığı varlıktır. Bu sebeple bütün bu konularda Allah'tan başka varlıkları O'na ortak koşturmak gerekir. Ulûhiyet ve ubudiyette tevhid dediğimiz zaman, ilâhlığı ve ibadetleri sadece Allah'a has kılmak anlaşılmalıdır.

Küfür, Allah'a şirkten daha umumi olup, şirk de içine alır. Bu manada her müşrik kâfirdir ama her kâfir müşrik değildir. Meselâ, Mecusîlerde olduğu gibi iki ilâhın varlığını benimsemek hem şirkettir ve hem de küfürdür (el-Hacc 22/17). Hâlbuki âhiret gününe inanmamak küfürdür ama şirk değildir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de müşriklerle Ehl-i kitap, kâfirlerin iki ayrı zümresi olarak zikredilir (el-Beyyine 98/1). Zira Hristiyanlar baba, oğul ve ruhu'l-kudsten oluşan üç esas ilâh tanıyor, Yahudiler de hahamların haram dediği şeyleri haram, helal dediklerini de helal kabul ediyorlar, onlara rabb isnadında bulunuyorlar. (et-Tevbe 9/31).

DİKKAT

Küfür şirkten daha genel olup şirk de içine alır. Bu manada her müşrik kâfirdir, ama her kâfir müşrik değildir.

Allah'a şirk koşturmak, günahların en büyüğüdür. Şirk ile küfürün Allah tarafından bağışlanamayacağı, bunun dışında kalan günahlardan dilediğini Allah'ın bağışlayacağı, şirkin en büyük zulüm olduğu belirtilmiştir (bk. en-Nisa 4/48; Lokman 31/13). Allah'ı inkâr edenlerle O'na ortak koşanların varacağı yer, ateştir (el-Mâide 5/72). Büyük şirk Allah'tan başka varlıkları sevmeye ve onlara ta'zimde aşırı gitmek suretiyle de ortaya çıkabilir. Kur'an'a göre ulûhiyetin en büyük özelliklerinden birisi, sevilmeğdir. Allah'tan başka herhangi bir varlığı Allah statüsünde bir sevgiyle sevmek insanı ortak koşturmaye götürme sebebidir (el-Bakara 2/165).

Hristiyanların Hz. İsa'yı tanrılaştırmalarına sebep olarak aşırı hürmeti gösteren Hz. Peygamber bir rivayette şöyle buyurmuşlardır: "Hristiyanların Meryem oğlu İsa'yı aşırı bir şekilde övdükleri gibi, siz de beni övmeyin. Ben sadece Allah'ın kuluyum. Bu sebeple Allah'ın kulu ve elçisi, deyin" (AHmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 23, 24, 47, 55). Çünkü Hristiyanlar Hz. İsa'yı aşırı derecede övdüler, önce Allah'ın oğlu, sonra da ilâh yaptılar. Aynı şekilde Yahudiler de "Uzeyir Allah'ın oğludur" demekle Allah'a ortak koşular (et-Tevbe 9/30). Bundan dolayı İslâm insanî alanla, ilâhî alanın sınırlarının gözetilmesi konusunda büyük hassasiyet gösterir. Tevhid inancına göre hiçbir insan peygamber derecesine çıkamaz, hiçbir peygambere de insanüstü bir konum biçilemez.

Nifak

Nifak dıştan Müslüman görünmek içten ise Allah'ı, Resulünü ve onun ilettiklerini yalanlamaktır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de "İnsanlardan, inanmadıkları halde, Allah'a ve âhiret gününe inandık diyenler de vardır" (el-Bakara 2/8) hükmü nifakın dil ile ikrar bulunduğu kalb ile tasdik olmadığını vurgular. Dolayısıyla nifak ehlinin, yani münafıkların kalplerinde tasdik bulunmadığı için itikadi açıdan kâfir hükmündedirler ve cehennemde ebedî olarak kalacaklardır (en-Nisâ 4/140, 145).

Hiç kuşkusuz nifakın fert ve toplum üzerinde olumsuz etileri vardır. Bunun itikadî ya da amelî olması fark etmez. İtikadî nifak inanca zarar verir ve insan vicdanında derin sarsıntılar meydana getirir. Amelî nifak yani davranışlarda farklı dışavurumlara sahip olmak ise ahlaki anlamda ikiyüzlü

hareket etmek, insanda şahsiyet gelişimini olumsuz yönde etkiler. Toplum fertleri arasında güvensizlik doğurduğu gibi toplumsal bağların gevşemesine ve bir arada yaşama kültürünün yara almasına sebep olur.

İrtidat

Sözlükte irtidat ve ridde gelinen yola tekrar gerisin geri dönmek anlamına gelir. Dini bir terim olarak da İslam’a girdikten sonra tekrar İslam’dan çıkarak küfre geri dönmektir. Dinden dönen kimseye de mürted adı verilir. Kur’an’da dinden dönen kimselerin durumu şöyle anlatılır: “İçinizden dininden dönüp kâfir olarak ölen olursa, bunların işleri dünya ve âhirette boşa gitmiş olur. İşte cehennemlikler onlardır, onlar orada temellidirler” (bk. el-Bakara 2/217; el-Mâide 5/54; Muhammed 47/25).

İrtidat da itikâdî ve amelî diye iki kısma ayrılır. İtikâdî irtidat, Allah’ı, Resulünü ve O’nun getirdiklerini inkâr ederek bir başka dine ya da anlayışa dönmektir. Kur’an-ı Kerîm’de “Kim imanı inkâr ederse, şüphesiz amelleri boşa gider” (el-Mâide 5/5; ayrıca bkz. Âl-i İmran 3/22; el-A’râ 7/147; el-Kehf 18/105) buyrulmaktadır. Amelî irtidat ise şuursuzca dini uygulamalardan bir kısmını dine aykırı uygulamalarla değiştirmektir. Bir Müslüman ister itikâdî, isterse amelî planda olsun yaptıklarına çok dikkat etmesi gerekir.

SIRA SİZDE

2

Bir inkâr çeşidi olan irtidat kaç'a ayrılır, açıklayınız?

Görüldüğü gibi inkâr kavramının kapsam alanı oldukça geniştir. Kâfir iman hakikatlerini gizleyip inkâr eden; müşrik, Allah’a ortak koşan; münafık, kalpteki samimiyetini bozup diliyle iman ettiğini söyleyen; mürted ise imandan sonra küfre dönen kimse demektir. Bunların hepsi sonuç itibariyle inkârda birleşmektedir. İnkârın da bazı psikolojik ve sosyolojik nedenleri mevcuttur.

İNKÂRIN PSİKOLOJİK VE SOSYOLOJİK SEBEPLERİ

Psikolojik Sebepler

İnkâr yolunda psikolojik sebepler doğruyu kabul etme yeteneği bozulmuş insanlarda daha çok görülür. Çünkü inkâr, gönül ve düşünce hastalığıdır. Kur’an’ın “maraz” dediği (el-Bakara 2/10) inançsızlık hastalığı daha çok vesvese ve kuşkuculuğa dayanır. Buna yakalanan kimse önyargılarından kurtulamadığı ve beş duyusunu gerçekliğin bilgisine kapattığı müddetçe itikâdî körlük içinde yaşamaya devam eder.

Bu duruma yol açan ve insanı inançlarından soğutmaya götüren sebeplerin başında sürekli arzularının peşinden gitmek, aşırı isteklerden kurtulamamaktır. Hevalarının doğrultusunda giden kimseler kendilerine iman telkin edildiğinde hemen onu reddedip başka değer yargıları üretmek Allah’ın yol göstericiliğine karşı çıkarlar (el-Kasas 28/50; el-Bakara 2/120; el-En’âm 6/119). Kişisel kaprislerine uyanların arzuları bazen vahiy bilgisine aykırı bilgi üretebilir (el-A’râf 7/59, 60).

Kur'an'a göre hevâ denilen bayağı arzular bir şirk nedenidir. “Hevasını kendine tanrı edineni gördün mü?” (el-Furkan 24/43). Zira kendi tutkularını idealize edenle arzularını tanrılaştıran bir kimsenin durumu arasında bir fark yoktur. Bu kimseler kendi elleriyle kendilerine hakikatin yolunu kilitlemiş olurlar (el-Casiye 45/23).

İnsanı inkâra götüren psikolojik motivlerden biri de büyüklenmedir. Büyüklenme insanın kendini başkalarından üstün ve büyük görmesi, her türlü hakka ancak kenrdisinin layık olduğuna inanmasıdır. Tekebbür ise insanın hakkı kabulden kaçınarak Allah'a karşı böbürlenmesi ve büyüklük taslamasıdır.

İnkârcının kalıcı bir vasfı olan mütekbirlik imana kesinlikle aykırı bir tutumdur. Allah büyüklük taslayanların iman etmeyeceğini bildirmektedir (el-Mü'min 40/27–28; en-Nisa 4/173). Nefiste karar kılan bu kötü duygunun etkileri kişinin gerçeği görmesine engel olur, görse bile itiraf etmeyi, O'na bağlanmayı engeller (en-Neml 17/14). Kur'an'da, kibir hastalığının tedavisi için insanın kendi yaratılış nesnesine bakması önerilir (Abese 80/17–19). Ayrıca Kur'an'da kibirlenmek, kâfirlerin en ayırt edici vasfı olarak tasvir edilir.

İnsanda inkârı besleyen psikolojik davranış bozukluklarından biri de kıskançlıktır. Kıskançlık hak edenin elindeki nimetin elinden gitmesini ve alınmasını arzu etmektir. Kıskanç kimselerde bu durum başkasının elindekine razı olmamakla kalmaz, bunun ilerisi o nimetin ötekinin elinden alınması için özel bir çalışma yapmaya kadar gider. Kur'an-ı Kerîm'de kıskanç insanların sosyal hayattaki faaliyetleri şu şekilde anlatılır: “Kitap ehlinde birçoğu hak kendilerine belirdikten sonra içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi, imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler.” (el-Bakara 2/109). Onun için Yüce Allah, kıskanç insanların kötülük yapmasından kendisine sığınmazı tavsiye eder. (el-Felak 113/5).

İnançsızlığın psikolojik sebepleri arasında dünya sevgisi de çok önemli bir etkidir. Her insanın yapısında ebedilik düşüncesi vardır. Kendisinde yeterli düzeyde “takva” gelişmemiş insanlar aldatici zevk ve geçinme diye tanımlanan (bk. el-Hadid 57/70) dünyanın cazibesine tutularak onda “ebedîliği” aramaya, Allah'a ihtiyaç hissetmeme kalkabilirler. İslâm öğretisine göre bu dünya geçicidir. Eğer gerçekten ölümsüzlük ve ebedî mutluluk isteniyorsa öteki hayat ilkesi şimdinin temeli kılınmak zorundadır (el-Enfâl 8/67).

Kur'an'da dünya hayatı ve metanın yerilmesi bu hayatın kötü olmasından dolayı değil, amacı dışında kullanılmasından dolayıdır. Aksine eğer dünya malı ve servetinin hakkı veriliyorsa bu övülmektedir (el-Bakara 2/29).

Bunlara ek olarak inkâr sebepleri arasında fevrlilik ve nankörlük gibi bazı psikolojik rahatsızlıklardan da söz etmek mümkündür.

Sosyolojik Sebepler

Kur'an-ı Kerîm fert ve toplum olarak insandan bahseder, ona hitap eder. Çünkü o, insana inmiştir. Toplum, çeşitli sosyal gruplardan oluşan bir ilişkiler ağıdır. Bu sebeple Kur'an, gerek inançsız ve gerekse inançlı toplumların yapısından bahsederken, fertleri etki altına alan yegâne gücün içtimai faaliyetler olduğunu belirtir (el-Bakara 2/243; el-Maide 5/49). Zira

insan, doğar doğmaz bir toplum tarafından çevrelenir. Dolayısıyla, insan üzerinde etkili olan sosyal baskı grupları vardır. Bu gruplar, insanın inanç seçiminde etkili oldukları gibi, inançsızlık konusunda da etkindirler.

Tarih içerisinde gelip geçmiş bütün milletlerde kitleleri yönlendiren, toplumlara önderlik eden ve başkanlara danışmanlık görevinde bulunan kişiler varolagelmıştır. Ama bütün zamanlar için bu tür kişiler kötü değildir. Olumlu anlamda danışmanlık yapan kişiler de varolmuştur (bkz. en-Neml 27/38). Burada olumsuzlanan, bilgisini kötüye kullanan ve halkın inanç seçimine engel olanlardır.

Toplumların inançsızlığa yöneltmesinde önderlik yapan sosyal baskı gruplarından birisi de varlıklı olmanın şımarttığı kimselerdir. Kur'an'da geçen "mütref" kavramı ferdilikten daha çok toplumsallığa ifade de kullanılan bir kavramdır. Ortaklaşa bir eylemi gerçekleştiren sınıf, grup bazında anlatılır. Bunlar servet ve taraftar çokluğu nedeniyle bir milletin kötülükte başı çeken varlıklı kesimidir (Bkz. Sebe' 34/34-35).

İslâm'a göre zenginlik, toplumsal sorumluluklar getirir. Kişiye yalnızca bencil bir şekilde kendi zevklerine göre harcamayı değil, bir bakıma topluluk adına harcamayı de teşvik eder (el-Meâric 70/24-25). Allah'ın hakkını O'na ihanette kullanan, O'nun, kullarına yönelik ilahi lütuf ve fazlını hesaba katmayan, dünyalık sebebiyle şımararak inkâra gidenler âhiret azabıyla uyarılmışlardır (el-Mü'minûn 23/64-65).

İnsanı diğer varlıklardan ayıran temel farklılık akıl ve anlama yetisine sahip olmasıdır. Bütün bu yeterlilikleri sayesinde insan özgür bir şekilde tercihte bulunabilir ve yaptıklarından da sorumlu tutulur. Her ne kadar insanı yukarıda değindiğimiz inançsızlığa sevkeden psiko-sosyolojik bir takım nedenlerden söz edilse de bütün bu nedenler mutlak bir yaptırım gücüne sahip değildir. İnsanın inkâr sebeplerine yenik düşmesi ya da üstesinden gelmesi, tamamen kendi özgür irade ve seçiminin bir neticesidir.

SIRA SİZDE

3

İnsanı büyüklük taslayarak inkâra sevkeden belli başlı faktörler nelerdir?

İMAN VE KÜFÜR ARASINDAKİ SINIR

Bir müslümanı küfre nispet etme manasına gelen tekfir tarihte bazen yanlış yönlere çekilmiş, bir kısım toplulukların elinde hasımlara karşı kullanılmıştır. Hz. Peygamber ve İslam bilginleri insanlar hakkında gelişi güzel inançsızlık suçlaması yapılmamasını tavsiye etmelerine rağmen rağmen, Müslümanların bir diğer Müslüman kardeşini küfre nispet etme gafletini göstermelerini önleyememiştir. Müslümanlar arasında görülen tekfir hadiselerinin bellibaşlı sebepleri şunlardır:

İslam dini akli kullanmaya, tefekkür ve özgür irade sahibi olmaya büyük değer verir. Taassup ise muhalife karşı itidal ve hoşgöründen uzak, sert tutumlar ve aşırı dinî görüşleri tetikler. Taassup ve bir inanca körü körüne bağlı kalma ya da şartlanma hali, hoşgörü, tahammül gösterme ve ötekine saygı gibi değerleri ortadan kaldırır. Şiddet dilinin benimsenmesi düşüncelerin tükenmesi ve uygarlık bakış açısının kaybolmasını da beraberinde getirir. Maalesef geçmişte ve günümüzde hoşgörü ve tolerans ahlakı gelişmemiş, belli bir biçimde şartlandırılan mutaassıp kişi ve zümreler İslâm dinini kendileri gibi anlamayan kişi ve grupları rahatlıkla inançsızlıkla itham edebilmişlerdir.

Tekfire yönelmenin bir diğer nedeni de bilgisizlik ve körü körüne taklitçiliktir. Halk arasında ihtilafların çok olması da bilgisizliğe dayanır. İslâm dininin yüceliklerini ve insana verdiği değeri bilmeyen cahil kimseler körükörüne kendilerinden öncekilere bakarak aynı kanaat ve fikirleri paylaşmayan, İslam dinini kendilerinin anladıklarından farklı anlayan şahısları dışlamaktadırlar.

Öte yandan maddi servet ile manevi nüfuz ve şöhret elde etmek için başkalarını tekfir etmenin çirkinliği ise meydandadır. Kendinin yükselmesi için nefsinde istidat ve irade bulamayanlar başkalarını suçlayarak layık olmadıkları yerlere gelmeye çalışırlar.

Bu sebeplere ek olarak gelir dağılımındaki adaletsizlikler, işsizlik, eğitimde fırsat eşitliğinin olmaması, ifade özgürlüğünün ortadan kaldırılması ve kapalı bir toplum modeli yaşama gibi etkenleri de sayabiliriz. Bütün bu faktörler ister istemez –dini bakış açısı da dâhil- her türlü aşırı uç hareketleri beslemektedir. Acaba bu nedenlerle birlikte dini açıdan bir başkasını dışlamacılık olan tekfirin önüne nasıl geçilebilir?

Ehl-i sünnet mensuplarının tekfir konusuna yaklaşımı ve iman-amel konusunda dengeli bir çizgi izlemesi bu sorunu çözmede katkı sağlayabilir. Nitekim onların “ehl-i kible tekfir edilemez” ilkesi oldukça açıklayıcıdır. Nitekim Hz. Peygamberden gelen bir rivayette “kiblemize yönelerek bizim gibi namaz kılan ve kestiğimizi yiyen bir kimse Allah ve Resulünün güvenini kazanmış sayılır. O halde Allah’ın verdiği güven ve emana aykırı davranmayın” buyrulmuştur (Buharî, “Salât” 28; Ebû Davud “Cihad” 95). Allah’ın bağış, af ve rahmetinin geniş olduğunu göre hiçbir kimsenin O’nun yolunu daraltmaya hakkı yoktur.

İslam hoşgörü dinidir, ötekini kabullenme ve ikna bu dinde esastır. Bu bakış açısı sadece gayr-i Müslimlere değil, İslam toplumunda yaşayan ama farklı İslam yorumlarını benimseyen kimseler için de geçerlidir. İslam’ın zengin entelektüel geleneği, farklı yorum biçimlerini bir realite olarak kabul eder.

İslam’da dinî hükümlerin anlaşılması ve yorumlanması konusunda sağlam deillere dayanılarak farklı görüşlerin açıklanması ayrışma değil rahmet olarak telakki edilir. Bu nedenle Allah’ın dininin tek olması, ayrı ayrı metot izleyen dinî ekollerin aynı yolda birlikte yürütmesine hiçbir şekilde engel olamaz. Hiçbir görüş farklılığı inananların ne birbirini tekfir etmelerini ve ne de birbirlerine düşman olmalarını meşru kılamaz.

DİKKAT

Ben müslümanım diyen bir kimseye, sen Müslüman değilsin deme hakkı yoktur. Hiçbir insan başkasının inanç durumu hakkında ölçme ve değerlendirmeye yetkisine sahip değildir.

ÇAĞDAŞ İNKÂRCI AKIMLAR

XVI. yüzyılın sonlarına doğru Batı toplumlarında üretim ilişkilerinin köklü değişimler geçirmesine paralel olarak dinin algılanış biçimlerinde de köklü değişimler yaşandı. Endüstriyel kapitalizm geliştikçe inançların önemini yitireceği, modernleşme süreçlerinin doğal bir sonucu olarak bireyin şuurunda ve toplum katında dinin gittikçe gerileyeceği iddia edildi. Mantıkçı pozitivist bir kalıpta gelişen ve metafizikle her türlü bağıni koparmış bir bilim anlayışı yerleşilmeye çalışıldı. Bütün bu bakış açılarını içselleştirmiş

bir zihniyette, git gide metafizikle olan bağ olabildiğince koparılmış ve aşkın olana hareket etme alanı sınırlandırılmıştır.

XIX. yüzyıla gelindiğinde gelişme hızını daha da artırmış olan bazı düşünce biçimleri dine ve kutsala karşı saldırgan bir tutum benimsemişlerdir. Özellikle ekzistansiyalist felsefenin ateist kanadı insan hayatından Allah inancını söküp atmaya çalışarak insanın yalnızlığa terkedilmesine sebep olmuştur. Bu inkârcı akımların temel felsefesi, insanı Tanrı'ya karşı yüceltme ve özgürleştirme iddiasıdır. Çağdaş inkârcı akımların belli başlıları şunlardır:

Materyalizm

Bu düşünce tarzına tabiatçılık ve materyalizm adı verilir. Materyalizm, maddeyi varlığın temeli ve ezeli sayan, madde âleminin ötesinde herhangi bir varlık alanı tanımayan ve Allah, ruh ve ahreti inkâr eden felsefî bir akımdır. Onlara göre maddenin üstünde bir yaratıcı, etkileyici ve idare edici herhangi bir varlık yoktur.

Materyalistler zihnî ve ruhî hadiseleri beynin fonksiyonları, tabiattaki düzen ve işleyişi de tesadüf çerçevesinde izah ederler.

Materyalizmin kökü milattan önceki dönemlere kadar uzanır. Madde üzerinde ilk tartışmayı başlatanlar antik çağ Yunan düşünürlerinden Demokrit ve Epikür'dür. Bu filozoflar bütün olay ve olguları mekanik nedenlerle açıklar, atomu her varlığın ilk unsuru olarak nitelendirirler.

Ancak materyalizm milattan sonra XVIII. yüzyıla kadar zayıf bir akım olarak varlığını sürdürmüştü, Karl Marks gibi diyalektik materyalizmin savunucuları eliyle XX. yüzyılın başlarında yeniden taraftar ve güç kazanmıştır. Batı'da din karşıtı inkârcı akımların gelişme kaydetmesinde kilise mensuplarının baskıcı din anlayışının da etkili olduğu unutulmamalıdır. Fakat günümüzde olağanüstü bir işleyişe sahip bulunan tabiatın pozitif bilim mensuplarınca incelenmesine başlanıp devam ettirilmesiyle birlikte materyalist yaklaşımlar giderek itibarını kaybetmiştir.

Materyalistlerin yaratıcı bir kuvvet olan Allah yerine koydukları maddenin günümüzde bir enerjiden ibaret olduğu açığa çıkmıştır. Mutlak, değişmez bir temel sayılabilecek cevher, maddeye ait bir asıl ve bir öz mevcut değildir. Dolayısıyla bugünkü ilmi ilerleyiş karşısında materyalizm zayıflamıştır.

Darwinizm

Evrin teorisi diye anılan, İngiliz biyoloji bilgini Charles Darwin (1809–1882) tarafından geliştirilen bu görüş de maddenin yaratıcı kudret olan Allah tarafından yaratılmadığına inanmış bir akımdır. Tekâmül nazariyesi de denilen bu akıma göre canlılarda görülen olağanüstülükler, canlılarla içinde yaşadıkları çevreden gelen çeşitli tesirler arasında uzun zaman sürdürülen mücadeleler neticesinde kendiliğinden meydana gelmiştir.

Evrin teorisinin iki temel görüşü vardır. Bunlardan biri doğal seleksiyon adı verilen tabiatta kuvvetli olanın zayıfı elemesi fikri, diğeri de türler arasında geçişin varlığı iddiasıdır. Darwin'in insan türünün tekâmül yasalarına uygun bir takım merhaleleri (nebatat, hayvanat) geçtikten sonra bir

değişim neticesi olarak insanlığa dönüştüğü iddiası sadece tahmine dayanır. Elbette Kur'an'da insanın yaratılış safhası bir tekâmül yasasına uygun olarak gerçekleşmiştir. Ama bu tekâmül, Darwin'in iddia ettiği gibi türler arası bir geçişe dayalı değildir. Her türün kendine ait bir yaratılış biçimi ve süreti vardır. Dolayısıyla insan ve maymun türünün her biri kendisine özgü bir yaratılışa sahip olup türler arası geçiş yoktur.

Diğer taraftan Darwin'in doğal seleksiyon yasası tabiatta geçerli olsaydı kuvvetli yaratılışa sahip olan canlı türleri zayıfları tamamen yok ederdi. Milyonlarca sene geçmesine rağmen canlılar arasında denge hala korunmaktadır. Dolayısıyla materyalizmin temellendirilme ayaklarından birisini teşkil eden Darwin evrim teorisi soyut ve temelsiz bir nazariyeden ibaret kalmaktadır.

Pozitivizm

Pozitivizm adı verilen olguculuk duyu-ötesi alanı tamamen dışlayan, gerçekliğin bilgisini deney ve gözlemin sonuçlarına bağlayan bir akımdır. Fransız düşünür Auguste Comte (1798–1857) tarafından kurulmuştur. Bu düşünceye göre pozitif felsefe, insan zekâsının ulaşabileceği son aşama kabul edilir. Toplumlar böyle bir hedefe üç hal yasası denilen teolojik, metafizik ve pozitif hal süreçlerini yaşayarak ulaşabilirler. İlerlemecilik nazariyesi de denilen bu akıma göre, yasanın üçüncü halkasına ulaşıldığında artık dinlerin çağı kapanmış olacaktır. Bu aşamaya paralel olarak dinin yerini bilim, vahyin yerini seküler akıl, mucizenin yerini de ilmi keşifler alacaktır.

Pozitivizmde din ve bilim birbirine rakip iki güç olarak düşünülmüştür. Hâlbuki bilim verilerle hareket eder. Doğrulamadığını değil, yanlışlığını ortaya koyduğu şeyi reddeder. Kaldı ki insan hayatı salt rasyonalist ve olgusal bir bakış açısıyla açıklanamaz. İnsanın etrafını kuşatan dünyası sadece fizik alandan da ibaret değildir. Onun duygu, sanat, estetik ve din gibi fenomenlerle kuşatılan bir büyük metafizik dünyası vardır. Elbette bu alanların da açıklanmasında farklı yöntemler kullanılır. Örnek olarak bilim, varlıkların nesnel yönlerini konu edinir, bunları incelerken deney ve gözlem yöntemini kullanır. Felsefe ve din varlığa “niçin?” sorusunu sorarken tabiat bilimleri ise “nasıl?” sorusunu sorar. Dolayısıyla bilim, din ve metafizik gibi konularda ancak agnostik bir tutum sergileyebilir. Hakikat sadece mikroskoplu bilim adamlarının yöntemleriyle değil, şair, ressam ve peygamberlerin dile getirdikleri yöntemlerle de açığa çıkarılabilir. Bu açıdan melek, cin, şeytan ve ruh gibi ultramikroskopla bile varlığı görülemeyecek olan şeylerin varlığını inkârı kalkışmak bilim diliyle nesnel bir tavır değildir.

21. yüzyıla gelindiğinde bütün dünyada dini canlanmanın artması pozitivizmin kehanetinin geçersizliğini ortaya koymuştur. Kâinatı ve insan hayatını anlamlı hale gelmesi için aşkın bir varlığa bağlanmak kaçınılmazdır.

DİKKAT

Bilim ve dinin yöntemleri farklıdır. Eğer bu farklılık dikkate alınırsa bir çatışma söz konusu olamaz. Bilim varlığa “nasıl?” sorusunu, din ise varlığa “niçin?” sorusunu sorar.

Freudizm

İnsan şuurunu metafizik boyuttan kopararak salt akli araştırma alanıyla sınırlandıran Sigmund Freud (1856–1939) tarafından temelleri atılmıştır. Ona

göre insana hâkim olan ve onu yöneten iki içgüdü korku ve cinsiyet duygularıdır. İnsanın davranışlarına yön veren, ondaki anne-baba, vatan ve Allah sevgisi gibi yüksek değerlere kaynak oluşturan bu iki duygudur. Özellikle cinsiyet içgüdüğü bunda daha çok etkilidir.

Freud'e göre insan psikolojisinde Allah'a inanma eğilimi yoktur. İnsan bir yandan sayısız korkuların, diğer yandan çeşitli engeller karşısında tatmin edilemeyen cinsel duyguların baskısı altındadır. Şuur altındaki bu rahatsızlık şekil değiştirerek vatan sevgisi, insanlık sevgisi, Allah sevgisi tarzında kendini gösterir. Tıpkı özgürlüğüne son derece düşkün bir mahkûmun gardiyan elbisesi giyerek hapisane kapısından çıkıp kaçışı gibi!

Dini inanç, temayül ve hazları, ahlakî davranış örneklerini, yüksek insanî duyguları, aile bağlarını, sanatı cinsel duygulara bağlamak, bütün bunların sebep ve neticelerini ona indirgemek insan için düşünülebilecek en acındırıcı hal ve davranıştır. Bu davranış gözlem ve deneylere dayanan görüşler ilmî bir kanaatten değil, sadece vehim, kuruntu, belki de bir ruh bunalımı veya intikam duygusundan kayanaktanmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'e göre böyle bir düşüncenin ilham kaynağı nefsanî arzularını ilahlaştırmış varlıkların eseridir (el-Câsiye 45/23-24).

SIRA SİZDE

4

Günümüzde yaygın olan çağdaş inkârcı akımlar nelerdir, örnekler verebilir misiniz?

Elbette çağdaş inkârcı akımlar, yeni inanç biçimleri ve felsefî görüşler bunlardan ibaret değildir. Belki bunlara deizm, okültizm, satanizm, ruh göçü gibi diğer akım ve düşünsel anlayışları da eklemek gerekir. Önemli olan yaratıcı bir varlığı inkâr ve onun gönderdiği ilahî öğretileri görmezden gelmenin sağlıklı bir aklın ürünü olmadığını bilmektir. Bu görüşlere karşılık olarak yapılması gereken insana doğruyu öğretmek ve doğrunun ölçüsünü verebilmektir. Bundan sonra karar tamamen insanın özgür irade ve seçimine kalmıştır.

Özet

İnançsızlık

İnsanın tabiatında iman fıtrî, inancı inkâr ise sonradan bulaşan bir durumdur. Fakat insan gerçeği bilebilecek şekilde yaratılmıştır. Hakikatin insana açılması için Yüce Allah tarihin değişik dönemlerinde kitaplar indirmiş, peygamberler göndermiş, akıl vermiş ve yaratılış delilleri ortaya koymuştur.

İnançsızlık Allah'ı, O'nun Resulünü, yeniden dirilişi ve ilahi öğretinin bir kısmını ya da tamamını kabul etmemektir. Mü'minlerin hayatında inkâr bazı söz ya da davranışlar boyutunda zaman zaman ortaya çıkabilmektedir.

İnkâr Kavramının Kapsamı

İman hakikatlerini gizleyen, inkâr edene kâfir, Allah'a ortak koşana müşrik, kalbi itikadını bozup diliyle iman ettiğini söyleyene münafık, imandan sonra küfre dönen kimseye de mürted denir. Bunların hepsi sonuç itibarıyla inkârda birleşmektedirler.

İnkârın Psikolojik ve Sosyolojik Sebepleri

Psikolojik inkâr hastalıklarından bir kısmı duygusal nedenlere dayanmaktadır. Bunların başında da kişiye özgü şahsi kaprisler, büyüklük kompleksi, kıskançlık, dünya sevgisi ve önyargınlık gelmektedir. Sosyolojik manada inkâr sabaplerinin başında ise sosyal baskı grupları gelmektedir.

İman ve Küfür Sınırı

İnançsızlık suçlaması, yani tekfirin temel nedenleri arasında fanatizm, şartlanma, bilgisizlik ve taklit gelmektedir. Bir kimseyi inançsızlıkla itham etmek itikadi ve hukuki sonuçlar doğuracağından çok tehlikeli bir girişimdir. Birçok rivayetten öğrendiğimiz kadarıyla Hz. Peygamber tekfir etmenin tehlikelerine dikkat çekmişlerdir.

Çağdaş İnkârcı Akımlar

Çağdaş inkârcı akımların başında maddeyi varlığın esası sayan, maddenin üstünde kutsal bir yaratıcı tanımayan, her türlü duyu ötesi alanı reddeden bir materyalizm, dinlere hayat hakkı tanımayan pozitivizm, yaratmayı reddeden Darwinizm, herşeyin nedeni olarak korku ve cinselliği öne çıkaran Freudizm gelmektedir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi inkâr türlerinden biri değildir?

- a. Mutlak inkâr
- b. İnanıcı gizlemek
- c. İnanç esaslarını büyüklenme sebebiyle küçümsemek
- d. İnanıldığını söylemesine rağmen kalben inanmamak
- e. Günah işlemek

2. İnkâr ile ilgili verilen aşağıdaki hükümlerden hangisi yanlıştır?

- a. Dünya hayatında münafık olan kimseye Müslüman muamelesi yapılır.
- b. Nankörlük anlamına gelen küfür sahibi dinden çıkmıştır.
- c. Şirk, en büyük haksızlıktır.
- d. Gizli şirk küfür değildir.
- e. İrtidat bir inkarcılıktır.

3. Aşağıdakilerden hangisi inkârın psikolojik nedenlerinden biri değildir?

- a. Arzuların peşinden gitmek
- b. Büyüklenmek
- c. Kıskançlık
- d. Aşırı dünya sevgisi
- e. Baskı grupları

4. Aşağıdakilerden hangisi bir müslümanı tekfir etmek için yeterli bir nedendir?
- a. Oruç tutmamak
 - b. İçki içmek
 - c. Namaz kılmamak
 - d. Ölçü ve tartıda haksızlık yapmak
 - e. Allah'ı inkâr etmek
5. Aşağıdakilerden hangisi çağdaş inkârcı akımlardan biri **değildir**?
- a. Materyalizm
 - b. Pozitivizm
 - c. Postmodernizm
 - d. Darwinizm
 - e. Freudizm

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. e Yanıtınız doğru değilse, “Küfrün Kısımları” konusunu yeniden okuyunuz.
2. b Yanıtınız doğru değilse, “İnkâr Kavramının Kapsamı” konusunu yeniden okuyunuz.
3. e Yanıtınız doğru değilse, “İnkârın Psikolojik ve Sosyolojik Sebepleri” konusunu yeniden okuyunuz.
4. e Yanıtınız farklıysa “İman ve Küfür Arasındaki Sınır” konusunu yeniden okuyunuz.
5. c Yanıtınız doğru değilse, “Çağdaş İnkârcı Akımlar” konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Her ne kadar cehalete dayalı inkâr türleri küfür çeşitleri arasında anılıyorsa da doğrudan dinden çıkmak gibi değerlendirilmemelidir. İnsan, bilgiye muhatap kılınmadan sorumlu tutulamaz. Dolayısıyla İslam konusunda bilgisizlik özür sayılmalıdır.

Sıra Sizde 2

İtikadî irtidat ve amelî irtidat diye ikiye ayrılır. İtikadî irtidat Allah'ı, peygamberi ve onun getirdiği ilahi öğretiyi inkâr etmek suretiyle bir başka

inanca girmektir. Amelî irtidat ise şoursuzca dini uygulamalardan bir kısmını dine aykırı uygulamalarla değıştirmektedir.

Sıra Sizde 3

İnsanın kendisini seçkinci görmesi, servet düşkünlüğü, değışime direnme ve mevcut durumu koruma arzusu ve Allah'a rağmen yaşama isteğidir.

Sıra Sizde 4

Günümüzde yaygın olan inkârcı çağdaş akımlar Materyalizm, Pozitivizm, Darwinizm, Freudizm, Satanizm gibi dini dışlayan anlayışlardır.

Yararlanılan Kaynaklar

Altıntaş, R (1995). **Kur'an'da Hidayet ve Dalâlet**, İstanbul.

Coşkun, İ (2000). **İslâm Düşüncesinde İnkâr Problemi**, Konya.

Çelebi, İ (2009). **İslâm'ın İnanç Esasları**, İstanbul.

Gazali, E. H (1992). **İman-Küfür Sınırı**, çev. A. Turan Aslan, İstanbul.

Kılavuz, A. S (1990). **İman-Küfür Sınırı**, İstanbul.

Uludağ, S (1992). **İnanç Konuları ve İtikadi Mezhepler**, İstanbul.

Topaloğlu, B (2001). **Allah'ın Varlığı**, Ankara.

Topaloğlu, B ve Çelebi, İ (2010). **Kelâm Terimleri Sözlüğü**, İstanbul.

